

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ ім. В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Удовик Володимир Миколайович

УДК 94:[061.1:342.51(100)]:930.253-043.83-048.67-049.7

ДИСЕРТАЦІЯ

**Документальні ресурси меморіальних установ інституту
президентства в сучасному інформаційному просторі: формування, склад
та використання**

27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство;

27 – соціальні комунікації

Подається на здобуття наукового ступеня доктора наук із соціальних комунікацій

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ В. М. Удовик

Науковий консультант – Попик Володимир Іванович, доктор історичних наук, член-кореспондент НАН України, професор, директор Інституту біографічних досліджень НБУВ

Київ – 2024

АНОТАЦІЯ

Удовик В.М. Документальні ресурси меморіальних установ інституту президентства в сучасному інформаційному просторі: формування, склад та використання. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук із соціальних комунікацій за спеціальністю 27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство. – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. – Київ, 2024.

Дисертація присвячена питанням формування, організації збереження, надання публічного доступу та популяризації документальних ресурсів з проблематики інституту президентства в країнах світу. У роботі висвітлено історія, діяльність та перспективні напрямки меморіальних президентських установ (бібліотеки, музеї, архіви) в країнах Америки, Європи, Азії та Африки, а також висловлені методичні рекомендації для України.

У поняття меморіальних установ інституту президентства в даному дослідженні входять: президентські бібліотеки, архіви та музеї, іменні фонди, які акумулюють архівні документи та матеріали, бібліотечні фонди, електронні мережеві ресурси, музейні предмети, пов'язані з виконанням президентами своїх повноважень. Документальні фонди цих установ є джерелом висвітлення реалізації повноважень президентів. Але їхнє заснування та функціонування має низку специфічних особливостей, які доцільно вивчати українським дослідникам, оскільки інститут президентства в Україні дуже молодий, а забезпечення уваги до нього та актуалізація інформаційного простору під час реалізації президентських повноважень носить постійний характер.

На відміну від України у інших державах світу організація формування, збереження та використання документальної спадщини інституту президентства з культурно-просвітницької метою організована більш системно з увагою державних органів, дослідницького середовища та громадських інститутів, але враховуючи особливості політичного устрою та історичних традицій. Тому дослідження зарубіжного досвіду залишається не лише

актуальним, а й стає підґрунтям для зміни державної політики щодо документальної спадщини президентської влади як єдиного комплексу історичних документів, формування суспільної думки з повагою до державницьких інституцій в незалежності від особистостей політичних лідерів та створення фактологічного масиву інформації та джерельної бази для дослідницьких проєктів.

Дисертація актуалізує дослідження інституту президентства як політичного феномену та суб'єкту найвищих владних повноважень у різноманітних історичних реаліях, на засадах бібліотекознавчого та документознавчого аналізу, що дозволяє вивчити історію становлення інституту президентства, сприйняття, означення та подолання викликів у складні кризові періоди, спираючись на кращі практики зарубіжного досвіду.

У методології дослідження головними використано системний та соціокомунікаційний підходи, які дозволили окреслити картину діяльності президентських меморіальних установ, означити їх специфіку та вплив на формування стратегічних комунікацій. Аналіз особливостей організації цих установ у різних країнах, політичних режимах та у різні проміжки часу здійснювався на принципах історизму, наукової об'єктивності та системності. У ході дослідження використовувалися основні загальнонаукові методи, зокрема структурно-функціональний метод, аналізу масивів документальних ресурсів, порівняльний, проблемно-тематичний, хронологічний та описовий. Значна увага приділена методам контент-аналізу, періодизації, систематизації, статистичного і типологічного аналізу, класифікації документів за походженням і змістом із залученням інших методів галузі соціальних комунікацій.

Документальна спадщина діяльності інституту президентства складається з багатьох архівних документів, бібліотечних фондів та музейних предметів, бібліографічних джерел, електронних ресурсів, які у сукупності дають можливість представити найбільш повну картину про розвиток інституту президентства, особистість президентів, суспільно-політичний період

перебування на посаді, багатогранну діяльність, пов'язану з багатьма сферами життя держави, а також соціокультурний аспект президентської влади. Це дає багатий матеріал для формування та розвитку інтегрованих бібліотечних колекцій, вивчення різних аспектів соціальної комунікації, у тому числі з точки зору бібліотекознавства, книгознавства, бібліографознавства.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що вперше в українському та зарубіжному науковому дискурсі зроблена панорамна картина діяльності президентських меморіальних установ (автором нараховано 94 інституції) у різних країнах світу, проаналізовано їхнє представлення у інформаційному просторі шляхом висвітлення власних документальних ресурсів через інтернет-представництва та відгуки на діяльність у ЗМІ, а також наведено аргументи на користь зміни усталеної думки щодо президентської бібліотеки як суто американського явища; зроблено класифікацію меморіальних установ за типом та видовим складом документів, а також особливості формування та збереження спеціалізованих документальних колекцій президентської влади, виокремлено спільні риси; а також запропоновано модель створення Президентської бібліотеки-музею на основі модернізації діяльності ФПУ, дослідження джерельних комплексів, розширення напрямків з використанням успішних практик, новітніх технологій та видів популяризації колекційного фонду.

Теоретичне значення дисертації полягає у розкритті історії створення та специфіки функціонування меморіальних бібліотечних, музейних та архівних колекцій інституту президентства у різних країнах світу. Розкрито специфічні особливості формування документальної спадщини у діяльності інституту президентства, що складається з багатьох архівних документів, бібліотечних фондів та музейних предметів, бібліографічних джерел, електронних ресурсів, які у сукупності дають можливість встановити найбільш повну картину загального та специфічного у розвитку інституту президентства, особистість президентів, суспільно-політичний період перебування на посаді, багатогранну діяльність, пов'язану з багатьма сферами життя держави, а також

політичний та соціокультурний аспект президентської влади та її популяризації. Це дає багатий матеріал для формування та розвитку інтегрованих бібліотечних колекцій, представлення в інформаційному просторі, вивчення різних аспектів соціальної комунікації, у тому числі з точки зору бібліотекознавства, книгознавства, бібліографознавства.

У роботі розкрито історіографічні аспекти зарубіжного бібліотекознавства, архівознавства та музеєзнавства щодо концепцій створення, формуванні фондів та документальних колекцій інституту президентства, тенденцій їхнього розвитку. Вперше було комплексно представлено джерельну базу дослідження проблематики інституту президентства, у тому числі документальні фонди меморіальних колекцій, бази даних, мережеві електронні ресурси, мультимедійні ресурси, а також розглянуто найважливіші аспекти документальних джерел президентських бібліотек та музеїв; що розкривають особистість президентів, в тому числі авторські праці та звернення президентів, їхні промови як основний інструменти спілкування з суспільством.

Досліджуючи масив документальних ресурсів продюкований інститутом президентства, можна виділити групи документів і матеріалів, які висвітлюють багатогранну та різноманітну діяльність президента, його оточення та історичний період його правління і які всеохоплює та системно підходять до представлення певного періоду президентської влади для майбутніх поколінь. Зокрема, нормативно-правові документи, що забезпечують функціонування інституту президентства; офіційні документи, продюковані президентом та його адміністрацією у період його правління; політичні промови, виступи та інтерв'ю президентів і його оточення; аналітичні матеріали установ з президентської вертикалі; електронні ресурси веб-сайтів президентської вертикалі та офіційних сторінок з соцмереж; авторські видання президентів та мемуари экс-президентів; матеріали друкованих та електронних ЗМІ; електронні бази даних, а також архівні документи і матеріали особового

походження; тривимірні об'єкти з музейних фондів (особисті речі та предмети пов'язані з діяльністю президента, подарунки та ін.).

У рамках вивчення американського досвіду формування та збереження документальних ресурсів президентської влади, досліджено соціокомунікаційний процес інформаційного забезпечення інституту президентства з боку громадських чи державних установ, які спеціалізуються на аналітиці інформаційних потоків і стратегічному плануванні та прогнозуванні. Інститут президентства як один з найважливіших державних та політичних органів при формуванні та реалізації стратегічних комунікацій потребує постійної інформаційно-аналітичної підтримки з боку подібних інституцій. Тому досвід США, де зосереджені найбільш впливові, за світовими рейтингами, інституції показує, що у сучасному інформаційному суспільстві система інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади набуває все більшого значення. Напрацьовуючи цінний досвід з вивчення президентської влади у кризових ситуаціях, при вирішенні складних суспільних та міжнародних проблем, аналітичні організації створюють велику джерельну базу, яку намагаються вводити в сучасний інформаційний простір, зокрема в електронне середовище шляхом насичення своїх інтернет-порталів наукової продукцією загального доступу.

У роботі вивчено успішні практики застосування методів та технології поширення інформації про інститут президентства та документальної підтримки влади в різних країнах, а також засоби підвищення популяризації цієї інституції як вищого державного органу в незалежності від постатей самих президентів. На основі зарубіжного досвіду визначено рекомендації для подальшої модернізації діяльності Фонду Президентів України Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, дослідження джерельних комплексів, розширення напрямків з використанням новітніх технологій та видів популяризації колекційного фонду. Фонд Президентів України як президентська бібліотека-музей має взяти на себе роль інтегратора та популяризатора спадщини президентів, які працювали у вкрай непростих

умовах і залишили небагато матеріалів для реальної та усебічної оцінки президентського правління. Це має сприяти розширенню знання про президентське правління та особистості президентів, розвивати різні методи підтримки розвитку демократичного суспільства, а також популяризації знання про інститут президентства в Україні загалом.

Ключові слова: інститут президентства, президентська бібліотека, музей, архів, джерела дослідження, меморіальні заклади, електронні ресурси, Україна, США, Європа, Азія, Африка.

SUMMARY

Udovyk V. M. Documentary resources of memorial institutions of the institute of presidency in modern information space: formation, content, and use. – Qualification research, manuscript.

Dissertation submitted for academic degree of Doctor in social communications, specialty 27.00.03 – Book studies, library science, bibliography studies. – V. I. Vernadsky National library of Ukraine. – Kyiv, 2024.

The dissertation covers the issues of formation, organization of preservation, provision of public access, and popularization of documentary resources on the problems of the institution of presidency in various countries of the world. The work highlights the history, activities, and further directions of work of memorial presidential institutions (libraries, museums, archives) in the countries of America, Europe, Asia and Africa, as well as offers methodological recommendations for Ukraine.

The concept of memorial institutions of the presidential institute in this study includes: presidential libraries, archives and museums, personal foundations that accumulate archival documents and materials, library collections, electronic network resources, museum objects related to presidents' exercise of power. Documentary collections of these institutions are a source for covering implementation of the presidents' powers. However, their establishment and functioning have a number of specific features that should be studied by Ukrainian scholars, since the institution of

the presidency in Ukraine is very young yet, and to ensure public attention to it and update the information space while presidential powers are exercising, are tasks of a permanent nature.

Unlike Ukraine, in other countries, the organization of the formation, preservation and use of the documentary heritage of the institute of presidency for cultural and educational purposes is conducted more systematically with the attention of state bodies, the research environment and public institutions, but taking into account the peculiarities of local political system and historical traditions. Therefore, the study of foreign experience remains not only relevant task, but also becomes the basis for changing the state policy on the documentary heritage of presidential power as a single complex of historical documents, for the formation of public opinion with respect for state institutions regardless of political leaders' personalities, and the creation of a factual array of information and a source base for research projects.

The dissertation actualizes the study of the institution of presidency as a political phenomenon and subject of the highest authorities in various historical realities, on the basis of library science and documentary analysis, which allows to study the history of the formation of the institution of presidency, its perception, definition and its experience in overcoming challenges in difficult crisis periods, relying on the best foreign practices.

As to research methods, system and socio-communication approaches were mainly used as priorities, which made it possible to outline the map of activity of presidential memorial institutions, to determine their specificity and influence on the formation of strategic communications. The analysis of the peculiarities of these institutions organization in terms of various countries, political regimes and periods of time was carried out on the principles of historicism, scientific objectivity and systematicity. While conducting the research, the general scientific methods were used, in particular the structural and functional method, analysis of arrays of documentary resources, comparative, problem and thematic, chronological, and descriptive. Considerable attention was paid to the methods of content analysis, periodization, systematization, statistical and typological analysis, classification of

documents by origin and content with the involvement of other methods in the field of social communications.

The documentary heritage of presidential institute consists of many archival documents, library holdings and museum items, bibliographic sources, electronic resources, which together give the opportunity to present: the most complete picture of the development of the presidential institute; the presidents' personalities; socio-political conditions of their cadences; multifaceted activities, related to many spheres of state life; the socio-cultural aspect of presidential power. This affords rich material for the formation and development of integrated library collections, the study of various aspects of social communication, including one from the point of view of library science, book studies, and bibliography.

The scientific novelty of the research results is in the fact that for the first time in the Ukrainian and foreign scientific discourse, a panoramic view of the activities of presidential memorial institutions (the author counted 94 institutions) in various countries of the world is offered; representation of presidential memorial institutions in the information space is analyzed via highlighting their own documentary resources through Internet representations and feedback on activities in mass media. As well the arguments for changing strong opinion on the presidential library as a purely American phenomenon were offered; the classification of memorial institutions on type and species composition of documents was made, the peculiarities of the formation and preservation of specialized documentary collections of presidential power as well as common features were highlighted. The author also proposed a model for creation of the Presidential Library-Museum based on the modernization of current Foundation of the Presidents of Ukraine, on research of source complexes and expansion of directions using successful practices, the latest technologies and ways of popularization of the collection.

The theoretical significance of the dissertation is in revealing the history of the creation and specifics of the functioning of memorial library, museum and archival collections of the institute of presidency in various countries. The specific features of the formation of documentary heritage in the activity of the presidential institute,

which consists of many archival documents, library holdings and museum objects, bibliographic sources, electronic resources, which together make it possible to create the most complete picture of the general and specific in the development of the presidential institute, the personality of presidents, socio-political period of tenure, multifaceted activity related to many spheres of state life, as well as political and sociocultural aspect of presidential power and its popularization, are covered. This provides rich material for the formation and development of integrated library collections, presentation in the information space, study of various aspects of social communication, including those from the point of view of library science, book studies, bibliography.

The work reveals the historiographical aspects of foreign library science, archival science and museology in relation to the concepts of creation, formation of collection and especially documentary collections of the institute of presidency, trends in their development. For the first time, the source base for study the problems concern to the institute of presidency was comprehensively presented, including documentary parts of memorial collections, databases, online electronic resources, multimedia resources, the most important aspects of documentary sources of presidential libraries and museums (presidents' literary works and addresses, their speeches as the main tools for public communication) that could help one to recognize presidents' personalities, were also considered.

Examining the array of documentary resources produced by the institute of presidency, one can single out groups of documents and materials that highlight the presidents' multifaceted and diverse activities, their environment and historical conditions of their cadences, and which comprehensively and systematically present certain period of presidential power for future generations. In particular, these are regulatory and legal documents that ensure the functioning of the institution of presidency; official documents produced by presidents and presidential administrations during their cadences; speeches and interviews of presidents and members of their entourage; analytical materials of institutions from presidential vertical; electronic resources of the websites of presidential vertical and official

pages from social networks; presidents' literary works and ex-presidents' memoirs; content of printed and electronic mass media; electronic databases, as well as archival documents and materials of personal origin; three-dimensional objects from museum holdings (personal belongings and objects related to presidents' activities, gifts, etc.).

As part of the study of the American experience in the formation and preservation of documentary resources of the presidential power, the socio-communication process of information support of the institution of presidency by public or state institutions specializing in the analysis of information flows and strategic planning and forecasting, has been studied. The institute of presidency, as one of the most important state and political bodies in the formation and implementation of strategic communications, needs constant informational and analytical support provided by similar institutions. Therefore, the experience of the USA, where the most influential, according to world rankings, institutions are concentrated, shows that in the modern information society, the system of information and analytical support of state authorities is gaining more and more importance. While gaining valuable experience in the study of presidential power in crisis situations, solving complex social and international problems, analytical organizations create a large source base, which they try to introduce into the modern information space, in particular, into the electronic environment by saturating their Internet portals with common access scientific products.

The dissertation examines successful practices in applying methods and technology for dissemination of information on the institution of presidency and documentary support of authorities in various countries, and means called to increase popularization of this institution as the highest state body regardless of presidents' persons. Based on foreign experience, recommendations for further modernization of the activities of the Foundation of Presidents of Ukraine of V. I. Vernadsky National library of Ukraine, for research of source complexes, expansion of directions via using the latest technologies and types of popularization of the Foundation collection, are offered. The Foundation of Presidents of Ukraine as a presidential library-museum should perform the role of an integrator and popularizer

of the legacy of Ukrainian presidents who worked in extremely difficult conditions and left few materials for a real and comprehensive assessment of the presidential rule. This should contribute to the expansion of knowledge of the presidential rule and presidents' personalities, to develop various methods of supporting the development of a democratic society, as well as to popularize knowledge of the institution of the presidency in Ukraine in general.

Keywords: institution of presidency, presidential library, museum, archive, research sources, memorial institutions, electronic resources, Ukraine, USA, Europe, Asia, Africa.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Розділ в монографії

1. Удовик В. Досвід інституту президентства в глобальних науково-інформаційних ресурсах // Тенденції впливу глобального інформаційного середовища на соціокультурну сферу України / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2013. – С. 78-93.
2. Удовик В. Інститут президентства України в міжнародній інформаційній діяльності // Національні інформаційні ресурси як інтегративний чинник вітчизняного соціокультурного середовища : [монографія] / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2014. – С. 42-54.
3. Удовик В. Вплив інституту президентства на розвиток інформаційно-бібліотечної галузі: зарубіжний досвід // Бібліотеки у формуванні інформаційного ресурсу стратегічних комунікацій українського суспільства : [монографія] / [В. М. Горовий та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. - Київ : НБУВ, 2021. – С. 146-154.

Статті, опубліковані у наукових фахових виданнях України, у тому числі виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз

4. Удовик В. М. Інформаційно-аналітична діяльність Фонду Президентів України в умовах конституційної трансформації інституту президентства в Україні // Наукові праці НБУВ. – К., 2007. – Вип.. 18. – С.210–215.
5. Удовик В. М. Науково-інформаційні ресурси про президентів та інститут президентства в країнах СНД // Наукові праці НБУВ. – К., 2008. – Вип.21 . – С. 98-107.

6. Удовик В. М. Президентська політика сприяння розвитку бібліотечної справи в країнах світу // Наукові праці НБУВ. – К., 2009. – Вип.25. – С. 94–100.
7. Удовик В. М. Матеріали президентських виборчих кампаній в системі документної комунікації // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. Вип.32 / НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2011. – С. 30–35.
8. Удовик В. М. Інститут президентства в Україні: джерела дослідження // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. Вип.30 / НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2011. – С. 134–142.
9. Удовик В. Н. Мультимедийные ресурсы в электронной библиотеке Фонда Президентов Украины // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития Научно-практический и теоретический сборник. Выпуск 9. / МААН. Совет директоров науч. б-к и информ. центров; Редкол.: А.С.Онищенко (предс.) и др.. – К., 2011. – С. 161–168.
10. Удовик В. М. Представлення глави держави в сучасному інформаційному просторі: досвід провідних країн // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. Вип.33 / НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2012. – С. 30–35.
11. Удовик В. М. Публічні промови президентів як складова документальної спадщини політичної історії // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. – К., 2013. – Випуск 36. – С. 30–37.
12. Удовик В. Н. Ресурси устной истории в президентских библиотеках США // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития Научно-практический и теоретический сборник. Выпуск 11. / МААН. Совет директоров науч. б-к и информ. центров; Редкол.: А.С.Онищенко (предс.) и др. – К., 2013. – С. 162–169.
13. Удовик В. М. Європейська традиція збереження спадщини президентства // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – К., 2013. – № 1. – С.26–31.
14. Удовик В. М. Документальна спадщина президентів держав у сучасному електронному інформаційному просторі: формування та склад // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. – К., 2013. – Випуск 35. – С. 414–422.
15. Удовик В. М. Матеріали аналітичних організацій у інформаційному супроводі функціонування інституту президентства в країнах світу // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – К., 2014. – Вип. 1. – С. 81–87.
16. Удовик В. М. Мережеві інформаційні ресурси електронного урядування в Україні: проблеми та перспективи // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – К., 2014. – Вип. 4. – С. 96–102.

17. Удовик В. М. Президентські музеї в країнах світу: особливості створення та форми діяльності // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. – К., 2015. – Випуск 41. – С. 166–179.
18. Удовик В. М. Президентські бібліотеки як спеціалізовані документальні фонди: історіографія питання // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – К., 2015. – Вип. 3. – С. 20-29.
19. Удовик В. М. Документальна спадщина португальських президентів: форми організації та забезпечення доступу // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – К., 2016. – Вип. 3. – С. 50-59.
20. Удовик В. М. Президентські бібліотеки США: історичні дискусії та тенденції розвитку // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. – К., 2020. – Випуск 60. – С. 62-74. doi: <https://doi.org/10.15407/nr.60.062>
21. Удовик В. М. Просвітницька діяльність президентських бібліотек: міжнародний досвід // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. – К., 2020. – Випуск 58. – С. 336-347. doi: <https://doi.org/10.15407/nr.58.336>
22. Удовик В. М. Документальні ресурси інституту президентства в Республіці Казахстан: форми збереження і забезпечення доступу // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. – К., 2022. – Випуск 64. – С. 484-502. doi: <https://doi.org/10.15407/nr.64.484>
23. Удовик В. М. Архівні джерела з історії становлення інституту президентства в Україні: формування та актуальні питання дослідження / В. М. Удовик // Рукописна та книжкова спадщина України. - 2024. - № 1. - С. 154-166. doi: <https://doi.org/10.15407/rksu.32.154> (видання індексується базою WoS/Scopus).
24. Удовик В. М. Бібліотечно-музейно-архівна колекція Фонду Президентів України в Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського: історико-культурологічний аспект / В. М. Удовик, Л. О. Матвійчук // Рукописна та книжкова спадщина України. - 2024. - № 2. - С. 186-199. doi: <https://doi.org/10.15407/rksu.33.186> (видання індексується базою WoS/Scopus).
- Здобувачу належить характеристика документальних фондів Фонду Президентів України, розкрито специфіку їх популяризації.

Статті у зарубіжних наукових виданнях

25. Удовик В. Авторские работы президентов как часть национального наследия // «Китап патшалыгы» при Национальной академической библиотеке Республики Казахстан. – 2013. – № 3. – С. 18-24.
26. Удовик В. Информационная деятельность президентской библиотеки Азербайджанской Республики // Kitabxanasunasliq ve informasiya = Библиотековедение и информация : науч.-теорет. и практ. журн. – Баку, 2015. – № 1. – С. 67-73.

27. Udovyk V. The special collection “Fond of the Presidents of Ukraine” as the integrated informational resource research institute of presidency // Slavic & East European Information Resources. – 2016. – Vol. 17 (1-2) (видання індексується базою Scopus).

Публікації, які засвідчують апробацію результатів дисертації

28. Удовик В. М. Науково-освітня робота президентських бібліотек // Наукова молодь в умовах розвитку соціокомунікаційної сфери. Збірник матеріалів Четвертої міжнародної наукової конференції молодих учених (16 травня 2013 р.) / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2013. – 136 с. – С. 31–33.

29. Удовик В. М. Інтернет-представництво президента як складова системи електронного урядування // Міжнародний науковий конгрес «Інформаційне суспільство в Україні». Тези доповідей. – К.: Український Дім, 2013. – С. 114–115.

30. Удовик В. М. Публічні промови президентів в системі документної комунікації // Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів. Матеріали міжнародної наукової конференції (Київ, 8–10 жовтня 2013 р.). – К., 2013. С. 191–193.

31. Удовик В. М. Документальні ресурси інституту президентства у системі електронного урядування: зарубіжний досвід // III Міждисциплінарні гуманітарні читання: тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції. 6-7 червня 2014 року, м. Київ. – К., 2014. – С. 95–97.

32. Удовик В. Інститут президентства в інтернет-пространстве [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://inso.ge/inso2015/?project_category=internet-ru&lang=ru. – Загл. с экрана.

33. Удовик В. М. Роль президентських музеїв в реконструкції політичної історії країни // Всеукраїнська науково – практична конференція «Бібліотека ХХІ століття: перспективи та інновації» (Київ, КНУКІМ, 23 квітня 2015 р.)

34. Удовик В. М. Президентські бібліотеки США: дискусії щодо розвитку // Науково-практична конференція-брейнстормингу «Роль бібліотеки у створенні когнітивного ресурсу суспільства знань: технології, освіта, наука» (27 квітня 2016 р.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://lib-hduht.kh.ua/Info/Udovik.pdf>. – Назва з екрана.

35. Удовик В. М. Документальна спадщина інституту президентства в Україні: проблеми формування та збереження // Короленківські читання 2020. «Бібліотеки, архіви, музеї: історичний досвід та актуальні тенденції розвитку»: матеріали ХХІІІ Всеукр. (з міжнар. участю) дистанційн. наук.-практ. конф., присвяч. 190-річчю від часу заснування ХДНБ ім. В. Г. Короленка, Харків, 22–23 жовт. 2020 р. / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка, Харків. держ. акад. культури, Харків. обл. від-ня (філія) ВГО Укр. бібл. асоц.; [редкол.: В. Д. Ракитянська (голова) та ін.]. – Харків, 2021. – 252 с.

36. Удовик В. М. Президентські документальні колекції у країнах світу: форми організації та проблеми доступу // Бібліотека. Наука. Комунікація. Від

управління ресурсами – до управління знаннями : матеріали Міжнар. наук. конф. (5–7 жовт. 2021 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. наук. б-к та інформ. центрів акад. наук – членів МААН; відп. за вип. М. В. Іванова. Київ, 2021. С. 672-676.

37. Удовик В. М. Президентські документальні колекції як спеціалізовані фонди у країнах Південної та Центрально-Східної Європи // Короленківські читання 2021 «Бібліотеки, архіви, музеї у структурі сучасного соціуму: стратегії цифрової модернізації: матеріали XXV Всеукр. дистан. наук.-практ. конф. (м. Харків, 21 жовтня 2021 р.). Харків, 2021. URL : <https://padlet.com/ndvkhdb/2-1eyuspgbe8vrapob/wish/1823752235>.

38. Удовик В. М. Електронні документальні проєкти збереження національної пам'яті на прикладі президентської бібліотеки Азербайджанської Республіки // Короленківські читання 2022 «Бібліотеки, архіви, музеї: впровадження змін в умовах невизначеності : матеріали XXV Всеукр. дистан. наук.-практ. конф. (м. Харків, 26–27 жовтня 2022 р.). Харків, 2022. URL : https://padlet.com/nmr_hdb/korolenkivskichytannia2022/wish/2353774958.

39. Удовик В. М. Документи і матеріали президента України Л. М. Кравчука у архівних фондах // Бібліотека. Наука. Комунікація. Актуальні питання збереження та інноваційного розвитку наукових бібліотек : матеріали Міжнар. наук. конф. (3–5 жовт. 2023 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України ; відп. ред. О. М. Василенко, відп. секр. М. В. Іванова. Київ, 2023. С. 1001-1004.

Публікації, які додатково відображають наукові результати дослідження

40. Удовик В. М., Галаган Л. М. Інститут президентства в Україні й зарубіжних країнах як об'єкт сучасних науково-теоретичних досліджень // Вісник Книжкової палати. – 2011. – № 6. – С. 47–48.

41. Удовик В. Національний діалог – шлях до демократії й мирного врегулювання політичних криз // Віче. – 2015. - № 23

42. Удовик В. Наукова та просвітницька діяльність президентських бібліотек (на прикладі Президентської бібліотеки Азербайджанської Республіки) // Азербайджан й Україна на перехрестях історії та культури : наук. зб. / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Іст. ф-т ; [упоряд.: О. Р. Купчик, Л. В. Шпаковські]. — Ніжин : Вид-во Ніжин. держ. ун-ту ім. М. Гоголя, 2017. – С. 181-192.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	19
ВСТУП	20
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА	30
1.1. Наукові дослідження спеціалізованих документальних колекцій президентської спадщини.....	30
1.2. Джерельна база дослідження.....	44
1.3. Методологічні засади дослідження президентської меморіальної документальної спадщини.....	46
РОЗДІЛ 2. ВИДОВА КЛАСИФІКАЦІЯ ФОРМ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ДЖЕРЕЛ ФОРМУВАННЯ ДОКУМЕНТАЛЬНОЇ СПАДЩИНИ ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТСТВА	54
2.1. Класифікація, типологія та специфіка президентських документальних колекцій.....	55
2.2. Групи джерел як бази для формування документальної спадщини та дослідження інституту президентства.....	59
2.3. Авторські роботи президентів як джерела дослідження президентської влади.....	86
РОЗДІЛ 3. ДОКУМЕНТАЛЬНО-БІБЛІОТЕЧНІ ЗІБРАННЯ ПРЕЗИДЕНТСЬКОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ НА АМЕРИКАНСЬКОМУ КОНТИНЕНТІ	99
3.1. Президентські бібліотеки, музеї та архіви США: специфіка створення та діяльності.....	99
3.2. Інформаційні ресурси дослідницьких центрів та громадських інституцій у процесі забезпечення діяльності інституту президентства.....	134
РОЗДІЛ 4. ЄВРОПЕЙСЬКА ТРАДИЦІЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ СПАДЩИНИ ПРЕЗИДЕНТСТВА	151

4.1. Меморіальні установи зі збереження спадщини президентства в Німеччині	151
4.2. Досвід Франції щодо формування документальних ресурсів інституту президентства	164
4.3. Президентські колекції як спеціалізовані фонди країн Південної, Північної та Центрально-Східної Європи.....	189
Розділ 5. МЕРЕЖА СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ БІБЛІОТЕЧНО-МУЗЕЙНО-АРХІВНИХ УСТАНОВ У КРАЇНАХ АЗІЇ ТА АФРИКИ	247
5.1. Президентська бібліотека Азербайджанської Республіки.....	247
5.2. Мережа інформаційних центрів з питань збереження спадщини президента Республіки Казахстан	253
5.3. Президентські музеї в країнах Африки як меморіальні пам'ятки здобутків лідерів країни.....	273
5.4. Президентські бібліотеки в Індонезії.....	282
РОЗДІЛ 6. ДОКУМЕНТАЛЬНІ РЕСУРСИ ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТСТВА В УКРАЇНІ.....	294
6.1. Документальні фонди та архівні колекції інституту президентства в Україні.....	294
6.2. Історія створення, структура і функції ФПУ як президентської бібліотечно-музейної- архівної колекції в НБУВ.....	303
6.3. Фонд Президентів України: сучасний стан та перспективи.....	332
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	345
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	357
ДОДАТКИ.....	410

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

NARA – Національне управління архівів і документації США

НБУВ – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

ФПУ – Фонд Президентів України

ЦДАВО України – Центральний державний архів вищих органів влади та управління України

ЦДАГОУ – Центральний державний архів громадських об'єднань та україніки

ЦДІАЛ – Центральний державний аудіовізуальний та електронний архів

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми зумовлена тим, що інститут президентства відіграє важливу роль у політичному житті кожної країни, особливо – у вирішальні моменти державотворення, у кризові часи, коли вирішується сама доля існування держави і шлях її подальшого розвитку. У більшій мірі впливовість цієї інституції залежить від лідерських і харизматичних якостей особистості президента та від історичних обставин, які припали на період його президенства. Це поняття дуже широке, хоча за юридичними визначеннями інститут носить конституційно-правову природу, а суть інституту президентства розглядається як система норм, які спрямовані на регулювання процесу виборів президента, його повноважень і функціональних обов'язків і всі інші аспекти виконання ним владних повноважень, які передусім пов'язані з повноваженнями у сфері державного управління, заснованих на конституційних нормах, що регулюють функціонування президентської влади. У поняття меморіальних установ інституту президентства в дослідження входять: президентські бібліотеки, архіви та музеї, іменні фонди, які акумулюють архівні документи та матеріали, бібліотечні фонди, електронні мережеві ресурси, музейні предмети, пов'язані з виконанням президентами своїх повноважень. Документальні фонди цих установ є джерелом висвітлення реалізації повноважень президентів. Але їхнє заснування та функціонування має низку специфічних особливостей, які доцільно вивчати українським дослідникам, оскільки інститут президентства в Україні дуже молодий, а забезпечення уваги до нього та актуалізація інформаційного простору під час реалізації президентських повноважень носить постійний характер.

Тому для історії країни, її демократичного та цивілізаційного розвитку, актуальним залишається виділення меморіальних фондів цієї інституції на фоні інших державних органів, дослідження досвіду функціонування президентської вертикалі, шляхи подолання актуальних викликів для запобігання повторення помилок наступниками. Для повноти картини

діяльності інституту президентства замало вивчення лише офіційних документів, підписаних президентом чи продюкованих його офісом або адміністрацією, необхідно дослідити історичні передумови політичних процесів, дипломатичні кроки інших країн, життєві обставини президента та його сім'ї, його думки та візії перетворення країни. Важливим є вивчення політичної та соціокультурної реакції українського суспільства на його діяльність та політичну особистість, а також зовнішні відгуки та оцінки колег і сучасників історичних подій. Для цього дослідникам потрібно вивчити всю джерельну базу в її комплексі архівних документів, друкованих офіційних та неофіційних джерел (у тому числі спогади самого президента та його оточення), джерел масмедіа тощо, врахувати всі документальні згадки про президентське правління певного президента.

В Україні з початку незалежності сформувалася традиція збереження документальних ресурсів президентської влади в різних документальних колекціях у різноманітних установах, зокрема центральних державних та регіональних архівах, спеціалізованій документальній колекції Фонд Президентів України (далі – ФПУ), який створений при Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського та приватних колекціях, які містять документи особового характеру, листування, щоденники, речі і які не лише доповнюють, але інколи й складають основу як об'єктивного, так і суб'єктивного бачення історичних процесів, але вони зберігаються в приватних зібраннях і випадають з уваги державних органів.

На відміну від України в інших державах світу організація формування, збереження та використання документальної спадщини інституту президентства з культурно-просвітницької метою організована більш системно з увагою державних органів, дослідницького середовища та громадських інститутів, але враховуючи особливості політичного устрою та історичних традицій. Тому дослідження зарубіжного досвіду залишається не лише актуальним, а й стає підґрунтям для зміни державної політики щодо документальної спадщини президентської влади як єдиного комплексу

історичних документів, формування суспільної думки з повагою до державницьких інституцій у незалежності від особистостей політичних лідерів і створення фактологічного масиву інформації та джерельної бази для дослідницьких проєктів.

Історія формування та діяльності інституту президентства в різних країнах світу є досить різноманітною і заслуговує на вивчення загалом як у теоретичному плані, так і з урахуванням специфіки кожної країни, а також у практичній площині – для використання та збагачення дослідної діяльності інституту президентства в Україні. Проблема актуальності розкриття складу і змісту наявних документальних ресурсів та форм організації документальної спадщини в меморіальних інституціях поширена і важлива форма відображення процесу, надає дослідникам багатий матеріал для розуміння специфіки президентської влади в різних країнах. Документальне забезпечення її зберігання і популяризації має значну перспективу для впровадження в Україні. Тому актуальність цього питання для розвитку соціальних комунікацій у цілому та інших наукових галузей безсумнівна.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами: дослідження виконувалось у рамках науково-дослідних робіт Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського за темами: «Інформаційно-аналітичний чинник подолання кризових явищ в українському суспільстві» (2013–2015 рр., державний реєстраційний номер РК 0212U001078), «Шляхи підвищення ефективності функціонування соціальних комунікацій в умовах посилення глобальних інформаційних впливів» (2016–2018 рр., державний реєстраційний номер 0219U000543), «Бібліотеки у формуванні інформаційного ресурсу стратегічних комунікацій українського суспільства» (2019–2021 рр., державний реєстраційний номер 0222U002426), «Інформаційно-аналітичні ресурси наукових бібліотек в системі соціальних комунікацій» (2022–2024 рр., державний реєстраційний номер 0212U001078), «Інноваційні бібліотечні наукові ресурси та сервіси в розвитку дослідницької інфраструктури» (2023 рр., державний реєстраційний номер 0223U002676).

Мета дослідження – проаналізувати та узагальнити світовий досвід організації та напрямів діяльності меморіальних установ інституту президентства в країнах світу щодо формування та популяризації президентської документальної спадщини з акцентуванням на можливості співставлення з українським досвідом та перспективами його розвитку.

Ця мета досягається виконанням **таких дослідницьких завдань**:

- розглянути історіографію досліджень і функціонування меморіальних установ інституту президентства, систематизувати та класифікувати історіографічні джерела;

- з'ясувати специфіку джерельної бази дослідження інституту президентства та визначення змісту документальних фондів меморіальних установ;

- проаналізувати зарубіжний досвід у галузі створення установ та поповнення документальними фондами, і передусім США, які мають значну традиційну основу та досвід у створення меморіальних закладів та дослідження визначеної проблематики;

- дослідити специфіку створення основних меморіальних установ світу, профілей комплектування джерел, збирання документів президентської влади в окремих інституціях, встановити характер їхньої джерельної інформації;

- з'ясувати форми організації, формування та особливості функціонування президентських бібліотек, музеїв, фондів у різних політичних системах та з'ясувати різні традиції в регіонах світу;

- визначити вплив іміджу президента на процес збереження його документальної спадщини як окремої структурної колекції, її розвитку та популяризації серед різних груп користувачів;

- оцінити повноту відображення в електронному інформаційному просторі наявних ресурсів та перспективи реалізації проектів «усної історії»;

- висвітлити новітні підходи до застосування соціокомунікаційних методів щодо зв'язку президентських меморіальних установ із суспільним запитом на формування і розвиток національних наративів, патріотичного

виховання та вибудову просвітницької діяльності поширення знань щодо президентської влади, її історії як окремої складової, так і в цілому в рамках історії державності;

- проаналізувати унікальну структуру аналогу президентської бібліотеки – Фонду Президентів України в Україні та розробити перспективну модель модернізації діяльності ФПУ НБУВ.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період від виникнення першої меморіальної структури документальної спадщини інституту президентства у 1916 р. у США до теперішнього часу.

Об'єкт дослідження – документальна спадщина інституту президентства, яка представлена в президентських бібліотеках, музеях, фондах та у світовій мережі Інтернет.

Предмет дослідження – історія створення меморіальних установ, специфіка формування документальних колекцій, використання та введення в сучасний науковий та інформаційний простір різноманітних ресурсів з проблематики інституту президентства.

Методологія дослідження спирається на специфіку об'єкта дослідження, такого явища в політичному житті і державному будівництві як інститут президентства, включає аналіз документальних комплексів президентської влади та з'ясування досвіду різних країн, в тому числі України. Як головні використано системний та соціокомунікаційний підходи, які дозволили окреслити картину діяльності президентських меморіальних установ, означити їхню специфіку та вплив на формування стратегічних комунікацій. Аналіз особливостей організації цих установ у різних країнах, політичних режимах та в різні проміжки часу здійснювався на принципах історизму, наукової об'єктивності та системності. У ході дослідження використовувалися основні загальнонаукові методи, зокрема структурно-функціональний метод аналізу масивів документальних ресурсів, порівняльний, проблемно-тематичний, хронологічний та описовий. Значна увага приділена методам контент-аналізу, періодизації, систематизації, статистичного і типологічного аналізу,

класифікації документів за походженням і змістом із залученням інших методів галузі соціальних комунікацій.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в дослідженні історії формування, специфіки представлення в інформаційному просторі, складу і змісту документальних ресурсів меморіальних установ інституту президентства як суб'єкта вищих владних повноважень у різноманітних історичних реаліях на засадах бібліотекознавчого та документознавчого аналізу, визначенні напрямів просвітницької та популяризаторської діяльності.

Нові результати дослідження:

- уперше в українському та зарубіжному науковому дискурсі зроблена панорамна картина діяльності президентських меморіальних установ (автором нараховано 94 інституції) у різних країнах світу, проаналізовано їхнє представлення в інформаційному просторі шляхом висвітлення власних документальних ресурсів через інтернет-представництва та відгуки на діяльність у ЗМІ, а також наведено аргументи на користь зміни усталеної думки щодо президентської бібліотеки як суто американського явища;

- комплексно представлено джерельну базу дослідження проблематики інституту президентства, у тому числі документальні фонди меморіальних колекцій, бази даних, мережеві електронні ресурси, мультимедійні ресурси;

- розглянуто найважливіші аспекти комплексів документальних джерел президентських бібліотек та музеїв; що розкривають особистість президентів, у тому числі авторські праці та звернення президентів, їхні промови як основний інструменти спілкування з суспільством;

- зроблено класифікацію меморіальних установ за типом та видовим складом документів, а також особливості формування та збереження спеціалізованих документальних колекцій президентської влади, виокремлено спільні риси;

- до наукового обігу залучено велику частку нового фактологічного матеріалу щодо меморіальних установ, зокрема з діяльності президентських

бібліотек, музеїв, фондів та інших інституцій та поширення знань про їхню діяльність та методи роботи;

- зроблений порівняльний аналіз різноманітних форм організації документальних колекцій президентської влади в різних країнах світу;

- запропоновано модель та визначено рекомендації для подальшої модернізації діяльності ФПУ, дослідження джерельних комплексів, розширення напрямків з використанням успішних практик, новітніх технологій та видів популяризації колекційного фонду.

Уточнено:

- історіографічні аспекти зарубіжного бібліотекознавства, архівознавства та музеєзнавства щодо концепцій створення, формуванні фондів та документальних спеціалізованих колекцій інституту президентства та перспективи їхнього розвитку;

- джерельну базу документальних ресурсів із проблематики інституту президентства в архівних установах України.

Набули подальшого розвитку:

- засади використання загальнонаукових методів та технології поширення інформації про інститут президентства і документальної підтримки влади в різних країнах, а також засоби підвищення популяризації цієї інституції як вищого державного органу в незалежності від до постатей самих президентів;

- наукове осмислення характеру впливу політичного устрою, історичних та політичних традицій, іміджу політичного лідера на розвиток меморіалізації президентської влади.

Теоретичне значення дисертації полягає в розкритті історії створення та специфіки функціонування меморіальних бібліотечних, музейних та архівних колекцій інституту президентства в різних країнах світу. Розкрито специфічні особливості формування документальної спадщини в діяльності інституту президентства, що складається з багатьох архівних документів, бібліотечних фондів та музейних предметів, бібліографічних джерел, електронних ресурсів, які в сукупності дають можливість установити найбільш повну картину

загального та специфічного в розвитку інституту президентства, особистість президентів, суспільно-політичний період перебування на посаді, багатогранну діяльність, пов'язану з багатьма сферами життя держави, а також політичний та соціокультурний аспект президентської влади та її популяризації. Це дає багатий матеріал для формування та розвитку інтегрованих бібліотечних колекцій, представлення в інформаційному просторі, вивчення різних аспектів соціальної комунікації, у тому числі з точки зору бібліотекознавства, книгознавства, бібліографознавства.

Практичне значення одержаних результатів. Виявлено здобутки і вузькі місця в опрацюванні теми, висунуто пропозиції та рекомендації, що націлюють дослідників на подальшу розробку нових проблем, висвітлення та документального забезпечення дослідження інституту президентства, розширення джерельної бази. Результати дослідження використовуються при розробці науково-дослідних тем, які виконуються Фондом Президентів України в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського, а також при підготовці оновленої стратегії розвитку Фонду Президентів України. Висновки та новий фактичний матеріал можуть бути використані в процесі розвитку спеціалізованих колекцій з проблематики вищої державної влади, а також при викладанні курсів з історії формування колекцій в бібліотечному фондознавстві та документознавстві, історії державності та права України, політології в закладах вищої та середньої освіти, для написання узагальнювальних і спеціальних праць з історії президентської влади в країнах світу.

Особистий внесок здобувача. Робота є самостійно виконаним дослідженням і всі результати належать здобувачу особисто.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дослідження оприлюднено на Міжнародній науковій конференції «Інноваційна модель наукової бібліотеки XXI століття» (Київ, 9–10 жовтня 2012 р.), Міжнародному науковому конгресі «Інформаційне суспільство в Україні» (Київ, 29 жовтня 2013 р.), Міжнародній науковій конференції

«Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів» (Київ, 8–11 жовтня 2013 р.), науковій конференції «Інститут президента України в системі державної влади України» (Київ, 17 січня 2014 р.), Міжнародній науковій конференції «Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору» (Київ, 21–23 жовтня 2014 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Бібліотека XXI століття: перспективи та інновації» (Київ, 23 квітня 2015 р.), XXIII Всеукраїнській науково-практичній конференції «Короленківські читання 2020» «Бібліотеки, архіви, музеї: історичний досвід та актуальні тенденції розвитку» (Харків, 22–23 жовтня 2020 р.), Всеукраїнській науковій конференції «Перші тюркологічні читання», присвячені 150-річчю від народження Агатангела Кримського (Київ, 5 лютого 2021 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Україна: історія, культура, ідентичність» до 30-ї річниці Незалежності України (Одеса, 19-20 серпня 2021 р.), Міжнародній науковій конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація. Від управління ресурсами – до управління знаннями» (Київ, 5–7 жовтня 2021 р.), XXIV Міжнародній науково-практичній конференції «Короленківські читання 2021» (Харків, 21 – 22 жовтня 2021 р.), науковому семінарі (вебінарі) «Азербайджан у минулому та сучасності», присвяченому 30-річчю встановлення дипломатичних відносин між Україною та Азербайджанською Республікою (Київ, 10 лютого 2022 р.), XXV Всеукраїнській дистантній науково-практичній конференції «Короленківські читання 2022» (Харків, 26–27 жовтня 2022 р.), Міжнародній науковій конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація. Актуальні питання збереження та інноваційного розвитку наукових бібліотек» (Київ, 3–5 жовтня 2023 р.), XVII Міжнародній науково-практичній конференції «Умови економічного зростання в країнах з ринковою економікою» (Переяслав, 25–26 квітня 2024 р.).

Публікації. Основні результати дослідження висвітлено в 42 публікаціях, серед яких 3 розділи в колективних монографіях, 23 одноосібних статті, 1 стаття в співавторстві (авторський внесок 75 %), опублікованих у наукових

фахових виданнях України, у тому числі у виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз Scopus, Web of Science та в статтях у закордонних наукових періодичних виданнях; 12 – у збірниках матеріалів міжнародних і всеукраїнських наукових, науково-практичних конференцій і 3 публікації, які додатково відображають наукові результати дослідження.

Структура і обсяг дисертації підпорядковані меті та дослідницьким завданням, зорієнтовані на цілісне висвітлення обраної проблеми, узгоджені з об'єктом і предметом дослідження. Дисертаційна робота складається з анотації (українською та англійською мовами) зі списком публікацій, переліку умовних скорочень, вступу, шести розділів (18 підрозділів), висновків, додатків, до яких включено список публікацій за темою дисертації та відомості про апробацію результатів дисертації. Повний обсяг дисертації – 434 сторінки (20,48 авт. арк.), основний текст викладений на 339 сторінці (16,43 авт. арк.). Список використаних джерел та літератури містить 477 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА

Зважаючи на тривалий час формування та функціонування президентських документальних колекцій, дослідження їхньої діяльності, організації інфраструктури, компаративіський аналіз на сучасному етапі знаходиться на недостатньому рівні. Найбільше уваги приділено американській традиції президентських бібліотек, оскільки її історія нараховує понад сотню років і стала об'єктом дослідження не однієї сотні науковців з різних галузей знань. Проте найбільше уваги американських дослідників приділено федеральній президентській бібліотечній системі і тон досліджень задавали саме співробітники цих установ і в першу чергу головні архівісти Національного управління архівів і документації США (NARA). Приватні президентські бібліотеки та музеї США розглядались у контексті представлення історичних документів або туристичної привабливості. Американський досвід став основою для вивчення фахівців зі всього світу при побудові національних закладів чи теоретичних напрацювань перспективних проєктів заснування спеціалізованих президентських документальних колекцій.

1.1. Наукові дослідження спеціалізованих документальних колекцій президентської спадщини

Наукові дослідження меморіальних президентських колекцій та установ можна розділити на три групи: власне американська історіографія системи президентських бібліотек, ця група найбільша як за обсягом, так і за хронологічними межами; другий – це дослідження бібліотекознавців, архівістів, істориків та інших фахівців з різних країн світу, з метою вивчення американського досвіду для впровадження в практику власних інституцій; третій – це наукові розвідки та популяризаторські публікації про власну

практику функціонування президентських музеїв, архівів та бібліотек у різних країнах світу.

Історіографія щодо започаткування та розвитку системи президентських бібліотек США, їхні профілі та функції, зважаючи на особливий та важливий статус цих установ в країні, нараховує не одну сотню праць: монографій, дисертаційних досліджень, наукових статей та газетних публікацій, але, навіть самі американські вчені, зокрема Л. Данн, вказують на недостатній рівень теоретичного обґрунтування їх діяльності та перспектив розвитку [75, С. 16]. Зокрема, не стали об'єктом окремого дослідження історіографічні питання. Як правило, праці представляють собою літературні огляди. Про недостатність наукових праць із питань створення і розвитку президентських спеціалізованих бібліотечних та архівних фондів, які мала б проблемний аспект, можна сказати й щодо інших країн, у яких функціонують подібні інституції.

Увага американських дослідників до президентських бібліотек мала декілька хвиль: на початку 1970-х; з 1991–1994; з 2002–2006, кульмінацією якої став спеціальний випуск, присвячений цій темі, офіційного видання Національної ради з публічної історії «The Public Historian», що вважається флагманським журналом у галузі публічної історії в США та багатьох інших країнах, а потім з 2010 р. знову почастишали згадки про президентські бібліотеки на сторінках фахових видань [75].

Необхідно зазначити, що президентські бібліотеки розглядалися різними фахівцями в контексті: вивчення архівної, бібліотечної та музейної справи в США; взаємовідносин президентської влади з архівними інституціями в питаннях права власності на документи; прийняття нормативно-правових актів з цієї проблематики; розгляду бюджетної політики щодо фінансування діяльності президентських бібліотек тощо.

Праці американських дослідників з питань президентських бібліотек США можна розділити на декілька груп:

– публікації співробітників цих бібліотек та Національного управління архівів і документації США (NARA);

– наукові розвідки фахівців, які досліджуючи свою тематику розкривали документальні фонди президентських бібліотек;

– науково-популярна література з популяризації фондів та підвищення зацікавленості в користувачів тематикою інституту президентства, сюди ж входять і науково-освітні матеріали, які продукуються бібліотеками.

Перша група американських фахівців у своїх роботах зосереджує свою увагу на полеміці питань з історії організації президентських бібліотек, їхнього устрою та географічного поширення, переходу приватного права власності на документи до федеральної власності навіть на особисті документи. Так, фактично американську історіографію розпочинає Р. Коннор, Архівіст США, який у своїй статті «The Franklin D. Roosevelt Library» (1940) підтримав ідею Ф. Рузвельта про переведення президентської документації під федеральний контроль та про централізоване її зберігання в окремій інституції [345, с. 499].

У 1973 р. Дж. О'Нілл, колишній директор Президентської бібліотеки Ф. Рузвельт, сформулював головні переваги створення окремих президентських бібліотек, які попри деякі недоліки (обмеження доступу та малий темп опрацювання документів співробітниками), доводять правильність самої ідеї президентських бібліотек. За Дж. О'Ніллом, документальна спадщина президентів як єдиний консолідований ресурс опинялася в одному місці при мінімальних втратах; цей комплекс документів ставав юридичною власністю уряду США з відкритим доступом для всіх дослідників на однакових умовах, і, нарешті, наявність музейної експозиції стала необхідною умовою для популяризації ідеї президентства серед населення [345, с. 501].

Д. Вілсон, Архівіст США, у 1991 р. опублікував історичний огляд розвитку системи президентських бібліотек, при цьому він виділив етапи становлення кожної установи: спочатку йде пошук місця та приміщення для бібліотеки, проходять домовленості з власниками земельних ділянок та побудова будівель; потім формування архівних і бібліотечних фондів з одночасним забезпеченням відкритості для відвідування, і, нарешті,

завершення систематизації документів та розкриття їхнього змісту шляхом залучення сучасних інформаційних технологій [59, с. 13].

Перспективні напрями розвитку президентських бібліотек розглядала Ш. Фосетт, помічник Архівіста США з президентських бібліотек, приділивши головну увагу розвитку музейної та освітніх функцій у підвищенні історичної грамотності населення, проведення науково-популярних заходів у приміщеннях бібліотек. Зважаючи на час публікації, 2006 р. можна констатувати, що на сьогодні президентські бібліотеки США реалізували більшість намічених перспектив [84].

Питання відкритості архівних матеріалів та забезпечення доступу до президентських документів, історію суперечок навколо цієї проблеми розглядали співробітники NARA Н. Сміт та Г. Штерн. Вони дійшли висновку, що в США обмеженість доступу до документів є набагато меншою ніж в інших країнах як і термін їхнього розсекречення. При цьому наводиться приклад Президентської бібліотеки Р. Рейгана, у якій з понад 6 млн. сторінок документів менше сотні залишаються з обмеженим доступом [209].

Склад документальних фондів також став предметом наукових оглядів. Зокрема об'єктом вивчення стала усна історія, яка зайняла не останнє місце у складі документальної спадщини президентів. Дослідники вважають, що, хоча, матеріали усної історії залишаються додатковим джерелом, але без них картина історичного процесу була б неповною, не враховувала думки сучасників подій, особливо якщо вони були висловлені не для ЗМІ, а для архівних установ. У США проблематику усної історії дослідила старший архівіст Президентської бібліотеки та музею імені Ліндона Джонсона Р. Грінвелл, яка розглянула колекції з «усної історії» у всіх президентських бібліотеках США та можливості доступу до них для користувачів [98]. Після її праці в США вийшов друком путівник з «усної історії» з історії журналістики [179], який представив матеріали і з президентських бібліотек. На сьогодні, ця тематика залишається мало досліджуваною через проблеми доступу до записів усної історії, їхньої розшифровки тощо.

Друга група дослідників попри розкриття фондів та дослідження історичних документів також піднімають багато питань щодо доступу до всіх документів. Приводом до цієї півсторічної дискусії став конфлікт між проф. Ф. Лоевенгеймом та Президентської бібліотеки Ф. Рузвельта щодо обмеження на публікацію документів зовнішньополітичної діяльності Ф. Рузвельта, результатом якого стали зміни в діяльності президентських бібліотек із розсекречення документів та публікації історичних документів [345, с. 35–36, 501].

Видову класифікацію президентським бібліотекам дав у своїй праці історик Ф. Блоуїн. Він розділив їх на три типи:

1 тип: «рання модель» (бібліотеки Ф. Рузвельта, Г. Трумена, Г. Гувера, Д. Ейзенхауера) – побудовані в місці народження президентів, вони поступаються фінансами, структурою, але більше уваги приділяють науково-дослідній роботі із зібрання та популяризації документальної спадщини президентів;

2 тип: «середня модель» (бібліотеки Л. Джонсона, Д. Форда, Д. Картера) – характеризується домінуванням музейної функції та розташовані на території університетів, де у свій час навчалися президенти;

3 тип: «пізня модель» (бібліотеки Р. Ніксона, Д. Кеннеді, Р. Рейгана) – подібні до меморіальних пам'ятників, які прославляють своїх президентів [424, с. 126]. Зважаючи на час виходу цієї роботи, Ф. Блоуїн сьогодні міг би доповнити ще дві групи президентських бібліотек: «новітня» (починаючи з Дж. Буша молодшого) та «цифрова» (Президентська бібліотека Б. Обама).

Т. Сміт, розглядаючи першу Президентську бібліотеку Р. Хейса, процес її створення та відкриття, посилається на слова Президента США Ф. Рузвельта, який використав досвід цієї установи для створення власної бібліотеки, про те, що президентська бібліотека стає «справжньою золотою жилою для історичних досліджень» [210].

М. Кумар розглядає у своїх працях дискусію навколо президентських бібліотек і доходить висновку, що попри недоліки: неповнота та

нерівномірність історичних документів у кожній з бібліотек, обмеження в доступі та слабке представлення матеріалів «усної історії», президентські бібліотеки все ж пропонують найбільш повний портрет президентів США та епоху їхнього правління [129].

У кінці 90-х рр. завершила своє дисертаційне дослідження Л. Кокран «The Presidential Library System: A Quiescent Policy Subsystem», у якій було ґрунтовно розглянута система президентських бібліотек як політична підсистема. На прикладі кількох бібліотек (Ф. Рузвельта, Дж. Форда, Р. Рейгана) вона дослідила інфраструктуру бібліотек, їхню внутрішню політику та взаємозв'язки з владою і суспільством. Під час дослідження вона зробила інтерв'ю з директорами десяти президентських бібліотек, співробітниками NARA, відповіді яких лягли в основу її дисертаційного дослідження. Розглянувши наукові розвідки щодо президентських бібліотек, дослідниця звернула увагу на відсутність узагальнювальної теоретичної праці, а всі дослідження концентруються на тематиці прикладних проблемах законодавства, бюджетної політики та права власності на історичні документи. Краще опрацьовані архівні питання, опис колекцій, проблеми збереження та доступу. Так, у 1989 р. вийшло фундаментальне видання-путівник за архівними матеріалами інституту президентства, які зберігаються як у президентських бібліотеках, так і в інших установах (Бібліотека Конгресу, історичні товариства та ін.) [59, с. 15].

Частина дослідників звернула свою увагу на просвітницьку функцію президентських бібліотек, їхню роль у вихованні патріотизму в молоді та формування знання про історію США, їхні державні інститути. Так, роль музейної складової президентських бібліотек в освітній сфері та залучення професійних істориків до вдосконалення музейних експозицій із закликом творення реконструкції історичних процесів разом з архівістами та бібліотекарями висвітили дослідники Дж. Лентзер [137] та Г. Беннетт [34].

Проте деякі фахівці звернули увагу на незбалансованість та необ'єктивність виставкової діяльності президентських бібліотек. Як пише

американський історик Р. Крейг, «виставки рідко спонукають відвідувачів поставити під сумнів упередження, системи переконань або погляди на минулі події» [75, с. 8]. Тобто виставкова діяльність спрямована на висвітлення позитивного боку президентського правління та замовчування суперечливих або негативних оцінок постаті президента чи тлумачення чутливих до громадської думки подій і явищ. При цьому президентські бібліотеки, на думку Б. Хафбауера, пропагують «імперське президентство» та стають основою для зміцнення сучасної системи президентської влади [Там само, с. 8].

Освітню функцію президентських бібліотек розкрила у своїх дослідженнях Л. Поттер, висвітливши конкретні навчальні програми кожної з президентської бібліотеки США для школярів, студентів, учителів, а також онлайн ініціативи з підтримки зацікавленості молоді до власної історії [192].

Необхідно зазначити, що американський досвід президентських бібліотек став для фахівців основою пошуку найбільш оптимальної форми збереження документальної спадщини президентів в інших країнах. Наприклад, ще в 1991 р. Ч. Лі, з Університету Центральної Флориди, дослідивши історію створення та особливості організації президентських бібліотек США, рекомендував створення подібної інституції на Тайвані в структурі Національного архіву [147]. Лише через два десятиліття ця ідея була втілена в життя, але як окрема інституція бібліотечно-музейного типу. Це відбулося в серпні 2014 р., коли був відкритий Меморіал президентської бібліотеки та музею Цзян Цзін-го, шостого президента Республіки Китай (Тайвань) [101], який багато зробив для демократичного розвитку країни.

Обмін досвідом функціонування президентських документальних колекцій у США та Німеччини відбувся на конференції «Доступ-Презентація-Пам'ять: Американські президентські бібліотеки та меморіальні фонди німецьких політиків», яка відбулась у вересні 2004 р. в Інституті німецької історії у Вашингтоні, США. За результатами цього заходу було видано збірник статей, за редакцією наукової співробітниці цього Інституту Астрід М. Екерт. На сторінках цього видання фахівці із США та Німеччини пропонують

унікальне розуміння правових, культурних та історичних традицій. І це не просто порівняння двох систем або презентація кожної установи. Дослідники охоплюють питання, що становлять взаємний інтерес, починаючи від історіографічних, академічних і практичних питань до історії архівів і проблем державної політики, зокрема представлення біографічних матеріалів президентів («З присмаком роялізму: виставка біографій в американських президентських бібліотеках» Т. Гертфельдер, с. 9–32), відвідування президентських бібліотек та музеїв («Відвідування музеїв президента та канцлера: американська перспектива» Д. К. Пауерс, с. 33–45), «Розвиток меморіальних фондів німецьких політиків та американських президентських бібліотек: порівняльний огляд» Д. Доу, с. 67–73), відгуки експертного дослідницького середовища та громадянського суспільства на виклики, які постали при фінансуванні та будівництві бібліотек, а також при розсекреченні та забезпеченні публічного доступу до президентських паперів («Гордість чи протест? Реакція громадськості на президентські бібліотеки» Ф. Г. Берк, с. 74–81) та інші [118].

Із розвитком інституту президентства в країнах Центрально-Східної Європи, Азії та Африки, а також на території колишнього СРСР відбувалось і становлення організації збереження документальних ресурсів, інформаційно-бібліографічного та аналітичного забезпечення інституту президентства. У багатьох країнах були створені (часто на базі урядових бібліотек) президентські бібліотеки, музеї або окремі колекції, які займалися президентською проблематикою. На початковому етапі дослідники та фахівці цих установ займалися вивченням зарубіжного досвіду, пошуку оптимальної моделі своєї діяльності та формування бібліотечних ресурсів із визначених напрямів. Пізніше вони стали розкривати власні фонди, ділитися досвідом процесу інформатизації та введенням у суспільний та науковий обіг власної бібліотечно-інформаційної продукції.

Президентські бібліотеки США стали об'єктом дослідження ще радянських учених при формуванні напряму в науці як зарубіжне

архівознавство, але це були переважно довідкові матеріали про наявність інфраструктури президентської бібліотечної мережі та склад документів. Зокрема, В. Орлов не лише розглянув історію створення та склад документів перших бібліотек, особових фондів президентів США в інших бібліотеках [377], а й звернув увагу на новий (як на 70-і рр.) напрям у формуванні документальних ресурсів як «усна історія» [376]. Е. Старостін висвітлює дискусію щодо перспектив розвитку президентських бібліотек як організації спеціалізованих фондів із децентралізованою структурою зберігання [423]. На пострадянському просторі ці дослідження продовжив В. Гарбузов, який відвідав три президентські бібліотеки Г. Гувера, Д. Картера, Р. Рейгана, дослідив історію їх створення, склад документів і дійшов висновку про раціональну організацію збереження документальної спадщини президентства [297]. Т. Волкова (Кабочкіна) звернулася до теми президентських бібліотек у рамках дисертаційного дослідження з історії федерального архівної системи США, але вона більше уваги приділила саме нормативно-правовому забезпеченню діяльності президентських бібліотек [287]. Проводячи дослідження із зарубіжного архівознавства з нового погляду, звільненого від ідеологічних нашарувань, Е. Старостін присвятив досвіду президентських бібліотек цілий розділ своєї монографії «Зарубіжне архівознавство: проблеми історії, теорії та методології», у якій президентські бібліотеки виступили як американський досвід формування та збереження документальних матеріалів інституту президентства і специфічна архівна традиція взаємовідносин приватної та державної власності на документи, що становлять історичну й державну цінність. Він обґрунтовує думку, що поява системи президентських бібліотек у США сталася завдяки зміцненню президентської вертикалі влади у 30-х рр. ХХ ст. і її життєдайність залежить від розвитку цієї інституції. Він також наголошував, що американська система президентських бібліотек не підходить для пострадянських країн, окрім деяких її елементів [424, с. 127], оскільки в 90-х рр. ХХ ст. президентська влада в країнах пострадянського простору ще не набула своєї сакральності та популярності серед громадськості

для збереження її спадщини та побудові меморіальних або історичних пам'ятників.

З українських дослідників найбільше уваги приділила історіографічним питанням та специфічній організації президентських бібліотек США як архівних установ дослідниця архівної системи США Л. Левченко. Головна увага її дослідження була зосереджена на архівній складовій президентських бібліотек, її специфіці, а також на місці цих установ в архівній системі США та Національному управлінню архівів і документації [345].

Українські дослідники зверталися до проблематики президентських бібліотек США також у рамках вивчення зарубіжного досвіду для вдосконалення діяльності існуючої в Україні спеціалізованої бібліотечно-архівно-музейної колекції – Фонд Президентів України (ФПУ), який функціонує при Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського. Так, перша завідувачка ФПУ Я. Чепуренко у своїх працях розглянула юридичне забезпечення діяльності президентських бібліотек у США [468] та принципи формування документальних фондів [467]. Н. Стрішенець розглянула інфраструктуру та історію створення цих установ [427], намагалася розібратися в появі дефініції «президентська бібліотека», адже за її словами, це «не зовсім бібліотека, але й не просто архів-музей» [426].

Формування та забезпечення доступу до мережевих ресурсів президентських бібліотек США, вплив сучасних інформаційних технологій на діяльність бібліотек розглянули співробітники ФПУ Л. Галаган [293, 292] та А. Кушерський [340, 341]. Останній у рамках своєї науково-дослідної роботи розглянув досвід представлення документальних ресурсів інституту президентства на порталі Президентської бібліотеки Ф. Рузвельта [342]. Популяризацію іміджу інституту президентства в США, його вплив на громадську думку щодо ставлення до органів вищої державної влади та роль президентських бібліотек у цьому процесі розглянула С. Польовик [390]. Історичні дискусії щодо організації та тенденції розвитку системи президентських бібліотек США вивчено автором цього дослідження [442]

(більш детально це питання розглянуто у Розділі 3). Крім того, у його працях відображено формування документальних фондів, зокрема ресурсами усної історії [447].

У наукових розвідках про президентські документальні колекції українських та зарубіжних фахівців спираються переважно на досвід президентських бібліотек США, які входять до структури NARA (Національного управління архівів і документації США).

В інших країнах заклади для формування та збереження документальної спадщини президентської влади вивчалися, в основному, співробітниками даних установ або ставали об'єктом розслідування фінансування, будівництва та поповнення фондів.

Одне з найбільш ґрунтовних досліджень з історії президентського архіву Італійської Республіки зробив італійський архівіст П. Каруччі, він дослідив не лише інституційний розвиток Історичного архіву Президентського палацу Квірінале, його фонди та доступ для дослідників, а й відзначив роль італійських президентів у формуванні сучасної політичної структури Республіки [139].

Спроба розглянути різноманітні унікальні інституційні моделі президентських меморіальних установ відбулася на міжнародній конференції «Збереження пам'яті про президентство» у Варшаві в жовтні 2012 р., проведеної з ініціативи та підтримки Фонду Інституту Леха Валенси та Адміністрації Президента Б. Коморовського [219]. Серед учасників конференції були: С. К. Доніус, директор Офісу президентських бібліотек NARA; В. Рігау, помічник директора Музею президента Жака Ширака; директор Архіву президента Чехії Я. Долежал; П. Каруччі, керівник Архіву Президента Італійської Республіки; П. Ляхтеенкорва, директор Архіву президента Фінляндії Урхо Кекконена та ін. За результатами обговорення було опубліковано наукову публікацію у фаховому виданні «Культура і політика» за авторством доктора філософії з культурології Івони Свенчак-Василевська, яка була однією із засновників проєкту Президентської бібліотеки Леха

Валенси. Так, проаналізувавши європейський та американський досвід, авторка приходить до висновку, що європейська традиція президентських меморіальних сховищ орієнтована на збереження документальної спадщини президентської влади, а американська – спрямована на захист і зміцнення пам'яті про окремого президента [219, с. 110], а також про необхідність законодавчого врегулювання формування та збереження документів та артефактів для створення спеціалізованих документальних колекцій інституту президентства для того, щоб президентська спадщина не лише зберігалась у сховищах, а активно популяризувалася, досліджувалася та продовжувала жити в колективній пам'яті народу [219, с. 111].

Порівняльний аналіз декількох меморіальних президентських закладів, які функціонують у різних політичних системах та куточках світу, їхнього інституційного профілю чи методології основних напрямів розвитку стає об'єктом багатьох дослідників, які або пов'язані з такими установами, або вивчають їхню діяльність. Так, А. О. Г. Фрейр із Центру дослідження та документації сучасної історії Бразилії вивчав специфічні риси діяльності Фонду Маріо Суареша в Лісабоні (Португалія) та Інституту Лула у Сан Пауло (Бразилія), а також розкрив засоби створення політичних наративів щодо просування ідей колишніх президентів. Він називає ці приклади сучасних меморіальних президентських установ як феномен «розширеного президентства», коли політичне лідерство не закінчується із закінченням повноважень, а продовжується в підтримці сталості розвитку суспільства та політичної стабільності через авторитет, впливові зв'язки та популяризації успішних кроків колишніх президентів [88].

Корейський бібліотекознавець М-К. Хан розглянув та порівняв досвід президентських бібліотек США і Південної Кореї у створенні освітніх програм та залучення документальних ресурсів інституту президентства до виховання та навчання молоді, при цьому визначивши кроки для підвищення зацікавленості історією державності та розвитку освітніх проєктів серед шкільної аудиторії [106].

Свою специфіку інформаційно-аналітичної діяльності, процесу інформатизації та інноваційні електронні проекти у своїх працях висвітлювали співробітники Президентської бібліотеки Азербайджанської Республіки. Головний акцент праць директора Бібліотеки М. Ахмедова [257, 258], заступника директора Д. Талибзаде [429], завідділу З. Ісмайлова [323] та інших зосереджений на актуальності розвитку електронної бібліотеки, формуванні електронних бібліографічних та повнотекстових ресурсів з проблематики державотворення, інституту президентства, права та історії країни, надання дистантного доступу до них. З. Ісмайлов також аналізує діяльність президентської бібліотеки в контексті «інформаційної безпеки» та приходить до висновку, що саме бібліотеки виступають гарантом надійності, повноти та якості інформації. Користувачі бібліотечних ресурсів потребують, головним чином, доступ до якісного повноцінного інформаційного продукту [322]. Новий інноваційний проєкт з екологічної інформації, створений у 2010 р. на базі електронної бібліотеки цієї установи, описала дослідниця корпоративних бібліотечних зв'язків І. Алієва [254].

Історія створення Фонду Президентів України Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, визначення його місця серед аналогічних утворень та в системі соціальних комунікацій, пов'язаній з документальною спадщиною інституту президентства в цілому стали предметом досліджень українських учених [443]. Так, Я. Чепуренко вивчала шляхи поповнення традиційних документальних фондів [465; 466]; О. Бодак зосередилася на вивченні електронних інформаційних ресурсів із проблематики інституту президентства [272]; специфіку комплектування фондів та можливості доступу до них висвітлила С. Польовик [389]; характерні ознаки ФПУ як бібліотечної структури відзначила у своїх дослідженнях Л. Галаган [291]; В. Волковинська розкрила можливості популяризації фондів ФПУ через соціальні медіа [288].

Необхідно зазначити, що за період функціонування ФПУ було захищено дисертаційне дослідження українського бібліотекознавця С. Польовик із

проблематики формування документальних фондів та облікової документації [392].

Формування електронних ресурсів, зокрема мультимедійних, інформаційно-аналітичну складову діяльності ФПУ та її характеристики серед подібних інституцій у різних країнах світу досліджував автор зазначеної роботи [439, 446], а також ним здійснено порівняльний аналіз авторських праць президентів (більш детально це питання розглянуто в Розділі 2.), висвітлено специфіку надання доступу до повних текстів, звинувачення в плагіаті та популярність таких текстів серед фахівців [450]. Крім того, у його працях відображена європейська традиція збереження документальної спадщини президентства, її особливості та перспективи [451].

Отже, в історіографії історії та функціонування президентських бібліотек лідирують дослідження американських дослідників, де інститут президентства має вже досвід понад 200 років. Історіографія США представлена багатьма прізвищами, відзначається великою кількістю наукових праць фахівців із різних галузей знань: історії, права, архівознавства та документознавства, бібліотечної справи тощо. Ґрунтовно досліджені історія створення, інфраструктура та зміст документальних фондів президентських бібліотек США, як засновників традиції окремого збереження президентських матеріалів. На жаль, досі продовжується полеміка з приводу перспектив цих закладів, не розв'язаними залишаються питання доступу до документів через Інтернет, йде скорочення фінансування на важливі напрями їхньої діяльності, зокрема проєктів «усної історії». В інших країнах, фахівці вивчали американський досвід при створенні власних меморіальних закладів з акцентом на сьогодення, тобто формування документальної спадщини інституту президентства для популяризації цієї інституції та інформаційно-бібліотечного обслуговування сучасних служб президентів зокрема. Праці сучасних фахівців зосереджені на впровадженні новітніх інформаційних технологій у практику президентських бібліотек для ефективнішого розкриття

їхніх документальних фондів та підвищення зацікавленості населення до власної історії і вивчення вищих органів державної влади.

1.2. Джерельна база дослідження

Специфіка предмета дослідження та розв'язання поставлених завдань визначили залучення кількох груп джерел. Оскільки вивчення зарубіжного досвіду вимагає охоплення великого масиву інформаційних ресурсів іноземного походження, то джерельна база дослідження ґрунтувалася насамперед на електронних ресурсах, що висвітлювали діяльність спеціалізованих установ з президентськими документальними колекціями, зокрема: вебсайти цих установ та приватних фондів, які забезпечують їхню роботу; видавнича продукція меморіальних закладів; звіти діяльності, що доступні для широкого загалу; матеріали світових та місцевих ЗМІ, які розміщують матеріали, не лише про просвітницькі заходи, а й також інтерв'ю з очільниками президентських бібліотек та музеїв тощо.

Під час проведення дослідження було вивчено вебсайти 94 президентських бібліотек, музеїв, фондів та інших інституцій у 26 країнах світу (Додаток 2). Усі вони відрізняються доступним інтерфейсом, описом діяльності, наповненням документальними ресурсами та презентацією виставкової та просвітницької діяльності, а також оновленістю інформації. Проте майже всі презентують біографію президента, актуальні заходи та діючі виставки з фотогалереєю частини музейної колекції та галерею світлин і відеоматеріалів із політичного життя глави держави.

Частина президентських бібліотек та музеїв, а президентські бібліотеки США в повному обсязі, надають доступ до своїх планів та звітів діяльності в рамках відкритої та прозорої політики. Звітна документація дозволяє не лише вивчити напрями діяльності, отримати статистичну інформацію, а й прослідкувати тенденції розвитку чи провалів певних проєктів.

Згадки про президентські документальні установи на сторінках ЗМІ здебільшого стосуються заходів щодо відкриття закладу, відвідування

видатними особами, зокрема іншими чи діючими президентами, призначення нових керівників або до ювілею самого президента. Ці матеріали розкривають також деталі діяльності, частково висвітлюють документальні фонди, вказують на тенденції розвитку окремих проєктів та слугують засобами популяризації як постаті президента, його документальної спадщини, так і залучення додаткових користувачів до відвідування установ.

До джерельної бази пропонованого дослідження входять архівні документи і матеріали українських архівів. Зокрема, ф. 5233 Секретаріат Президента України, ф. 1 Верховна Рада, ф. 5225 «Центральна виборча комісія» в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України); ф. 327 «Колекція документів з проведення виборів Президента України 2004 року (Помаранчева революція)» (2004–2005 рр.), ф. 332 «Колекція агітаційних документів, інформаційно-аналітичних видань про участь політичних партій, об'єднань, їхніх представників та громадян у виборах Президента України, депутатів Верховної Ради України і місцевих рад» (за період 1994 р. – донині) у Центральному державному архіві громадських об'єднань та україніки (ЦДАГОУ); ф. 1 «Електронна архівна колекція «Президентські вибори 2010»», ф. 14 «Архівна колекція: «Позачергові вибори Президента України 2014», **ф. 31** «Вибори Президента України 2019: колекція архівних електронних інформаційних ресурсів» у Центральному державному аудіовізуальному та електронному архіві.

Для визначення стану документальної колекції ФПУ НБУВ були опрацьовані його фонди: книжковий, архівний, музейний та фонд електронних ресурсів. Крім того, у ФПУ зберігаються архівні копії офіційних вебсайтів Президента України В. Ющенко, В. Януковича та П. Порошенка.

Значний масив архівних документів ФПУ НБУВ складають вітальні адреси та листівки від громадян України, українських державних та громадських організацій, а також зарубіжних інституцій та інших глав держав.

До джерельної бази дослідження можна віднести джерела суб'єктивного

характеру автора пропонованого дослідження, а саме безпосередній огляд, спілкування зі співробітниками та напрямками діяльності Музею Першого президента Республіки Казахстан, Президентської бібліотеки Азербайджанської республіки, Президентської бібліотеки Республіки Білорусь.

1.3. Методологічні засади дослідження президентської меморіальної документальної спадщини

Дослідження історії, фондів, функцій та змісту діяльності президентських бібліотек, архівів, музеїв, що за профілем діяльності зберігають документи президентської влади, а також аналіз документальних комплексів, оцінка їхньої джерелознавчої значущості та перспектив дослідження і використання потребує широкого використання методологічних принципів наукового аналізу, залучення комплексних методів та методик. На особливу увагу заслуговує аналіз вивчення історії становлення, розвитку та функціонування спеціалізованих установ з формування документальної спадщини інституту президентства в різних країнах світу, зокрема президентських бібліотек, музеїв, архівів, які перебувають у державній, комунальній та приватній власності, а також методів дослідження процесу введення інформаційних ресурсів із цієї проблематики в науковий та інформаційний простір, актуалізація досліджень функціонування інституту президентства, зокрема зарубіжного досвіду. Важливим є розробки методичних засад функціонування та вироблення рекомендацій щодо перспективи діяльності в Україні такого унікального явища, як Фонд Президентів України в НБУВ.

Отже, методологія дослідження ґрунтується на поєднанні загальнонаукових, спеціально-історичних і методів соціальних комунікацій, а також суміжних наук як допоміжних, зокрема методологічних принципів (історизму, об'єктивності, функціональності та термінології) та підходів (системний, соціокомунікативний), включення емпіричних методів

дослідження та методів теоретичного пізнання (аналіз, синтез, узагальнення тощо), а також застосовано основні загальнонаукові методи, зокрема структурно-функціональний метод аналізу масивів документальних ресурсів, порівняльний, проблемно-тематичний, хронологічний та описовий. Значна увага приділена методам контент-аналізу, періодизації, систематизації, статистичного і типологічного аналізу, класифікації документів за походженням і змістом із залученням інших методів галузі соціальних комунікацій.

Хронологічний метод покликаний представити процес від його заснування до сьогодення, що реалізується через аналіз документальних комплексів у бібліотеках, архівах, музеях від часу їхньої реєстрації в офіційних джерелах. Тобто він представляє період від початку ХХ ст. до сьогодення. Враховуються чинник різного часу заснування президентської влади та інституту президентства, суспільно-політичні обставини, що впливали на зміст документальних комплексів, формування документальної спадщини, представленої архівними документами, бібліотеками та окремими бібліотечними та музейними колекціями, а також представлення особистостей президентів з різних історичних епох.

Принциповим моментом є пояснення деяких аспектів поняттєвого апарату, у тому числі документальної спадщини інституту президентства. Вона включає всі види і комплекси джерел, що наявні в бібліотеках, архівах, музеях, світовій мережі Інтернет, оскільки немає установленого нормативно розподілу профілей комплектування за видами джерел у збиранні документів між бібліотеками, архівами та музеями. Тобто, усі вони зберігаються як різноманітні джерела архівного, бібліотечного і музейного характеру та представляють єдиний комплекс, систему, яку розуміємо в цілісності. Прикладом є президентські бібліотеки США, що зберігають офіційні архівні документи і матеріали, книжкові зібрання самих президентів та про них, а також колекції персоналії – електронні ресурси, музейні експонати, документи особистого походження, ресурси ЗМІ тощо.

У широкому розумінні меморіальні установи інституту президентства в пропонованому дослідженні – це будь-які інституції, які акумулюють та популяризують пам'ять про президентів чи загалом інститут президентства певної країни. Це, зокрема, президентські бібліотеки, архіви, музеї, іменні фонди та громадські інститути, які зберігають архівні документи та матеріали, бібліотечні фонди, електронні мережеві ресурси, музейні предмети, пов'язані з виконанням президентами своїх повноважень. Серед усіх закладів можна виділити великі публічні президентські установи (бібліотеки чи музеї) та музеї-садиби, кабінети або пам'ятні місця про видатну політичну особистість, не завжди розташовану на перетині туристичних маршрутів. Проте часто останні зберігають унікальні історичні документи та матеріали.

Одним з основних методологічних підходів є системний підхід, який розглядає систему меморіальних інституцій інституту президентства як документальні фонди та базується на структурно-функціональному аналізі інформації про комплекси взаємопов'язаних функціонально меморіальних інституцій президентської влади, специфіку комплектування джерел і складу фондів, напрямів науково-дослідної, науково-інформаційної та популяризаційної діяльності щодо президентської влади та особи президента в кожній країні.

Принцип об'єктивності вимагає відсторонення від сприйняття або не сприйняття різних засад діяльності інституту президентства в різних країнах та відмовлення від суб'єктивних поглядів та оцінок, використовуючи виключно наукові методи аналізу матеріалу, особливо, зважаючи на багато суб'єктивних оцінок діяльності президентів, з урахуванням особливостей політичних режимів, суспільно-політичних обставин тощо.

Просвітницька практика та виставкова діяльність меморіальних установ інституту президентства стала об'єктом соціокомунікативного підходу, завдяки якому документальна спадщина президентської влади виступає як продукт соціальної взаємодії та комунікації. Цей підхід дозволяє глибше зрозуміти соціокультурний контекст створення документальних ресурсів,

соціальні ролі президентів та адресатів, а також функції, які виконували ці документи в суспільстві. У рамках цього підходу розглянуто процес створення документальних ресурсів з проблематики інституту президентства, що дозволило вийти за межі аналізу офіційних документів та матеріалів і побачити те, що приховано за зовнішніми атрибутами, а також важливий інструмент для збереження та популяризації історичної пам'яті, Застосування цього підходу сприяє створенню більш повної і багатогранної картини минулого.

Широко застосовуються методи класифікації та систематизації матеріалу, з огляду на велику різноманітність видів бібліотек, архівів та музеїв та їхніх фондів і стратегії комплектування. Ці методи використовуються в усіх розділах, як, наприклад, під час аналізу історіографії і джерельної бази цього дисертаційного дослідження та бази вивчення інституту президентства (остання, наприклад, класифікується за видами, групами та жанровим складом документів тощо).

Під час розгляду фондів та напрямів діяльності як президентських бібліотек, так і окремих бібліотечних колекцій, широко застосовуються методи архівознавства, бібліотекознавства, ресурсознавства, джерелознавства. Методи джерелознавства розглядають документальну спадщину з інформаційної точки зору для розкриття предмета дослідження та перспектив науково-дослідної роботи різних фахівців у галузі вивчення історії інституту президентства, особистостей президентів та їхнього оточення.

Методи бібліографознавства, бібліографічна евристика та бібліографічний аналіз видань на доповнення до джерелознавчого аналізу дали змогу охарактеризувати серійні, періодичні та монографічні публікації.

Метод періодизації відіграє важливу роль в осмисленні різних історичних обґрунтувань специфіки організацій та функцій меморіальних установ у різні історичні періоди та етапи, що викликали появу таких установ (наприклад, встановлення президентського правління, або парламентсько-президентської форми влади та інші відмінні особливості, викликані часом і

супроводжувалися змінами політичної влади в різноманітних куточках світу від США, країн Європи, Азії – до нашої країни).

Це дозволяє структурувати інформацію про умови створення та форми діяльності, ініціаторів та користувачів, вивчити історіографію питання, а також узагальнити тенденції розвитку меморіальних колекцій інституту президентства, розглянути різні моделі і теорії в порівняльному аналізі та проблемно-тематичному аспекті.

Під час дослідження документальної спадщини інституту президентства було застосовано біографічний метод, як один із найпоширеніших методів дослідження меморіальних документальних фондів. Він дозволяв реконструювати життєвий шлях президентів по основних пам'ятних місцях, пов'язаних з ним, а також на основі зібраних документів, наукових та авторських видань. Це можуть бути листи, щоденники, фотографії, документи, пов'язані з професійною діяльністю, громадською активністю тощо. У комплексі дослідження біографії дозволяє не тільки відтворити минуле, але й зрозуміти мотиви дій, соціальні процеси та культурні зміни, а також вплив на політичні процеси конкретних президентів. Цей метод дозволяє через призму соціального контексту зрозуміти дії президентів, їхню взаємодію з іншими людьми, їхнє прагнення до збереження та популяризацію історичної пам'яті про себе та період свого правління.

Один із складових дослідження біографії президентів – це формування та вивчення особових документальних фондів. І хоча вони носять суб'єктивний характер, мають фрагментарну інформацію, можуть мати різну інтерпретацію серед дослідників та громадськості, але вони стають важливою складовою дослідження історичного процесу поступу інституту президентства, а також є засобом популяризації історичних документів та залучення відвідувачів до президентських меморіальних установ.

Засоби вивчення особистостей президентів, їхнього життєвого та політичного шляху поєднують у собі методи досліджень із суміжних галузей, зокрема соціології, психології та політології.

Інтеграція бібліотечно-архівних та музейних методів у діяльності президентських меморіальних установ є важливим прикладом соціально-комунікаційного процесу розвитку сучасного інформаційного простору. Як зазначає дослідник сучасних зв'язків соціальних комунікацій С. Шемаєв, на сучасному етапі технологічного та комунікативного розвитку постала необхідність «переходу бібліотек, архівів і музеїв на новий рівень взаємодії – рівень конвергенції, як системну взаємодію бібліотек із музеями та архівами на засадах зближення їхньої освітньої, наукової і практичної діяльності в умовах сучасної системи соціальних комунікацій» [354, с. 76]. Отже, із цієї точки зору президентські меморіальні установи стали основою та зразком для вивчення досвіду інтеграції бібліотечно-архівно-музейних установ у формуванні цілісної картини про важливі події чи видатні політичні особистості.

Висновок до Розділу 1

Розглядаючи наукові розвідки та й зокрема науково-популярні статті фахівців, причетних до розбудови мережі президентських бібліотек, музеїв, архівів та інших інституцій для збереження та популяризації документальної спадщини, можна зробити висновок про домінування уваги дослідників до системи президентських бібліотек у США як родоначальника традиції окремого формування спеціалізованих документальних колекцій інституту президентства.

Історіографія президентських бібліотек відзначається великою кількістю наукових праць фахівців із різних галузей знань: історії, права, архівознавства та документознавства, бібліотечної справи тощо. Але на сьогодні ґрунтовно досліджені історія створення, інфраструктура та зміст документальних фондів президентських бібліотек США. До американського досвіду зверталися як місцеві фахівці, так і дослідники з інших країн, популяризуючи ідею

спеціалізованих президентських документальних колекцій для втілення її на своєму національному рівні.

На жаль, досі продовжується полеміка з приводу перспектив цих установ, не розв'язаними залишаються питання доступу до документів через Інтернет, йде скорочення фінансування на важливі напрями їхньої діяльності, зокрема на обробку архівних матеріалів, проєктів «усної історії» та ін. Праці сучасних фахівців зосереджені на впровадженні новітніх інформаційних технологій у практику президентських бібліотек для ефективнішого розкриття їхніх документальних фондів та підвищення зацікавленості населення до власної історії. Зазначимо, що на сторінках американської фахової періодики, а поза її межами особливо при дослідженні президентських бібліотек та музеїв США, майже завжди мова йде про систему президентських бібліотек під управлінням NARA, і часто залишається поза увагою інші приватні чи публічні президентські бібліотеки, які розкидані по різних штатах США, окрім першої, – Президентська бібліотека та музей Р. Хейса та найбільшої – Президентська бібліотека А. Лінкольна.

Президентські документальні інституції поза межами США ставали об'єктом дослідження, в основному співробітниками зазначених закладів. Необхідно зазначити спроби порівняльного аналізу функціонування президентських документальних колекцій у США та інших країнах, зокрема Німеччини, який відбувся за результатами конференції «Доступ-Презентація-Пам'ять: Американські президентські бібліотеки та меморіальні фонди німецьких політиків», яка відбулась у вересні 2004 р. в Інституті німецької історії в Вашингтоні, США.

Українські дослідники, окрім вивчення американського досвіду правового забезпечення та діяльності президентських бібліотек, упровадження новітніх інформаційних технологій, намагалися розкрити власні документальні фонди української інституції Фонду Президентів України НБУВ, визначити роль останнього серед історико-культурних та бібліотечних фондів. За період функціонування ФПУ було захищено дисертаційне дослідження С. Польовик

із проблематики формування документальних фондів та облікової документації.

Джерельна база дослідження ґрунтувалася насамперед на електронних ресурсах для вивчення зарубіжного досвіду діяльності спеціалізованих установ із президентськими документальними колекціями, зокрема: вебсайти цих установ та приватних фондів, які забезпечують їхню роботу; звіти діяльності, що доступні для широкого загалу; матеріали світових та місцевих ЗМІ, які розміщують матеріали, не лише про просвітницькі заходи, а й також інтерв'ю з очільниками президентських бібліотек та музеїв тощо. До джерельної бази віднесено архівні документи і матеріали українських архівів, а також складові документального фонду Фонду Президентів України НБУВ.

РОЗДІЛ 2

ВИДОВА КЛАСИФІКАЦІЯ ФОРМ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ДЖЕРЕЛ ФОРМУВАННЯ ДОКУМЕНТАЛЬНОЇ СПАДЩИНИ ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНСТВА

Необхідно зазначити, що у світі є культурні інституції такі, як бібліотеки, музеї чи дослідницькі центри, які пов'язані з ім'ям президента, але вони не належать до предмета нашого дослідження, оскільки вони не стали суб'єктами збереження документальної спадщини інституту президентства, а лише носять ім'я президента чи збережені в колективній пам'яті народу як засновника, будівничого чи опікуна таких закладів. Яскравим прикладом є колишній Президент Франції Ф. Міттеран, завдяки активній ролі якого було розпочате будівництво нового приміщення Національної бібліотеки Франції. Її відкриття відбулося 20 грудня 1995 р. уже після того, як Міттеран залишив президентський палац, але все одно їй було присвоєно його ім'я. Інший приклад, теж із Франції, Музей на набережній Бранлі в Парижі, зібрання творів мистецтва народів Африки, Азії, Океанії та Америки, який відкрився у 2006 р. за сприяння та активної участі чинного на той час президента Франції Жака Ширака і носить його ім'я.

Бувають випадки, коли національні бібліотеки пов'язують з президентом країни через їхнє входження до структури президентської вертикалі, які контролюються та фінансуються з Адміністрації президента країни. Так сприймається, наприклад, Національна президентська бібліотека Туреччини, яка відкрита в лютому 2020 р. і стала найбільшою бібліотекою країни. І хоча вона розташована всередині президентського комплексу в Анкарі, але має статус публічної бібліотеки для збереження турецької культурної спадщини та обслуговування всіх громадян та іноземних користувачів.

2.1. Класифікація, типологія та специфіка президентських документальних колекцій

Серед різноманітних форм організації збереження та популяризації документальної спадщини інституту президентства в різних країнах при схожих завданнях та функціях дефініції назви досить різняться: президентська бібліотека – музей – архів – інститут – фонд. При становленні сучасної системи президентських бібліотек у США була ідея назвати нову установу «архівом», але в процесі підготовки зупинилися все ж на терміні «бібліотека» [467, с. 23], оскільки бібліотечна установа з історичних часів об'єднувала в собі різноманітні джерела: від рукописних до друкованих та тривимірних артефактів.

Багато років вивчаючи зарубіжний досвід діяльності президентських меморіальних установ, зокрема старі інституції ХХ ст. та нові, які з'явилися після початку ХХІ ст., ми можемо констатувати їхню різноманітність та спільні риси в організації збереження документальної спадщини та функціональних завданнях. Так, на сучасному етапі, можемо виділити такі форми організації та типи діяльності в різних країнах світу:

– президентські бібліотеки-музеї як приватно-державне партнерство: президентська бібліотечна система в складі NARA (США), Президентська бібліотека Олусегуна Обасанджо (Нігерія);

– президентські музеї під юрисдикцією державних органів: Меморіал Федерального президента Фрідріха Еберта (Німеччина), Меморіал Федерального президента Теодора Хейса (Німеччина), Музей президентства Республіки (Португалія), Музей Раймонда Пуанкаре (Франція), Музей Урхо Кекконена «Таммініємі» (Фінляндія), Президентська бібліотека Азербайджанської Республіки, Бібліотека першого президента Республіки Казахстан, Музей Першого Президента Республіки Казахстан, Президентський музей Хабіба Бургиби (Туніс), Президентський музей Балай Кірті (Індонезія), Президентська бібліотека, музей та виставкова зала (Кенія);

– президентські бібліотеки як структурні підрозділи адміністрацій президента: Історичний архів президентства Республіки (Італія), Президентська бібліотека Азербайджанської Республіки, Президентська бібліотека Республіки Білорусь;

– комунальні президентські музеї: Музей Жоржа Помпіду (Франція), Музей Жака Ширака (Франція), Меморіальний музей президента Литовської Республіки Казіса Грінюса (Литва), Музей Бернардіну Машаду (Португалія) та ін.;

– музейні колекції як структурні підрозділи культурних закладів: Фонд Президентів України Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського;

– президентські бібліотеки, які створені і керуються громадськими організаціями та благодійними фондами: президентські бібліотеки та музеї в США (які не входять до структури NARA), Музей-меморіал Шарля де Голля (Франція), Інститут Франсуа Міттерана (Франція), Бібліотека Вацлава Гавела (Чехія) та ін.;

– президентські приватні музеї: Музей Валері Жискар д'Естен, Президентська бібліотека Саакашвілі (Грузія), Музей сучасної історії імені Карла Реннера (Австрія) та ін.

У кожній країні організація президентських меморіальних колекцій має свої особливості функціонування, зокрема:

– окремі установи зі збереження спадщини окремого президента;

– одна організація зі збереження документальної спадщини президентів у країні;

– окремі інституції зі збереження спадщини одного президента (наприклад, президентський музей, президентська бібліотека, науково-дослідний інститут як громадська організація);

– поєднання різноманітних форм у рамках інституту президентства однієї країни.

За видами накопичених ресурсів документальні колекції можна розділити на декілька груп:

- колекції, які мають у своєму складі всі архівні матеріали, зокрема офіційні документи періоду президентського правління; світлини і відеоматеріали; друковані та електронні видання про президента та період його правління; музейні артефакти (подарунки президентам та предмети, пов'язані з його життям та політичною діяльністю);

- установи, які мають усе перелічене вище, окрім офіційних документів, які зазвичай зберігаються в національних архівах разом з іншими державними та урядовими документами;

- у країнах світу функціонують окремі музейні колекції, які практично не мають архівних та бібліотечних фондів.

За видами діяльності установи, пов'язані з документальною спадщиною президентів країн, можна згрупувати за такими ознаками:

- накопичення та збереження документальних ресурсів про певних президентів чи інститут президентства певної країни;

- популяризація особистості президента чи певних його досягнень, а також висвітлення найбільш чутливих сторінок національної історії шляхом активізації виставкової та музейної складової;

- дослідження політичної спадщини президентів та актуалізація наукових досліджень вивчення його політичної діяльності і періоду його правління зокрема. Це відбувається, у першу чергу, завдяки організації конференцій, відзначення пам'ятних дат, видання збірників документів, каталогів президентських колекцій, створення повнотекстових та мультимедійних баз даних із проблематики інституту президентства;

- аналітико-прогностична діяльність президентських бібліотек та президентських центрів шляхом залучення національного та міжнародного експертного середовища та «лідерів думок» для обговорення та знаходження шляхів розв'язання актуальних суспільно-політичних та соціально-економічних проблем окремої країни, регіону або світу. У цій частині колишні

президенти, що мають політичний авторитет, зможуть об'єднати навколо себе провідних експертів та громадських діячів;

– освітня діяльність для пропагування демократичних цінностей та історії президентства і країни серед молоді та підростаючого покоління шляхом створення освітніх програм, електронних інформаційних ресурсів та інтерактивних матеріалів для вивчення політичної історії;

– з освітньою діяльністю пов'язана й робота щодо підтримки здібної молоді шляхом надання стипендій та грантів або створення школи молодого лідера як при президентських бібліотеках у США (Президентський центр Клінтона та Президентська бібліотека Р. Рейгана).

Для дослідників функціонування інституту президентства, зокрема вивчення зарубіжного досвіду або міжнародної політики національного уряду, будуть корисні електронні інформаційні ресурси, які розміщені на вебсайтах президентських бібліотек та музеїв і які мають загальний доступ. За об'ємом таких ресурсів та доступу до них президентські документальні колекції можна розділити за такими напрямками:

– скановані копії офіційних документів із діяльності президента та його адміністрації, зокрема й електронна пошта. Найбільші електронні колекції з відкритим доступом мають президентські бібліотеки США. Так, починаючи з Президента Дж. Буша президентські бібліотеки надають доступ уже й до електронних документів, зокрема електронного листування та матеріалів, розміщених на урядовому вебсайті;

– фото та відеоматеріали з політичної діяльності президентів, зокрема міжнародні зустрічі та закордонні візити. Візуалізації діяльності глави держави приділяють найбільшу увагу, тому зазначений ресурс наявний практично на кожному вебсайті президентської бібліотеки чи музею, оскільки архівні документи можуть складати державну таємницю і мати обмежений доступ;

– повнотекстова база виступів президентів у ЗМІ;

– фотогалереї музейних предметів, в основному подарунків президентам та найбільш яскраві особисті речі, наявні на більшості сайтів президентських музеїв та бібліотек. Оскільки неможливо представити онлайн усю музейну колекцію, то деякі президентські бібліотеки чи музеї створюють віртуальну екскурсію по виставкових залах та експозиціях;

– бібліографія авторських видань президентів та наукових досліджень й науково-популярних видань з висвітлення особистості та діяльності президента та історії його правління;

– посилення на висвітлення функціонування президентських документальних колекцій та проведенні заходи у національних та зарубіжних ЗМІ;

– цифрові проекти, присвячені визначним подіям в історії держави або пов'язаних з періодом правління чи особисто президентом. Такі проекти актуалізують громадський та науковий інтерес до цих подій, підтримують національну ідентичність та збереження історичних пам'яток.

Отже, запропонована класифікація президентських документальних колекцій за формами організації, видами діяльності та типологією накопичених ресурсів дає змогу представити картину мережі таких установ практично у всьому світі, принаймі на різних континентах. Оскільки завданням пропонованої розвідки було виокремити особливості, різноманіття спеціалізованих документальних колекцій президентської влади в країнах світу, то обрали найбільш відомі та репрезентативні приклади функціонування президентських бібліотек, музеїв, архівів та інститутів у різних куточках світу, зосередившись на президентській документальній спадщині, а не всієї вищої верховної влади.

2.2. Групи джерел як бази для формування документальної спадщини та дослідження інституту президентства

Для системного вивчення інституту президентства необхідно залучити найбільш повну джерельну базу, яка б охоплювала різні види джерел та

інформаційних ресурсів. На нашу думку, весь масив наявної джерельної бази можна розділити на п'ять груп.

Перша група джерел представлена нормативно-правовими документами, згідно яких президент виконує свої повноваження і які визначають його права та обов'язки, а також усі офіційні документи, що створюються під час діяльності президентів та їхніх адміністрацій, включаючи укази, розпорядження, листування тощо. У кожній країні перелік цих документів різниться як за назвами, так і типами документів. В Україні – це, насамперед, Конституція України, постанови Верховної Ради, укази, розпорядження Президента України, які оприлюднені в офіційних періодичних виданнях та зібрані в електронних базах даних законодавства, зокрема таких виданнях, як «Урядовий кур'єр», «Голос України», «Офіційний вісник Президента України» тощо.

Процес запровадження інституту президентства в Україні на початку 90-х рр. ХХ ст. та тенденції розвитку політичної системи України відбивається в головних документах держави, а саме: Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р., Акт проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р., Конституційний договір між Верховною Радою та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування на період до прийняття нової Конституції України від 8 червня 1995 р., Конституція України від 28 червня 1996 р., Закон України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 р., відміна цього закону у 2010 р. через Конституційний суд та відновлення його у 2014 р. після «Революції гідності». У подальшому відбулися такі зміни: Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 р., Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)» від 7 лютого 2019 р. [438].

Аналіз цих документів є невід’ємною частиною дослідження інституту глави держави. Так само як і укази та розпорядження Президента, постанови Верховної Ради України I–IX, рішення Конституційного суду тощо. Друковані видання, які мають право оприлюднювати закони України, згідно Указу Президента від 10.06.97 р. № 503/97 «Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності» (з подальшими змінами), – це «Офіційний вісник України» (до лютого 2021 р. [285]), газети «Урядовий кур’єр» та «Голос України», а також для оприлюднення указів Президента виходили спеціальні випуски «Офіційного вісника Президента України».

Бази законодавства України, куди входять вищезгадані джерела, загальнодоступні в електронній формі: законодавча база на сайті Верховної Ради України (за всі роки існування України, зокрема й законодавство УРСР, яке діяло в незалежній державі) – <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>, база офіційних документів Президента України на однойменному сайті – <http://www.president.gov.ua>. Взагалі електронних баз даних законодавства України в мережі Інтернет досить багато на сьогоднішній день, але на більшості інтернет-сайтів за отримання повного тексту документів потрібно заплатити гроші (<http://search.ligazakon.ua>). Окремо слід виділити базу «Нормативні акти України» (<http://www.nau.kiev.ua>), яка містить переклади основних нормативних актів англійською мовою.

Другу групу джерел із дослідження інституту президентства в Україні складають ресурси прямої мови президентів, авторські видання президентів України та публікації президентської вертикалі влади. До цієї групи належать політичні декларації, заяви, звернення президентів до народу або парламенту, послання Президента України до Верховної Ради. Ці документи не мають нормативного характеру, але несуть рекомендації до дій і вважаються одним з основних джерел вивчення ідейної основи діяльності як самих президентів, так і всього інституту президентства.

До цієї групи можна віднести видання президентів та мемуари експрезидентів, їхні інтерв'ю, промови й виступи [335, 336, 338, 339, 476, 477], а також статті, інтерв'ю та заяви відповідальних осіб, пов'язаних з функціонуванням інституту президентства в Україні [396]. Ці джерела, хоча й мають елементи суб'єктивізму та потребують глибокого критичного аналізу, але дають змогу ознайомитися з позицією глави держави, знайти пояснення тих чи тих його дій.

Публічні виступи президентів привертали увагу багатьох дослідників, зокрема філологи [417, 422, 271], фахівці з риторики [48], соціологи [269, 420], психолінгвісти, політологи [312, 261], історики та документознавці [456].

Із розвитком демократичних традицій та утвердження виборності верховної влади промови державних високопосадовців являють собою важливий засіб спілкування зі своїм електоратом, однопартійцями та стратегічними зовнішньополітичними партнерами. Наприклад, усі американські президенти використовували публічне звернення до нації для передачі своїх планів та побажань, але від уміння донести інформацію до кожного, а також від кількості публічних виступів залежала суспільна підтримка політики президента.

Найбільша увага до питання важливості промов та звернень президентів була приділені в історіографії США. Так, наприклад, президент США в середньому, проголошує близько 2,5 тис. сторінок тексту доповідей на рік. Але все залежить від ораторської майстерності та харизми особистості глави держави. Так, Б. Клінтон за перші півтора роки президентства проголосив близько 16 тис. сторінок тексту [444, с. 31]. Із розвитком комунікацій у суспільстві зростає необхідність спілкування високопосадовців із виборцями, зокрема збільшується й кількість публічних промов президентів. Так, Г. Гувер звертався до нації в середньому 100 разів на рік, а вже Б. Клінтон – 343 [202, с. 188]. І хоча активність президентів залежить від багатьох внутрішніх та зовнішніх чинників, кризових періодів, але зростання ролі публічних виступів стає очевидним.

За визначенням філологів, публічний виступ – це один із видів монологічного мовлення, розгорнуте, офіційне повідомлення з певного питання від президента, засноване на залученні документальних та статистичних даних.

Публічні виступи президентів були об'єктом спеціального дослідження істориків президентської влади. На сьогодні існує багато класифікацій публічних виступів, розроблених філологами та фахівцями з риторики. Найчастіше використовують поділ за функціями, тобто за метою висловлювання: інформаційний, протокольний, розважальний, закликальний виступ. Але на практиці ці види публічних виступів мають комплексні цілі, і тому види змішуються. Деякі дослідники поділяють промови за характером висловлювання: епатажна, агресивна, енергійна, саркастична, жалібна [333]. Американські фахівці виділяють типи президентських промов за змістом: інавгураційні промови; доповідь про становище в країні; послання щодо вето; звернення, пов'язані з риторикою війни; промови щодо запобігання імпічменту; виступи про помилування, прощальні звернення [252].

На нашу думку, найбільш вдала класифікація публічних промов президентів приведена дослідником політичних комунікацій О. Шейгал. Вона за основу поділу взяла характер основної інтенції:

- ритуальні жанри (інавгураційна промова, ювілейна промова, традиційне звернення);
- орієнтаційні жанри (партійна програма, послання президента про стан у країні, звітна доповідь, указ, угода);
- агональні жанри (лозунг, рекламна промова, передвиборні дебати, парламентські дебати) [417].

Отже, за формою та призначенням публічні виступи президентів можна поділити на: інавгурація, послання, доповідь, звернення до громадян, поздоровлення, лекція.

Інавгураційна промова – це перший публічний та обов'язковий виступ президента після вступу на посаду. У всіх країнах цій події приділяється

найбільше суспільної уваги, виступ транслюється через провідні телерадіоканали та друкується в пресі. У цьому виступі президент визначає державні пріоритети на кілька років уперед. В. Савчук наводить такі особливості інавгураційних промов:

- адресант уособлює єдиний народ, націю, що виступає не тільки свідком, а й учасником церемонії посвяти в президенти;

- перераховується й обов'язково підкреслюється важлива роль цінностей нації;

- проголошуються політичні принципи нового уряду;

- набуває легітимності власне сам інститут президентства [417].

Промови під час інавгурації президент виголошує один раз за період перебування одного терміну при владі, тому й розстановці майбутніх пріоритетів розвитку держави приділяється велика увага. Зрозуміло, що президентам важко слідувати обіцянкам, проголошеним у першій своїй промові, але й виборцям легше визначатися під час президентських перегонів, порівнюючи обіцяне з реалізованим.

Другим, за важливістю, публічним виступом президентів є щорічні послання або звернення до законодавчого органу, у якому визначаються основні напрями розвитку соціально-економічної та культурно-політичної сфери країни на прийдешній рік. У деяких республіках із президентською формою правління, наприклад, США, президент не має конституційного права законодавчої ініціативи, тому в президентських посланнях робиться акцент і на законодавчу діяльність [351].

Традицію щорічних звернень до парламенту започаткував президент США Дж. Вашингтон у 1790 р., проголосивши найкоротшу промову в Конгресі (833 слова), але вже починаючи з Т. Джеферсона, послання передавалися парламентарям у письмовому вигляді. У ХХ ст. президент В. Вільсон повернувся до особистого публічного представлення звернення до Конгресу. Сьогодні американські президенти виступають перед

парламентарями з доповідями «Про ситуацію в країні», які транслюються провідними радіо- та телеканалами, а також в Інтернеті (з 2002 р.).

Дослідивши звернення до парламенту американських президентів, історики К. Кембелл та К. Джемісон дійшли висновку, що всі послання мають три обов'язкові блоки: заклик до патріотичності, роздуми про моральні цінності; оцінка поточної ситуації та важливих проблем, розв'язання яких потрібне найближчим часом; конкретні політичні ініціативи [49, с. 54]. Такі складові промови дають змогу сконцентрувати увагу на розв'язанні важливих для країни завдань не лише парламентарів, а й слухачів зі всієї країни.

Традицію президентських щорічних звернень до парламенту перейняли й більшість країн пострадянського простору, окрім Азербайджану та Туркменістану.

У Європі традиція президентських щорічних звернень до парламенту не дуже поширена. Президент Франції виступає перед нацією в день національного свята 14 липня, а парламентарям направляє письмову доповідь. В інших країнах президенти не мають достатньо повноважень для визначення пріоритетів розвитку держави в щорічних виступах [350].

Спільна риса президентських послань у багатьох країнах світу – це їхня беззаперечність, зафіксована в нормативно-правовій базі, тобто парламентарі не можуть його обговорювати й вирішувати: прийняти чи не прийняти [471, с. 66].

Зі зростанням ролі інформаційних війн та глобалізаційних процесів у сучасному суспільстві велику роль відіграють публічні доповіді президентів провідних країн на міжнародних конференціях, самітах та форумах. Записи цих виступів перекладаються на багато мов та публікуються в друкованих виданнях світових ЗМІ. Однією з проблем перекладу виступів президентів є традиційні алегорії, які вони використовують для висвітлення свого істинного ставлення до проблем та викликів у внутрішній і зовнішній політиці.

Для спілкування з молодим поколінням президенти використовують таку форму, як публічні лекції в провідних університетах. У більшості випадків,

вони проходять за кордоном під час офіційних візитів (наприклад, виступ Президента України Володимира Зеленського перед студентами провідних французьких університетів у Парижі, амфітеатрі Sciences Po у травні 2022 р., виступ президента Ізраїлю Ш. Переса в Києві в листопаді 2010 р. та ін.). Президенти не лише розтлумачують молоді основи державної політики, міжнародних політичних процесів, а й діляться досвідом успішного управління та спрямовують студентів на вивчення позитивного політичного досвіду провідних країн світу.

Завершальним етапом публічних промов чинних президентів є їхні виступи напередодні зняття повноважень. Це можуть бути як очікувані (перед черговими виборами в більшості країнах), так і неочікувані (наприклад, виступ Президента США Р. Ніксона 8 серпня 1974 р. або Президента РФ Б. Єльцина 31 грудня 1999 р. щодо проголошення своєї відставки). І хоча в цих промовах президенти підбивають результати досягнень свого правління, усе ж для більшості громадян цікавим є їхні роздуми про перспективи розвитку країни. Після кожної такої промови в суспільстві різко підвищується інтерес до особистості президента, його діяльності на посаді й обговорення всіх його досягнень та помилок. Наприклад, Президент Франції Ж. Ширак у телезверненні до нації 11 березня 2007 р. заявив, що не буде висувати свою кандидатуру на президентські вибори, коротко підбив результати свого 12-літнього президентства та визначив п'ять основних пріоритетних завдань для французького суспільства [397]. Експерти й політологи назвали цей виступ політичним заповітом Ширака, але він не назвав жодної кандидатури, яку б підтримав. Це підвищило його низький рейтинг, хоча він і йшов із великої політики.

Крім вищезазначених, у багатьох країнах існують різні традиції публічних виступів президентів із вітаннями до свят. У США, наприклад, існує традиція щотижневого радіозвернення президента до народу Saturday Radio Addresses, які висвітлюють поточні проблеми країни та плани на майбутнє. За характером такі виступи менш офіційні, а більше побутові. В Україні

впродовж років незалежності президенти зверталися до громадян із більшістю святкових вітань до Нового року та Різдва, 8 Березня, Пасхи, 9 Травня тощо.

У період кризових ситуацій, які ставлять під загрозу стабільність політичної, економічної системи або навіть існування держави, ключова роль президента в комунікації із суспільством як для його інформування про стратегічні та тактичні кроки, так і для заспокоєння населення. У свій час Президент США Ф. Рузвельт у період «Великої депресії» постійно виходив із виступами по радіозв'язку для роз'яснення своїх політичних завдань та їхнього розв'язання. Сьогодні, у період російсько-української війни, Президент України В. Зеленський, починаючи з 24 лютого 2022 р. виступає з промовами щоденно, інколи двічі або тричі (25, 26, 27 лютого та 24 березня) [343]. У своїх промовах В. Зеленський не лише розповідає про найважливіші кроки з оборони країни, консолідації світового співтовариства, відзначення найкращих військових з'єднань та бійців ЗСУ, НГУ та ін. військових формувань, а й намагається реагувати на інформаційні запити, які виникають в інформаційному полі як у рамках інформаційної війни з боку супротивника, так і в політичній ситуації відносно кадрових питань та корупційних скандалів.

Президенти проголошують промови на з'їздах своїх партій перед черговими президентськими виборами, у яких вони звітують про успіхи й досягнення, а також про плани на майбутнє. Ці виступи потрібні для формальної підтримки чинного президента на виборах.

При всьому різноманітті публічних промов президентів існує необхідність збереження їх для історії та дослідників. У США збереженням записів та розшифровок усіх публічних промов президентів займається Управління федерального реєстру, яке, починаючи з 1957 р., видає двічі на рік серію «Папери президентів». Кожний том видання містить доповіді й виступи президента в хронологічному порядку [232].

В Україні електронну повнотекстову базу даних усіх публічних промов президента, які були опубліковані в ЗМІ, формує Фонд Президентів України

НБУВ (понад 6300 записів з можливістю пошуку за президентом, роками й назвою виступу) [408]. Доступ до цих ресурсів можливий через відповідні вебсайти Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Яскравим джерелом моніторингу діяльності Президента України були у свій час офіційні видання, які випускали Адміністрація та Секретаріат Президента. Так, у 2003 р. Президент України Леонід Кучма підписав Розпорядження № 3/2003 від 14.01.2003 р. «Про всеукраїнську громадсько-політичну газету «Президентський вісник» «з метою забезпечення інформування населення про діяльність Президента України, органів державної влади, висвітлення актуальних соціально-економічних та інших проблем у державі, а також заходів, що вживаються для їх вирішення». А вже у квітні вийшло ще одне розпорядження «Про інформаційно-аналітичний бюлетень «Президентський контроль» «з метою інформування громадськості, органів державної влади і місцевого самоврядування про контроль над виконанням актів і доручень президента України» [404]. Структурні підрозділи Адміністрації Президента України мали сприяти в наданні редакції бюлетеня «Президентський контроль» інформації про контроль над реалізацією актів і доручень глави держави і про стан їх виконання.

Державне управління справами заснувало й інтернет-сайти під ці видання, наприклад сайт «Президентського вісника» (<http://www.visnyk.org.ua>) розміщував новини та популярні статті з різноманітних аспектів культурно-політичного життя країни та діяльності Президента України за 2004 р.

Однак за Указом Президента В. Ющенко № 824/2005 від 19.05.2005 р. газета «Президентський вісник» разом із сайтом з 04.06.2005 р. перестала бути офіційним виданням України та ліквідовані [401]. Так само ліквідується й інформаційно-аналітичний бюлетень «Президентський контроль». Пізніше у 2007 р. Указом № 101/2007 від 12.02.2007 р. В. Ющенко доручив Державному управлінню справами заснувати «Офіційний вісник Президента України» для публікації державною мовою: законів України; чинних міжнародних

договорів, укладених від імені України; указів і розпоряджень Президента України [403]. Чергові випуски бюлетеня виходять двічі на місяць. Усі офіційні документи, які друкуються в спецвипусках інформаційного бюлетеня «Офіційний вісник Президента України», набирають чинності саме з дня їхнього оприлюднення в цих виданнях. Перший номер цього видання вийшов 3 квітня 2007 р. з оприлюдненням Указу Президента України В. Ющенко «Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України».

Отже, публічні промови першої особи в державі залишаються головним засобом комунікаційної дії між владою та суспільством. І мова йде не лише про отримання офіційної інформації з уст президента країни, а в самому факті спілкування з електоратом, навіть й у вигляді монологу. Чим переконливіше президент звертається до нації, чим частіше він виходить на трибуну, при цьому пояснюючи своє бачення розвитку політичної ситуації та перспективи в майбутньому, тим більше зростає його підтримка серед виборців, як показує досвід США та України. Публічні промови різняться за змістом, формою викладу, аудиторією та метою виступу. Але при цьому все ж є елементи традиції, які наявні майже в кожній країні – інавгураційна промова, у багатьох країнах звернення до нації або парламенту тощо. Ураховуючи важливу роль основних публічних виступів президента країни й вплив їх на розвиток внутрішньої ситуації та на процес міжнародного масштабу, питання збереження в оригінальному жанрі, тобто мультимедійними засобами, та записані посередництвом ЗМІ, а також забезпечення доступу до цих записів й розроблення пошукового апарату стає головним пріоритетом спеціалізованих документальних фондів таких, як президентські меморіальні установи в США, Європі та країнах Азії та Африки.

До складу другої групи джерел відносяться й електронні інформаційні ресурси, зокрема офіційні інтернет-портали Президента України та його служб, соціальні мережі та ін. На сучасний момент, електронні ресурси мають велике значення в роботі дослідників, політиків та громадських діячів. Це пояснюється оперативністю доставки офіційної інформації та можливістю

ознайомлення з нею на відстані. Цей вид ресурсів є також цінним для служб, які забезпечують функціонування інституту президентства та беруть участь у розв'язанні політичних і державних питань з урахуванням світового досвіду.

Бурхливий розвиток інформаційних технологій останнім часом та розширення інтернет-простору зумовив зміну комунікаційних каналів у політичному середовищі. Для більш широкого охоплення громадської аудиторії та створення ефекту «реального спілкування» провідні політики світу, зокрема й керівники держав, розпочали більш активно використовувати мережеві технології та соціальні мережі зокрема.

Поштовхом до пошуку нових форм спілкування з виборцями, більш ефективних та більш дешевших, стало розгортання у 2008 р. світової економічної кризи. Вивчивши досвід прямих радіозвернень до народу одного з найефективніших президентів США Франкліна Рузвельта під час економічної кризи 30-х рр. ХХ ст., Б. Обама зумів побудувати свою передвиборчу кампанію на основі інтернет-технологій [415]. Крім того, для виходу з економічної кризи уряду потрібно було приймати багато непопулярних рішень і це вимагало грамотного інформаційного забезпечення, а традиційні ЗМІ не зуміли стати інформаційним рупором рушійної сили виходу з кризи. Після успішної президентської інтернет-кампанії Б. Обама поступово й інші керівники держав запозичили собі досвід спілкування з виборцями шляхом світової мережі.

Останнім часом з'явилася велика кількість наукових досліджень стосовно впливу соціальних мереж [459] та блогосфери [334, 428] на всі сфери діяльності суспільства, зокрема й політики [413, 411]. Але мало приділено уваги дослідженню використання інтернет-комунікацій главами держав.

Для ефективного функціонування інституту президентства необхідно застосовувати новітні досягнення не лише політичної та економічної сфери, а й інформаційної. Комунікаційні канали зв'язку глави держави з його виборцями у світовій мережі можна розділити на декілька груп:

- офіційні вебпортали представництв президента та його канцелярії;

- особисті вебсторінки;
- вебблоги в популярних інтернет-щоденниках;
- сторінки в соціальних мережах.

За часів домінування в інформаційному просторі вебтехнологій першого покоління найпоширенішим методом оперативного інформування суспільства про діяльність глави держави, його плани та реакцію на актуальні питання сьогодення було створення вебсайтів офіційних представництв президентів, глав урядів тощо. Із часом, вони випередили по мобільності та охопленню читацької аудиторії друковані офіційні видання (в Україні, наприклад, «Урядовий кур'єр», «Голос України»). Кожний наступний глава держави намагався удосконалити сайт попередника, додати нові інформаційні можливості та збільшити інформаційні ресурси, зокрема мультимедійні.

На сьогодні, вебсайти та вебпортали глав держав головним комунікаційним каналом вищої верховної влади. Наприклад, у США 42 млн. громадян користуються урядовими сайтами для ознайомлення з державною політикою, 23 млн. – для коментування урядових рішень та надання пропозицій, 14 млн. – для інформування перед виборами та 13 млн. – для участі в акціях лобістських кампаній з метою підтримки тих чи тих рішень [455].

Для аналізу офіційних інтернет-представництв глав передових держав світу використано рейтинг сервісу для аналізу вебсайтів «Similarweb». Критеріями популярності є кількість відвідувань сайту та кількість переглянутих вебсторінок [248].

Найбільш популярний для читачів та відвідувачів – сайт Президента США (www.whitehouse.gov), який займає 12 124 місце у світовому рейтингу Similarweb (тут і далі визначався рейтинг на 18 липня 2024 р.), та 2 690 в національному списку. Більшість відвідувачів (близько 80 %) заходили на сайт із території США. Відвідуваність порталу Президента США пояснюється не лише інформаційною насиченістю та можливостями порталу, але й великою увагою з боку світового інформаційного простору до політики американського президента. При цьому особистий сайт Д. Байдена (joe Biden.com) на 7 976

національному місці (світовий рейтинг – 40 991), і це в рік президентських виборів. Зазначимо, що при підготовці нашого попереднього дослідження з аналізом сайтів президентів та блогосфери у 2012 р. сайт американського президента знаходився на 3 404 національному місці, а особистий вебсайт Б. Обама (<https://barackobama.com>) – на 4 556 місці рейтингу [441]. Після відходу від активної політичної кар’єри та зниження уваги ЗМІ до колишнього президента, зменшилася й увага до його інформаційних ресурсів. Так, у 2024 р. особистий сайт Б. Обама знаходиться на 291 725 місці національного рейтингу та 699 778 світового.

Якщо проаналізувати рейтинг сайтів глав передових країн, то напрошується висновок, що все-таки політика держави, її керівника, розміри країни, не завжди впливає на відвідування сайтів вищого посадовця (Див. таблицю № 1. Показники за матеріалами порталу «Similarweb» станом на 18 липня 2024 р.).

Таблиця № 1

країна	сайт президента	національний рейтинг	світовий	сайт уряду	національний	світовий
США	whitehouse.gov	2,690	12,124			
Італія	www.quirinale.it	3,685	135,657	www.giorgiameloni.it	101,740	1,798,244
Франція	www.elysee.fr	4,834	103,516			
Німеччина	www.bundespraesident.de	34,840	676,248	www.bundestkanzler.de	77,336	1,089,878
Великобританія				www.gov.uk	24	397
Індія	www.presidentofindia.gov.in	27,609	299,144	www.pmindia.gov.in	4,210	58,155
Польща	www.president.pl	227,783	1,340,792	www.gov.pl	68	3,701
Україна	president.gov.ua	401	28,541	www.kmu.gov.ua	357	30,980

Більшою мірою популярність інтернет-представництв президентів залежить від популярності президента в інформаційному полі, затребуваність в інформаційних ресурсах, пов’язаних із ним, а також із представленням поширених електронних послуг на його порталі.

Вебсайт президента – це здебільшого засіб оперативної подачі найновішої офіційної інформації, пов’язаної з діяльністю президента, його служб: укази, розпорядження президента, офіційні візити, анонси подій. Крім того, надається інформація про: чинного президента країни (біографія, фотогалерея,

перелік/тексти промов, звернень президента до нації та до парламенту, виступів, інтерв'ю, інформація про закордонні візити, конституційні підстави функціонування інституту президентства); Офіс Президента тощо. Значна увага приділяється новинам та огляду преси.

Аналіз офіційного вебсайту Президента України (<http://president.gov.ua>) свідчить, що цей ресурс має інформаційно-комунікаційний характер. Згідно із Законом України від 2 липня 2015 року № 577-VIII «Про внесення змін до Закону України «Про звернення громадян» щодо електронного звернення та електронної петиції», із 28 жовтня 2015 року письмові звернення можуть бути надіслані через Інтернет, засобами електронного зв'язку (електронне звернення) [402]. Згідно з інформаційно-аналітичними матеріалами за підсумками роботи Департаменту з питань звернень громадян протягом 2023 року до Президента України надійшло 74 003 звернень, при цьому (враховуючи колективні звернення) звернулося понад 16 млн 872 тис. громадян, які порушили 81 334 різних питань, а також 5 108 запитів на отримання публічної інформації [325].

Дослідження показало, що громадяни зверталися до Президента з різноманітних питань, зокрема: дотримання законності та правопорядку, реалізація прав і свобод громадян, запобігання дискримінації, обороноздатність, суверенітет, міждержавні відносини, соціальний захист, комунальне господарство, охорона здоров'я, фінансова, податкова, митна політика, праця й заробітна плата, освіта, науково-технічна діяльність, транспорт і зв'язок тощо. На першому місці за актуальністю були питання обороноздатності, суверенітету, міждержавних відносин – 11 099 питань, що складає 13,6 % від загальної кількості порушених питань. Кількість цих питань зросла у двічі порівняно з попереднім роком. У цій тематичній групі громадяни найчастіше порушували такі питання:

- звільнення з полону (2270 питань або 20,5 % від загальної кількості питань відповідної тематики);

- демобілізація військовослужбовців із лав ЗСУ, ротації бойових підрозділів (1653 або 14,9 %);
  - розшуку зниклих безвісти військовослужбовців (1160 або 10,5 %);
  - неправомірних дій військовослужбовців (876 або 7,9 %);
- виплати грошового утримання (767 або 6,9 %) [325].

Також громадян цікавили питання забезпечення дотримання законності та охорони правопорядку, реалізації прав і свобод громадян, запобігання дискримінації – 9152 питання означеної тематики (11,3 % від загальної кількості).

Протягом 2023 р. було розв'язано позитивно 17,9 % питань, порушених у 821 зверненні громадян, а на 82,0 % звернень надано відповідні роз'яснення від Офісу президента України.

Крім того, за даними Департаменту з питань звернень громадян у 2023 р. до Офісу Президента України надійшло 3 619 листів з пропозиціями громадян України з різних сфер суспільно-політичного життя та соціально-економічних питань країни та 1 114 листів звернень від громадян іноземних держав, у яких переважно висловлюється велика повага та захоплення українським народом; містяться щирі слова підтримки, вдячності та віри в перемогу, а також подяка Президентові України за особистий внесок у боротьбу з російською навалою. Іноземці щиро підтримують Україну та пропонують різні шляхи припинення війни в Україні; повідомляють про допомогу як гуманітарну, так і фінансову (надсилають банківські чеки). Вносяться пропозиції щодо модернізації економічної системи України; трансформації енергетичного сектору – прагнення до «зеленої децентралізації»; проект закону про військові репарації Україні від Російської Федерації; проект засад Міжнародного Тарифікатора Компенсацій у рамках ООН, який зможе забезпечити позов України на міжнародній арені; юридичної підтримки та рекомендацій для допомоги світовим лідерам у викоріненні бідності; проект національного меморіалу «Відданий життю та свободі» для встановлення після перемоги у війні та багато інших пропозицій [325].

Таким чином, можна констатувати ефективність офіційного вебсайту Президента України, оскільки громадяни мають можливість у будь-який час звернутися до глави держави з важливими для них питаннями через електронний ресурс.

Для збільшення свого рейтингу серед електорату провідні політики світу намагаються використовувати всі наявні інформаційні можливості. Після вдосконалення офіційних порталів державної влади багато з них завели свої власні вебсторінки, які практично дублюють офіційну інформацію з державних сайтів, але головний акцент ставиться на особі політика, президента, глави держави. Популярність таких ресурсів прийшла на початок XXI ст., зокрема на 10-рр. І хоча сьогодні більш популярними є блогосфера та соціальні мережі, але особисті сторінки продовжують наповнюватись інформаційними ресурсами. Такі власні вебсайти в Інтернеті мали Президенти США Д. Трамп (<https://www.donaldjtrump.com>), Б. Обама (<http://www.barackobama.com>), Президент Франції Н. Саркозі (<http://www.nicolas-sarkozy-2012.fr>), канцлер Німеччини А. Меркель (<http://www.angela-merkel.de>), прем'єр-міністр Японії Й. Нода (<http://www.nodayoshi.gr.jp>), прем'єр-міністр Італії (найефектніший політик) С. Берлусконі (<http://www.silvioberlusconifansclub.it>) та ін. Проте частина з них (Н. Саркозі, А. Меркель, С. Берлусконі) перестала підтримуватися після відходу президентів від активної політики.

Не активними залишаються інтернет-ресурси, які були створені кандидатами на президентський пост. Наприклад, В. Зеленський і його команда активно працювали через свій вебсайт <https://ze2019.com/> під час президентських перегонів 2019 р., який перестав бути новинним джерелом після його перемоги на президентських виборах.

При збільшенні представництва провідних політиків у сучасному інтернет-просторі постає велика проблема ідентифікації авторства сайтів, блогів та сторінок у соцмережах. Самі політики не завжди підтверджують свою належність до цих ресурсів. Так, напередодні виборів 2008 р. у США

з'явилося «неофіційне російськомовне представництво Барака Обама (<http://www.barackobama.ru>). Сайт зроблений на високому рівні й містив багато цікавої для російськомовних американських виборців інформації, яка також корисна й для дослідників діяльності американського президента. Тут і біографія, і політичні погляди, промови, його книги, інтереси поза політикою. На сайті розміщені фото та відеогалереї життєвого шляху Б. Обама, а також висловлювання прихильників, супротивників та ЗМІ про нього. Цікавим є форум зазначеного ресурсу, тому що його використовують російськомовні інтернет-користувачі для намагання донести свої думки до американського президента. Цей випадок свідчить про російський вплив на політичне життя в США, зокрема під час президентських виборів, задовго до офіційних розслідувань під час виборів 2017 р.

Але все ж набагато більше фальсифікацій авторства в блогосфері та соціальних мережах. Перші блоги з'явилися на початку 90-х рр. ХХ ст. у США і на сьогодні нараховують декілька сотень млн різної спрямованості, кількісного наповнення тощо. Якщо для більшості інтернет-користувачів блоги – це спосіб самовираження, самопізнання, фінансового забезпечення та досвід публічних промов, то для політиків – це комунікаційний шлях спілкування з виборцями, збільшення їхньої поінформованості про політика.

Політичні блоги виконують декілька функцій, крім комунікативної, ще й інформаційну, тобто впорядковують інформаційні матеріали за тематикою, оскільки за блогами керівників держав слідкують не лише громадяни, а й журналісти, мобілізаційну (консолідація виборців напередодні виборів або в скрутні для президента часи для підтримки громадської думки), іміджеву та рекламну, а також соціальну [304].

Блогер-президент обирає для обговорення ту тему, яку йому потрібно для врахування при прийнятті управлінських рішень. При цьому інша сторона (читачі та коментатори) уявляє себе причетною до розв'язання державних проблем. Блогери запускають іноді ідеї для обговорення, критичного аналізу, що неможливо інколи зробити через офіційні ЗМІ. Розширюючи діалог із

громадянами посередництвом блогів, влада зустрічається і з опозицією, на яку теж потрібно реагувати, коли в реальному світі можна було б проігнорувати. Крім того, посередництвом «прямого контакту» з громадянами влада має можливість у неофіційній площині розповісти громадянам про основні цілі своєї державної політики чи реформування, пояснити необхідність вибору тих чи тих методів та засобів розв'язання актуальних проблем у країні.

У своїх блогах політики та глави держав часто використовують мультимедійні ресурси для більш ширшого охоплення читацької аудиторії. Адже інколи люди краще сприймають інформацію на слух, ніж читаючи великий текст, а також відео та аудіо-ресурси – це «пряма мова», найбільш тісний комунікаційний контакт державного діяча з громадянами. Переважна більшість блогерів дублюють свої відеоматеріали на найбільшому відеохостингу Інтернету «Youtube», при цьому створюючи там свої власні сторінки.

Більшість президентів викладають відеоматеріали своєї президентської діяльності на офіційні сторінці своєї адміністрації. Цікаво, що найбільше переглядів відеороликів мають теми, які наближають політика до народу (близько 14 млн. переглядів відео, на якому Президент Б. Обама танцює на популярній телепередачі [32]) або мультфільм про дитинство Президента Індонезії Дж. Відодо [54].

Для дослідників функціонування інституту президентства, державотворення та суспільних процесів сьогодення ресурси блогосфери та соціальних мереж – перспективне й цінне джерело інформації. Але залишається проблема виокремлення офіційних матеріалів від фальсифікацій. Дуже часто для компрометації керівників держав створюється під їхніми іменами ресурси з провокаційним змістом.

Один із найкращих блогів на початку розвитку політичної блогосфери, на думку дослідників [441], належав Президенту Ірана Махмуду Ахмадінежаду (<http://www.ahmadinejad.ir>). І хоча блог складався переважно з текстових повідомлень, з перекладом на декілька мов, але він був найбільш «живий»

серед інших політичних блогів та офіційних вебсторінок президентських представництв. Автор цього блогу вів декілька рубрик, розповідаючи про духовну культуру Ірану, свої зустрічі зі студентами, про своє ставлення до США тощо. Проте, як і більшість політичних електронних ресурсів, цей блог перестав вестися після відходу президента від політичної діяльності.

Соціальні мережі – це один із сучасних видів комунікаційних зв'язків між віддаленими абонентами, це засіб спілкування та самовираження. На відміну від блогерів користувачам соціальних мережах не потрібно вміти писати зрозумілі багатьом пости на актуальні теми для підтримки своєї популярності в мережі. У соціальних мережах створюються співтовариства, які різняться поглядами, інтересами, гуртуються навколо популярної особи, політика чи актора тощо. І головне в цьому процесі – з боку модератора чи політика-президента, якщо він сам веде свою сторінку, це підтримка інтересу в читачів не лише своїм становищем у суспільстві, а цікавістю спілкування, висвітленням актуальних для громадян тем.

Найбільш популярними в політиків, глав провідних держав світу, є соціальні мережі Facebook, Twitter та Instagram, більшість завело там свої аккаунти (сторінки), але не всі їх постійно підтримують та пишуть у них пости на актуальні теми. У світовому вимірі найбільш популярна соціальна мережа Facebook (охоплення понад 3,03 млрд акаунтів), Instagram на 4 місці (понад 2 млрд), а Twitter – лише на 12 місці (666 млн членів мережі) [473]. Проте, у США найбільшою популярністю як серед населення, так і політиків зокрема, користується мережа Twitter. І завдяки твітам американського президента, інші глави держав теж повинні були приєднатися до цієї соціальної мережі для реагування на вислови Президента США, а пізніше розвивати свої канали. Так, серед президентів країн світу у 2023 р. найбільше підписників у Twitter у Президента США Дж. Байдена (32 млн), більше лише в прем'єр-міністра Індії Н. Моді (91 млн) [418], але, враховуючи кількість населення, американський президент у відсотковому відношенні охоплює більше користувачів зазначеної мережі. На третьому місці Президент Індонезії Дж. Відодо (19,9

млн), на четвертому – Президент Франції Е. Макрон (9,4 млн), хоча ще у 2022 р. Е. Макрон мав 12 позицію за рейтингом послідовників глав держав у Twitter [374].

Президент України В. Зеленський у 2022–2023 рр. займав 7 місце серед очільників країн у Twitter (7,3 млн) [418], але враховуючи кількість населення України, можна вважати, що багато його підписників з-за меж української держави, тому у відсотковому відношенні до кількості власного населення В. Зеленський найбільш популярний на сьогодні глава держави у світі.

Ще більше поширення аудиторія каналу українського президента в соціальній мережі Instagram (16,9 млн підписників), хоча він на 4 місці у світі за охопленням користувачів цієї мережі (Н. Моді – 77,5 млн, Дж. Відодо – 54,3 млн, Дж. Байден – 19,6 млн) [418]. Популярність контенту українського президента можна пояснити як активною присутністю України в інформаційному полі через російсько-українські війну, починаючи з повномасштабного вторгнення у 2022 р., так і інформаційною кампанією В. Зеленського з розширення міжнародної підтримки та стратегічних комунікацій із власним населенням.

Необхідно зазначити, що не лише В. Зеленський активно використовує соціальні мережі для комунікації з українською та світовою аудиторією. Так, ще у 2016 р. Президент України П. Порошенко займав 9 місце серед найактивніших очільників держав і публікував у середньому 2,41 поста на день у мережі Instagram. Для порівняння під час президентської виборчої кампанії 2016 р. Д. Трамп публікував щоденно близько 12 постів у Facebook та 15 твітів у Twitter [416]. У цей період найбільш популярні, за охопленою аудиторією в Instagram, були сторінки Білого дому, королеви Йорданії, прем'єр-міністра ОАЕ, президента Туреччини, верховний лідер Ірану Алі Хаменеї, президента Аргентини та президента Єгипту [393].

Переваги блогів та соціальних мереж у тому, що політик, президент піднімає лише проблему, формулює завдання на перспективу, а співтовариства користувачів роблять основну роботу – критикують,

дискутують, пропонують альтернативні рішення або ж виконують роботу помічників блогера для підтримки його ідей. Наприклад, штаб Б. Обами напередодні президентських виборів 2008 р. створив соціальну мережу MyVO – my.barackobama.com, учасники якої за кілька днів до закінчення президентської кампанії зателефонували 3 млн американським виборцям з метою агітації за їхнього кандидата, і це все безкоштовно [460, с. 281]. Тому враховуючи консерватизм політичної реклами та традиційні політтехнологічні методи в політичній площині, перевагу отримує політик, який вчасно та правильно зможе використати сучасні інформаційні технології. Наприклад, той же Б. Обама зумів скористатися перевагами безкоштовних інструментів мережі YouTube в порівнянні з традиційним та дорогим телебаченням, зокрема й через шляхи донесення та сприйняття інформаційного повідомлення: посилання на відоматеріали спрямовувалися через членів соціальних мереж, а телереклама сприймається досить неоднозначно серед громадської аудиторії [415].

Після перемоги Б. Обами на президентських виборах 2008 р. завдяки інтернет-технологіям політичне середовище в США продовжувало використовувати більше традиційні технології. Так, при чергових виборах 2016 р. перемогу здобув Д. Трамп знову ж завдяки правильному застосуванню сучасних інформаційних технологій. Пізніше штаб його опонентки Г. Клінтон визнали недооцінку цифрових технологій у президентських перегонах [416]. Крім того, відрізнявся й інформаційний контент двох кандидатів у президенти, що відрізняло їх в очах американських виборців: у Д. Трампа у соціальних мережах переважали фотоматеріали та комунікаційні повідомлення, а у Г. Клінтон – посилання на інші ресурси, які подавали новини про перебіг її передвиборчої кампанії [416].

Таким чином, з розвитком інформаційних технологій та розширенням впливу світової мережі Інтернет процес комунікації верховної державної влади із суспільством виходить на більш вищий рівень у порівнянні з можливостями традиційних ЗМІ (преса, радіо, телебачення). Технології веб 2.0

дозволяють організувати процес зворотного зв'язку. Тобто керівник держави не просто може донести до більш широкого кола громадян основи своєї політики, стратегічні плани на майбутнє, а й проаналізувавши питання та коментарі читачів визначити основні суспільно значущі проблеми та намітити шляхи їх розв'язання. Найбільш популярними серед глав держав є соціальна мережа Facebook, на якій зареєстровано більшість активних політиків, *Twitter* та відеохостінг Youtube. Крім того, офіційні вебпортали та особисті вебсторінки залишаються головним інформаційно-комунікаційним каналом між вищою державною владою та суспільством.

Але, на жаль, для більшості глав держав, президентів, прем'єр-міністрів представлення в блогосфері та соціальних мережах це більше данина часу та моді, ніж розвиток комунікаційних зв'язків з громадянами (наприклад, Німеччина, Італія та ін.). Отже, збереження інформаційних ресурсів інституту президентства, розміщених у соціальних мережах та особистих блогах залишається не лише актуальним завданням для створення джерельної бази майбутніх досліджень, а й дозволяє створити платформу зміни парадигми використання політичних технологій для майбутніх політичних та виборчих процесів.

У третю групу джерел досліджень функціонування інституту президентства виділено аналітичні та інформаційні матеріали різноманітних установ та організацій, які проводять моніторинг та аналізують діяльність президентської влади. Цей вид знаходиться на межі між історіографією та джерелами. Наприклад, забезпеченням інформаційною аналітикою інститут президентства займається безліч державних та неурядових організацій: СБУ, МЗС, РНБО, Національний інститут стратегічних досліджень, приватні інформаційно-аналітичні агентства, які мають різні методики формування та подачі інформації, розставляють свої акценти важливості подій тощо. Зокрема, Національний інститут стратегічних досліджень, який не лише супроводжує аналітико-прогностичною інформацією Президента України, а й популяризує власні матеріали з проблематики інституту президентства. На сайті установи

(<http://www.niss.gov.ua>) зібрана електронна повнотекстова бібліотека Послань Президента України до Верховної Ради (за 2006–202 рр.), монографій, аналітичних доповідей Інституту, збірників матеріалів круглих столів та конференцій з актуальних проблем вищої державної влади за останні роки, а також номери журналів «Стратегічні пріоритети» (2006–2019 рр.) та «Стратегічна панорама» (2007–2023 рр.). Нещодавно сайт оновив свій інтерфейс, що дало можливість дослідникам більш ефективніше використовувати інформаційні ресурси вебсторінки Інституту.

Необхідно згадати й Президентський фонд Леоніда Кучми «Україна», який займається не лише корисною благодійницькою діяльністю, а й проводить науково-дослідну роботу. Так, Інститут стратегічних оцінок при Фонді випускає електронний щотижневий аналітичний моніторинг політики, світових процесів та макроекономіки «Стратегічні оцінки». Крім того, експерти інституту коментують важливі міжнародні та політичні події в Україні, дають їм оцінку та значення для країни. Велику увагу приділяють фахівці дослідженню політичної спадщини Президента Л. Кучми, впливу його політичних кроків на розвиток держави та суспільства, зокрема «Леонід Кучма: прем'єр-реформатор» (2023), «Україна за президенства Л. Д. Кучми» (2021), «Аграрна реформа Л. Д. Кучми в Україні» (2020) та ін. Ці науково інформаційні ресурси, а також публікації експрезидента України Леоніда Кучми, наявні на сайті Президентського фонду (<http://www.kuchma.org.ua>).

Один із найбільш популярних у цій групі джерел – це електронні видання. Цей інформаційний ресурс складається як з електронних копій наукових журналів, виставлених в Інтернет, так і інтернет-видань, які не мають друкованих аналогів та вебсайтів інформаційно-аналітичних, політологічних агентств, які виставляють матеріали провідних науковців, політологів, експертів.

Ці ресурси досить мінливі і часто зі зміною політичної парадигми, зменшення або зникнення джерел фінансування вони зникають з інформаційного простору, забираючи із собою корисні інформаційні ресурси.

Так, у першому десятилітті ХХІ ст. функціонували інтернет-видання, які були корисні для дослідження інституту президентства в Україні. Наприклад, сайт «*president.org.ua*» створений для всебічного висвітлення широкій громадськості питань, пов'язаних з президентством в Україні та світі. За рейтингом відвідування Google сайт ішов одразу після офіційного інтернет-порталу Президента України. Має архів новин та статей з 2005 до 2019 рр. Крім висвітлення та аналізу діяльності чинного Президента України, сайт зберігає та наповнює свою базу інформацією про попередніх президентів (рубрики: біографія, команда, діяльність, інтерв'ю, «темні плями», вибір народу), а також про всі президентські вибори. Сайт порушує гострі питання щодо діяльності президента, на які створює дискусії на форумі порталу, а також подаються різні думки, громадські позиції в розділі «Точка зору», проводяться паралелі між діяльністю різних президентів. Для повноти інформації про кожного президента на сайті подається фотогалерея, проводяться опитування відвідувачів з різноманітної тематики дотичної до діяльності президента. У період напередодні чергових президентських виборів на сайті відкривається розділ «кандидати» та «голосування», хоча, на жаль, у подальшому вони не архівуються.

Досить цікавим є розділ «Лист президенту», який публікує неофіційні звернення громадян до чинного президента, і хоча за інформацією із сайту всі листи надсилаються в Секретаріат чи Адміністрацію, але відповіді на жодне звернення сайт не опублікував.

Сайт «Президент України – народне обговорення» (російськомовний, <http://president.com.ua>), відрився у квітні 2004 р., функціонував до 2010 р. Крім стрічки новин (архів якої підтримується з квітня 2004 р.), яка висвітлює важливі політичні події та ті, що пов'язані із функціонуванням інституту президентства в Україні та країнах світу, сайт активно наповнює розділ «Аналітика. Думки». У цьому розділі вміщені як аналітичні статті зі ЗМІ, так і власні напрацювання різноманітних експертів, журналістів, політологів. Цікавим для дослідника є постійні опитування відвідувачів з актуальних

проблем сьогодення, які відображають настрої інтернет-користувачів із важливих питань функціонування інституту президентства. На середину жовтня 2010 р. їх NARAховувалось 88. На сайті також є корисні посилання на інтернет-ресурси (40 посилань розподілених за 9 категоріями), переважно на виборчу тематику.

Сайт «Президент. Вибори президента України» (російськомовний, <http://president.co.ua>), функціонував 2004–2014 рр., але відсутня інформація про засновників та напрямки діяльності проєкту, але містить цікаві інформаційні та аналітичні статті, однак невідомих авторів, статистичні дані, з актуальних питань державного управління.

Сайт «Вибори Президента України, рейтинги, результати виборів» (російськомовний, <http://vibori.in.ua>). Сайт хоча й створений для висвітлення президентських виборів 2010, 2014, 2019 років (новини з ЦВК, інформація про важливі події, екзит-полли та аналітичні статті), але продовжує ведення стрічки українських та світових новин у сфері політики та економіки. Для дослідження виборчої кампанії корисним буде інформація про кандидатів (біографії, програми, партійні новини) та їхні рейтинги, створені на основі аналізу соціологічних опитувань провідних служб України та власного опитування відвідувачів сайту.

В українському сегменті Інтернету подібних сайтів велика кількість, особливо вони активізуються під час чергових виборів та зникають або не підтримуються після оголошення результатів виборчих перегонів. Відібрано основні, на нашу думку, й найбільш цікаві та корисні.

Четверту групу джерел становлять статистичні дані та соціологічні дослідження провідних соціологічних установ, а також дані Центральної виборчої комісії (<http://www.cvk.gov.ua>) про кандидатів у президенти, хід виборчої кампанії та її результати.

Одним з найкращих сайтів із доступу до електронних ресурсів соціологічних опитувань вважається Центр Разумкова (<http://www.uceps.org/ukr/socpolls.php>). Соціологічні дослідження Центру

структуровані за темами, тому легко можна знайти необхідні матеріали або за персоналіями, або за дефініціями. Крім того, Центр публікує коментарі експертів, інтерв'ю, аналітичні статті провідних політологів та політиків України. Корисними для дослідників інституту президентства будуть соціологічні матеріали Центру соціальних технологій (<http://www.sociopolis.com.ua>), Центру соціальних досліджень (<http://www.sofia.com.ua>),

Наступну п'яту групу складають архівні документи та матеріали, які складають найбільший масив джерельної бази офіційної діяльності президента, його адміністрації та президентської вертикалі влади. Із самого початку заснування інституту президентства у світі, після кожного президентського правління формується певний обсяг архівних матеріалів, який різниться за об'ємом, складом, доступом до документів та способами і місцем збереження.

Формування, склад та доступ архівних документів і матеріалів, які висвітлюють діяльність президентів України розглянуто нами в Розділі 6 дисертаційної роботи.

Отже, документальна спадщина інституту президентства в країнах світу репрезентована великим масивом інформаційних ресурсів як за видовою ознакою, так і за типологією його формування. Неоднорідно представлений у світовому електронному інформаційному просторі цей масив все ж дає уявлення про діяльність президентської влади в різних країнах і в різні епохи. Найбільш інформативними в історичному плані є вебсторінки президентських бібліотек США і музейних комплексів у Європі та країнах СНД. У той же час сучасний аналіз інституту президентства, перспективи його розвитку та постійний моніторинг ролі президентів у розв'язанні актуальних завдань надають дослідницькі центри інституту президентства та блогосфера.

2.3. Авторські роботи президентів як джерела дослідження президентської влади

Інститут президентства відіграє важливу роль у сучасному політичному житті країни, а також є активним суб'єктом на міжнародній арені. Вплив президентів провідних країн світу підтверджується численними рейтингами [250]. Тому авторські видання президентів викликають інтерес не тільки в простих читачів, а й у політологів, істориків та інших дослідників жанру політичних есе та мемуарів. Тільки причетність авторів до вищої політичної еліти світової спільноти підвищує як вартість видань у матеріальному, так і їхню вагу в соціально-політичному сенсі. Цитованість робіт президентів часто перевищує цей показник щодо робіт багатьох дослідників і не лише всередині країни, а й за кордоном. Це можна пояснити тим, що президент перебуває в центрі ухвалення політичних рішень, він спрямовує вектор розвитку країни, а також має найвищий доступ до джерел інформації. У Туркменістані книга президента С.Ніязова (1990–2006 рр.) «Рухнама» (Книга духу) (2001), яка висвітлює історико-патріотичні та морально-релігійні питання розвитку туркменського народу та виховання сучасної молоді, була навіть уведена до шкільної програми хоча слід зауважити, що це унікальний випадок у сучасній історії.

Багато дослідників державної політики та, зокрема, політичних біографій вивчають авторські праці видатних політичних діячів, але, переважно, ці роботи не стали об'єктом досліджень, а допоміжним матеріалом для всебічного наукового аналізу політологічних проблем. Найбільше досліджень проведено в США [60; 124], де президентська влада має як давню історичну традицію, та й є провідним політичним суб'єктом. Авторські роботи президентів привертають до себе увагу журналістів, які намагаються або розрекламувати цю працю, або використовувати її як джерело сенсації, особливо перед президентськими виборами або під час протистояння

президентської влади та опозиції. У багатьох країнах президентів звинувачують у випуску великої кількості книг [414], плагіаті [256; 100; 51], у надто щедрому гонорарі [375; 173] тощо.

Кожен президент своєї країни, перебуваючи на найвищій посаді, значно впливає на політичний, соціально-економічний, культурний, духовний і т. п. розвиток свого народу. Однією з форм його комунікаційної взаємодії з громадянами, окрім інтерв'ю, звернень та виступів, є підготовка та видання авторських праць. За хронологічною ознакою ці роботи умовно можна поділити на три групи: випущені до вступу на найвищу державну посаду, під час правління та видані після звільнення з керівної посади.

За жанровою специфікою авторські праці президентів бувають надзвичайно різноманітні: автобіографії, політичні есе, мемуари, діалоги, романи і навіть книги з дитячого жанру. Одними й тими ж президентами можуть бути в різні часи опубліковані різноманітні за формою та тематикою книги.

Аналіз суми гонорарів та тиражів виданих книг дозволяє зробити висновок про те, що найбільш популярними серед читачів та видавців є авторські праці експрезидентів та кандидатів на пост глави держави. Це пояснюється тим, що після звільнення з посади експрезиденти можуть розповісти більше і пояснити причини багатьох політичних рішень, відкрити завісу вищої державної влади, ніж у той час, коли вони були пов'язані зобов'язаннями своєї посади. А роботи кандидатів у президенти викликають інформаційний інтерес у виборців для ознайомлення з особистістю та політичними позиціями майбутнього глави держави.

Перша група президентських авторських видань характеризує основні життєві та творчі етапи майбутніх глав держав, багато з яких пройшли великий життєвий шлях, перш ніж зайняли вищий державний пост, реалізуючи себе в різних сферах суспільно-економічної та політичної діяльності, та залишили свій внесок, у тому числі й у вигляді літературної спадщини – публіцистичних книг, монографій, збірок віршів тощо. Наприклад, президенти Естонії А.

Рюйтель (2001-2006 рр.) та М. Леннарт (1992–2001 рр.) займалися відповідно питаннями агропромислового комплексу в Естонській РСР (Рюйтель А. Развитие аграрно-промышленного комплекса в Эстонской ССР. Таллинн, 1982) та літературною діяльністю (Леннарт М. Серебристый рассвет: Путевые заметки [о геогр. открытиях. Пер. с фин.], 1984; Мост в белое безмолвие, 1985; Леннарт М. В поисках потерянной улыбки: (Дневник путешествия к 160-му меридиану), 1987 та ін.), президент Казахстану Н. Назарбаєв (1990–2019 рр.) як голова уряду Казахської РСР надавав особливе значення економічному розвитку країни (Важнейшее условие интенсификации, 1983; Стальной профиль Казахстана, 1985; Экономика Казахстана: реальность и перспективы становления, 1988), президент США Б. Обама (2009–2017 рр.) став першим за всю історію Гарвардського університету редактором-афроамериканцем університетського видання «Harvard Law Review», написав книгу «Dreams From My Father» (Мрії мого батька) (1995)), у якій, крім біографічного оповідання, міститься велика кількість роздумів, що стосуються міжрасових відносин у США.

Починаючи із 70-х років минулого століття, у США формується нова традиція політичних мемуарів як інструменту передвиборчих технологій, тобто кандидати в президенти США публікували свої біографії, здебільшого оброблені політтехнологами [225]. Ефективність зазначеної технології продемонстрував Барак Обама, книга якого «Мрії мого батька», написана в 1995 р., здобула приголомшливий успіх саме перед президентськими виборами в 2008 р., тому навіть журнал «Time» назвав це видання «найкращими письмовими мемуарами, створеними коли-небудь американським політиком» [51].

До передвиборної творчості президентів належать книги президентів Франції Ж. Ширака (1995–2007 рр.) «La France pour Tous» (Франція для всіх), «Discours pour la France a l'Heure du Choix» (Звернення до Франції під час виборів) (1978), «La lueur de l'esperance» (Проблиск надії) (1978), у яких він представляє свої політичні та соціально-економічні погляди, у тому числі на

Конституцію 1958 р. Його наступник Н. Саркозі (2007–2012 рр.) у своїй книзі «Ensemble» (Разом) (2007) висловив свої передвиборчі пропозиції щодо подолання потрійної кризи у Франції: політичної, соціально-економічної та кризи ідентичності. До жанру передвиборчої агітації можна віднести і другу книгу президента США Б. Обама «The Audacity of Hope» (Зухвалість надії) (2006), книгу президента Литви А.Бразаускаса (1992–1998 рр.) «Lietuviškos skyrybos» (Розлучення по-литовськи) (1992) та ін.

Як передвиборча технологія авторські тексти президентів можуть висвітлювати як їхній життєвий шлях та позицію з багатьох актуальних питань, так і бути книгою-роздумом на тему перспектив президента. У цій же формі вийшла 200-сторінкова збірка оповідань президента Венесуели Уго Чавеса (1999–2013 рр.), з якими він виступав під час передачі «Алло, президент» протягом 13 років. Розмірковуючи на актуальні теми та відповідаючи на запитання глядачів, Чавес формував громадську думку та розкривав зміст державної політики у всіх сферах громадської діяльності. Збірка вийшла також перед президентськими виборами в жовтні 2012 р. [357].

Основною характеристикою другої групи президентських авторських видань є спрямованість роздумів президентів на перспективний розвиток країни та обґрунтування проведення необхідних реформ. Книги цієї групи дуже часто мають історичний підтекст, покликаний наголосити на спадкоємності розвитку нації та її величних героїв, якими громадяни повинні пишатися. Наприклад, до патріотично-історичних видань можна віднести книги президентів Туркменістану С. Ніязова «Рухнама» (2001) та Г. Бердимухамедова (2007–2022) «Жива легенда» (2011), присвячена мистецтву килимарства як виразу душі; серію робіт Президента Таджикистану Е. Рахмонова (президент із 1994 р.) «Таджик в дзеркалі історії» (2004), «Від Арієв до Саманідів» (2005) та ін., у яких розкривається думка про витоки національного патріотизму та пов'язаних із ними національної історії, культури та традицій пращурів; у книзі президента Естонії А. Рюйтеля (2001–2006) «Естонія: відродження майбутнього» (2003) обґрунтовується теза, що

«історична місія естонців та Естонії полягає в тому, щоб довести: периферійність також може бути козирем». У патріотичному дусі написано і третю книгу президента США Б. Обама «Of Thee I Sing: a Letter to my Daughters» (Тебе я оспівую: лист моїм дочкам) (2010), у якій він у формі діалогу зі своїми доньками розповідає про 13 видатних американців, починаючи, звичайно ж, із батька нації США – Джорджа Вашингтона, а також про знаменитого астронавта Н. Армстронга, який став першою людиною, що ступила на Місяць, геніального Альберта Ейнштейна, першої американки, яка отримала Нобелівську премію миру, соціолога і філософа Джейн Адамс та ін. [372].

До робіт соціально-політичної проблематики, написаних чинними президентами, можна віднести серію книг президента України Л. Кучми (1994–2004 рр.) «Україна – не Росія» (2004) та «Своїм шляхом: Роздуми про економічні реформи в Україні країні» (2004), роботи президента Казахстану Н. Назарбаєва «Стратегія незалежності» (2003), «Казахстанський шлях» (2006) та ін., у яких автори розкривають суть та доцільність тих рішень, що заклали основи власного шляху демократичного розвитку власних країн. Президент Франції В. Жискар д'Естен у книзі «Французька демократія» (1976) розглядав можливість втілення у французьку політику передових принципів ліберального суспільства. До видань про роздуми про майбутнє європейської та національної політики належать книги президента Франції Ж. Ширака «Mon combat pour la France» (Моя боротьба за Францію) (2007), президента Італії К. Чампі (1999-2006 рр.) «Dall'Europa all'euro, dall' euro all'Europa» (Європа в євро, євро в Європі) (2004), президента Молдови П. Лучинського (1997–2001 рр.) «Професія – президент: Сто відточених стріл на адресу людини, обуреної кризою влади» (1999), президента Латвії Г. Улманіса (1993–1999 рр.) «Mans Prezidenta laiks = My time as President» (Мій час президента) (1999) та ін.

До роздумів на економічні теми належить робота президента Узбекистану І. Карімова (1990–2016 рр.) «Світова фінансово-економічна криза, шляхи та

заходи щодо її подолання в умовах Узбекистану» (2009), одна з головних праць узбецького президента [273, С. 3].

Хоча, звісно, є книжки автобіографічного характеру. Наприклад, книга Президента РФ Б. Єльцина (1991–1999 рр.) «Записки президента» (1994), але це, скоріш, виняток, оскільки основне завдання першої особи – розвивати країну, а не оглядатися в минуле.

Третя група творів президентів більше належить до мемуарної літератури. Наприклад, книги президента РФ Б. Єльцина «Президентський марафон» (2000), президентів США Б. Клінтона (1993–2001 рр.) «Моє життя» (2004), Дж. Буша (2001–2009 рр.) «Ключові рішення» (2011), президента України Л. Кучми «Кроки становлення національної економіки 1994–2004 роки» (2008) тощо. Колишні президенти висвітлюють закулісність багатьох політичних процесів, у тому числі загальносвітового масштабу. Ці книги мають суб'єктивний характер, але фактична інформація в них є надзвичайно цінним джерелом для дослідників політичних процесів та режимів, інституту президентства, державності та ін. Вивчаючи ці книги, дослідник знаходить причини та мотиви багатьох вчинків глав держав під час перебування їх на вищій державній посаді.

У США традицію написання мемуарів розпочав Теодор Рузвельт (1901–1909 рр.), автобіографія якого опублікована в 1913 р., стала широко популярною серед американців, що пояснюється його діяльністю та особистістю. До Т. Рузвельта американські президенти публікували лише свої виступи або ж роздуми про актуальні проблеми, за винятком У. Гранта (1869–1877 рр.), який видав за допомогою Марка Твена історію свого життя. Взагалі ж, 15 із 46 американських президентів залишили по собі мемуари [225]. Р. Рейган (1981–1989 рр.) через два роки після звільнення з посади президента США опублікував свою автобіографію «American Life» (Американське життя) (1990), яка увійшла до десятки найпопулярніших книг 1990 р. за рейтингом «The New York Times» [38]. Велике зацікавлення читачів та експертів викликала книга спогадів експрезидента США Джорджа Буша «Decision

points» (Ключові рішення) (2010), у якій він розповідає не лише про прийняття найважливіших політичних рішень, а й розкриває цікаві автобіографічні факти. У той же час він не поглиблюється в аналіз багатьох важливих для США та світу політичних рішень таких, як початок війни в Іраку або операції в Афганістані [319], але шкодує про неефективність дій федеральної влади під час урагану Катріна [349].

У Франції мемуари президента В. Жискар д'Естена (1974–1981 рр.) «Le Pouvoir et la Vie» (Влада та життя) вийшли в трьох томах «La Rencontre» (Прожити президентство) (1988), «L'Affrontement» (Протистояння) (1991) и «Choisir» (Вибирати) (2006), у яких він приділив увагу не лише внутрішній та зовнішній політиці Франції, а й питанням розбудови Європейського Союзу як федеративної держави. У 2009 р. вийшов перший том мемуарів Ж. Ширака, який охоплює його життя від юнацтва до обрання на пост президента. Другий том, випущений 2011 р., присвячений рокам президентського правління. Цікава книга тим, що Ж. Ширак у ній дає оцінки багатьом політичним діячам свого часу М. Тетчер, В. Жискар д'Естену, Е. Балладюру, Н. Саркозі, Ж. Помпіду та ін. [70].

Однією з форм мемуарної літератури експрезидентів є діалоги з журналістами, істориками чи політологами. Наприклад, книга «Мирча Снігур – Едуард Волков: Відверті діалоги» (2011) дозволяє, за допомогою інтерв'ю з відомим молдавським політологом Е. Волковим, побачити поглядом першого президента М. Снігура (1991–1997 рр.) на події становлення незалежності Молдови, перші кроки зі створення держави, розв'язання найскладніших внутрішньо- і зовнішньополітичних проблем, пов'язаних зі зміною суспільно-політичного устрою [395]. Результатом великого інтерв'ю президента Франції В. Жискар д'Естена з французькою журналісткою А. Фурно стало видання на 265 стор. «Валері Жискар д'Естен. Зустріч з Агат Фурно» (2001) [337, с. 4].

Крім мемуарної літератури, експрезиденти часто звертаються до пера для написання книг-трактатів або роздумів щодо пошуку рішень, актуальних для суспільства суспільно-політичних та соціально-економічних проблем. Так, 39-

й президент США Д. Картер (1977–1981 рр.) після звільнення з посади президента написав 25 книг на різні теми, у тому числі про внутрішню та зовнішню політику США, про права людини, моральність та релігію. Одна з останніх його книг «Through the Year with Jimmy Carter: 366 Daily Meditations from the 39th President» (Рік з Джиммі Картером: 366 щоденних роздумів 39-го президента) (2011) містить роздуми, до яких він прийшов, коли викладав у недільній школі в Плейнсі, Джорджія [474]. Президент Франції В. Жискар д'Естен у своїй книзі «Deux Français sur trois» (Два французи з трьох) (1984), виданий після поразки на президентських виборах досліджував витoki основних європейських проблем та шукав шляхи їхнього подолання. Пізніше в новій книзі «Les Français, réflexions sur le destin d'un peuple» (Французи. Роздуми про долю народу) (2000) він запропонував проєкт інтеграції європейського товариства [337, с. 4]. Президент Латвії В. Віке-Фрейберга (1999–2007 рр.) у своїй книзі «Kultūra un latvietība» (Культура і латвійство) (2010) розглянула проблеми ідентичності латвійського народу, його спадок та унікальність і цінність культури [128].

Слід зазначити, що більшість авторських робіт президентів багатьох країн критикують ЗМІ та опозиція. Звинувачують не лише в плагіаті, а й у розкритті багатьох пікантних подробиць особистого життя. Наприклад, американські ЗМІ іронізували над президентом Б. Обамою з приводу його дитячої книги «Тебе я оспівую», а в одному з коментарів висловилися щодо того, що йому «буде чим зайнятися, коли його політична кар'єра буде завершена» [372]. На адресу Б. Обама також ще під час президентських виборів 2008 р. висловлювалися звинувачення з приводу того, що його книгу «Dreams From My Father» (Мрії мого батька) написав його юрист Білл Айрес [51, 146]. Книга експрезидента Франції В. Жискар д'Естена «La Princesse et le Président» (Принцеса та президент) (2009) спричинила скандали в пресі через те, що прототипами головних героїв роману став сам експрезидент і принцеса Діана. До речі, саме ця обставина принесла велику популярність цій книзі ще до початку продажів [184].

Аналізуючи процес дистантного доступу до авторських робіт президентів різних країн, слід зазначити, що мало хто з президентів або експрезидентів при написанні наукових, публіцистичних праць чи мемуарів не має на меті отримання гонорару, а хочуть, щоб їхні твори прочитало якнайбільше людей, особливості громадян своєї країни. Тому офіційні повні тексти цих книг можна знайти в магазинах та бібліотеках, а в повному доступі через світову мережу Інтернет, зокрема на сайтах президентських фондів, бібліотек чи музеїв, є лише їхній бібліографічний опис. Але все ж таки частина президентів, здебільшого з пострадянського простору, викладають свої повні тексти у всесвітню мережу. Наприклад, на офіційному сайті Н. Назарбаєва є всі його роботи (<https://nazarbayev.kz/ru/knigi-i-publikacii-13114444>), книги та статті президента України Л. Кучми можна прочитати на сайті Президентського фонду Леоніда Кучми «Україна» (<http://www.kuchma.org.ua/kuchma/books>).

Враховуючи той факт, що від продажу своїх книг президенти одержують величезні гонорари (тільки у 2009 р. Б. Обама отримав 5,5 млн. дол. як відрахування від продажів своїх перших двох книг [348], Дж. Буш-молодший за свої спогади отримав 7 млн. дол. гонорару [433], за право публікації мемуарів экс-президента Єгипту Х. Мубарака (м. р.) видавництво з Единбурга заплатило 10 млн. фунтів стерлінгів [375] та ін.), частину з них президенти спрямовують на благодійність. На благодійні цілі пішли гонорари від продажу третьої книги Б. Обама «Тебе я оспівую: лист моїм дочкам», які він пообіцяв передати до Фонду допомоги дітям загиблих та поранених американських військовослужбовців [372].

Слід зазначити, що популярність президентських книг прямо пропорційна до популярності їхніх авторів. Але все ж таки англійські книги мають ширшу аудиторію і тому більш затребувані. Це підтверджується й індексом цитування, який проводить наукометрична база Google Академії при моніторингу наукової літератури. Наприклад, книга Б. Обама «The audacity of hope: Thoughts on reclaiming the American dream» (Зухвалість надії: думки про повернення американської мрії) (2008) цитується 2463 разів (тут і далі на

01.08.2024 р.), а «Dreams from my father: A story of race and inheritance» (Мрії мого батька: історія раси та спадщини) (2009) – 2027, книга Б. Клінтона «My life» (Моє життя) (2005) – 1419, а мемуари президента США У. Гранта «Us Grant Memoirs» процитовано 393 разів у перевиданні 2007 р. та лише 14 рази в оригіналі 1885 р., книга Дж. Буша «Decision points» (Пункти прийняття рішень) (2010) – 1286, Р. Рейгана «Diaries» (Щоденники) (2007) – 389, Л. Кучми «Україна – не Росія» (2004) – 86, Н. Назарбаєва «Эпицентр мира» (Епіцентр світу) (2001) – 75, Ж. Ширака «La France pour tous» (Франція для всіх) (2014) – 43, Н. Саркозі «Ensemble» (Ансамбль) (2007) – 31.

Таким чином, аналізуючи авторські роботи президентів різних країн, можна виділити характерні особливості змісту їхніх книг, а також реакцію суспільства на їхню появу. Публікація книг перед президентськими виборами у всіх країнах є частиною політичних технологій, які не лише знайомлять виборця з новою особою, а й створюють позитивний образ кандидата в президенти в громадській думці. Написання книг чинними президентами свідчить про їхнє бажання донести до громадськості, усередині країни та за її межами, основні постулати їхньої державної політики. І навіть з урахуванням критики опозиції та ЗМІ щодо плагіату, корисливих спонукань, відповідні видання роблять свій певний внесок у розвиток державності, формування іміджу країни, а також налагодження міжнародних відносин зі стратегічними та потенційними партнерами. Наприклад, Назарбаєв присвятив цілу книгу «Эпицентр мира» (Епіцентр світу) (2001) питанню про без'ядерний статус Казахстану. Книжка безперечно мала успіх як усередині країни серед противників ядерної зброї, так і за кордоном. Не випадково саме Казахстан ініціював організацію Міжнародної конференції «Від заборони ядерних випробувань до миру, вільного від ядерної зброї» у 2012 р. [331]. Але найбільшою популярністю серед простих громадян користуються саме мемуари президентів, з яких читачі можуть дізнатися не лише про подробиці особистого життя вищих посадових осіб, а й про причини багатьох політичних

рішень, а також відчутти причетність до таємниць державної політики, хоч і в минулому часі.

Висновок до Розділу 2

Запропонована класифікація президентських документальних колекцій за формами організації, видами діяльності та типологією накопичених ресурсів дає змогу представити картину мережі таких установ практично у всьому світі, принаймі на різних континентах. Оскільки завданням цього дослідження було виокремити особливості, різноманіття спеціалізованих документальних колекцій президентської влади в країнах світу, то обрано найбільш відомі та репрезентативні приклади функціонування президентських бібліотек, музеїв, архівів та інститутів у різних куточках світу, зосередившись на президентській документальній спадщині, а не всієї вищої верховної влади.

Досліджуючи масив документальних ресурсів продюкований інститутом президентства, можна виділити групи документів і матеріалів, які висвітлюють багатогранну та різноманітну діяльність президента, його оточення та історичний період його правління і які всеохоплює та системно підходять до представлення певного періоду президентської влади для майбутніх поколінь, коли знизиться зашореність емоційного забарвлення сучасників та їхнього ставлення до представників президентської влади. Зокрема, нормативно-правові документи, що забезпечують функціонування інституту президентства; офіційні документи, продюковані президентом та його адміністрацією в період його правління; політичні промови, виступи та інтерв'ю президентів та його оточення; аналітичні матеріали установ з президентської вертикалі; електронні ресурси вебсайтів президентської вертикалі та офіційних сторінок із соцмереж; авторські видання президентів та мемуари експрезидентів; матеріали друкованих та електронних ЗМІ; електронні бази даних, а також архівні документи і матеріали особового

походження; тривимірні об'єкти з музейних фондів (особисті речі та предмети пов'язані з діяльністю президента, подарунки та ін.).

Офіційна нормативно-правова документація хоча і є важливим елементом системи документальної спадщини інституту президентства, проте вона залишається лише зовнішньою оболонкою, юридичним бар'єром, прикриваючи внутрішню картину прийняття політичних рішень та відкидаючи зовнішні ризики. І лише в комплексі з іншими документальними ресурсами, дослідники можуть відновити політичні процеси та з'ясувати їхні причини та сутність.

Публічні промови першої особи в державі залишаються головним засобом комунікаційної дії між владою та суспільством. І мова йде не лише про отримання офіційної інформації з уст президента країни, а в самому факті спілкування з електоратом, навіть й у вигляді монологу. Чим переконливіше президент звертається до нації, чим частіше він виходить на трибуну, при цьому пояснюючи своє бачення розвитку політичної ситуації та перспективи в майбутньому, тим більше зростає його підтримка серед виборців, як показує досвід США та України. Публічні промови різняться за змістом, формою викладу, аудиторією та метою виступу. Але при цьому все ж є елементи традиції, які наявні майже в кожній країні – інавгураційна промова, у багатьох країнах звернення до нації або парламенту тощо. Враховуючи велику роль основних публічних виступів президента країни й вплив їх на розвиток внутрішньої ситуації та на процес міжнародного масштабу, питання збереження в оригінальному жанрі, тобто мультимедійними засобами та записані посередництвом ЗМІ, а також забезпечення доступу до цих записів й розроблення пошукового апарату стає головним пріоритетом спеціалізованих документальних фондів таких, як президентські бібліотеки в США, ЄС та ін. Необхідно зазначити позитивний ефект від щоденних звернень-звітів Президента України В. Зеленського в перші роки широкомасштабного вторгнення як для інформаційного простору, політичної стабільності та його рейтингу зокрема.

Із розвитком інформаційних технологій та розширенням впливу світової мережі Інтернет процес комунікації верховної державної влади із суспільством виходить на більш високий рівень у порівнянні з можливостями традиційних ЗМІ (преса, радіо, телебачення). Технології веб 2.0 дозволяють організувати процес зворотного зв'язку. Тобто керівник держави не просто може донести до більш широкого кола громадян основи своєї політики, стратегічні плани на майбутнє, а й, проаналізувавши питання та коментарі читачів, визначити основні суспільно значущі проблеми та намітити шляхи їхнього розв'язання. Найбільш популярними серед глав держав є соціальні мережі *Twitter*, *Facebook*, на якій зареєстровано більшість активних політиків та відеохостінг *Youtube*. Крім того, офіційні вебпортали та особисті вебсторінки залишаються головним інформаційно-комунікаційним каналом між вищою державною владою та суспільством.

Одним із важливих, проте суб'єктивним джерелом вивчення інституту президентства, є авторські роботи самих президентів. Можна виділити характерні особливості змісту їхніх книг, а також реакцію суспільства на їхню появу. Публікація книг перед президентськими виборами у всіх країнах є частиною політичних технологій, які не лише знайомлять виборця з новою особою, а й створюють позитивний образ кандидата в президенти в громадській думці. Написання книг чинними президентами свідчить про їхнє бажання донести до громадськості всередині країни та за її межами основні постулати їхньої державної політики. І навіть з урахуванням критики опозиції та ЗМІ щодо плагіату, корисливих спонукань, відповідні видання роблять свій певний внесок у розвиток державності, формування іміджу країни, а також налагодження міжнародних відносин зі стратегічними та потенційними партнерами. Але найбільшою популярністю серед простих громадян користуються саме мемуари президентів, з яких читачі можуть дізнатися не лише про подробиці особистого життя вищих посадових осіб, а й про причини багатьох політичних рішень, а також відчутти причетність до таємниць державної політики, хоч і в минулому часі.

РОЗДІЛ 3.

ДОКУМЕНТАЛЬНО-БІБЛІОТЕЧНІ ЗІБРАННЯ ПРЕЗИДЕНТСЬКОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ НА АМЕРИКАНСЬКОМУ КОНТИНЕНТІ

Традиція окремого збереження документальної спадщини президентської діяльності на терені США бере свій початок майже від заснування цього інституту в новонародженій державі. Перший президент США Дж. Вашингтон, по закінченні своїх повноважень на чолі країни у 1797 р., забрав весь президентський архів до свого маєтку. Зазначимо, що на той час не було не лише законодавчо закріплено власність держави на державні папери, а не було й розуміння, що з ними робити. Тому президент США Дж. Вашингтон у листі до одного зі своїх друзів Джеймса Макгенрі від 3 квітня 1797 року висловлював думку про побудову будівлі «для розміщення та збереження військових, цивільних і приватних паперів, яких велика кількість і вони можуть бути цікавими» [67].

3.1. Президентські бібліотеки, музеї та архіви США: специфіка створення та діяльності

Наступники першого президента пішли тим же шляхом, зберігаючи президентські папери у своїх приватних архівах або заповідаючи їх своїм спадкоємцям, які не завжди дбало зберігали цінні документи, інколи їх знищували [467, с . 22]. Наприклад, частина документів президентів М. ван Бюрена, В. Гаррісона, Д. Тайлера, З. Тейлора були знищені під час пожежі. Частина президентських паперів У. Гардінга після його смерті були знищені його дружиною, а частину, уже після смерті вдови президента було передано до Меморіальної асоціації У. Гардінга. І лише, у 1963 р. дослідники отримали доступ до цих документів, коли їх передали до Історичного товариства Огайо [67].

Таку ситуацію не виправило створення Бібліотеки Конгресу США у 1800 р., яка зайнялася створенням колекції архівних документів періоду

Американської революції, викупаючи оригінали документів у сучасників подій та роблячи копії з іноземних архівів. Проходячи через складну процедуру переговорного процесу з власниками цінних документів, Бібліотеці все ж вдалося протягом 1830–1840-х рр. придбати документи президентів США Джорджа Вашингтона, Томаса Джефферсона, Джеймса Медісона та Джеймса Монро. А до заснування Президентської бібліотеки Ф. Рузвельта у 1939 р., у Бібліотеці Конгресу було зосереджено колекції архівних документів та матеріалів президентів. Так, у відділі рукописів цієї Бібліотеки зберігаються документи таких президентів: Джорджа Вашингтона, Томаса Джефферсона, Джеймса Медісона, Джеймса Монро, Ендрю Джексона, Мартіна Ван Бурена, Вільяма Генрі Гаррісона, Джона Тайлера, Джеймса К. Полка, Закарі Тейлора, Франкліна Пірса, Авраама Лінкольна, Ендрю Джонсон, Улісс С. Грант, Джеймс А. Гарфілд, Честер А. Артур, Гровер Клівленд, Бенджамін Гаррісон, Вільям Мак-Кінлі, Теодор Рузвельт, Вільям Говард Тафт, Вудро Вілсон і Келвін Кулідж. США [182].

Документальна спадщина інших президентів зберігається в різних локаціях, зокрема Історичному центрі Огайо, Історичному товаристві Пенсильванії, Массачусетському історичному товаристві, Історичному товаристві Буффало та Ері [26].

Спробу побудувати публічний заклад для збереження, дослідження та відкритого доступу до президентських архівних документів було зроблено 30 травня 1916 р. у м. Спайджел-Гров (Spiegel Grove, Фримонт, штат Огайо), коли було відкрито Президентський меморіал президента США Р. Хейса як першу бібліотечно-музейно-архівну установу в США. Організацією створення цього закладу займався син президента, У. Хейс, який передав бібліотечні та архівні документи батька Історичному товариству Огайо, а земельну ділянку для побудови бібліотеки уряду штату Огайо. На момент відкриття бібліотека нараховувала близько 12 тис. томів з особистої бібліотеки 19-го президента США з військової тематики, зокрема періоду Громадянської війни 1861–1865 рр., національної та регіональної історії США, місцевої генеалогії тощо,

а також документи військової та політичної кар'єри президента США. Зі зростанням бібліотечних та архівних фондів розширювалося і приміщення бібліотеки, зокрема у 1922 р. зі створенням Фонду Резерфорд та Люсі Хейсів та у 1968 р. У 1981 р. Президентський меморіал було перейменовано на Президентський центр Хейса, а у 2015 р. установа отримала назву – Президентська бібліотека та музей Резерфорда Б. Хейса. На сьогодні бібліотечний фонд складає понад 90 тис. примірників та близько 2000 м архівних документів, розділених у 5 колекціях: Резерфорд Б. Хейс і сім'я Хейсів; Золотий вік США; історія Огайо і місцеве самоврядування; Великі озера й острови Ері та спеціальні колекції. У Бібліотеці також зберігається понад 100 тис. фотоматеріалів, примірників гравюр, літографії та плакатів, а також понад 21 тис. музейних артефактів.

Попри закладення основи процедури створення Президентської бібліотеки в США, її майбутньої моделі, коли саме президенти обирають місце і будують за свої кошти або кошти свого приватного фонду приміщення Бібліотеки, а потім фінансують її подальшу діяльність, Президентська бібліотека та музей Резерфорда Б. Хейса не стала частиною федеральної президентської бібліотечної системи, заснованої Ф. Рузвельтом у 1939 р. і не передала президентський архів у власність держави.

Отже, ідею сина президента Р. Хейса не підтримали наступні президенти США. Хоча звучали голоси підтримки публічності на президентські папери. Наприклад, у 1916 році колишній президент В. Тафт, 27-й президент США, зазначив, що ідея індивідуального володіння президентськими документами може призвести до «лакун у відкритих публічних архівах деяких найцікавіших державних документів, що стосується діяльності президентської адміністрації. Так, у XIX ст. був прецедент суперечки між Конгресом та президентом стосовно президентських паперів. У 1886 році Сенат вимагав від президент Г. Клівленда, 22 та 24-й президент США, певні документи, пов'язані з відставкою окружного прокурора США, але президент відмовився, посилаючись на те, що такі папери є «неофіційними та приватними, нерідко

конфіденційними» [67]. Небажання допускати публічності та дослідників до президентських документів, архіваріус США Д. Роадс пояснює слабкістю громадського контролю, відсутністю складної інституційної інфраструктури в Білому домі у XVIII–XIX ст, а також небажанням утрачати певний контроль над документами, які вони підписували, перебуваючи на посаді. Цю тезу підтверджує і подальша діяльність президентських бібліотек США у XX ст., коли президенти намагалися вплинути на терміни зняття таємності на документи, що висвітлювали певні події, або взагалі не хотіли віддавати президентські папери як президент Р. Ніксон. Утім, архівіст США Р. Гезельбрахт уважав, що «Бібліотека Конгресу просто не запропонувала достатнього стимулу для президента та його сім'ї відмовитися від сильної претензії приватної власності на його документи» [Там само]. Президенти та їхні нащадки хотіли слави, історичної пам'яті або пам'ятника у вигляді меморіалу, музею або бібліотеки.

Проте, на початку XX ст. у США активізувався громадський рух за створення єдиного державного архіву для зберігання цінних історичних документів. Цей рух закінчився створенням Національного архіву США, відкритого в листопаді 1935 р. згідно закону «Акт про заснування Національного архіву уряду Сполучених Штатів» від 19 червня 1934 р. Національний архів США повинен був зберігати, систематизувати та надавати доступ для дослідникам усі архівні документи та матеріали уряду, законодавчої, виконавчої та судової гілок влади в США [344].

У грудні 1938 р. президент США Ф. Рузвельт оголосив про намір створити окрему власну бібліотеку, де, окрім бібліотечних фондів, повинні були зберігатися й документи періоду його діяльності на посаді Президента США. За думками дослідників, на ідею окремого збереження президентських документів у власній бібліотеці вплинули два основних чинники: честолюбні плани Ф. Рузвельта на увічнення в історичній пам'яті американського народу періоду свого правління, а не лише своєї особистості, одна з робочих назв майбутньої установи планувалася «Архів матеріалів «нового курсу»» [467], а

також занепокоєння президента темпами опрацювання, систематизації та надання публічного доступу у Національному архіву США, зростаючим обсягом документів і матеріалів і, зокрема, появою нових технологій (аудіо та відеоформатів), які, на той час, не підлягали комплектуванню архівної установи [67]. Крім офіційної документації, саме при президенстві Ф. Рузвельта відбулося зростання листування з американськими громадянами. Починаючи з середини 30-х рр. Білий дім отримував до 2 тис. листів на день. Крім того, через зростання терміну президентського правління Ф. Рузвельта, його популярності серед власного народу та міжнародного співтовариства, він отримував чимало подарунків від дипломатичних та громадських кіл, які мали високу цінність і які він не планував залишати в себе, а хотів представити у публічному просторі [341, с. 22].

Ф. Рузвельт також був переконаний, що президентські документи є важливим історичним спадком, який необхідно зберегти і надати можливість ознайомитися з ним усім охочим. За його внесок у створення нової інституції та бажання зберегти власну документальну спадщину для історії американського народу, Товариство американських архівістів зазначило цього президента як «найвидатнішого члена Товариства» [67].

Попри виділення державних та благодійних коштів на побудову власної бібліотеки, Ф. Рузвельт подарував державі та майбутній установі земельну ділянку в містечку Гайд-Парк штату Нью-Йорк. Фонди Бібліотеки склали особисті документи (понад 15 тис. куб. футів) та бібліотека президента (близько 4 тис. примірників), матеріали, створенні під час його каденції, фотографії тощо. Президент також передав на зберігання до установи свої особисті речі та подарунки, отримані ним під час свого правління. Проте основна частина документів і матеріалів була передана до бібліотеки вже після смерті президента [344].

Відкриття Президентської бібліотеки та музею Ф. Рузвельта для відвідувачів та дослідників відбулося 1 травня 1946 р. Як і планував засновник першої президентської бібліотеки, створення окремої інституції для

збереження архівних документів та матеріалів пришвидшило їхнє опрацювання. Так, у 1950 р. близько 85 % документів архівної колекції Ф. Рузвельта були доступні для дослідників, а за наступні 15 років вийшло понад 500 фахових публікацій з посиланням на матеріали цієї Президентської бібліотеки. Лише фотокопій документів співробітники робили близько 15 тис. на рік [341, с. 24].

Ідеї Ф. Рузвельта наслідував наступний президент США Г. Труман (1945–1953). Бібліотека-музей Г. Трумена відкрилася 6 липня 1957 р. у м. Індепенденс, штаті Міссурі, рідному місті президента, але для відвідувачів – лише в травні 1959 р. Особливістю цієї меморіальної установи було, що, крім особистих документів Г. Трумена та матеріалів близьких до нього осіб, до архівосховища були передані фотокопії усіх документів, пов'язаних з цим президентом від Бібліотеки Конгресу, колекція фотографій, що відображали Потсдамську конференцію 1945 р., за участю Г. Трумена [341, с. 25].

Г. Трумен підтримав та сприяв ініціативі Національного архіву США щодо нормативного урегулювання створення президентських бібліотек для майбутніх президентів. Його бібліотека стала першою, яка підпадала під дію нового закону. У 1955 р. Конгрес США прийняв Закон про президентські бібліотеки, який законодавчо закріпив систему президентських бібліотек, що будуються приватними особами, а управляються державною організацією. Згідно Закону державні органи повинні приймати на збереження документи та матеріали від будь-якого президента, а також фінансові дарунки чи матеріальні цінності, у т. ч. нерухомість з метою організації президентського архівного депозитарію, але після попереднього звіту в Конгресі по кожному окремому випадку [341, с. 24]. І хоча, на думку американського дослідника Р. Кокса, прийняття Закону сприяло намаганням уникнути постійних дебатів по кожній наступній президентській бібліотеці в Конгресі [67], але парламентарі все одно залишили для себе можливість впливати на створення президентських бібліотек.

Проте Закон 1955 р. не розв'язував головного завдання – це передача в державну власність президентських документів, а тому він залишив контроль президентів над публічним доступом до своїх паперів, які передані на піклування державою. Це питання не постало, оскільки така традиція існувала починаючи з першого президента США і право приватної власності вважалося невід'ємною частиною прав та свобод будь-якого громадянина, у тому числі й президента. Але таку традицію порушила справа про папери президента Р. Ніксона (1969–1974), який після Вотергейтського скандалу та своєї відставки засекретив документи. Після довгих років обговорення в парламенті, у 1978 р. був прийнятий Закон про президентські записи у 1978 р. Цей новий Закон установив, що президентські записи, документи щодо конституційної та церемоніальної діяльності президента є власністю уряду Сполучених Штатів.

Оскільки управління президентськими бібліотеками та їхнє технічне обслуговування й забезпечення належить до федеральної установи, то при зростанні фінансових ресурсів на ці процеси з 80-х рр. посилилася критика в парламенті щодо фінансування президентських бібліотек. У 1986 р. був прийнятий Закон «Про президентські бібліотеки», який вніс суттєві зміни в контроль над благодійними внесками при побудові бібліотек, що вимагають приватних пожертвувань відповідно до своїх потреб. NARA використовує ці пожертви, щоб компенсувати частину витрат на технічне обслуговування бібліотеки.

Зростання фінансових витрат на створення та діяльність президентських бібліотек відбулося, крім інфляційних процесів, ще і в бажанні президентів побудувати меморіальний пам'ятник, а не лише створити місце для зберігання та дослідження документів періоду свого правління. Так, американський історик Л. Такер зазначав про зміну парадигми в розвитку системи президентських бібліотек від дослідницьких центрів до музейних меморіалів із домінуванням музейно-виставкової діяльності. За його словами, «розмір і претензійність [президентських бібліотек] свідчать про те, що це були «великі

люди», які брали участь у «великих справах». Вони [бібліотеки] піднімають не лише важливість президентів, а й події, до яких вони були причетні [67].

Необхідно зазначити, що президентські бібліотеки в США, на відміну від інших меморіальних президентських інституцій в інших країнах світу, мають найбільш деталізовану нормативну базу для створення, формування фондів, організації та доступу до документів.

Сьогодні в США функціонують 14 президентських бібліотек, які об'єднані в президентську бібліотечну систему та адмініструються Національним управлінням архівів і документації США (NARA). Президентські бібліотеки-музеї являють собою комплекс державних та приватних архівних, музейних і бібліотечних фондів, хоча серед назв цих інституцій домінує назва «президентська бібліотека та музей», але на законодавчому рівні для цих установ закріплено єдину назву – «президентська бібліотека». При цьому архівна складова цих закладів домінувальна, а музейна й бібліотечна – обслуговуюча, яка націлена на задоволення потреб фахівців, читачів та відвідувачів закладу. Крім того, музейні експозиції допомагають формуванню загального уявлення про розвиток держави періоду певного президента. Оскільки бібліотеки побудовані в різних частинах країни, здебільшого на батьківщині колишніх президентів чи на території університетів, у яких вони навчалися, то президентські меморіальні установи грають і роль туристичної інфраструктури як історико-культурний об'єкт для залучення американських та іноземних туристів у різноманітні куточки США.

У цих президентських бібліотеках на сьогодні зберігається понад 600 млн сторінок друкованих матеріалів, близько 20 млн фотографій, понад 20 млн футів кіноплівки, майже 100 тис. годин аудіо- та відеозаписів, а також понад 500 ТБ електронних даних і близько 750 тис. музейних експонатів [11]. Основою фондів у кожній бібліотеці є матеріали, створені президентом та його апаратом під час виконання конституційних обов'язків. Серед музейних об'єктів наявні сімейні реліквії, предмети, зібрані президентом та його родиною, пам'ятні речі передвиборчої кампанії, нагороди та численні

подарунки, надані президенту американськими громадянами та іноземними високопоставленими особами. Інший масив фондів – це особисті документи та історичні матеріали, подаровані особами, пов'язаними з президентом. Серед цих осіб можуть бути урядовці, представники іноземних держав, соратники з політичних партій, члени родини та особисті друзі президента. Третя частина матеріалів стосується періоду життєвого та політичного шляху президентів до та після перебування на найвищій державній посаді. Наприклад, колекції документів, пов'язані з перебуванням Ф. Рузвельта на посаді губернатора Нью-Йорка, військовою кар'єрою Д. Ейзенхауера тощо.

Обсяг документів та матеріалів зростає з неймовірною швидкістю. Якщо Бібліотека Ф. Рузвельта зберігає близько 17 млн аркушів документів за його 12-річне президентське правління, то Бібліотека Б. Клінтона містить понад 76 млн документів [75], а вже спадок президента Б. Обама складає понад 1,5 млрд сторінок, 95 % з яких були створені в цифровому вигляді [174].

Як вже згадувалося в історіографічному огляді, дослідженнями системи президентських бібліотек США та її окремими елементами займалися як американські дослідники, так і науковці з різних країн світу. А, отже, у пропонованій роботі не будемо повторювати характеристику всіх 14 президентських бібліотек, які входять у структуру NARA, проте охарактеризуємо найбільш успішні практики формування та збереження фондів, інноваційні підходи до популяризації власних колекцій та тенденції і проблеми розвитку всієї системи на сучасному етапі.

Кожна президентська бібліотека має свої особливості науково-просвітницької діяльності, але все ж можна виділити типові види робіт:

- формування тематичних баз даних;
- організація просвітницьких заходів: форуми, семінари, лекції тощо;
- книжкові та музейні виставки;
- підготовка навчальних матеріалів;
- педагогічні майстерні.

На основі зібраних документів та матеріалів про життя і діяльність президента країни, співробітники президентських бібліотек готують методичні матеріали та посібники для викладачів від початкової до вищої школи для допомоги у викладанні курсів історії, краєзнавства, політології, етнографії тощо. Крім того, готуючи до визначних дат книжкові, архівні та музейні виставки, завжди робиться акцент на дитячому та молодіжному сприйнятті експонатів і пояснень до них.

Щорічно до президентських бібліотек США звертаються близько 20 тис. студентів та біля тисячі викладачів, що займаються історією США. Кожна президентська бібліотека пропонує освітні програми для ознайомлення з американською історією та інститутом президентства. Президентська бібліотека Г. Трумена розробила емпіричну програму для студентів, у якій молоді пропонується стати на місце президента й знайти правильне рішення для розв'язання важливих державних внутрішніх та міжнародних проблем [203]. Крім того, ця ж бібліотека зняла декілька документальних фільмів про президента Трумена й пропонує всім відвідувачам, особливо тим, хто не знайомий з епохою Трумена, відчувати історію через аудіовізуальне сприйняття.

Президентська бібліотека Ф. Рузвельта також пропонує тематичні семінари для вчителів та викладачів ВЗО: «Викладання американської історії», «Огляд інформаційних ресурсів президентської бібліотеки», «Використання фільмів у школі», «Расизм в Америці» та ін. Для студентської молоді ця бібліотека розробила ряд програм, які не лише пропонують інформацію про президента, а й викликають зацікавленість у вивченні історії. Наприклад, «Ф. Рузвельт. День за днем» (хронологія діяльності президента за датами), «Реп о Рузвельті» (створення пісень на основі матеріалів президентської бібліотеки), різноманітні тести та інтелектуальні ігри тощо [342, с. 424].

З-поміж президентських бібліотечних та музейних центрів США привертає увагу активним використання сучасних інформаційних технологій у Бібліотеці-музеї Джоржа Буша (мол). Ця бібліотека відкрилася у 2013 р. на території Південного методистського університету Техасу, тому в роботі

музею переважають інформаційні технології. Так, відвідувачі мають змогу переглянути більше 35 документальних фільмів, оглянути інтерактивні експозиції, ознайомитися з освітніми програмами та спробувати моделювання ситуації прийняття важливих державних рішень. Загалом бюджет будівництва бібліотеки-музею склав близько 250 млн доларів, що зробило цей комплекс найдорожчим серед президентських бібліотек-музеїв. Політика цього музею спрямована на створення об'єктивної картини правління президента, тому в експозиції навіть не оминули й неприємні для Дж. Буша події (наприклад, кидання черевиком під час прес-конференції в Іраці у 2008 р.) [449].

Про переваги просвітницької діяльності президентських бібліотек і музеїв говорить статистика відвідування. Так, серед усіх заходів, проведених у системі NARA за 2010 р. виставки та освітні програми 13 президентських бібліотек відвідало 61 % та 82 % (відповідно) громадян та іноземних туристів [224]. На жаль, нами не знайдено дані за пізніші роки, коли розвиток інформаційних технологій та розширення освітньої складової зріс серед напрямів діяльності президентських бібліотек США.

Кожна президентська бібліотека пропонує наукові й культурно-освітні програми, що включають виставки та лекції, покликані донести до якомога ширших кіл краще розуміння індивідуальності президентів, інституту президентства та американської політичної системи в цілому. Водночас президентські бібліотеки є науково-дослідними центрами, зосередженими на вивченні діяльності президентів, зокрема на створенні так званої «усної історії», під якою розуміються записані на плівку інтерв'ю або спогади експрезидентів, їхніх сучасників та ін.

Отже, один із напрямів діяльності президентських бібліотек із формування фондів і доповнення матеріалів, які висвітлювали життя президента та період його правління – це створення ресурсів усної історії. І попри їхній суб'єктивний характер, ці ресурси становлять важливу складову всієї документальної спадщини інституту президентства. І найбільше уваги саме цьому ресурсу приділяється президентськими бібліотеками США.

Сьогодні усна історія набирає все більшої популярності серед наукових історичних кіл. За визначенням одного з теоретиків наукового напрямку П. Томпсона «усна історія кидає виклик загальноприйнятим міфам історії» [302]. Зародившись у другій половині ХХ ст. у США, цей новий напрямок у методології дослідження історичної науки розширює як географічний простір, популяризуючись серед дослідників різних країн, так і поглиблює взаємодію в міждисциплінарній сфері науки.

В Україні серед проектів усної історії, які реалізуються останнім часом, вирізняється «Розпад Радянського Союзу. Усна історія незалежної України 1988–1991» (<http://oralhistory.org.ua>), який став усною хронікою процесу становлення незалежності України. Він охоплює близько 70 інтерв'ю з політичними та релігійними діячами, дипломатами, журналістами, ученими, військовими різних країн (Л. Кравчук, М. Горбачов, Л. Валенса та ін.), які були причетні до політичних подій кін. 80-х – поч. 90-х. ХХ ст. Також реалізовано проекти усної історії з історії колективізації, Голокосту, Другої світової війни, які переважно реалізуються в підготовці наукових та науково-популярних видань. Проте з початком новітньої російсько-української війни процес документування та фіксації свідчень усної історії сучасної доби значно активізувався і вилився в низку онлайн-проектів («Архів усної історії» УІНП – ui.uinpr.gov.ua, «365 днів усної історії війни» Н. Ханенко-Фрізен – <https://www.ualberta.ca/en/kule-folklore-centre/research/huchlak-chair-projects/365-days-of-oral-history-of-the-war.html> та ін.).

Метод усної історії почав своє поширення в США в 1940-і рр. у зв'язку з діяльністю американського журналіста Дж. Гоулда, який використав його в підготовці своєї праці «Усна історія нашого часу», повністю складеної із запису оповідань різних людей. У 1948 р. Центр вивчення усної історії було відкрито при Колумбійському університеті в Нью-Йорку на чолі з А. Невінсом, якого вважають засновником нового наукового напрямку – усна історія. У 1966 р. було створено Асоціацію усної історії США [330, с. 212–

213]. Першими усно-історичними матеріалами як доповнення до письмових джерел були записи біографій відомих політичних і військових діячів США.

Усна історія – це сфера дослідження, а також метод збирання, збереження та інтерпретації інтерв'ю та спогадів людей, груп та учасників подій минулого. Деякі дослідники виводять усну історію від Гомера, тобто з часів, коли не існувало писемності. Нове дихання цього історичного методу дав технічний прогрес – поширення інформаційних технологій: аудіо, відеоматеріалів та ін. [383, с. 10].

Цінність усної історії полягає в тому, що, крім основної вербальної інформації, суб'єкт інтерв'ю може додатково давати для дослідника багато іншої алегоричної інформації. Аудіовізуальні ресурси дають можливість проаналізувати тональність, настрій під час висвітлення різних подій, зрозуміти натяк на недомовленість. Інтерв'ю журналісту для опублікування в ЗМІ сильно відрізнятимуться від інтерв'ю архіваріусу для історії. І справа не тільки в тому, що журналіст обрізає інформацію, іноді вириває її з контексту на догоду тематиці статті чи видання, а також у тому, що інтерв'ю буде доступне громадськості не одразу й у повному обсязі, тому респондент більш відкритий та щирий.

У США цю проблематику почала розробляти Р. Грінвелл, старший архівіст Президентської бібліотеки та музею імені Ліндона Джонсона, яка досліджувала історію створення матеріалів усної історії у президентських бібліотеках [98]. У 1999 р. у США вийшов вказівник з усної історії в історії журналістики [179], який висвітлює фонди усної історії в президентських бібліотеках США. У 2009 р. Центр вивчення усної історії при Колумбійському університеті підготував бібліографічний список наукових досліджень з усної історії [24], але в ньому не виявилось праць, що висвітлюють реалізацію проєктів усної історії в президентських бібліотеках США. Тому при всій важливості питання всебічного вивчення інституту президентства в США матеріали усної історії ще недостатньо вивчені.

Проекти усної історії в президентських бібліотеках США розпочали свою реалізацію на початку 60-х років. Спочатку допомогу в організації та фінансуванні цих програм здійснював Центр вивчення усної історії при Колумбійському університеті. Згодом бібліотеки вийшли на своє фінансування та обробку матеріалів. Більшість інтерв'ю було зроблено професійними істориками та архівістами, яких не можна звинуватити в заангажованості чи ненавмисному опусканні історичних фактів. Наприклад, перші інтерв'ю, які висвітлювали діяльність президента США Д. Кеннеді після його смерті, проводили співробітники його адміністрації, які добре знаючи нюанси деяких політичних подій, спеціально не торкалися деталей, вважаючи їх і так відомими [98, с. 597].

У 80-х роках. XX ст. ініціативу в реалізації проектів усної історії президентства США перехопив дослідницький інститут при Університеті Вірджинія – Міллер-центр, який створив найбільший архів усної історії президентів США. Очолює проєкт усної історії Міллер-центру (<https://millercenter.org/the-presidency/presidential-oral-histories>) проф. Рассел Л. Райлі та Б. Перрі. Цей інститут розробив новий підхід у реалізації збору матеріалів усної історії. Так, інтерв'ю проводиться групою вчених протягом кількох днів і охоплює більший спектр ключових дійових осіб президентської адміністрації та політичних подій. Центр також ініціює дослідження окремих політичних подій, які стосуються президентської політики (наприклад, круглий стіл «Фолклендські війни в усній історії»). Після розшифрування записів стенограми зберігаються у відповідній президентській бібліотеці та бібліотеці Міллер-центру.

Ураховуючи те, що всі бібліотеки, які входять до системи Національного архіву та управління документації США реалізують програму збору та збереження матеріалів усної історії, необхідно зазначити, що ці колекції дуже відрізняються за розміром, типом збереження, а також професією опитаних. При тому, що більшість інтерв'ю записано на аудіокасети, а частково і відео, більшість їх розшифровані і доступні в друкованому вигляді. На сайтах

бібліотек можна прослухати як аудіозаписи, так і прочитати стенограму. Згодом деякі аудіоматеріали старіють і не можуть бути відтворені, тому зберігаються тільки друкований аналог, як, наприклад, у бібліотеці Гувера [98, с. 598.].

Матеріали усної історії присвячені, в основному, усім аспектам діяльності президентів, їхньому життю та кар'єрі, але іноді вони стосуються і життєдіяльності членів сімей. Наприклад, у бібліотеках Ф. Рузвельта та Л. Джонсона зберігаються інтерв'ю про діяльність перших леді, а в Бібліотеці Д. Кеннеді – про кар'єру Роберта Кеннеді [98, с. 598].

При тому, що матеріали усної історії є в більшості президентських бібліотек, але доступу до цих ресурсів через світову мережу Інтернет надають не всі. Наприклад, починаючи з Президентської бібліотеки та музею Рональда Рейгана, наступні бібліотеки не виставляють стенограми інтерв'ю в рамках програм усної історії через обмеження авторського права на ці матеріали, а також через скорочення проєктів усної історії. Останнє відбувається переважно з двох причин: дорожняча проєктів (у 70-80 рр. ХХ ст. на них виділялися федеральні ресурси) та збільшення установ, що займаються усною історією різноманітної тематики. Тому президентським бібліотекам простіше укласти договори з університетами та спеціалізованими центрами дослідження усної історії, ніж займатися цим самим. Наприклад, Президентська бібліотека та музей Г. Гувера має у своєму архіві понад 400 інтерв'ю з політиками, профспілковими лідерами, журналістами, які у своїх оповіданнях охоплюють великий історичний період адміністративної та президентської діяльності президента Г. Гувера [181], але доступ до них через Інтернет іде через сайт Міллер-центр [109] і те, тільки до 42 стенограм без науково-допоміжного апарату.

Президентська бібліотека та музей Ф. Рузвельта взагалі не дає доступу до ресурсів усної історії, хоча її колекція налічує понад 90 інтерв'ю, які розповідають як про президента Рузвельта, так і про діяльність його дружини, Елеонори Рузвельт. Слід зазначити, що цифровий проєкт «FRANKLIN»

(<http://www.fdrlibrary.marist.edu/archives/collections/franklin>), реалізований цією бібліотекою надає онлайнний доступ до великої кількості документів (понад 800 000 сторінок архівних документів і 2 500 історичних фотографій, а також описів архівних колекцій, які ще не оцифровані), які стосуються діяльності президента.

У Бібліотеці та музеї С. Трумена зберігається близько 540 інтерв'ю, які доступні на сайті (<https://www.trumanlibrary.gov/library/oral-histories>), обсягом від кількох сторінок (Дж. Песмазоглу, голова департаменту Міністерства планування економічного розвитку Греції, 1951–1955 рр. – 7 стор.) до понад 1000 (Ш. Спінгарн, помічник головного юрисконсульта Міністерства фінансів (1946–1949), спеціальний помічник у Білому Домі (1949–1950), адміністративний помічник президента (1950), член Федеральної комісії з торгівлі (1950–1953) – 1105 стор. На кожне інтерв'ю є атрибуція: коротка інформація про респондента, час та місце інтерв'ю, обмеження про використання та час відкриття тексту для загального користування, текст інтерв'ю, а також іменний покажчик персоналій та організацій, про які згадується в інтерв'ю.

Президентська бібліотека та музей Д. Ейзенхауера (http://www.eisenhower.archives.gov/research/oral_histories.html) має в наявності 533 стенограм інтерв'ю, частину проведених співробітниками бібліотеки, близько половини куплених у Центру вивчення усної історії при Колумбійському університеті та частину переданими іншими організаціями. На жаль, дистанційний доступ мають лише третину ресурсів (153 стенограми), натомість більшість стенограм забезпечені науково-довідковим апаратом з анотацією та описом предмета, зачепленого в інтерв'ю.

Одна з найбільших колекцій усної історії серед президентських бібліотек належить Президентській бібліотеці Джона Ф. Кеннеді, заснована у 1964 р. та профінансована корпорацією Карнегі. На сьогодні колекція (<https://www.jfklibrary.org/archives/about-archival-collections/oral-histories>) налічує близько 1600 інтерв'ю (близько 1300 пов'язаних з Джоном Кеннеді та

понад 275 інтерв'ю з Робертом Кеннеді), понад 1000 з яких розшифровані та доступні дослідникам як документальне джерело, що доповнює архівні фонди бібліотеки. На сайті бібліотеки наведено навіть спеціальну інструкцію щодо правильного цитування стенограм інтерв'ю. Крім того, записи забезпечені науково-допоміжним апаратом: анотацією інтерв'ю, дані про респондента, дата запису, обсяг і статус авторського права, а також усі інтерв'ю згруповані в шість розділів: Джон Кеннеді, Роберт Кеннеді, міжнародні зв'язки, Кеннеді та сім'я, друзі родини, ЗМІ.

Сайт Президентської бібліотеки та музею Л. Джонсона представляє список із понад 1200 інтерв'ю в рамках програми усної історії (<https://www.discoverlbj.org/exhibits/show/loh/oh>), з яких повний доступ мають лише близько сотні стенограм. Цю колекцію зібрано в результаті реалізації чотирьох окремих проєктів, проведених Національним архівом США, Техаським університетом, Президентською бібліотекою та співробітниками Білого дому. Список респондентів має інформацію про доступ до повних текстів: онлайн тільки в бібліотеці, через МБА, тільки на аудіокасетах або тільки з дозволу автора інтерв'ю. Крім того, у бібліотеці розроблено пошуковий апарат, за допомогою якого дослідник може знайти потрібну йому інформацію в повних текстах інтерв'ю, доступних на сайті.

Проєкт усної історії Президентської бібліотеки Р. Ніксона (<https://www.nixonlibrary.gov/oral-histories>) включає інтерв'ю з колишніми співробітниками адміністрації Ніксона, а також журналістами, політиками та цивільними активістами. Проєкт був розвинений у 2006 р. з ініціативи директора бібліотеки Тімоті Нафтالی, який упродовж п'яти років зробив чимало записів бесід. Проте ще у 1987–1988 та 2002–2003 рр. співробітники змогли записати інтерв'ю з особами, пов'язаними з Адміністрацією Р. Ніксона. На сьогодні в бібліотеці зберігається 169 інтерв'ю. Оскільки записи були зроблені порівняно недавно, то в більшості випадків була використана відеоапаратура, що дає ще більше матеріалу для дослідників, ніж просто друкована стенограма або навіть звукозапис (що говорилося вище).

Частина записів, які стосувалися Вотергейтського скандалу, досі не опрацьовані та не мають доступу для дослідників. Інша частина інтерв'ю не розшифрована і доступна тільки в бібліотеці на аудіокасетах. Записи, які мають дистанційний доступ через Інтернет, згруповані у 13 тематичних розділах (Білий дім, НАСА, Антивоєнний рух, друзі та сім'я та ін.). На сайті бібліотеки відкрито доступ до 65 відеофайлів інтерв'ю та трохи більше розшифрованих стенограм.

У бібліотеці також зберігаються понад 200 інтерв'ю кінця 1960-х та на початку 1970-х років, зібрані Центром усної та суспільної історії в Каліфорнійському державному університеті. Р. Ніксон став одним із перших президентів США, матеріали усної історії якого були використані в друкованих виданнях [217].

Президентська бібліотека та музей Д. Форда не займалася реалізацією спеціальних програм усної історії, а пішла шляхом збору записів, створених журналістами, істориками, політологами, мемуаристами. Усі ресурси, які віднесені до усної історії (<https://www.fordlibrarymuseum.gov/digital-research-room/library-collections/oral-histories-gerald-r-ford-library>), поділяються на 14 окремих колекцій за збирачем інформації: американського журналіста Д. Кеннона (2400 стор. та 121 касета), професора історії Я. Мічковського (800 стор. та 47 касет), консультанта Білого дому Д. Річлі (понад 2 тис. стор.) та ін., а також об'єднана група стенограм із багатьох різноманітних колекцій. Кожна колекція детально описана за змістом, умовами доступу, є також біографічна інформація на укладача колекції та перелік усіх інтерв'ю з датою запису. На жаль, бібліотека не дає дистантного доступу до жодного ресурсу усної історії через свій сайт.

Колекція матеріалів усної історії Бібліотеки Д. Картера (<https://www.jimmycarterlibrary.gov/research/archives/oral-histories>) складається з кількох частин, які були сформовані в різний час (починаючи з 1978 р.) та різними організаціями. Найбільша колекція інтерв'ю (163 од.), зібрана співробітниками Національного архіву та управління документації США під

час передачі президентської посади наступнику Д. Картера в радників президента, працівників Білого Дому. Із них частину (16 од.) закрито для загального користування, частину тільки на аудіокасетах (81 од.) і лише 66 од. доступні онлайн на сайті бібліотеки. В інтерв'ю висвітлюються питання організації офісу президента, реалізації довгострокових проєктів, процесу ухвалення важливих політичних рішень, взаємодії співробітників та їхніх стосунків із президентом. Окрім стенограм інтерв'ю, сайт бібліотеки пропонує дослідникам ознайомитись і зі списком стандартних питань, які були відправною точкою всіх розмов із респондентами. Інші президентські бібліотеки такий запитник не наводять. Аналізуючи зазначений список, напрошується висновок про суб'єктивність матеріалів проєкту усної історії, хоч і не позбавлених фактологічної насиченості. Наприклад, питання «Як Ви вважаєте, який найбільший внесок Ви зробили в діяльність Адміністрації Д. Картера?».

Крім того, до колекції входять інтерв'ю, зібрані сім'єю Картер та його дружини Сміт – 19 стенограм, які доступні лише в самій бібліотеці; 25 інтерв'ю, але не мають онлайнного доступу, проведених Службою національних парків у штаті Джорджія, де розташований будинок-музей Д. Картера; 26 респондентів дали інтерв'ю співробітникам Міллер-центру, частина з них доступна на його сайті (<https://millercenter.org/the-presidency/presidential-oral-histories/jimmy-carter>); власні ресурси усної історії (10 од.) Бібліотеки Д. Картера мають повний доступ на її сайті.

Починаючи з Президентської бібліотеки Р. Рейгана, проєкти усної історії хоч і реалізуються, але досить у незначному обсязі і без дистантного доступу через інтернет на сайтах бібліотек. Так, записано понад 200 інтерв'ю про Р. Рейгана, проведених співробітниками Національного архіву та управління документації США під час передачі президентського посту наступнику та дослідниками з Каліфорнійського університету в Берклі. Але для дослідників доступний у приміщенні бібліотеці лише 44 інтерв'ю за період 2001–2016 рр.

(<https://www.reaganlibrary.gov/archives/reagan-library-miscellaneous-oral-history-interviews-2001-2016>).

Після Р. Рейгана проекти усної історії хоча й реалізуються за підтримки президентських бібліотек, проте основну роботу роблять дослідницькі центри, які зберігають та надають онлайнний доступ до стенограм бесід із провідними чиновниками та політиками. Так, Міллер-центр, починаючи з 1999 р., реалізував проєкт усної історії Президента США Дж. Буша (старшого), у результаті якого відбулося проведення 44 інтерв'ю обсягом близько 425 год. Якщо стенограми та аудіоматеріали зберігаються в Президентській бібліотеці [98, с. 598], то онлайнний доступ лише на сайті Міллер-центру. Така ж ситуація відбулася і з наступним президентом. У 2001 р. Міллер-центр розпочав проєкт вивчення президентства Білла Клінтона спільно з Центром усної та візуальної історії Університету штату Арканзас, результатом якого став запис 134 інтерв'ю зі співробітниками Білого дому, державних департаментів, депутатів Конгресу, а також іноземними лідерами, зокрема президентом Бразилії (1995–2003) Ф. Кардозу, прем'єр-міністром Великої Британії Т. Блером (1997–2007) та ін., з якими президент Клінтон мав тісні робочі відносини. Для об'єктивної картини до інтерв'ю запрошувались як соратники президента, так і противники, з табору Республіканської партії, які висвітлили досвід роботи з Б. Клінтоном [12]. А в листопаді 2009 р. Фонд Джорджа Буша (мол.) оголосив про старт проєкту усної історії разом з Міллер-Центром. За 10 років було оприлюднено 44 інтерв'ю з високопосадовцями США та Великої Британії.

Таким чином, ресурси усної історії в президентських бібліотеках США складають частину документального фонду, що репрезентує спадщину президентів США. Досвід президентських бібліотек показує, що збір матеріалів усної історії можна проводити як відразу після події або закінчення правління президента, так і після тривалого часу. В останньому випадку респондент поводитьсь більш щиро і не обтяжує зобов'язаннями державної служби. Крім того, з плином часу та з розвитком процесу обробки та вивчення

архівних матеріалів у президентських бібліотеках, усна історія виступає доповнювальним чинником, заповнюючи всі відсутні елементи історичного процесу [98, с. 601].

При тому, що президентські бібліотеки входять до системи Національного архіву та управління документації США, але політика щодо усної історії кожної бібліотеки різна, особливо це стосується забезпечення доступу до даних ресурсів через Інтернет. Найбільший доступ надає Президентська бібліотека Д. Кеннеді, а Бібліотека Ніксона надає доступ навіть до відеоматеріалів усної історії. Але навіть за такого обмеженого доступу до матеріалів усної історії в президентських бібліотеках США вони цінні як додаткове, а іноді єдине джерело історичної інформації для дослідників, які не можуть потрапити безпосередньо до бібліотеки.

За понад 80-річну історію президентських бібліотек у США не вщухають дискусії з приводу доцільності існування саме такої системи президентських бібліотек – децентралізоване зберігання архівних, бібліотечних та музейних фондів по кожному окремому президентові США. Цими питаннями займаються в основному американські дослідники президентських бібліотек [57; 67; 43], співробітники архівної системи США [84], а також висвітлювали українські вчені, які досліджували американську архівну систему [345] та правове забезпечення функціонування президентських бібліотек [468]. Але, оскільки питання не зникло з американського інформаційного простору, то й наукові та фахові дискусії постійно продовжуються.

Система президентських бібліотек США на сьогодні складається з 14 президентських бібліотек, які об'єднані в Президентську бібліотечну систему та адмініструються NARA. Крім них, функціонують ще понад десяток президентських меморіальних бібліотек і музеїв, але їхня діяльність спрямовується приватними фондами, університетами або історичними асоціаціями. За традицією, заснованою Ф. Рузвельтом, будівництво та облаштунок президентських бібліотек здійснюється за рахунок приватних

коштів з благодійного фонду, що починає формуватися більше ніж за рік до закінчення президентського терміну. Після спорудження приміщень та відкриття бібліотеки і музею управління ними передається NARA, проте власність на землю, будівлі та бібліотечно-музейні фонди залишається за президентським благодійним фондом, а власність на архівні документи – за урядом США згідно із законом від 1978 р. [468, с. 143].

На сьогодні президентські бібліотеки збирають велику кількість відвідувачів музейних колекцій зі всього світу, зокрема їхня діяльність спрямована на підростаюче покоління з метою виховання патріотизму та популяризації історії США. Але все ж головна мета створення – це доступ до інформаційних ресурсів дослідникам для вивчення періоду правління того чи того президента. Так, завдяки дослідженням істориків стенограм засідань у Білому домі вдалося спростувати поширені в суспільній думці міфи про президента Д. Ейзенхауера як невливого політика та відкрити політичну дискусію щодо війни у В'єтнамі під час президентства Л. Джонсона [207].

Отже, у президентських бібліотеках і музеях США зберігається, опрацьовується та популяризується весь масив документів, що надходить з Білого дому і який пов'язаний із політичною діяльністю президентів, із використанням ними своїх конституційних обов'язків, а також матеріали з особистих архівів президентів і членів їхніх родин, найчастіше дружин та найближчих офіційних осіб, друзів, соратників. До музейних фондів, який є неодмінною складовою частиною президентської бібліотеки, окрім документів, світлин, відеофільмів, звукозаписів та особистих речей, входять численні подарунки, одержані президентом і членами його родини за час перебування в Білому домі. Книжковий фонд, як правило, невеликий за обсягом, складається з літератури, присвяченої питанням інституту президентства, міжнародними відносинам, історичному періоду президентського правління. Водночас президентська бібліотека є і науково-дослідним центром, зосередженим на вивченні діяльності президентів, зокрема на формуванні матеріалів «усної історії» тощо. А культурно-

просвітницька, освітня та інформаційна діяльність цих установ спрямовується на виховання поваги до історії, державної символіки, демократичних цінностей, насамперед у молодого покоління.

Заклавши основи майбутньої системи президентських бібліотек президент США Ф. Рузвельт бажав бачити нові установи відкритими для дослідників і громадян, тому й назву було обрано саме «бібліотека», а не «архів», адже основу фондів склали саме архівні матеріали. Але різниця між архівними та бібліотечними закладами в більш мобільному доступі в бібліотеці до документів і матеріалів. Президента США підтримав Архівіст США Р. Коннор, який у своїй статті «The Franklin D. Roosevelt Library» (1940) розгорнув ідею Ф. Рузвельта про переведення президентської документації під федеральний контроль та про децентралізоване її зберігання в окремій інституції [345, с. 499].

У 1973 р. Дж. О'Нілл, колишній директор Президентської бібліотеки Ф. Рузвельта, зазначив переваги системи президентських бібліотек, зокрема при такій організації меморіальних закладів документальна спадщина президентів як єдиний консолідований ресурс опинялася в одному місці при мінімальних втратах; цей комплекс документів ставав юридичною власністю уряду США з відкритим доступом для всіх дослідників на однакових умовах, і, нарешті, наявність музейної експозиції стала необхідною умовою для популяризації ідеї президентства серед населення [345, с. 501].

На початку 90-х рр. XX ст. архіваріус США Д. Вілсон визначив роль президентських бібліотек – як швидкий доступ до президентської документації та поширення позитивного іміджу президентської влади серед широких мас суспільства. На виховній та освітній функціях цих установ робить наголос і професор Р. Кокс, дослідник архівної та бібліотечної справи США [67, с. 46].

На початку XXI ст. знову активізується проблематика президентських бібліотек, пов'язана з низкою скандалів щодо розсекречення документів президентів Р. Рейгана та Дж. Буша-старшого [345, с. 505–506]. У 2006 р.

журнал «Публічний історик» розпочав дискусію про перспективи функціонування системи президентських бібліотек, присвятивши декілька номерів цій проблематиці. В одній з публікацій Ш. Фосетт, помічник Архівіста США з президентських бібліотек, наголосила на розвитку музейної та освітніх функцій у підвищенні історичної грамотності населення, проведення науково-популярних заходів у приміщеннях бібліотек [84].

Ю. Фрінк у своєму дисертаційному дослідженні, присвяченому Президентській бібліотеці Дж. Буша-старшого, наголошує на перевазі системи президентських бібліотек для дослідників, вказує на спеціалізацію співробітників президентської бібліотеки на періоді правління президента Дж. Буша старшого, що було б неможливо при централізованому зберіганні всіх президентських архівів в одному місці. Крім того, вона вказує на географічну єдність музейно-архівної та бібліотечної колекції з пам'ятними місцями президентської особистості, що полегшує роботу дослідників та зменшує їхні витрати [89, с. 256, 281].

У 2022 р. загальна кількість відвідувачів усіх президентських бібліотек у системі NARA досягла близько 1 млн на рік, у той же час як самі архівні установи NARA відвідують така ж кількість дослідників [230]. Проте у 2019 р. до світової пандемії COVID-19 загальна кількість відвідувачів усіх президентських бібліотек складала близько 2 млн осіб. Найбільш відвідуюною бібліотекою за останні роки залишається Президентська бібліотека та музей Рональда Рейгана [249].

Під час світової економічної кризи 2009 р., пошуку шляхів оптимізації федеральних видатків, в американському суспільстві знову було піднято питання про перспективи президентських бібліотек та доцільність існування цієї системи в сучасному вигляді. На виконання доручення парламенту NARA розробив проєкт вдосконалення системи президентських бібліотек, запропонувавши п'ять альтернативних моделей існування президентських бібліотек:

- 1) існуюча децентралізована модель ПБ з оптимізацією видатків;

2) розподіл сфери управління: NARA відповідає за архівні фонди, а президентські приватні фонди за музейні та бібліотечні колекції;

3) розділення президентської бібліотеки на архів і музей з підпорядкуванням відповідно NARA та президентським приватним фондам;

4) створення централізованого президентського архівного депозитарію під управлінням і на утриманні NARA, а музеї залишаються в регіонах у власності президентських фондів;

5) створення централізованого президентського архівного депозитарію та єдиного музею президентства під управлінням і на утриманні NARA [92, с. 238].

Проте, необхідно зауважити, що Д. Ферреро, архівіст США, який робив доповідь перед Конгресом у вересні 2009 р., не виділив найбільш прийнятний варіант для архівної системи, залишивши право вибору парламентаріям.

Пізніше Д. Ферреро в доповіді перед Конгресом у 2011 р. визначив позитивні сторони існуючої системи, крім вищеназваних Дж. О'Нілл, ще й такі:

- недержавне фінансування будівництва та оснащення установ;
- фінансування інформаційної, просвітницької та дослідницької діяльності приватними ресурсами;
- розвиток інфраструктури регіонів, зокрема вливання коштів в місцеву економіку за рахунок притоку туристів [224].

Ефективність системи президентських бібліотек, розвиток приватно-державного партнерства, співпраця з місцевими університетами призвели до значних результатів. Так, президентські бібліотеки одні з перших серед публічних архівних і бібліотечних установ почали створювати інтернет-портали та наповнювати їх інформаційними ресурсами. Президентська бібліотека Г. Трумена вперше залучила молодь до своїх навчальних заходів, створивши освітні програми на постійній основі, що слугувало взірцем для інших закладів. Президентські бібліотеки Кеннеді, Рузвельта та Форда

започаткували дистанційний доступ до цифрових та електронних колекцій [224].

У той же час критики традиційної системи президентських бібліотек мають свої аргументи. Наприклад, дослідник правової інформації з Університету Північної Кароліни Т. Галліна вважає, що найкращим варіантом могла бути модель, яка передбачає централізоване зберігання архівного депозитарію. Він обґрунтовує свою думку, що децентралізована мережа президентських бібліотек додає складнощі для дослідників через неможливість переглядати одразу документи кількох президентів та необхідність долати значні відстані для ознайомлення з архівними матеріалами [92, с. 248]. Т. Галліна підтримали й інші дослідники, які визначили додатковою проблемою доступу для своїх досліджень – географічну розпорошеність президентських бібліотек, що ускладнює порівняльний аналіз різних президентських адміністрацій, а також закликали створити Національний президентський архів як окрему інституцію [75].

На початку XXI ст. головна дискусія з приводу президентських бібліотек зосередилася в парламентських комітетах Конгресу США з активною підтримкою громадських активістів та журналістів. Зокрема посилювався наголос на прозорості пожертв донорів на будівництво та обслуговування президентських бібліотек та музеїв, які знаходяться в підпорядкуванні NARA. Починаючи з 1999 р. це питання обговорювалося в Палаті представників, але до цього часу Сенат не підтримав жодну редакцію закону «Про реформу донорства Президентської бібліотеки» (Presidential Library Donation Reform Act), проголосовану неодноразово нижньою палатою парламенту.

Першим законопроект представив конгресмен Д. Дункан у 1999 р., коли з'явилася інформація про закордонні пожертви у Фонд Президентської бібліотеки Б. Клінтона, що викликало занепокоєння про вплив закордонних урядів на Адміністрацію Клінтона, оскільки кошти для бібліотеки починають збирати за рік до закінчення терміну президентства. Крім того, Б. Клінтону, а

пізніше й Дж. Бушу-молодшому, інкримінували зловживання своїми владними повноваженнями, коли вони милували осіб, звинувачених у корупції, після перерахування з їхнього боку фінансових вливань у фонди відповідних президентських бібліотек [81].

Останній проєкт Закону 2019 р., поданий конгресменом І. Каммінгсом, пропонує забезпечити прозорість фінансування президентських бібліотек через обов'язкове розкриття інформації про всіх донорів, починаючи від внесків більше ніж 200 дол., а також щоквартальну публікацію фінансових надходжень до фондів президентських бібліотек [4]. Актуальність питання прозорості президентських пожертв підняв Фонд Президентської бібліотеки Б. Обами, який задекларував, що 68 донорів пожертвували понад мільйон доларів, при цьому не розкрив їхні дані. Журналіст К. Еверс-Хілструм також зазначив, що серед донорів є й благодійні фонди, а отже, невідоме справжнє джерело внеску [81].

Законодавці вимагали не лише розкриття сум пожертв до президентських фондів, але й обмеження їхньої кількості, оскільки бібліотеки стають усе більш фінансово затратні для федерального бюджету. Ще закон «Про президентські бібліотеки» 1986 р. ввів обов'язкову частку компенсації NARA від фондів президентських бібліотек у розмірі 20 % від суми будівництва та оснащення приміщень на збереження та використання бібліотечно-архівних фондів. Пізніше, у 2008 р. згідно закону «Про збереження президентських історичних документів» частку компенсації збільшили до 60 %, але вона повинна почати діяти з президентства Б. Обами [230]. Крім того, з 1986 р. вводилося також обмеження на приміщення до 70 тис. кв. футів, що передавалося під управління NARA. Але Дж. Буш-старший уже зміг обійти ці обмеження та побудував бібліотеку, що перевищувала законодавчі норми, проте передав під управління NARA лише 69.99 кв. футів [57].

Історик А. Кларк зазначає, що із часом (після зниження уваги до постаті експрезидента) великі площі президентських бібліотек перетворюються на

«пусті гробниці», які потребуватимуть федеральні кошти на своє утримання, але використовуються ці приміщення президентськими приватними фондами для популяризації відповідного президента, причому не завжди з об'єктивної точки зору та історичної дійсності. Згідно статистичних даних аналітичних служб Конгресу, у перший рік роботи президентської бібліотеки її в середньому відвідують близько 300 000 відвідувачів, але за наступні п'ять років ця кількість зменшується більше ніж на 36 % [230]. А отже, утримання громіздких приміщень лягає на плечі американських платників податків, при цьому вони не можуть впливати на внутрішню політику президентських бібліотек, а також на музейну та просвітницьку діяльність, яка проводиться в інтересах певних політиків.

А. Кларк також зазначає, що за останнє десятиліття фонди президентських бібліотек, використовуючи політичний вплив експрезидентів, змогли впливати на слухання в Конгресі щодо президентських бібліотек; на призначення посадовців від NARA та на терміни надання відкритого доступу до президентських документів [57]. І тому система президентських бібліотек США до останнього часу залишалася незмінною.

Дискусії з приводу функціонування президентських бібліотек в США вийшли на новий рівень після проголошення інформації про те, що Президентська бібліотека Б.Обами буде мати лише цифровий контент та не планується зберігання оригіналів архівних та музейних ресурсів. Б. Обама вирішив створити нову модель президентської бібліотеки та не передавати її під управління NARA, тобто його бібліотека повинна бути лише власністю Фонду Б. Обама. Проте, як пише журналіст М. Гленнон, громадяни все одно заплатили не менше 174 млн дол. своїх податків за реконструкцію парку в Чикаго, де було побудовано Президентський центр Б. Обама та створено необхідну інфраструктуру. Невдоволення місцевих активістів викликала головна мета створення цього закладу, яку Б. Обама визначив як виховання молодих політиків та нових лідерів, а не як публічний заклад, який би міг залучати туристів та дослідників [96].

Журналіст Нью Йорк Таймс Дж. Шюслер вказує на застереження деяких дослідників, що президентські документальні ресурси можуть бути розпорошені між різними установами, а без допомоги професійних архівістів систематизація цифрового контенту може призвести до складнощів пошуку та досліджень. У той же час історик Е. Кларк назвав ідею Б. Обама «благом для американського платника податків, оскільки NARA не буде обтяжена видатками та звинуваченням у політизації під час проведення виставок та культурно-просвітницьких заходів» [207].

Дослідник Д. Коен зазначає, що дискусія з приводу Президентської бібліотеки Б. Обама пішла не в тому руслі, оскільки архів Б. Обама вже є цифровим. Адже його президентство відзначилося переходом на електронний документообіг, а отже, проблема залишається в ефективному використанні цього ресурсу. До прикладу, Президентська бібліотека Ліндона Б. Джонсона нараховує близько 45 млн паперових аркушів, а вже ресурс Бібліотеки Б. Обама близько 1,5 млрд сторінок, 95 % з яких створенні в електронному вигляді (електронні записи, таблиці, файли з вебсайту та соціальних мереж). Одна лише електронна пошта нараховує понад 300 млн електронних листів, крім того, в архіві понад 3 млн цифрових фотографій та інших PDF-файлів і твітів, які ніколи не були на папері [174]. Якщо ж звернутися до попередників Б. Обама, то Президентська бібліотека Дж. Буша-молодшого містить уже понад 600 млн сторінок електронних записів його адміністрації за 8 років, що вже перевищувала весь документальний масив 12 президентських бібліотек у системі NARA, який за різними оцінками складав на 2008 р. – 550–580 млн сторінок [268].

І хоча, в основному, документальний ресурс Адміністрації Б. Обама створений у цифровому вигляді, але паперові матеріали, а це близько 30 млн аркушів, будуть зберігатися в центральному архівосховищі NARA у Вашингтоні. Фонд Б. Обама оплатить їхнє сканування та систематизацію [83].

Р. Коен, виконавчий директор Фонду Б. Обама, зазначила чиники, що вплинули на рішення створення приватної цифрової президентської

бібліотеки: збільшення частки компенсації NARA від Президентського фонду до 60 % згідно закону від 2008 р., а також правилами доступу до архівних документів від NARA. Так, дослідники не мають доступу до оригіналів документів, якщо є цифрова копія. А отже, як зазначає Р. Коен, навіть як би в Президентській бібліотеці Б. Обама зберігалися паперові оригінали, після їхнього оцифрування – доступ до них все одно лишався б цифровим [207].

Крім того, як зазначила американська дослідниця Л. Данн, зі значним зростанням архівних фондів зростає термін їхньої обробки та систематизації при незмінному штаті архівних співробітників. Ситуацію ускладнює різноманітний статус президентських документів (таємний, з обмеженим доступом тощо). А отже, знадобляться багато років, перш ніж ці архівні колекції будуть повністю в доступі для дослідників [75]. При такій загрозі президентські приватні фонди не планують вкладатися в архівну справу президентських бібліотек, оскільки формально нею опікується федеральний уряд, а, крім того, вони забезпечують та контролюють музейно-виставкову складову діяльності президентських меморіальних установ. Остання дає можливість на висвітлення важливих моментів історії президентства в потрібному ракурсі і приховати незручні питання до періоду президентського правління окремих президентів США.

Таким чином, за довгу історію системи президентських бібліотек у США та постійні дискусії з приводу моделі її функціонування, завдяки розвитку інформаційних технологій, найоптимальніша модель президентської бібліотеки на сьогодні виглядає Президентська бібліотека Б. Обама. Нова модель забезпечує збереження документальних інформаційних ресурсів інституту президентства в одному місці та надання цифрового доступу до них через світову мережу, а, крім того, – знижує витрати федерального бюджету на утримання будівлі окремої президентської бібліотеки та обслуговування її фондами. Адже приміщення нової Президентської бібліотеки або Президентського центру, яке планується відкрити у 2025 р. буде повністю власністю Фонду експрезидента. Проте в нових умовах NARA, навіть

формально, не може впливати на політику нової президентської бібліотеки, її культурно-просвітницьку діяльність і висвітлення постаті президента США та періоду його правління.

Існують і інші президентські бібліотеки й музеї, але їхня діяльність організовується приватними фондами, урядами штатів або історичними асоціаціями. Як правило, усі ці бібліотеки розташовані в штатах народження президентів. Необхідно зауважити, що всі американські президенти удостоєні меморіальної пам'яті, на їхню честь названі парки, садиби, меморіальні комплекси, історичні товариства та ін. Проте ці інституції не ставлять собі завдання зберігати документальну спадщину президентів, імена яких вони носять. Серед найбільш відомих президентських музеїв, які керуються федеральними установами поза структурою NARA або приватними фондами (їхнє розташування та вебпосилання в Додатку 1):

1. Бібліотека Джеймса Адамса,
2. Меморіальна бібліотека та музей Джеймса Монро,
3. Президентська бібліотека Авраама Лінкольна,
4. Президентська бібліотека та музей Андрю Джонсона,
5. Президентська бібліотека Улісса Гранта,
6. Президентський центр Резерфорда Б. Хейза,
7. Президентська бібліотека Теодора Рузвельта,
8. Президентська бібліотека та музей Вільяма Мак-Кінлі,
9. Президентська бібліотека Вудро Вільсона,
10. Президентський центр Уоррена Г. Гардінга в Меріоні, штат Огайо,
11. Президентська бібліотека Калвіна Куліджа,
12. Інститут Гувера у Стенфорді [171].

Більшість із цих установ являють собою меморіальний музей у будинку, який пов'язує із життєвим шляхом певного президента, частина лише планується розвинути та стати інфраструктурним та туристичним об'єктом як для збереження меморіальної спадщини, так і для популяризації історії та державності. Наприклад, будівництво Президентської бібліотеки Теодора

Рузвельта розпочалося у 2023 р. у маленькому містечку Медора в Північній Дакоті (населення близько 120 чол.). Приватний Фонд цієї бібліотеки акумулював чималі кошти для будівництва та організації основних видів діяльності (333 млн дол.), з яких третина – це гроші федерального бюджету та кошти штату Північна Дакота [76].

Проте є винятки, які нагадують структуру президентської бібліотеки із системи NARA. Зокрема Президентська бібліотека та музей А. Лінкольна була відкрита 19 квітня 2005 р. у Спрінгфілді, штат Іллінойс, США. Про важливість згадуваної установи для американського суспільства свідчить присутність на церемонії відкриття чинного президента Дж. Буша, його дружини, майбутнього президента, а на той час сенатора, Барака Обами, а також близько 25 тис. гостей зі всього світу. Будівництво комплексу зайняло в чотири рази більше часу, ніж ішла Громадянська війна в США, провідну роль у якій відіграв А. Лінкольн. Планування майбутнього президентського комплексу розпочалося ще у 1990 р. Поряд із постійними та тимчасовими, інтерактивними та аудіовізуальними виставками в музеї проходять театралізовані дійства, відкриті лекції, присвячені особистості А. Лінкольна та його часу. Це був перший президентський музейний заклад, який за 2 роки досяг показника відвідуваності в 1 млн, а на кінець 2018 р. – 4,5 млн відвідувачів [14, с. 6].

У США, крім президентських бібліотек-музеїв, з 1965 р. функціонує приватний Президентський музей і бібліотека лідерів, яка розташована в Одесі, штат Техас, де сталося вбивство президента Д. Кеннеді. Ця установа присвячена діяльності всіх президентів США та їхніх адміністрацій. У музеї зберігаються документальні матеріали, особисті речі, політичні карикатури президентів, віце-президентів, перших леді, кандидатів у президенти, а також лідерів Конфедеративних Штатів Америки (об'єднання існувало під час Громадянської війни в США 1861–1865 рр.) [231].

Отже, форма організації збереження та популяризації документальної спадщини, зокрема й тривимірної, інституту президентства в США

відрізняється створенням окремого комплексу, як правило, на батьківщині президента, бібліотеки і музею зі збереженням архівних документів. Такі установи були створені на честь кожного президента, що перебував при владі, починаючи з Г. Гувера. При цьому основні ідеї з будівництва та визначення пріоритетних завдань висловлює сам президент, крім деяких винятків (наприклад, Д. Кеннеді).

Президентська бібліотека є основним комплексом у поєднанні архіву, музею, фонду аудіовізуальних матеріалів, культурно-освітньої та дослідної установ. Безперечно, це не бібліотеки в тому значенні, у якому їх трактує сучасне бібліотекознавство. Подібні установи можна розглядати як спеціалізовані колекції чи зібрання матеріалів, що свідчать про плідну документальну спадщину очільників держави. Немає сумніву, що президентські бібліотеки мають важливе значення, перш за все, для дослідження політичної та приватної діяльності президентів країни, тому колекціонуванням таких матеріалів займаються фахівці не лише в США, а і в інших країнах світу.

Досвід функціонування президентських бібліотек підтвердив, що вони є найприйнятнішою формою збереження, опрацювання та використання архівів президентів. Президентські бібліотеки виконують важливі суспільні функції. Передусім вони забезпечують досить швидкий доступ до президентських архівів – надають широкі можливості дослідникам у вивченні новітньої політичної історії, життя та діяльності окремих президентів. Масив цих архівів нині є таким величезним, що ні Бібліотека Конгресу, ні Національний архів не в змозі ні розмістити їх у своїх стінах, ні опрацювати, ні фінансувати догляд такого обсягу матеріалів. Також успішне функціонування музеїв сприяє широкій обізнаності громадян щодо функціонування інституту президентської влади, прийняття президентських рішень. Аргументом на користь президентських бібліотек багато вчених вважають їхню географічну децентралізацію, що забезпечує, на їхню думку, фізичну безпеку.

Розосередження по території країни зручне для дослідників та студентів, адже великі університети не концентруються лише в столиці, вони є в кожному штаті Америки. Простота ж копіювання і доставки за допомогою сучасної техніки дають змогу кожній президентській бібліотеці за порівняно незначну суму зробити копії бажаних документів для будь-якої установи чи особи у світі.

Президентські бібліотеки в США відомі в наукових колах як унікальні установи, проте їх важко назвати виключно бібліотеками, оскільки ці структури поєднують у собі й ознаки бібліотеки, і музею і, навіть, архіву. Якщо чітко визначити поняття й призначення цих установ, то варто зазначити, що президентські бібліотеки США є науковими установами, які призначені для збору, зберігання, упорядкування та опису всіх документів, які пов'язані з політичною діяльністю президентів. Але в реальності президентські бібліотеки – це меморіальні пам'ятники окремому президенту США, адже з плином часу саме музейні експозиції приваблюють американських та іноземних відвідувачів. За висловом президента Д. Форда, «презентувати минуле в музеї так само важливо, як і його зберегти» [137].

Президентські бібліотеки також надають широкий спектр освітніх можливостей для дітей різного віку. Це одна з основних особливостей таких установ. Також слід зазначити, що нерідко до музею, який є неодмінною складовою бібліотеки, окрім документів, входять аудіо- та відеозаписи, особисті речі та подарунки одержані президентом.

Отож, дослідження зазначеного питання є досить актуальним на сьогоднішній день, оскільки традиція створення таких установ у США та інших країнах світу має порівняно недавню історію та, очевидно, матиме своє логічне продовження.

Країни Латинської Америки

Президентську традицію США, у більшості випадків, наслідували країни Латинської Америки, але інститут президентства тут менш обмежений іншими гілками влади, що стало результатом історичних процесів у XVIII–XIX ст. І хоча президент – лідер нації або каудильо, водночас ці країни не перейняли історичну традицію США зі створення президентських бібліотек-музеїв чи окремих музеїв. У більшості країн президентська документальна спадщина представлена в історичних музеях, центральних державних архівах та бібліотеках. Спроба окремого збереження музейних колекцій президентської влади була здійснена в Аргентині, де функціонував Музей президентів – Каса Росада (Casa Rosada) з 1957 р. Він був розташований у президентському палаці поряд із сучасним Будинком уряду країни в Буенос-Айресі і представляв для відвідувачів історичну ретроспекцію розвитку інституту президентства за період від 1826 р. до 1994. За музейними правилами країни, матеріали президентів виставляли для відвідувачів не менше ніж через 30 років після того, як ті залишили посаду. До складу колекції увійшли портрети та інші зображення президентів, особисті речі, документи, відзнаки під час інавгурації, відеоматеріали тощо. Кожну президентську експозицію вінчало гасло його правління, тобто обрана цитата, яка висвітлює період президентства. Музей, як і весь палац, був оздоблений у рожеві тони. Ця палітра була обрана, на думку істориків, для примирення двох протиборчих партій федералістів та унітаристів, які мали відповідно білий та червоний прапори [162]. Про популярність експозицій музею певною мірою свідчили періодичні крадіжки речей президентів (часи, ручки, жезл тощо) [276]. У 2010 р., напередодні святкування 201-ї річниці Незалежності країни, уся колекція музею увійшла до складу нового сучасного історичного закладу – Музею Двохсотріччя (Museo del Bicentenario), при цьому більшість експонатів залишилися на своїх місцях [277].

Інший приклад – Меморіал Жуселіну Кубічека в Бразилії (<http://www.memorialjk.com.br>). Відкритий у 1981 р. меморіал присвячений засновнику нової столиці країни – Бразилія. Саме цей факт, а також його післяпрезидентська діяльність у відстоюванні демократичних цінностей стали основою побудови меморіалу, у якому глава держави і був похований. У колекціях музею представлені особисті речі, документи, бібліотека президента, відзнаки та нагороди, а також документи, що стосуються розбудови столиці. В останні роки діяльність музею спрямована на залучення дитячої та молодіжної аудиторії [154].

Необхідно згадати й провідний дослідницький інститут з проблематики інституту президентства в Мексиці – Центр Вісенте Фокса, який розпочав свою роботу у 2007 р. Цей Центр поєднав у собі всі види організацій, що займаються документальною спадщиною – це бібліотека, музей та науково-дослідний інститут. Бібліотека та музей наділені меморіальними функціями з метою формування інформаційних ресурсів (книги, періодичні видання, аудіо, відеоматеріали), які висвітлюють передвиборчу кампанію та діяльність на посту глави держави президента Мексики 2000–2006 рр. В. Фокса [157]. У той же час науково-дослідний інститут займається дослідженням державного управління, проведенням науково-практичних конференцій та виробленням рекомендацій із підвищення ефективності діяльності президентської влади в країні.

3.2. Інформаційні ресурси дослідницьких центрів та громадських інституцій у процесі забезпечення діяльності інституту президентства

Досвід передових країн світу показує, що в сучасному інформаційному суспільстві система інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади набуває все більшого значення. У кожній країні функціонує безліч громадських чи державних установ, які спеціалізуються на аналітиці інформаційних потоків і стратегічному плануванні та прогнозуванні. Інститут

президентства як один з найважливіших державних та політичних органів також потребує постійної інформаційно-аналітичної підтримки з боку подібних інституцій.

Оскільки найбільша кількість таких організацій знаходиться в США, підтверджена їхня впливовість на прийняття політичних рішень, їхню експертизу та створення національних і політичних наративів даними світових рейтингів та залученням провідних фахівців і політичних лідерів до їхньої діяльності, тому звернулися саме до їхнього досвіду як успішної практики соціальних комунікацій приватно-державного партнерства та формування ними основи стратегічних комунікацій у країні й впливу їх на політичний розвиток держави.

Приватні інформаційно-аналітичні агентства з'явилися ще на початку ХХ ст. у США, але зростання їхнього впливу та збільшення кількості по всьому світу прийшло на початок 50-х рр. На 2020 р. у світі нараховувалося 11 175 приватних та державних аналітичних інституцій по всьому світі, але найбільше в США – 2203, а в Україні – 90 [159, с. 43-44]. Ці установи або т. зв. «мозкові центри» мають свої специфічні (вузькоспрямовані або універсальні) напрями досліджень, ураховуючи потреби замовників та завдання, які стоять перед вищими державними органами. За період своєї діяльності вони накопичують значний масив документальних ресурсів, який при формуванні в електронні бази даних, дають можливість підвищити оперативність виконання замовлень та представляють важливу джерельну базу для дослідників. На жаль, доступ до цих ресурсів мають лише співробітники цих установ, але результати досліджень часто вводяться в інформаційний простір шляхом публікації в спеціалізованих періодичних виданнях або представленні на власних інтернет-сторінках організацій.

Аналітичні організації давно стали об'єктом історіографічних досліджень. Дослідники розглядали їхню роль у забезпеченні державної політики та вплив на політичних діячів [260; 300; 360], а також як окремо взяті установи (історія, спеціалізація та вплив на суспільні процеси) [122]. Але

організації з дослідження проблематики інституту президентства недостатньо повно висвітлені у вітчизняній та зарубіжній історіографії, зокрема щодо доступу до інформаційних ресурсів, напрацьованих за роки діяльності цих інституцій.

Діяльність «мозкових центрів» спрямована на дослідження суспільно-політичних та соціально-економічних процесів у країні та світі, впливу на них глобалізації, а також на пошук оптимальних шляхів розв'язання внутрішніх та зовнішніх проблем, які дозволять вищій державній владі побудувати ефективну державну політику, а суспільству її підтримати. Ці інституції засновуються як державними органами, так і політичними партіями, приватними структурами, громадськими організаціями. Головні результати функціонування аналітичних агентств оформлюються у вигляді монографічних досліджень, звітів, аналітичних записок, інформаційних повідомлень, а також обговорюються на конференціях, семінарах, брифінгах та під час наукових дискусій на сторінках періодичних видань.

Установи, які займаються інформаційно-аналітичним забезпеченням вищих органів влади та створенням дискусійних платформ для вироблення найоптимальніших рішень у розв'язанні актуальних державних проблем у різних країнах мають свої особливості. У країнах зі слабким розвитком громадянського суспільства та демократичних інституцій, жорсткою централізацією державної влади провідну роль в інформаційно-аналітичному забезпеченні органів державної влади відіграють державні установи. А в тих країнах, де сильне громадянське суспільство, уряд та президент йде на залучення приватних чи громадських установ для інформаційно-аналітичного забезпечення. Яскравим прикладом таких організацій являють собою дослідницькі центри у США.

У цій країні установи, що займаються дослідженням функціонування та розвитку інституту президентства можна поділити на три групи: незалежні громадські, університетські та державні організації. За кількістю університетські переважають, тому що в США університетська наука активно

розвивається. Необхідно зазначити, що в США велика кількість громадських організацій та університетських кафедр, які займаються дослідженням інституту президентства, але лише невелика кількість з них мають загальноамериканське визнання та свої наукові результати доводять до органів державної влади [440].

Одна з найбільших і найвпливовіших аналітичних громадських організацій у США – Фонд «Спадщина» – The Heritage Foundation (<http://www.heritage.org>), яка всі свої дослідницькі й аналітичні роботи поширює серед вищої державної влади. Мета створення фундації визначена її засновниками – побудова сталої моделі розвитку суспільства та забезпечення доступу до неї широкої громадськості [270]. Фонд заснований у 1973 р., і він не лише дослідницька організація, а й навчальний заклад. На сьогодні він відомий не лише в США, а й по всьому світу. За даними американського рейтингового порталу «AcademicInfluence.com» рейтингу світових «мозкових центрів», складеному у 2023 р., «Спадщина» займає 2 місце у світі [238].

За задумом засновників, Фонд повинен був просувати державну політику, засновану на принципах вільного підприємництва, обмеженого уряду, індивідуальної свободи, традиційних американських цінностей і сильної національної оборони [10] і розпочати в протистоянні «лівим» крокам урядової політики Президента США Р. Ніксона (1969–1974), а пізніше підтримувати більш консервативні республіканські адміністрації Р. Рейгана (1981–1989), Дж. Буша-старшого (1989–1993), Дж. Буша-молодшого (2001–2009) і Д. Трампа (2017–2021) [238].

Ця організація відома тим, що готує для новообраних президентів США аналітичні праці щодо детального обґрунтування комплексу заходів для застосування в усіх сферах діяльності Адміністрації президента. Наприклад, «Мандат на лідерство», серія книг, виданих, починаючи з 1981 р. для президента США Р. Рейгана, а також доповідь «Пріоритети для президента» для президента США Дж. Буша-молодшого. Останнє видання цієї серії – це «Мандат для лідерства: консервативна обіцянка» у 2023 р. [199]. Завдяки

приватному фінансуванню та управлінню на принципах громадянського суспільства у Фонді забезпечується об'єктивність досліджень та незалежність оцінок. Будучи найбільшою громадською організацією науково-дослідного спрямування в США, Фонд складається з 14 установ, серед яких Центр азіатських досліджень, Центр аналізу даних, Центр ЗМІ та публічної політики, Центр політичних інновацій, Центр свободи імені Маргарет Тетчер та ін.

Спираючись на експертне та громадське середовище, Фонд зробив значний внесок в ініціації та прийнятті відомих урядових стратегій, зокрема Стратегічної оборонної ініціативи президента Р. Рейгана та законопроєкту про реформу системи соціального забезпечення 1996 року президента Б. Клінтона, а також з інших актуальних питань сьогодення, зокрема глобальне потепління, прозорість виборів тощо [238].

Крім того, Фонд видає електронний журнал «The insider» (<http://www.insideronline.org>), результати наукових досліджень та інформаційні буклети. На сайті організації публікуються інформаційні ресурси, які включають у себе результати наукових досліджень співробітників Фонду. Ці ресурси згруповані за групами: звіти, інформаційні буклети, тексти лекцій, які були прочитані видатними політиками чи експертами всього світу в самому Фонді «Спадщина», а також їхні коментарі з актуальних питань, мультимедійні матеріали. Фонд має свій блог (<http://blog.heritage.org>), на якому ведуться постійні дискусії між експертами стосовно актуальних американських чи світових подій.

У Нью-Йорку діє Центр з дослідження інституту президентства та Конгресу – The Center for the Study of the Presidency and Congress (CSPC) (<http://www.thepresidency.org>), заснований у 1965 р. як неприбуткова організація з метою сприяння президенту та парламенту, збереження історичної пам'яті інституту президентства, вироблення стратегічних пріоритетів розвитку державної політики та виховування нових політичних лідерів Америки. До розв'язання зазначених питань Центр залучає відомих експертів, політиків та державних службовців. CSPC також організовує

стажування для студентів та аспірантів із провідних університетів США для ознайомлення з основами публічної політики, взаємовідносин президента та парламенту, впливу на політику президента ЗМІ та громадської думи. Крім того, CSPP щоквартально видає спеціалізоване видання «The Presidential Studies Quarterly» (<https://onlinelibrary.wiley.com/journal/17415705>), присвячене дослідженню інституту президентства в США. Тут публікуються також матеріали, присвячені як методологічним питанням, так і аналізу практичних проблем президентства в інших країнах. На жаль, відкритого доступу до матеріалів цього журналу не має, але на сайті Центру публікуються аналітичні доповіді з актуальних питань (наприклад, «Америка у багатополлярному світі: регіональні робочі групи» та ін.). Співробітники цього Центру також займаються веденням блогу, на якому піднімають дискусійні питання з проблем, що стоять перед президентом та парламентом (наприклад, на останніх обговореннях піднімалися питання вдосконалення взаємовідносин між США та Африканським континентом) [114].

Як було зазначено вище, значна частина досліджень присвячена функціонуванню інституту президентства в США проводиться в університетах. Відзначимо провідні організації, які не лише мають авторитет серед дослідників, а й вводять в інформаційний простір науково-інформаційні матеріали із зазначеної проблематики.

Одна з провідних організацій із дослідження документальної спадщини інституту президентства в США – Міллер-центр – Miller Center (<https://millercenter.org>). Він створений у 1975 р. на базі Університету Вірджинії і задумувався фундаторами як позапартійна установа, що буде надавати допомогу вищій державній владі в підвищенні ефективності державного управління. Про важливість агенції свідчить той факт, що президенти США особисто звертаються до неї [228].

Наукові дослідження та діяльність співробітників інституту спрямовані в таких напрямках: дослідження інституту президентства, вироблення методологічних засад дослідження державної політики, введення в суспільний

та науковий обіг документальних ресурсів із проблематики інституту президентства з метою заохочення та активізації громадянського суспільства, а також сприяння роботі двопартійної комісії, яка виробляє спільні рекомендації для президента та парламенту щодо актуальних подій. За часи існування Центру його співробітники підготували більше 300 праць, дві з яких були нагороджені премією Бенкрофта (за досягнення в галузі історії США).

На вебсайті установи (<https://millercenter.org/the-presidency>) представлені не лише історичні відомості та фактологічна інформація про президентів США, а й багатий архівний матеріал (аудіо та відеовиступи президентів США).

У 80-х рр. ХХ ст. Центр перехопив ініціативу від президентських бібліотек США в реалізації проєктів усної історії президентства США, при цьому сформувавши найбільший архів аудіовізуальних та стенографічних матеріалів. Цей інститут розробив новий підхід у реалізації збору матеріалів усної історії. Так, інтерв'ю проводиться групою вчених протягом декількох днів та охоплює великий спектр ключових осіб президентської адміністрації і політичних подій [180]. Крім того, Центр ініціює дослідження окремих політичних подій, які стосуються президентської політики (наприклад, круглі столи «Фолклендські війни в усній історії» в червні 2002 р. та травні 2003 р. спільно з Інститутом сучасної британської історії). Після розшифровки записів стенограми зберігаються у відповідній президентській бібліотеці і в бібліотеці Міллер-центра.

Хауенштайн Центр президентських досліджень (Hauenstein Center for Presidential Studies) (<http://hauensteincenter.org>) був створений на базі Гранд Вaley державного університету у 2001 р. з ініціативи колишнього радника президента та керівника розвідки полковника Ральфа Хауенштайна. У 2003 р. Центр очолив У. Глівс, який вивів центр на міжнародну арену шляхом організації міжнародних вебдебатів за участю до 3500 глядачів з одночасною трансляцією в YouTube. За його керівництва Центр став засновником більше 130 державних проєктів, у тому числі 3 національних конференції. У. Глівс

ініціював створення Академії лідерства для виховування майбутніх лідерів країни серед американської молоді. На базі цієї Академії відбуваються зустрічі студентів та молоді з місцевими лідерами, які готові поділитися досвідом та своїми думками на майбутнє. Ці заходи відвідали чотири президенти США та їхні «перші леді», два віце-президенти, чотири держсекретаря та шість губернаторів. Крім того, використовуючи сучасні інформаційні технології, У. Глівс розширив коло комунікаційних каналів як з дослідниками, так і з користувачами. Він започаткував проєкт «Ask Gleaves» (запитайте Глівса) – перший блог у США, присвячений дослідженням інституту президентства, блог на сайті «Britannica» (<http://www.britannica.com/blogs/author/hcenter>) та завів сторінки в соцмережах (<https://www.facebook.com/hauensteingvsu>).

Центр президентських та парламентських досліджень Школи публічної політики Американського університету у Вашингтоні (<http://www.american.edu/spa/ccps/index.cfm>) заснований у 1979 р. Об'єктами дослідження співробітників Центру виступають взаємовідносини президента та парламенту, лобіювання приватних інтересів поза межами виконавчої влади та президентські виборчі кампанії. Результати наукових дискусій та розвідок учені Центру публікують на сторінках провідних фахових видань та у вигляді монографій. Наприклад, за останні роки вийшли колективні монографії «Теорія унітарної виконавчої влади: небезпека для конституційного правління» (The Unitary Executive Theory: A Danger to Constitutional Government) (2020), «Суперники за владу: відносини між президентом і Конгресом» (Rivals for Power: Presidential-Congressional Relations (2018) та ін. З 1984 р. Центр видає журнал «Конгрес та президентство», який виходить тричі на рік та публікує статті про парламент і політику президента, взаємодію між двома інституціями та проблеми внутрішньої політики. У 2021 р. Центр започаткував цикл публічних дебатів «Діалоги Тербера про демократію». Професор університету Д. Тербер, почесний директор Центру, проводить публічні бесіди з відомими лідерами думок про те, як зміцнити демократію в США та за кордоном, обговорюються шляхи розв'язання актуальних

політичних та соціальних питань США та світу. Записи всіх бесід доступні на вебсайті Центру (<https://www.american.edu/spa/ccps/thurber-dialogues.cfm>).

У 2020 році Центр запустив проєкт вивчення листування президентів США З. Тейлора та М. Філмора. Будучи президентами з 1849 по 1853 рр., обидва працювали над приєднанням до США нових західних земель, відвойованих у Мексики, зокрема Техасу, і пошуком компромісу між прихильниками та критиками поневолення афроамериканців. Тейлор був першим президентом без попереднього політичного досвіду; Філмор, який зайняв посаду після смерті Тейлора, був останнім, хто не був ні демократом, ні республіканцем. Цей проєкт має на меті знайти, розшифрувати та опублікувати листування з 1844 до 1853 роки, до та під час їхнього президентства, яке висвітлює багато важливих подій в історії США.

Центр Пітера Калікофа з дослідження президентства США Університету Хофстра – Peter S. Kalikow Chair in Presidential Studies (<http://www.hofstra.edu/academics/colleges/hclas/prssty/index.html>) одна з молодих установ (створена у 2006 р.), але яка зарекомендувала себе як достойний конкурент впливовим аналітичним інституціям. Співробітники Центру були активними учасниками громадського обговорення під час президентської виборчої кампанії 2008–2009 рр. Крім того, Центр Пітера Калікофа брав участь разом з Університетом Хофстра в організації 12 конференцій у період з 1982 до 2015 рр. із дослідження діяльності адміністрації кожного президента США, починаючи з Франкліна Рузвельта до Джорджа Буша. У роботі цих заходів узяли участь чотири колишніх президенти США – Джеральд Форд, Джиммі Картер, Джордж Буш-старший та Білл Клінтон. На сайті є відео з їхніми промовами. Крім проведення щорічних конференцій, Центр сприяє науковим дослідженням, пов'язаним з американським президентством та фінансує серію лекцій видатних учених і політиків із зазначеної проблематики. Співробітники Центру склали онлайн-посібники для дослідження американського президентства з доступом на своєму вебсайті (<https://www.hofstra.edu/academics/colleges/hclas/presidential->

studies/presidential-research-guides.html), у яких зібрана актуальна інформація про електронні інформаційні ресурси, що стосуються історії становлення та розвитку інституту президентства в США, персоналій та архівних джерел президентської влади.

Серед державних аналітичних організацій у США одне з провідних місць займає Дослідницька служба Конгресу (CRS) (<https://crsreports.congress.gov>), федеральна агенція, розташована в Бібліотеці Конгресу. Вона була створена ще у 1914 р. за пропозицією сенатора Р. М. Ла Фоллетта-старшого (1855–1925) і представника Джона М. Нельсона (1870–1955) для створення спеціального довідкового підрозділу Бібліотеки Конгресу США. Заснована з місією виконання інформаційних запитів від окремих членів Конгресу, Служба із часом перетворилася на науково-дослідний інститут із дослідження всіх питань, пов'язаних із законодавчим процесом, зокрема і взаємовідносин із президентською владою. На 2020 р. Дослідницька служба займала третє місце серед державних аналітичних організацій [159, с. 237]. За результатами науково-дослідної роботи Служба публікує щорічно понад 1000 спеціалізованих звітів за основними напрямками державної політики [64]. З 2018 року ці звіти доступні для широкого загалу через вебсторінку (<https://crsreports.congress.gov>). І хоча ця організація займається вивченням законодавчого процесу, проте проблематика інституту президентства дуже тісно пов'язана з ним.

Необхідно зауважити, що порівняно із США, в інших країнах не так уже й багато державних установ, які займаються вивченням проблематики інституту президентства поза межами президентських бібліотек. Наприклад, на пострадянському просторі, у країнах якого сильні позиції президентства, інформаційно-аналітичним забезпеченням органів державної влади, зокрема інституту президентства, займаються державні науково-дослідні установи.

Казахський інститут стратегічних досліджень при Президентові Республіки Казахстан (КИСИ) (<http://www.kisi.kz>) – державна науково-дослідна установа, головним завданням якої є науково-аналітичне

забезпечення діяльності глави держави та Адміністрації президента Казахстану. На 2020 р. Інститут займав перше місце серед аналітичних організацій Центральної Азії [159, с. 97]. Інститут проводить фундаментальні дослідження зі стратегічних проблем зовнішньої і внутрішньої політики, соціально-економічного розвитку Казахстану, готує матеріали прогностично-аналітичного характеру для керівництва країни. Реалізуючи зазначені завдання співробітники Інституту проводять моніторинг внутрішньополітичного і соціально-економічного розвитку суміжних країн; аналізують двосторонні стосунки Казахстану з Китаєм, США, Туреччиною, країнами Європейського Союзу і СНД; досліджують проблеми інтеграції на пострадянському просторі, а також процеси демократизації і становлення політичних інститутів у Казахстані, проблеми економічної безпеки Республіки Казахстан і тому подібне. На сайті Інституту представлені всі друковані видання (у повнотекстовому вигляді), у яких співробітники представляють результати своєї роботи (періодичні журнали, монографії).

Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України (<http://www.niss.gov.ua>) утворений у 1992 р. Інститут – державний науково-дослідний інститут, який подає на розгляд Президентові України у вигляді проєктів програмних документів, експертиз нормативно-правових актів, аналітичних довідок та пропозицій щодо основних засад внутрішньої та зовнішньої політики, шляхів розв’язання загальнодержавних та регіональних проблем суспільного розвитку. Більша частина аналітичних матеріалів, що згруповані за тематичним принципом, представлена на порталі Інституту. Крім того, портал надає доступ до електронних текстів наукової продукції: монографій, аналітичних доповідей, матеріалів круглих столів та двох журналів «Стратегічні пріоритети» та «Стратегічна панорама», а також послання Президента України до Верховної Ради України за всі роки.

Розглядаючи інформаційно-аналітичне забезпечення інституту президенства в Україні, у рамках тематики цього підрозділу, зазначимо, що на сьогодні відсутня чітка і виважена державна стратегія, не розроблена

загальнонаукова концепція державно-управлінської аналітики, не обґрунтовані напрями її розвитку. Це, на думку фахівців, знижує ефективність інформаційно-аналітичного забезпечення, призводить до прийняття необґрунтованих управлінських рішень [409]. Наприклад, забезпеченням інформаційною аналітикою інститут президентства займається безліч державних та неурядових організацій: СБУ, МЗС, РНБО, Національний інститут стратегічних досліджень, приватні інформаційно-аналітичні агентства, які мають різні методики формування та подачі інформації, розставляють свої акценти важливості подій тощо. Попри орієнтацію органів вищої державної влади на власні аналітичні структури та установи, які краще володіють інформацією та мають можливість залучення провідних експертів, співпраця з громадськими організаціями дає більш позитивні результати. По-перше, вони більш мобільні, можуть оперативніше реагувати на актуальні події, а по-друге, ці інституції виступають генераторами нових ідей для влади, пропонуючи аналітичну продукцію, інноваційні рішення, механізми їхньої реалізації, при цьому, використовуючи для їхньої розробки позабюджетні кошти. Тобто, держава може залучити додатковий інтелектуальний ресурс, не витрачаючи бюджетних ресурсів [409]. З іншого боку такі аналітичні центри виступають інструментом громадського контролю за рішеннями владних структур.

Прикладом взаємовигідної співпраці державних органів, що забезпечують функціонування інституту президентства, з установами соціогуманітарної сфери є діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Ще на початку 90-х рр. у перші роки незалежності почала формуватися система взаємовідносин інформаційних центрів найбільших бібліотек з органами вищої державної влади. Маючи у своїх фондах великий масив інформаційних ресурсів теоретичного та практичного значення з актуальних питань державного управління, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського організувала роботу декількох підрозділів, які були орієнтовані на задоволення потреб органів державної влади, зокрема Служба

інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) та Лабораторія прогнозно-аналітичної бібліометрії, яка пізніше увійшла до складу Фонду Президентів України (ФПУ) [430, с. 91].

СІАЗ працював над співробітництвом з усіма органами вищої державної влади та регіональними держадміністраціями, а Фонд Президентів України зосередився на обслуговуванні Адміністрації Президента України. Робота інформаційно-аналітичних підрозділів НБУВ, у першу чергу СІАЗ, спрямовувалася на підготовку оперативних інформаційних матеріалів на базі публікацій українських та закордонних ЗМІ, у тому числі й партії преси; створення спеціальних аналітичних матеріалів щодо досвіду державотворення, державного управління та зарубіжного досвіду шляхів вирішення важливих соціально-економічних проблем, а також допомога владним структурам у законотворчій діяльності шляхом порівняльного аналізу нормативно-правової бази провідних країн світу. Крім того, ще на першому етапі свого розвитку СІАЗ розпочав підготовку власних інформаційно-аналітичних продуктів, які поширювалися по органах державної влади різних рівнів [303].

Необхідно зауважити, що інформаційно-аналітичні підрозділи були створені в найбільшій бібліотеці України, де склалися традиції та існує досвід комплектування, наукової систематизації, збереження і використання колекційних фондів. НБУВ має величезний документальний, електронний інформаційний ресурс. Крім того, це дає змогу ефективно поєднувати інформаційні ресурси в справі бібліотечного, інформаційного, бібліографічного, аналітичного обслуговування як користувачів НБУВ, так і державних органів влади.

Отже, у більшості країн світу ведеться науково-дослідна робота з дослідження процесів функціонування та розвитку інституту президентства, але не так багато організацій займаються цими питаннями окремо, а не в контексті суспільно-політичних та міжнародних подій. Типологія таких установ залежить від ролі громадянського суспільства в країні, сильних

позицій президентської влади та впливу приватного капіталу на політичних діячів. У західних країнах, де наукова робота зосереджена переважно в університетах, більшість спеціалізованих центрів із дослідження інституту президентства знаходяться при освітніх закладах або ініційовані ними. У країнах з «молодою демократією» цими питаннями займаються, переважно, державні науково-дослідні організації. Напрацьовуючи цінний досвід із вивчення президентської влади в кризових ситуаціях, при розв'язанні складних суспільних та міжнародних проблем, аналітичні організації створюють велику джерельну базу, яку намагаються вводити в сучасний інформаційний простір, зокрема в електронне середовище шляхом насичення своїх інтернет-порталів наукової продукцією загального доступу.

Висновок до Розділу 3

Президентські бібліотеки в США відомі в наукових колах як унікальні установи, які в кінцевому варіанті важко назвати виключно бібліотеками, оскільки ці структури поєднують у собі ознаки архіву, бібліотеки та музею. Якщо чітко визначити поняття й призначення цих установ, то варто зазначити, що президентські бібліотеки США є дослідницькими установами, які призначені для збору, зберігання, впорядкування та опису всіх документів на різних носіях, які пов'язані з політичною та особистою діяльністю президентської влади в США.

Ці установи пройшли шлях від приватних колекцій та публічних музейних меморіалів (починаючи з Президентського меморіалу президента США Р. Хейса, відкритого у 1916 р.) до президентської бібліотечної системи під контролем федерального уряду, установивши законодавчий порядок формування та збереження президентських документів. Система президентських бібліотек набула широкої популярності не лише в США, а й стала взірцем для створення президентських бібліотек та музеїв в інших країнах світу, правда, зі своїми особливостями.

На сучасному етапі типова форма організації збереження та популяризації документальної спадщини, зокрема й тривимірної, інституту президентства в США відрізняється створенням окремого комплексу бібліотеки і музею зі збереженням архівних документів, як правило, на батьківщині президента або місцях, пов'язаних з його життєдіяльністю. Проте, як уже зазначалося вище, сучасні інформаційні технології та зростаючий масив паперових та електронних документів, які продукуються під час президентської діяльності, внесли корективи в системи президентських бібліотек США зі створенням цифрової бібліотеки Б. Обама. При цьому Президентська бібліотека Б. Обама зберегла традиційні атрибути президентських бібліотек США – музейну і бібліотечну складову, а також дослідницький центр суспільно-політичних та глобалістських проблем сучасності.

Оскільки найбільше уваги дослідницьких робіт привернуто до історії формування та будівництва, нормативно-правового поля та доступу до архівних документів у президентських бібліотеках США, то зосередилися на питаннях складу документів та інформаційних ресурсів, засобів їхньої популяризації з проєкцією на формування в суспільній думці поваги до державного інституту в незалежності від особи президента. Це, зокрема, освітні програми та виставкова діяльність президентських бібліотек, їхні наукові та дослідницькі проєкти.

Один зі шляхів поповнення фондів та поглиблення наукових знань щодо особистості президента та його діяльності на посаді – це ресурси «усної історії», які реалізуються в президентських бібліотеках США та складають частину документального фонду, що репрезентує спадщину президентів США. Досвід президентських бібліотек показує, що збір матеріалів усної історії можна проводити як відразу після події або закінчення правління президента, так і після тривалого часу. В останньому випадку респондент поводить більш щиро і не обтяжує зобов'язаннями державної служби. Крім того, із плином часу та з розвитком процесу обробки та вивчення архівних

матеріалів у президентських бібліотеках усна історія виступає доповнювальним чинником, заповнюючи всі відсутні елементи історичного процесу.

При тому, що президентські бібліотеки входять до єдиної системи Національного архіву та управління документації США, але політика щодо усної історії кожної бібліотеки різна, особливо це стосується забезпечення доступу до зазначених ресурсів через Інтернет. Найбільший доступ надає Президентська бібліотека Д. Кеннеді, а Бібліотека Ніксона надає доступ навіть до відеоматеріалів усної історії.

Висвітлення історичних та політичних дискусій щодо перспектив розвитку системи президентських бібліотек США, яке вийшло за рамки фахового спілкування на сторінках наукової та публічної періодики на рівень обговорення в парламенті країни, дозволяє не лише прослідкувати сучасні тенденції, а й почерпнути важливий історичний досвід функціонування окремих президентських документальних зібрань та їхніх альтернативних варіантів, які не були втілені в життя, визначити переваги тієї чи тієї форми. Так, американські дослідники відзначили важливі суспільні функції президентських бібліотек. Ці установи забезпечують досить швидкий доступ до президентських архівів, а отже, надають широкі можливості науковцям у вивченні новітньої політичної історії, життя та діяльності окремих президентів. Масив цих архівів нині є таким величезним, що ні Бібліотека Конгресу, ні Національний архів не в змозі ані розмістити їх у своїх стінах, ні опрацювати, ні фінансувати догляд такого обсягу матеріалів. Успішне функціонування музеїв також сприяє широкій обізнаності громадян щодо функціонування інституту президентської влади, прийняття президентських рішень. Аргументом на користь президентських бібліотек багато вчених вважають їхню географічну децентралізацію, що забезпечує, на їхню думку, фізичну безпеку.

Необхідно зазначити, що дослідники відзначають і загрози для подальших перспектив президентської бібліотечної системи – це зростання

масиву архівних документів і неможливості їхнього швидкого опрацювання та домінування уваги приватних фондів-засновників президентських бібліотек до музейної та просвітницької діяльності, а зменшення фінансового та матеріального забезпечення для архівних документів і матеріалів.

У рамках вивчення американського досвіду формування та збереження документальних ресурсів президентської влади неможливо оминати процес інформаційного забезпечення інституту президентства з боку громадських чи державних установ, які спеціалізуються на аналітиці інформаційних потоків і стратегічному плануванні та прогнозуванні. Інститут президентства як один з найважливіших державних та політичних органів також потребує постійної інформаційно-аналітичної підтримки з боку подібних інституцій. Тому досвід передових країн світу, насамперед США, показує, що в сучасному інформаційному суспільстві система інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади набуває все більшого значення. Так, ведеться науково-дослідна робота з дослідження процесів функціонування та розвитку інституту президентства, але не так багато організацій займаються цими питаннями окремо, а не в контексті суспільно-політичних та міжнародних подій. Типологія таких установ залежить від ролі громадянського суспільства в країні, сильних позицій президентської влади та впливу приватного капіталу на політичних діячів. У США, де наукова робота зосереджена переважно в університетах, більшість спеціалізованих центрів із дослідження інституту президентства знаходяться при освітніх закладах або ініційовані ними. Напрацьовуючи цінний досвід з вивчення президентської влади в кризових ситуаціях, при розв'язанні складних суспільних та міжнародних проблем аналітичні організації створюють велику джерельну базу, яку намагаються вводити в сучасний інформаційний простір, зокрема в електронне середовище шляхом насичення своїх інтернет-порталів науковою продукцією загального доступу.

РОЗДІЛ 4.

ЄВРОПЕЙСЬКА ТРАДИЦІЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ СПАДЩИНИ ПРЕЗИДЕНТСТВА

Історія президентства в Німеччині почалась із прийняттям Веймарської Конституції у 1919 р., згідно якої президент отримував значні повноваження та обирався на всенародних прямих виборах на семирічний термін без обмеження на переобрання. Президент не лише мав повноваження у внутрішній та зовнішній політиці, призначав та звільняв вищих державних чиновників та контролював суддівський корпус, а й міг згідно ст. 48 цієї Конституції видавати надзвичайні декрети і вводити надзвичайний стан при загрозі суспільному порядку, на період дії якого обмежувались права та свободи громадян [384, с. 372]. Використавши слабкість законодавчої гілки влади, президент Гінденбург фактично отримав надзвичайні повноваження, що, правда, не помішало посиленню ролі канцлера після приходу до влади Гітлера, який пізніше скасував посаду президента.

Враховуючи недоліки Веймарської Республіки, творці Конституції ФРН виписали важелі та противаги для всіх гілок влади, щоб не було домінування однієї особи: або президента, або канцлера. Із цієї метою вибори президента ФРН перенесли до парламенту із залученням представників федеральних земель, а термін повноважень скоротили до 5 років із правом одного переобрання.

4.1. Меморіальні установи зі збереження спадщини президентства в Німеччині

На сучасному етапі президент Німеччини здійснює переважно представницькі та протокольні функції, проте підписує та обнародує федеральні закони і представляє кандидатуру канцлера, яку попередньо узгоджує з парламентською більшістю.

Сьогодні німецькі президенти через свої обмежені повноваження не намагаються відігравати активну роль у політичному процесі, але беруть участь у багатьох суспільних заходах та міжнародних зустрічах. Наприклад, президенти завжди відкривають усі конференції, симпозиуми, семінари, які відбуваються в Берлінській національній бібліотеці [448]. А тому й суспільна думка, не екстраполює на них негативні явища кризових ситуацій в економіці чи внутрішній політиці. Проте щодо відзначення їх через побудову кожного пам'ятника чи меморіального музею, бібліотеки чи культурного центру, німецьке суспільство не готове. У політичній площині Німеччини склалася колективна відповідальність партійної системи, а отже, за поразки чи здобутки відповідає партійна більшість чи коаліція, яка при владі.

Тому в Німеччині, на відміну від США, де окремого меморіального комплексу удостоювався кожен президент, починаючи з Г. Гувера, створення музеїв глави держави відбувалося з метою відзначення лише окремих особистостей, які зіграли значну роль у розвитку німецької нації.

У країні під федеральною юрисдикцією функціонують п'ять музейних установ, дві з яких – музеї президентів, а інші – канцлерів Німеччини. Заснуванням окремих музеїв уряд Німеччини відзначив таких політичних діячів, як Отто фон Бісмарк (<http://www.bismarck-stiftung.de>), який, крім об'єднання Німеччини, заклав основи соціальної та політичної систем; Фрідріх Еберт, який став першим демократичним президентом Веймарської Республіки (1919–1925) і доклав зусиль до впровадження демократичних цінностей у німецьке суспільство; перший президент ФРН (1949–1959) Теодор Хейс – моральний авторитет західнонімецького суспільства та батько німецької конституції 1949 р., Конрад Аденауер (<http://www.adenauerhaus.de>), який доклав зусиль до економічного зростання Західної Німеччини після руйнування в Другій світовій війні, та Віллі Брандт (<http://www.willy-brandt.org>), який заклав основи взаємовідносин та взаєморозуміння між Сходом та Заходом Німеччини. Експонати цих музеїв через призму особистості лідера країни розкривають саме її політичну історію та розвиток

відповідної політичної партії. На відміну від США, у німецьких музеях мало уваги приділено особистій частині життя політиків, висвітлені лише моменти, які мали безпосередній вплив на політичну або державну діяльність. За висновком дослідника Д. Пауерса, це результат впливу німецької ментальності на політичне життя [449].

Перший меморіальний музей К. Аденауера був створений у 1967 р., а у 1978 р. отримав статус федеральної установи. Потім за цією схемою були створені всі п'ять музеїв. Ці заклади представляють документальну спадщину представників різних епох та форм правління, які існували в Німеччині: імперія, Веймарська президентська республіка, Федеративна Республіка Німеччина – парламентська республіка. Крім того, це особистості не найбільш популярні лідери серед німецького суспільства, але які заклали фундамент існування економічного та суспільно-політичного устрою країни. На відміну від американських президентських бібліотек, де через призму діяльності окремого президента висвітлюється історія країни, у Німеччині політична постать є лише часткою політичного процесу і тому в меморіальних комплексах більше уваги приділено історичному періоду та характерним його рисам, ніж постаті президента чи канцлера. Тому й музейні експозиції виходять за рамки життя та діяльності політичних діячів [193, с. 34].

Крім того, одне із завдань усіх п'яти комплексів – це висвітити історію та зумовити передумови появи націонал-соціалізму: від суспільної думки до політичних процесів, а також боротьбу з цим явищем і розуміння провини перед усім світом. Ця обставина наклала свій відбиток на представлення німецьких політиків у свідомості німців. Так, образ сильного лідера викликає в пам'яті німців асоціацію «фюрера», людини схильної до диктатури та деспотизму. Із цієї ж причини образ політиків не ретушується для представлення відвідувачам, а подаються різні погляди на його роль в історії країни.

Необхідно зазначити, що ці меморіальні комплекси доповнюють один одного у висвітленні суспільної та економічної історії Німеччини: від

індустріалізації при Бісмарку, через робітничі рухи при Еберті та відбудову країни при Аденауері та Хейсі, а також об'єднання і вивід її на світовий рівень при Брандті.

Ці установи, на відміну від президентських бібліотек США, не зберігають офіційні документи та матеріали, які знаходяться в Федеральному архіві Німеччини. Проте згідно німецького законодавства, лише з 2001 р. всі документи діяльності Кабінету міністрів та Адміністрації президента передаються до Федерального архіву. За словами, колишнього голови Федерального архіву Німеччини Х. Вебера, до цього часу існувала традиція, що партійна документація, особисті записи як канцлера, так і президента надходили до партійних приватних архівів [77, с. 4]. Таким чином, найбільш повне зібрання документальної спадщини зберігається в меморіальному фонді К. Аденауера, а найменше у фонді Ф. Еберта, через їхню втрату під час війни. У сховищах музею Т. Хейса більша частина документів представлена копіями на мікрофільмах. А значна частина документів із діяльності президентів Веймарської республіки та ФРН розпорошені по сховищах Федерального архіву, партійних архівах, міських та земельних, а також закордонних.

Крім того, усі німецькі меморіальні фонди знаходяться на фінансовому забезпеченні федерального бюджету та під кураторством Уповноваженого з питань культури та ЗМІ. І хоча вони повністю автономні, але з 2012 р. запустили спільний проєкт «Від біографії до історії». Цей проєкт реалізується в спільній виставковій діяльності, яка висвітлює шлях становлення німецької держави, залучає молоде покоління до пізнання історії та політичної думки Німеччини та виховує почуття гідності і любові до рідного краю. На веб-ресурсі проєкту (www.politikergedenkstiftungen.de) представлені біографічні матеріали та інформація про діяльність усіх меморіальних фондів. Інформація про всіх сучасних президентів Німеччини та їхніх перших леді, починаючи з президента Рихарда фон Вайцзеккера, їхні публічні промови та частково фотоматеріали представлені на офіційному вебпорталі Федерального

президента Німеччини – <http://www.bundespraesident.de/DE/Die-Bundespraesidenten/Die-Bundespraesidenten-node.html>.

Меморіал Федерального президента Фрідріха Еберта

Фрідріх Еберт – перший федеральний президент Німеччини та очільник Веймарської Республіки (1919–1926 рр.). Теодор Хейс, перший президент ФРН, назвав Ф. Еберта «Авраамом Лінкольном німецької історії» і як Лінкольн був убитий кулями, так Еберт критикою [161, с. 121]. Навіть свої соратники критикували президента Еберта за його участь у подавленні революції 1918–1919 рр. та підтримку праворадикальних рухів. І лише після його смерті соціал-демократи Німеччини створили з нього образ першого президента, завдяки якому країна стала на шлях демократії та соціалізму, фундатора Веймарської республіки [327]. Він зміг об'єднати ліві та праві партії при творенні нової республіки, адже, на думку правих «Еберту належить заслуга в тому, що німецька революція не пішла по російському шляху та не привела до повного зруйнування правопорядку, перебудові політичного та економічного життя країни» [380, с. 42]. Тому не випадково саме ця постать була обрана при створенні меморіальних комплексів у рамках просвітницької діяльності популяризації німецької історії.

Після смерті Ф. Еберта за його заповітом у 1925 р. був створений Фонд Фрідріха Еберта, як некомерційна та незалежна організація, для популяризації основних ідеалів і цінностей соціал-демократії: свободи, справедливості, солідарності.

З ініціативи Фонду у 1960 р., а саме заступника голови А. Нау, було вирішено організувати меморіальний музей у родинному будинку Ебертів у м. Гейдельбург. Відкриття закладу відбулося в травні 1962 р. за участю президента ФРН Г. Любке і президента федеральної землі Баден-Вюртемберга К.-Г. Кізінгера.

Спершу музей був розташований у невеликому приміщенні (близько 50 кв. м), але поступово накопичувалися документи та матеріали і постала

потреба в розширенні приміщення. Після прийняття в грудні 1986 р. закону «Про створення Меморіального фонду Фрідріха Еберта» та переведення на фінансування з державного бюджету ФРН будівлю було відреставровано та прибудовані нові приміщення до 275 кв. м. І в лютому 1989 р. під час святкування 70-ї річниці обрання Ф. Еберта президентом відбулося відкриття оновленого меморіалу за участі федерального президента Р. фон Вайцеккера [227]. Сьогодні меморіал складається з музею, бібліотеки та архіву.

До 1998 р. музей був у підпорядкуванні Міністерству внутрішніх справ, а потім перейшов під кураторство федерального уповноваженого з питань культури та ЗМІ [73, с. 68]. У 2008 р. відвідуваність музею перевищило 1 млн осіб (з відкриття у 1989 р.). До світової пандемії COVID-19 показник відвідуваності Меморіалу складав близько 70 тис. на рік, а вже після виходу з режиму обмежень у публічному просторі – понад 37 тис. відвідувачів у 2022 р. [35].

Фінансування музею здійснюється переважно з федерального бюджету (у 2022 р. – понад 1,15 млн євро), а також за кошти, отримані від рекламної та експозиційної діяльності (у 2022 р. – близько 50 тис. євро) [35].

З моменту створення установа була покликана накопичувати та зберігати документальну спадщину Ф. Еберта та інформаційні ресурси, які б висвітлювали історію Німеччини та її роль на міжнародній арені в період правління першого демократичного президента. Меморіальний музей був змодельований з музею К. Аденауера (створений у 1978 р.), з різницею формування наглядової ради. Але, на відміну від цього музею та спеціалізованих президентських колекцій у США та Європі, у Меморіалі Ф. Еберта практично відсутні документи особистого характеру та офіційні документи його діяльності, оскільки вони були знищені під час Другої світової війни. У зв'язку з цим виховна та просвітницька функція з розкриття розвитку соціал-демократії та робітничого руху в Німеччині домінувальною в діяльності установи.

Згідно федерального закону органами управління музею є Наглядова та Адміністративна рада. Цікаво, що першим головою Наглядової ради був майбутній федеральний президент Йоханнес Рау. У 2024 р. її очолює колишня міністр праці та соціальних питань Німеччини та лідер Соціал-демократичної партії Німеччини – А. Nahles. Наглядова рада формується з 5 членів, обраних федеральним президентом, урядом, урядом землі Баден-Вюртемберг та м. Гейдельберг. Адміністративна рада, якою керує Г. Шміттеркерт, голова департаменту в Міністерстві науки та мистецтва Гессену, складається з чотирьох осіб, які призначаються Наглядовою радою та федеральним уповноваженим із питань культури та ЗМІ. Науково-консультаційну раду очолює професор Університет Йоганна Вольфганга Гете у Франкфурті-на-Майні доктор К. Корнелісен. На сьогодні виконавчим директором музею працює доктор історичних наук, професор Вальтер Мюльгаузен [99].

Результати наукових досліджень співробітників музею, а також матеріали дослідників життя та діяльності Ф. Еберта та з німецької історії періоду його президентства друкуються в рамках серії «Наукові праці» (Wissenschaftlichen Schriftenreihe), а невеличкі розвідки, лекції та повідомлення в періодичному виданні «Малі праці Меморіального фонду Президента Ф. Еберта» (Kleine Schriften der Stiftung Reichspräsident-Friedrich-Ebert-Gedenkstätte). У 2019 р. у цій серії вийшов том 36, присвячений 100-річчю обрання Ф. Еберта на посаду президента [3]. Крім того, Музей періодично видає каталоги власних постійних виставкових експозицій та біографічні матеріали першого німецького президента.

Музейні експонати представлені в постійній експозиції «Від керівника до рейхспрезидента (1871–1925)», розташованій у 10 залах. В експозиції представлені як особисті речі Ф. Еберта, так і сучасні листівки, марки та монети, пов'язані з Ебертом. Бібліотека меморіалу нараховує понад 8,3 тис. назв, включаючи спеціальну літературу та історичні журнали, а також численні оригінальні брошури робітничого руху, в архіві зберігаються німецькі газети за період 1878–1945 рр., які висвітлюють не лише діяльність

першого президента Німеччини, а й цінні матеріали для дослідження німецьких партійних організацій початку становлення демократичної держави в Німеччині. Одне з цінних історичних джерел Музею – це колекція плакатів 1914–1933 рр., яка висвітлює історію робітничого руху в Німеччині [35]. Ця колекція стала першим об’єктом оцифрування з розміщенням на онлайн-платформі «Цифровий музей» (Museum-Digital) (<https://www.museum-digital.de>), яка надає доступ до музейних колекцій з близько 1000 музейних установ Німеччини.

Ураховуючи розвиток інформаційних технологій, концепція виставкової діяльності меморіалу була переглянута та оновлена у 2007 р. у бік ширшого представлення мультимедійних ресурсів. Так, відвідувачі закладу мають змогу прослухати аудіовиступи першого президента, почути робітничі пісні та марші епохи 20-х рр. ХХ ст., переглянути документальні фільми. Для поширення інформація про першого німецького президента серед молоді та залучення їх до зацікавленості історичними процесами, а також для полегшення викладання історії в школах та ВНЗ, Меморіал ініціював та профінансував створення цифрової гри «Фрідріх Еберт – шлях до демократії», випущеної у 2023 р. У 2024 р. ця гра отримала нагороду German Computer Game Award 2024 в категорії «Найкраща серйозна гра». Мета цієї технології надати розуміння історичних процесів через втілення в роль першого президента та можливість відчувати виклики німецької демократії на початку 20 століття. А додатковий супровідний матеріал став корисним дидактичним матеріалом для німецьких освітян [68].

Меморіал Федерального президента Теодора Хейса

Теодор Хейс був першим президентом Федеративної Республіки Німеччина (1949–1959 рр.). Після його смерті у 1963 р. усі особисті документи та матеріали його політичної і літературної спадщини знаходились у сімейному будинку в м. Штутгарт. А у 1964 р. у Мюнхені був створений Меморіальний фонд Т. Хейса з ініціативи Хільдегард Хамм-Брюхер, однієї з керівників Вільної демократичної партії Німеччини та сина президента –

Ернеста Людвіга Хейса. Головою Наглядовою ради фонду став наступник Хейса на президентській посаді – Генріх Любке. У 1985 р. штаб-квартира Фонду переїхала до Штутгарта.

Одне із завдань новоствореної організації було номінування премією та нагородження медаллю Теодора Хейса. За час існування премії (з 1965 р.) лауреатами премії Теодора Хейса були Ріхард фон Вайцзеккер, президент ФРН (1984), Вацлав Гавел, президент Чехословаччини, Європейський суд (2015), як «опікун права та верховенства закону [400].

Проте Фонд займався публічними справами просування та підтримкою ідей першого президента ФРН та одного з фундаторів Конституції 1949 р. А документальна спадщина Т. Хейса у 1971 р. була розділена між Федеральним архівом Німеччини в м. Кобленц, Архівом німецької літератури в м. Майбах та сімейному архіві [73, с. 70].

І лише в травні 1994 р. був прийнятий федеральний закон «Про створення фонду першого президента ФРН Теодора Хейса». Тут шла мова про організацію меморіального музею як державної установи [94].

До 2002 р. більшість документів були зафільмовані і представлені дослідникам та відвідувачам меморіального комплексу в м. Штутгарт.

Сьогодні цей комплекс, як і інші німецькі меморіальні музеї, збирає, зберігає та популяризує документальну спадщину президента Т. Хейса, проводить публічні просвітницькі та освітні заходи, сприяє публікації наукових розвідок та надає доступ відвідувачам до архіву та бібліотеки. Інформаційні ресурси представлені в архівно-бібліотечній колекції музею охоплюють різні історичні періоди: від кайзеровської Німеччини до Веймарської Республіки і через Другу світову війну до ФРН.

Керує музеєм правління, на чолі якого стоїть мер м. Штутгарт І. Фезер. Контролює діяльність Наглядова рада, яка складається з п'яти осіб на чолі з С. Лойтессер-Шнарренбергер, колишній федеральний міністр юстиції. Наукову діяльність спрямовує Консультаційна рада, до якої входять

15 провідних науковців Німеччини. Безпосередній керівник Меморіалу – директор, історик, доктор Т. Гертфельдер [94].

Фінансування музею здійснюється переважно з федерального бюджету (у 2022 р. – 1,884 млн. євро), а також грантові та власні кошти, отримані від рекламної та експозиційної діяльності (у 2022 р. – близько 130 тис. євро) [121, с. 67].

Архів музею складається з документів і матеріалів, включаючи і мультимедійні за період кін. XIX – сер. XX ст. Зокрема, крім копій на мікрофільмах офіційних документів, тут представлені: особисте листування президента Т. Хейса (понад 10 тис. листів); газетна періодика за період з 1894 р. до 1955 р. («März», «Deutsche Politik», «Die Deutsche Nation», «Frankfurter Zeitung» та ін.); реєстр документів, що зберігалися в будинку Т. Хейса у 1964–1971 рр.; архівні описи з Федерального архіву; рукописи Т. Хейса, фотоматеріали та художні портрети. Крім того, користувачам доступні біографічні відеоматеріали та аудіозаписи сучасників Т.Хейса [234].

Друковані видання, що складають бібліотеку меморіалу (понад 9 тис. одиниць зберігання), висвітлюють проблематику розвитку політичних партій, історію конституційного процесу, становлення інституту президентства, а також література з історії Німеччини XIX–XX ст. Основа бібліотеки – особиста колекція Т. Хейса (близько 2,5 тис. видань), передана його дружиною, а також власні публікації Теодора Хейса та його дружини Еллі Хейс-Кнапп. Ця частина бібліотеки стала фундаментом для створення спеціалізованої колекції «Хейсіана», куди увійшли авторські видання Т. Хейса та його дружини, видання його промов, біографічні твори, наукові публікації, книги про оточення президента та його родини [111].

Меморіальний музей Теодора Хейса робить внесок у дослідження історичного періоду перебування Т. Хейса на найвищій державній посаді шляхом проведення семінарів, тренінгів, лекцій та поширення публікацій наукових періодичних та монографічних видань із відповідної проблематики. Усю наукову літератури зацікавлені користувачі можуть замовити через веб-

портал Меморіалу [201]. Крім того, тут же можна переглянути бібліографічний список видань із питань політичної та творчої діяльності президента ФРН Т. Хейса.

Для популяризації знань про президента Хейса та період його правління серед молодого покоління співробітниками Фонду розроблені методичні матеріали для навчальних закладів, які доступні в електронному варіанті на порталі Фонду. Використовуючи можливості сучасних інформаційних технологій, Фонд створив свою сторінку і в соціальних мережах (<http://www.facebook.com/heusshaus>) для спілкування з більшим колом відвідувачів та зацікавлених у пізнанні історії Німеччини ХХ ст., а також для оперативного інформування про актуальні події, пов'язані з першим президентом ФРН.

З ініціативи Музею був започаткований цифровий проєкт «100 лідерів демократії» (<https://www.demokratie-geschichte.de>) – платформа для представлення біографічних та наукових матеріалів про 100 видатних діячів німецької історії останніх 200 років, які допомогли сформувати сучасне демократичне суспільство.

Крім основної будівлі, до складу меморіального комплексу входить і сімейний будинок Хейсів, побудований ним після відставки з поста президента. У цьому будинку він жив до кінця життя, а також займався написанням мемуарів. Цей будинок меморіальний музей придбав у 1995 р. і після реставрації він був відкритий для відвідувачів у березні 2002 р. На церемонії відкриття був присутній і чинний на той час президент Німеччини Йоханнес Рау.

Музейна колекція представлена в цьому будинку більше уваги приділяє саме особистості Т. Хейса та його політичній і літературній діяльності. Відвідувачам представлено більше 1000 експонатів, зібраних з понад 80 архівів, музеїв та приватних колекцій. Оригінальна виставкова концепція шляхом світлової техніки показує життєвий шлях майбутнього президента: починаючи з вигнутих доріжок етапу становлення політичної кар'єри,

затемнення в часи гітлерівської Німеччини та входження в яскравий зал, присвячений президентству. Тут же представлені й подарунки, отримані ним під час державних візитів та офіційних зустрічей.

Необхідно зазначити, що, крім федерального меморіального комплексу в Штутгарті, функціонує Музей Т. Хейса на його батьківщині в Браккенгаймі. Музей був відкритий у 1968 р. і знаходиться в підпорядкуванні муніципалітету м. Браккенгайм. Оскільки будинок, де народився президент Хейс не зберігся, то музей розташували в будівлі напроти місця народження – у триповерховій будівлі колишньої в'язниці округу Вюртемберг (1828–1907), яка була перебудована під музейні зали. Концепція музею являє собою шлях майбутнього президента від дитинства в невеличкому містечку Браккенгайм, що представлено підвальним приміщенням. Завдяки мультимедійним ресурсам передається атмосфера сільської місцевості німецької імперії, передумови зростання Т. Хейса як майбутнього літератора.

На першому поверсі шляхом художніх композицій представлена діяльність під час Веймарської Республіки та нацистського правління. На другому поверсі композиції, присвячені періоду президентства, роботі над Конституцією. Тут навіть знаходиться стілець, на якому сиділи президенти ФРН з 1950-го до 1974-го року [71]. У придаховому приміщенні знаходиться конференц-зал для проведення публічних заходів.

За принципами побудови фондів перших німецьких президентів як публічних організацій, які займаються вивченням актуальних суспільних проблем сьогодення та підтримкою демократичних процесів у всьому світі, почали створювати власні фонди й президенти Німеччини, які недавно були на посаді.

Наприклад, Федеральний президент Роман Герцог (1994–1999) заснував Інститут імені Р. Герцога (<https://www.romanherzoginstitut.de>) у 2002 р. з ініціативи та підтримки президента Баварської бізнес-асоціації Р. Роденштока. За задумом засновників установа повинна була стати аналітичною агенцією, яка б об'єднала експертів із галузей науки, бізнесу, політики та

громадянського суспільства, а також розвивати реформаторські ідеї президента Р. Герцога з поширенням їх на європейський простір. Попри широке науково-дослідницьке завдання, організація роботи Інституту полягає в наданні консультаційних послуг із певних питань, організація популяризаторських заходів та підтримка публікації видань, які стосуються економічних та політичних проблем сьогодення. Інститут робить наголос на міждисциплінарних дослідженнях, які дають змогу вибудувати системні стратегічні прогнози розвитку всіх сфер діяльності суспільства та забезпечити їхній взаємозв'язок. Один із напрямів діяльності Інституту – це підтримка молодих учених у галузі соціальної ринкової економіки. Премія присуджується щорічно, а загальний призовий фонд становить 35 000 євро [86]. Так, у 2024 р. Інститут відзначив трьох науковців за дослідницькі роботи з проблематики впливу навчання на успішність майбутньої професії (К. Лангер), економічно ефективних стратегій збереження біологічного різноманіття (Ш. Герлінг) та судового контролю фінансового нагляду, зокрема дослідження причин небажання банків подавати в суд на рішення податкових органів (С. Хайцер).

Отже, у Німеччині завдяки традиціям власної політичної культури діяльність політичних лідерів в історичних процесах нерозривно пов'язані з партійною історією, тому й меморіальні заклади присвячені лише визначним діячам, які відзначилися в різні періоди німецької історії і які вплинули на формування сучасного німецького суспільства. Також у Німеччині відзначення історичної пам'яті про президентів та канцлерів відбувалося набагато пізніше їхньої відставки, у більшості випадків після їхньої смерті, коли історики вже визначилися з політичною та державницькою роллю постатей глави держави. Крім того, на відміну від американської традиції президентських бібліотек, у Німеччині фінансування меморіальних музеїв йде, переважно, з федерального бюджету, а також формування документальних джерел діяльності німецьких президентів відбувається не

централізовано, а у відповідності до німецької традиції: у партійних архівах, архівах федеральних земель та музейних установах.

4.2. Досвід Франції щодо формування документальних ресурсів інституту президентства

Інститут президентства у Франції з'явився ще в середині ХІХ ст. із появою Другої Республіки та обраним першим президентом Франції Наполеоном ІІІ Бонапарт (президент 1848–1852). За понад 175 років інституту президентства в країні було 25 президентів, останній Е. Макрон, як президент у П'ятій Республіці, зайняв пост у 2017 р. Попри значні конституційні повноваження та ролі французького президента в розвитку власної держави, лише президенти П'ятої Республіки та Президент Р. Пуанкаре (1913–1920), як один з переможців у Першій світовій війні, були відзначені в історичній пам'яті меморіальними музеями. І знову ж таки, модель збереження документальних ресурсів та історичної пам'яті, її популяризація були взяті зі США, але були втілені з місцевими особливостями та музейно-архівною традицією.

Більшість із французьких президентів залишила в історії країни помітний слід як на політичній арені, так і культурному житті. Із багатьма главами держави громадяни пов'язують об'єкти культурної та історичної спадщини, зокрема бібліотеки, музеї, лікарні, замки або аеропорти та залізничні станції.

Президенти часто беруть активну участь у будівництві нових приміщень для національних бібліотек та музеїв. Яскравим прикладом є колишній президент Франції Ф. Міттеран (1981–1995), завдяки активній ролі якого було розпочате будівництво нового приміщення Національної бібліотеки Франції. Її відкриття відбулося 20 грудня 1995 р. уже після того, як Ф. Міттеран залишив президентський палац, але все одно їй було присвоєно його ім'я. З ініціативи президента Ж. Ширака (1995–2007) наприкінці червня 2006 р. був відкритий «Музей на набережній Бранлі», у якому представлено велике

зібрання зразків т. зв. «примітивного мистецтва» народів Африки, Азії, Океанії та Америки. Лише завдяки втручання та активній підтримці президента В. Жискар д'Естена (1974–1981) був відкритий Музей д'Орсе – національний музей мистецтв у Парижі, відомий в першу чергу шедеврами Моне, Дега, Ренуара, Ван Гога. Будівля музею раніше була вокзалом д'Орсе, побудованим у самому центрі Парижа до Всесвітньої виставки 1900 року. На початку 70-х рр. ХХ ст. місцева влада збиралася знести історичне приміщення, але президент В. Жискар д'Естена запропонував перетворити вокзал на музей мистецтва другої половини ХІХ ст., що стало б продовженням колекції Лувру на протилежному боці Сени, та надав у 1978 р. будівлі статус історичної пам'ятки.

Не відстав від свого колеги й президент Ж. Помпиду (1969-1974), з ініціативи якого в Парижі у 1977 р. був відкритий Національний центр мистецтва й культури імені Жоржа Помпиду як символ модернізації країни. Центр включає Музей сучасного мистецтва, велику бібліотеку, концертні та виставкові зали, Інститут дослідження та координації акустики й музики.

З 80-х рр. ХХ ст. у Франції стає популярна ідея створення персональних музеїв президентів, не як меморіальних закладів, а як центрів документації та патріотичного виховання молоді. У 1986 р. був створений музей Септеннат, у якому крім мистецьких виставок представлена постійнодіюча експозиція про життя та діяльність президента Ф. Міттерана. У 2000 р. чинний президент Ж. Ширак відкрив музей подарунків у м. Саран, а у 2007 р. президент В. Жискар д'Естен представив відвідувачам музейно-архівні експозиції у своєму родовому замку у м. Авеньон [36, с. 505].

Що стосується документальної спадщини французьких президентів, то вона розподілена по окремих інституціях: документи зберігаються у державному архіві, а особисті речі та подарунки – в музейних меморіальних закладах, оскільки президент Франції може вільно розпоряджатися подарунками, які він отримав під час перебування на посаді президента. Проте Національний архів Франції, який зберігає основні офіційні документи

державної влади, має неповну колекцію президентських документів, зокрема частина документальної спадщини президентів Третьої (1870–1940) та Четвертої (1946–1959) Республіки зберігаються в приватних або університетських архівах. Лише у 1974 р. з ініціативи президента В. д'Естена в президентському Єлісейській палаці з'явилася архівна служба, яка збирала всі документи президентської діяльності та його адміністрації і потім передавала до Національного архіву з правом доступу до них дослідників через тридцять років для публічних документів та через шістдесят років для документів із грифом таємно. Документальну спадщину президентів Ш. де Голля та Ж. Помпіду передали до Національного архіву Філіппа де Голля, сина генерала, та Асоціація Жоржа Помпіду [219, с. 104].

Необхідно зазначити, що у 2002 р. у Франції був прийнятий «Закон про музеї Франції», який визначив критерії надання установам спеціального статусу «Національний музей Франції». Закон визначив функції та завдання таких установ, зокрема зберігання, реставрація, вивчення та поповнення музейних колекцій і популяризація серед громадськості, а також правила організації та управління музейними закладами [274]. Так, більшість президентський музеїв отримали статус національних, зокрема Музей Ж. Ширака, Музеї Ф. Міттерана в Шато-Шиньоні та Кламесі, Музей Р. Пуанкаре та ін. Частина меморіальних музеїв (Музей Ж. Помпіду в Монбудіф та Музей Ф. Міттерана в Жарнаці) залишились у відомстві місцевих муніципалітетів [37].

Цікавим є досвід Франції в залученні підростаючого покоління до музеїв, зокрема й президентських. Ще в другій половині 80-х рр. ХХ ст. у французьких музеях були відкриті студії для організації практичної роботи з учнями, у яких діти мали змогу займатися мистецькими вправами та поглиблювати знання про історію та культуру своєї країни після огляду експозицій можуть займатися живописом, малюванням, конструюванням та ін. [324].

Президентські музеї як порівняно нове явище в музеєзнавстві, зокрема французькій історіографії, ще не стали предметом окремого дослідження

фахівців, але вже привернули увагу дослідників. Так, А. Бернар у своїх працях розглядає політичну та комунікативну функцію президентських музеїв [36]. А окреме дослідження вона присвятила політичним портретам президентів, які зберігаються в цих установах [37]. Наголошуючи на тому, що, крім збереження та науково-дослідної, головна функція президентських музейних колекцій саме комунікативна – між історичною пам'яттю та сприйняттям відвідувачів. Так, за її словами, «інтерактивні термінали Музею Ширака у Саран дають можливість відвідувачам зрозуміти перипетії сучасної історії, взаємозв'язок національної та глобальної політики» [36, с. 508].

Музей Раймонда Пуанкаре

Музей Р. Пуанкаре був відкритий у 1986 р. у замку, побудованому у 1906–1913 рр. за проектом архітектора Ненсі Бургона в стилі пізньої епохи Луї XIII на березі р. Маас при вході в природний парк Лотарингії і в якому проживав президент Р. Пуанкаре зі своєю сім'єю. Близькість природного парку спричинила появу великого розкішного французького саду навколо будівлі. Згідно заповіту Р. Пуанкаре після смерті його дружини в 1943 р. у замку був організований соціальний притулок, який проіснував до 1981 р. [150]. У 1984 р., у рік 50-ї річниці від дня смерті французького президента, місцевий муніципалітет організував у його літній резиденції Музей Р. Пуанкаре, у якому представити архівні та музейні матеріали, що висвітлювали відомі та маловідомі сторінки з життя цього видатного політичного діяча. На сьогодні музей знаходиться у відомстві Міністерства культури та комунікацій Франції.

Музейна експозиція складається з чотирьох частин, кожна з яких висвітлює певні життєві сторінки Р. Пуанкаре. Перша зала представляє біографічний шлях французького лідера та діяльності його сім'ї. Друга зала присвячена періоду президентства; третя – ролі в здобутті перемоги в Першій світовій війні та сторінки життя країни в цей тяжкий період. Остання частина присвячена тематиці Р. Пуанкаре в мистецтві, а саме його політичним карикатурам за період його політичної кар'єри [103].

Загалом у музеї представлені особисті речі, рукописи, його літературні твори, фотоматеріали, президентські подарунки, мистецькі твори та література про одного з лідерів III Республіки.

Для залучення відвідувачів та розкриття власних фондів музею проводить виставки, присвячені певним річницям життя та діяльності Р. Пуанкаре, театралізовані постановки з військової тематики період Першої світової війни, а з 2010 р. разом з Асоціацією флористів – виставку-продаж квітів у садовому парку, розташованому навколо музею.

Необхідно зауважити, що Музей Р. Пуанкаре непередставлений в Інтернеті власним веб-ресурсом, наявна лише сторінка на сайті музеїв департаменту Мез у Франції (<https://musees-meuse.fr/musees/musee-departemental-raymond-poincare-sampigny>).

Інститут Шарля де Голля

Інститут Шарля де Голля, президента Франції 1959–1969 рр. був створений 20 лютого 1971 р. з ініціативи найближчого соратника П'єра Лефрана, яку підтримав сам де Голль після відставки у 1969 р. Президент затвердив список засновників і першого голову Інституту – Андре Мальро, а П'єра Лефрана генеральним секретарем та віце-президентом. Сам де Голль хотів бачити в майбутній інституції не меморіальний комплекс чи архів-музей, а центр збереження та вивчення документальної спадщини.

У вересні 1991 р. після перемовин з урядом М. Рокара Інституту був виділений державний грант на створення Фонду імені Шарля де Голля, підтверджене Постановою Кабінету Міністрів від 22 вересня 1992 р. І лише в 2005 р. відбулось об'єднання адміністративних структур та юридичних повноважень у Фонді Шарля де Голля. Завдяки державному фінансуванню річний бюджет Фонду на 2023 р. сягнув понад 1,8 млн євро [222, с. 35].

Завдання обох інституцій було сформульовано ще засновниками Інституту – це збереження, вивчення та популяризація документальної спадщини першого президента П'ятої Французької Республіки та героя Французького руху опору під час Другої світової війни. Це передбачає:

- збереження та дослідження всіх друкованих, рукописних та мультимедійних матеріалів, що стосуються Ш. де Голля та його епохи;
- викуп, управління та збереження рухомого та нерухомого майна, що пов'язане з життям та діяльністю президента;
- заохочення наукових досліджень спадщини де Голля шляхом преміювання та надання стипендій;
- публікація довідкових та періодичних видань, які висвітлюють наукові розвідки з дослідження французької історії ХХ ст.;
- організація конференцій і семінарів, а також підтримка постійних та тимчасових виставок зі спадщини де Голля або присвячених періоду його правління [134].

Сьогодні до складу Фонду входять основні музейні комплекси, присвячені Ш. де Голлю: Дом-музей в Лілль, де він народився, Сімейний будинок Буассері та Музей-меморіал Шарля де Голля в Коломбе-ле-дез-Егліз, експозиція в Будинку Інвалідів в Парижі.

Фонд є приватною структурою, який водночас отримує державне фінансування, але для реалізації своїх проєктів він залучає кошти приватних організацій. Так, у 2003 р. був створений бізнес-клуб Фонду, до якого увійшли 11 державних та приватних компаній, зокрема «Aéroports de Paris», «Air France», «le CEA» (Комісаріат з атомної енергетики), «le Conseil Economique et Social» (Рада з економічних та соціальних питань) та ін. [58].

Головний орган Фонду – це Адміністративна рада, яка складається з 14 членів: дев'ять обраних, чотири – призначених міністрами внутрішніх справ, фінансів та від Державної ради Франції, а також від Канцлера Ордену Опору, замінений національним делегатом Ради муніципалітетів «Спільника Опору». До 2012 р. до її складу входив один із засновників П'єр Лефран. Керує діяльністю Фонду президент. За всю історію на цій посаді було 12 президентів. З 2018 р. президентом Фонду став Ерве Геймар, колишній депутат та міністр (2002–2005). Президенту допомагає генеральний секретар Крістін Браншу [65].

Для визначення напрямів дослідження, розгляд результатів наукових розвідок та рецензування друкованої продукції при Фонді функціонує вчена рада під головуванням історика голлізму Арно Тейсьє. Учена рада складається з 26 французьких членів та 24 іноземних кореспондентів, які спрямовують наукові дослідження життя та діяльності Ш. де Голля за межами Франції.

На відміну від американських президентських бібліотек, офіційні документи інституту президентства Франції зберігаються в Національному архіві, проте особисті документи, зокрема рукописи, неопубліковані записи та документи періоду еміграції знаходяться на збереженні в архіві Фонду Ш. де Голля (понад 3300 архівних справ [222, с. 29]). Тут же наявні і копії офіційних документів діяльності президента де Голля для зручності дослідників. В архівних фондах представлено листування дружини де Голля після його смерті та особисті матеріали його соратників, що висвітлюють діяльність президента. До останніх треба додати 150 записів «усної історії» [148].

Потреби дослідників, крім архіву, забезпечує й бібліотека, яка створена при Фонді. Бібліотечна колекція нараховує більше 5 тис. примірників книг та понад 30 тис. аркушевих та мультимедійних матеріалів. До цього ж співробітниками ведеться бібліографічна база даних (понад 30 тис. записів на 2015 р.) наукової та публіцистичної літератури про Ш. де Голля та Францію «епохи де Голля», а також щоквартальні бібліографічні бюлетені з гіперпосиланням на джерела придбання або відкритого доступу тематичних публікацій [132]. Історію створення та півстолітню діяльність Бібліотеки Фонду дослідив французький професор сучасної історії, фахівець із голлізму Б. Лашез, який зазначив, що «бібліотека Фонду Шарля де Голля послужила колискою для написання історії генерала та голлізму. Саме в її стінах, хоч і досить вузьких, зібрана найважливіша бібліографія про генерала де Голля, а також доступ до архівів, необхідних для вивчення голлізму за часів Четвертої республіки та численних інших приватних фондів [136].

Виходячи із статутних завдань та з ініціативи вченої ради Фонду для популяризації ідей «голлізму», знань про початок П'ятої Республіки, а також

вивчення місця й ролі де Голля у французькій історії проводяться міждисциплінарні семінари та конференції. Лише у 2023 р. було організовано 20 науково-просвітницьких заходів, присвячених постаті генерала та його спадщині [222, с. 7]. Усі матеріали цих заходів друкуються й поширюються по бібліотечних та наукових установах.

У цьому ж ключі був заснований у 1972 р. щоквартальник «Надія». Пріоритет видання надавало публікації мемуарів та свідчень людей, які були близькі до генерала де Голля протягом його військової та політичної кар'єри, а також твори та виступи самого де Голля. Сьогодні в портфелі журналу переважають наукові розвідки з різних галузей знань – від історії, політології та культурології та літературознавства. З 2020 р. журнал перейшов у цифровий формат.

Для заохочення дослідників та для їхньої фінансової і редакторської підтримки при Фонді був створений Комітет із допомоги в публікаціях. Багато робіт із тематики, присвяченої де Голлю, фінансується Фондом, зокрема «Короткий звіт за 2021 рік «Актуальне питання для Франції: участь» (Un enjeu actuel pour la France : la Participation), Ф. Фогаччі «Алжирський путч», (2021), «Франція оплакує де Голля – Листи співчуття з приводу смерті генерала» (збірка документів, 2020) та багато ін.

У 2004 р. Фонд за підтримки свого бізнес-клубу заснували 14 стипендій для фінансування наукових досліджень молодих франкомовних учених з актуальної проблематики сьогодення. На жаль, у 2008 р. через світову кризу багато проєктів Фонду були тимчасово призупинені і на сьогодні поки не відновилися. Але за чотири роки існування стипендій Фонду їх отримали 19 дослідників з Франції, Канади, Бельгії, Алжиру та ін. країн. У 2012 р. Фонд повернувся до підтримки дослідників, але вже у формі преміювання. Так, у 2013 р. була нагороджена премією з історії від Фонду Шарля де Голля в розмірі 1000 євро Е. Лека-Бінже за дисертаційну роботу на тему «Вісь Фрей-де Голль: зачаровані франко-чилійські відносини» [197].

Необхідно відзначити і діяльність організації «Друзі Фонду Шарля де Голля», засновану у 1992 р. Вона на сьогодні нараховує понад 900 членів, на чолі яких стоїть голова Марк Фоссе, колишній генеральний секретар Фонду. Організація влаштовує дискусійні вечори з відомими особистостями епохи де Голля, екскурсії до музеїв де Голля у Франції та пам'ятних місць поза її межами (Великобританія, Канада, Ірландія, Ліван).

Музей-меморіал Шарля де Голля

Музей-меморіал Шарля де Голля в селищі Коломбе-ле-Дьоз-Егліз був відкритий у 2008 р. на місці поховання цього видатного французького діяча.

На церемонії відкриття були присутні президент Франції Ніколя Саркозі та канцлер Німеччини Ангела Меркель, які цим відзначили 50-у річницю франко-німецького примирення, коли президент Франції Ш. де Голль запросив у цю ж провінцію канцлера Німеччини К. Аденауера. Відкриттю посприяв Фонд Шарля де Голля, який інвестував у проєкт близько 14,5 млн євро. За задумом фундаторів, музей являє собою найсучасніший освітній та архівний центр.

Меморіал розташований біля підніжжя гори, на вершині якої стоїть 44-х метровий Хрест Лотарингії – символ опору Франції під час Другої світової війни, і відкритий у червні 1972 р. президентом Франції Ж. Помпиду.

Весь Меморіал займає територію більше 4 тис. кв. м, а виставкові зали – близько 1 600 кв.м, у яких розташовано більше однієї тисячі фотографій, 40 карт, 240 графічних панелей та мультимедійних інтерактивних терміналів. Крім того, для проведення конференцій, семінарів та зустрічей у приміщенні амфітеатр на 200 місць. У 2024 р. Меморіал очолив дизайнер та фахівець з комунікації Томас Вотье.

З 2013 р. на території Меморіалу став проводиться фестиваль з елементами світлового шоу «De Gaulle en grand», присвячений франко-німецькому примиренню 18 червня, яке щорічно відвідує в середньому до

10 тис. осіб [40]. А загалом до Меморіалу на рік приїжджає близько 50 тис. осіб зі всього світу [29].

Експозиція складається з декількох частин, які присвячені ключовим подіям у житті французького президента: на другому поверсі дитинство на шлях у політику, Друга світова війна, а на першому поверсі – представлена його діяльність після війни, зокрема й студентські протести 1968 р. Співробітники музею намагалися створити атмосферу періоду життя де Голля, тому при вході до зали відвідувачів зустрічає Франція в ретроспекції, відображена у фонових картинах та популярної музики тих часів, а також у військових реконструкціях [123].

Меморіал організовує серію лекцій та семінарів на тему розвитку ЗМІ в епоху цифрових технологій. Музей-меморіал приділяє значну увагу освітній функції – для студентів та школярів проводяться спеціалізовані екскурсії та читання, поширюються мультимедійні матеріали з історії життя й діяльності Шарля де Голля та історії Франції в епоху його правління (у фондах музею зберігається більше 20 год. відеоматеріалів). На сайті меморіалу (memorial-charlesdegaulle.fr) виставлена для користувачів частина мультимедійних ресурсів із діяльності як самого музею та віртуальні екскурсії по експозиціях, так і публічні промови де Голля. Наприклад, найбільш відвідувані ресурси, пов'язані з участю де Голля у Другій світовій війні [72].

У читальному залі представлені твори де Голля, література про нього, газетна періодика часів його життя, мультимедійні ресурси, пов'язані з його діяльністю.

Меморіал тісно підтримує зв'язки з навколишніми навчальними закладами, учні яких мають змогу відвідувати тематичні екскурсії та отримувати навчальні програми, пов'язані з вивченням історії та права. Крім того, разом із Національним інститутом аудіовізуальних ресурсів Франції було розроблено мережеві ресурси з історичної тематики та надано доступ учителям середніх шкіл до аудіовізуальних матеріалів, які використовуються як історичне джерело до навчальних програм [55].

За задумом ініціаторів створення Меморіалу – це повинен бути музей із втіленням сучасних технологічних досягнень, завдяки яким історія «оживає» і дає можливість представити історію Франції у ХХ ст. через призму багатогранного життя її лідера: письменника, політика, лідера Руху Опору, батька з висвітленням при цьому й регіональної історії. Ураховуючи музейний простір і віддаючи данину фізичним властивостям генерала, дизайнери Меморіалу проектували експозиції так, щоб «історія виглядала в натуральну величину» – гігантські зали, величезні екрани тощо [55].

Будинок-музей Шарля де Голля

Будинок-музей Шарля де Голля розташований у м. Лілль на вул. Принцес біля церкви Сен-Андре, де був похрещений перший президент П'ятої Республіки. Саме в цьому будинку він народився та виріс.

Будівля належить Фонду Шарля де Голля, з ініціативи якого у 1983 р. тут був відкритий музей, а будинок отримав статус історичної пам'ятки. Із січня 2014 р. музеєм опікується департамент Норд, один з департаментів регіону О-де-Франс.

Музей складається із двох частин – житлових приміщень і колишньої фабрики з виробництва тюлю, якою володів дід Шарля де Голля. Сьогодні на території фабрики розташований Культурний центр «Фабрика історії», який зберігає та популяризує мультимедійні матеріали з життя та діяльності Шарля де Голля. Відвідувачі Центру мають змогу переглянути документальні стрічки, відео виступів президента та записи його соратників.

Після наукової реставрації із залученням свідчень родини генерала, історичних записів у житловій частині будинку відтворена атмосфера життя представників середнього класу ХІХ – початку ХХ ст. Крім меблів, побутових предметів, тут представлені особисті речі з дитинства Ш. де Голля, зокрема його хрестильна сорочка, костюми, які він носив щодня та навіть його шабля, яку подарував музею його син Філіп [134].

«Фабрика історії» разом із Музеєм проводять активну просвітницьку роботу, спрямовану, передусім, на молодь. Так, крім тематичних експозицій

та вечорів, проводяться анімовані вистави для дітей від 2 до 12 років, сценарії яких написані на основі спогадів дитинства Шарля де Голля та культурних звичаїв північнофранцузького регіону. Одна з останніх музейних експозицій, присвячених Олімпійським іграм у Парижі 2024 р. «Вперед чемпіон! Спорт у роки де Голля (1958–1969)», представлена політика де Голля з підтримки та розвитку спорту в країні. Тематика виставки охоплює французькі спортивні досягнення, зокрема Тур де Франс, участь в Олімпійських та Паралімпійських іграх, Париж-Рубе, а також політизацію, фемінізацію та збільшення висвітлення спорту в ЗМІ [243].

Крім Будинку-музею Шарля де Голля в Ліллі, у 1979 р. був відкритий Музей і в Буассері – сімейному будинку де Голля в селищі Коломбе-ле-Дьоз-Егліз, де розташований Меморіал Шарля де Голля. Цей будинок генерал придбав ще у 1934 р. і потім жив там після своєї відставки. І хоча будинок невеликий і представляє не так багато експонатів, але він входить до туристичного Меморіального комплексу Шарля де Голля в Коломбе-ле-Дьоз-Егліз. Тому відвідувачі із зацікавленістю заходять і до нього.

Для збільшення представлення інформаційних ресурсів та документальної спадщини про французького президента Шарля де Голля у світовій мережі Національний інститут аудіовізуальних ресурсів Франції та Фонд Шарля де Голля презентували у 2010 р. новий інтернет-портал «Публічні промови Шарля де Голля» – <http://www.ina.fr/fresques/de-gaulle>. На порталі були виставлені для загального доступу близько 200 радіо та телематеріалів, кінохроніки загальною тривалістю більше 50 годин. Цей ресурс (промови, інтерв'ю, привітання, звернення тощо) відображав не лише французьке політичне життя, а й міжнародний процес після Другої світової війни. Матеріали розділені за тематичним та хронологічним принципом і висвітлюють найбільш важливі події в житті де Голля: військові конфлікти в Алжирі, політичні виступи у травні 1968, повернення до влади, взаємовідносини з європейськими й африканськими країнами, США та СРСР. Проте, на жаль, після 2013 р. цей проєкт перестав підтримуватися, й на

сьогодні найбільша колекція відеоматеріалів, що стосується документальної спадщини президента Франції де Голля, знаходиться на порталі Фонду де Голля (<https://www.charles-de-gaulle.org/lhomme/>).

Необхідно зазначити також освітній мережевий ресурс щодо французького президента де Голля – «Учення де Голля» (<https://enseigner.charles-de-gaulle.org>). Це онлайн-платформа історичних документів, які стали базою для підготовки під керівництвом Т. Лекока, генерального інспектора Міністерства освіти Франції, колективної праці «Учення де Голля», виданої за сприяння Фонду де Голля в партнерстві з видавництвом «Canopé». Крім самих документів, пропонується їхній аналіз та варіанти використання на уроках у школах та закладах вищої освіти.

Крім вищеназваних, у французькому просторі Інтернету функціонують ще декілька порталів, які представляють в електронний простір інформаційні ресурси про французького президента Шарля де Голля, наприклад, Інформаційний центр голлізму (<http://www.gaullisme.net>). Але більшість із таких інформаційних ресурсів переважно повторюють документи та матеріали, зібрані Фондом Шарля де Голля, та представляють підбірки тематичних документальних колекцій.

Інші президенти П'ятої Республіки у Франції або їхні шанувальники із часом вирішили повторити досвід генерала де Голля зі збереження, вивчення та популяризації документальної спадщини, проте здебільшого вдалося організувати меморіальні музейні установи.

Інститут Жоржа Помпиду

У травні 1989 р. була створена Асоціація Жоржа Помпиду, другого президента П'ятої Республіки (1969–1974), на базі якої у 2015 р. було створено Інститут Жоржа Помпиду. Головною метою діяльності організації є науково-дослідна робота з вивчення історії Франції у 60–70-х рр. ХХ ст., життя та політичної діяльності французького прем'єр-міністра та президента Ж. Помпиду, а також збирання та популяризація його документальної

спадщини шляхом проведення конференцій та публікацій архівних документів у рамках співробітництва з Національним архівом Франції.

Керує установою Рада директорів, яка складається з голови, його заступника, скарбника, почесних президентів, генерального секретаря та 16 членів. У 2015 р. Раду директорів очолює Б. Есембер, колишній науковий радник Ж. Помпиду та президент Політехнічної школи та Інституту Пастера, а вів поточні справи Інституту – генеральний секретар С. Дорліак. Серед почесних президентів є колишній президент Франції Ж. Ширак та колишній прем'єр-міністр Е. Балладюр.

Зважаючи на науковий характер установи, то й визначення наукових пріоритетів та завдань здійснює Вчена рада Інституту на чолі з професором Паризького університету «Сорбонна» Х. Маніган [142].

Діяльність Інституту зосереджена на таких напрямках: збір та систематизація архівних та документальних джерел, пов'язаних із Ж. Помпиду; організація конференцій, семінарів; організація церемонії вручення Премії Жоржа Помпиду; видавництво наукової та науково-популярної літератури за профілем установи, а також формування матеріалів «усної історії».

Згідно із законодавством Франції всі документи державних установ передаються на зберігання до Національного архіву. Отже, найбільша колекція архівних документів, у яких висвітлюється діяльність Ж. Помпиду зберігається в Національному архіві (фонд Ж. Помпиду (5AG2), де Голля (5AG1), Е. Балладюра (543AP) та ін.). В Інституті Ж. Помпиду представлені його рукописні матеріали за 1947–1974 рр. та щоденники за 1958–1974 рр. Для полегшення досліджень рукописні матеріали були розшифровані та переведені в електронну форму.

Зі зростанням ролі інформаційних технологій та можливостей мережевих комунікацій, розпочалася робота з оцифрування архівних матеріалів, наявних у фондах Інституту, зокрема фотодокументи та промови Ж. Помпиду за 1959, 1962–1974 рр. На 2024 р. на порталі Інституту було представлено 1272

публікації архівних документів та матеріалів, повних текстів та бібліографічних описів видань, пов'язаних з авторством французького президента (виступи, промови, інтерв'ю та заяви), більша частина з яких має індексацію пошуку за ключовими словами. Крім того, є загальний пошук за географічними назвами, іменами та тематикою [191].

Джерельна база Інституту досить репрезентативна й користується великою популярністю серед дослідників сучасної Франції та історії ЄС як у самій країні, так і за кордоном [378].

Премія Жоржа Помпіду присуджується в галузі сучасного мистецтва французьким художникам та літераторам, які отримали світове визнання, а також особам, які поширюють французьку культуру та цінності у всьому світі. Уперше Премію було вручено у 1980 р. Серед лауреатів були такі видатні митці, як Ніколь ле Дуарен, біолог (2013), Ів Коппенс, палеонтолог (2008), П'єр Сулаж, художник-абстракціоніст (2006), Уільям Крісті, диригент (2005), Бутрос Бутрос Галі, колишній генеральний секретар ООН (2004) та ін. У 2015 р. нагороду вперше отримала організація «Ковчег», яка створює комуни-поселення для людей із вадами розвитку, та її засновник Жан Ван'є [145]. Нагороду вручають зазвичай провідні політики та громадські діячі Франції, зокрема Ж. Ширак, Е. Балладюр, П. Мессмер та ін.

Видавнича діяльність Інституту Ж. Помпіду спрямована у двох напрямках: публікація матеріалів конференцій, які установа проводить з 1995 р., результатів дослідження та видання з 2006 р. серії тематичних збірників, у яких публікуються архівні матеріали та документи. Крім того, видаються твори самого президента та збірники його виступів та промов, а також здійснюється підтримка публікацій про Ж. Помпіду. Одна з найбільш тривалих та ґрунтовних робіт, яка була підготовлена за сприяння Інституту та Національного архіву Франції – це «Великий парижський дизайнер Жорж Помпіду» (Flonneau, Mathieu, Geneste, Pascal, Nivet, Philippe, Et Willaert, Émilie (dir.) *Le Grand dessein parisien de Georges Pompidou*. – Paris, Somogy/Archives nationales, 2011. – 256 p.), яка висвітлює роль прем'єр-міністра та президента

Ж. Помпіду в архітектурному та мистецькому перетворенні французької столиці у 60–70-х рр. ХХ ст.

Починаючи з 1994 р., на базі Інституту реалізовується програма «усної історії» періоду 60–70-х рр. ХХ ст., пов'язаної із Ж. Помпіду. Співробітники провели 179 інтерв'ю (близько 800 годин) серед політичних акторів цього періоду, співробітників секретаріату Ж. Помпіду в період прем'єрства та президентства, а також іноземних сучасників тих історичних подій. Програма здійснювалася завдяки підтримки Національної асоціації освіти та Національного архіву Франції. До останнього були передані на зберігання оригінали аудіозаписів. Із 2010 р. розпочався процес розшифровки та індексування стенограм інтерв'ю. По ходу реалізації програми вона поповнювалася новими свідченнями завдяки проведенню тематичних семінарів та конференцій, що викликало науковий інтерес у фахівців із певних галузей знань до політики французького президента, зокрема в галузі культури (конференція 1998 р. «Культурна політика Ж. Помпіду»), економіки (конференція 2001 р. «Ж. Помпіду в період економічної трансформації Заходу») та ін. Для дослідників та фахівців з організації «усної історії» цікавим є методологія програми, яка опубліковано на порталі Інституту [149].

Музей Жоржа Помпіду в Монбудіф

Музей Жоржа Помпіду був відкритий після його смерті з ініціативи муніципалітету Монбудіф 10 липня 1999 р. у присутності дружини Ж. Помпіду та французького президента (1974–1981) В. Жискар д'Естена. Музей розташований у центрі поселення напроти будинку, де народився сам президент, і складається з двох кімнат. На експозиції представлені особисті речі, оригінальний барельєф президента, створений скульптором В. Вазарелі, нагороди та подарунки, отримані ним під час свого президентства. Відвідувачі мають змогу оглянути й автомобілі, на яких пересувався президент.

Музей оформлений у строгих тонах, з домінуванням біло-чорних та синіх кольорів, що нагадують республіканські цінності.

І хоча на виставці представлено вдосталь матеріальних пам'яток, але життєвий та політичний шлях французького прем'єр-міністра (1962–1968) та президента автори проєкту намагалися розкрити через світлини, переважно авторства Г. Пассемара. Окремі частини фотоекспозиції присвячені певним дням президентської діяльності, реконструйовані за матеріалами подарованими відвідувачами та членами Асоціації Жоржа Помпіду. Значна увага приділена будівництву Національного центр сучасного мистецтва і культури та Європейської лікарні імені Жоржа Помпіду. Крім того, у 2001 р. була представлена виставка французької та зарубіжної філателії, на якій були виставлені поштові марки як зібрані самим президентом, так і присвячені його діяльності.

Для популяризації та вивчення документальної спадщини Ж. Помпіду, зібраної в Музеї Монбудіф, у червні 1999 р. при музеї була створена Кантальська Асоціація Жоржа Помпіду. Асоціація збирається раз на рік та обговорює питання поповнення колекції, плани науково-дослідної роботи та розвитку культурно-просвітницької діяльності.

Музей Валері Жискар д'Естен

Третій президент П'ятої Республіки (1974–1981) Валері Жискар д'Естен у 2005 р. разом зі своїми братами викупили родовий замок у містечку Естен, департамент Аверон на півдні Франції для влаштування в майбутньому музейного комплексу та центру документації.

Як пояснював сам колишній президент на прес-конференції з нагоди купівлі замку, то ця угода не мала фінансового чи політичного забарвлення, а лише бажання зберегти культурну пам'ятку XVII ст., яка не придатна для проживання, але корисна для збереження історичного та документального надбання. «Як і президенти США, де їхні бібліотеки не є музеями подарунків, цей замок буде в майбутньому центр документації, до якого увійдуть особисті архіви, музейні експонати та матеріали для дослідження історії ЄС, становленню якого я присвятив частину свого життя» [36, с. 507]. За словами

президента, головна освітня мета майбутнього музею – це виховання серед молоді почуття громадянства та відданості цінностям Європи [36, с. 506–507.].

Оскільки архівний підрозділ знаходиться в стадії формування та опрацювання фондів, то відвідувачам представлені лише музейні експозиції: родова історія сім'ї д'Естенів, особисті речі експрезидента (зокрема військовий мундир, спортивне спорядження, музичні інструменти) та частина подарунків, отриманих ним під час свого президентства [239].

Замок побудований у XV ст. на вершині пагорбу в долині р. Лот. Він відкритий для відвідувачів, які можуть оглянути історичні будівлі, побудовані в різні епохи. Інколи сам президент В. Жискар д'Естен перебував у замку та спілкувався з відвідувачами [242].

Інститут Франсуа Міттерана

Ідею збереження документальної спадщини та місця зустрічі дослідників, місця проведення просвітницьких, наукових та культурних заходів, присвячених пізнанню французької історії, висунув президент Франції (1981–1995) Ф. Міттеран наприкінці свого першого терміну перебування при владі. Але реалізувалася ця ідея у створенні фундації «Інститут Франсуа Міттеран», зареєстровану у квітні 1996 р., після його відставки. Згідно Статутом Інститут «прагне зробити свій внесок у вивчення політичної та соціальної історії сучасної Франції, спираючись на провідну роль Франсуа Міттерана на національному та міжнародному рівні протягом його політичної кар'єри та його активної підтримки республіканським цінностям, демократичним свободам, солідарності між народами та націями» [62].

Спрямовує напрями розвитку та науково-дослідну діяльність Інституту рада з 13 членів, а безпосередньо управляє президія ради, до якої входять президент Інституту, віце-президент, генеральний секретар та скарбник. До ради також входить заступник голови Міжвідомчої служби архівів Франції Жан-Шарль Бедаг. Із 2022 р. очолює установу президент Жан Главані, соратник та колишній керівник апарату Ф. Міттерана. При раді створений

науковий комітет з французьких та іноземних фахівців із питань французької історії періоду правління Ф. Міттерана.

В Інституті зберігаються та досліджуються рукописні архіви, мультимедійні ресурси, пов'язані з політичною кар'єрою президента Міттерана, але офіційна документація залишається у відомстві Національного архіву Франції. В архівному фонді Інституту зберігаються понад 8 тис. годин аудіозапису, понад 700 год. відеоматеріалів та більше 17 тис. фотографій, присвячених політичному життю Ф. Міттерана. Тут же є документальні матеріали, що висвітлюють діяльність французького президента [143].

Одне із статутних завдань установи – це актуалізація ідей, яким служив Ф. Міттеран, визначення його ролі у французькій історії шляхом проведення міжнародних конференцій та сприяння публікаціям із цієї проблематики. Із 2002 р. Інститут видає щоквартальник «Лист» (La Lettre), у якому публікуються тексти самого президента, а також дослідників його спадщини.

З останніх видань, які були надруковані за сприяння Інституту – це праці, присвячені постаті президента Міттерана: «Підпори великих проєктів» (І. Доге, 2021), «Освіта і соціалізм – випробування владою» (Ж. Баттут, 2015), написану на основі листування з президентом Ф. Міттераном, «Подорожі Франсуа Міттерана (1971–1981)» (Д. Боннін, 2014) та ін.

У рамках співпраці Інституту Міттерана і Міністерства оборони Франції був здійснено дослідження, яке присвячене діяльності Міттерана у військовій сфері під час свого президентства. У результаті було видана праця «Франція та її оборона» (під редакцією Ж. Саньє та Ф. Віаля, 2015. – 724 с.) та проведений симпозіум «Франсуа Міттеран і оборона» в травні 2015 р.

У листопаді 2015 – січні 2016 рр. Інститут організував цикл конференцій «Франсуа Міттеран, хроніка змін 84–88», який присвячено питанням політичного реформування в суспільстві, політиці «співіснування», економічній модернізації, культурній та міжнародній політиці президентства Ф. Міттерана.

Щороку Інститут Міттерана оголошує конкурс серед молодих дослідників на кращий науковий твір, присвячений політичній діяльності Міттерана протягом його життя. Переможець отримує винагороду 5000 євро та можливість друку своєї праці. У 2023 р. переможцем конкурсу став Я. Пінсе за дисертацію на тему «Стримування в дебатах: політичні партії та досягнення французького ядерного «консенсусу» з 1970-х до 1980-х років» [53].

Інститут Ф. Міттерана є некомерційною організацією, тому для залучення коштів на його діяльність була створена Асоціація Друзів Інституту Ф. Міттерана, яку очолює президент Інституту. До складу правління Асоціації входять від 12 до 17 членів, з яких чотири з числа ради Інституту.

З нагоди десятиріччя з дня смерті Ф. Міттерана у 2006 р. його Інститут реалізував проєкт разом зі студією звукозапису «Frémeaux & Associates» щодо представлення громадськості звукового запису найбільш важливих виступів президента Франції під час перебування його на посаді. На трьох CD-дисках представлені 53 промови Міттерана як у міжнародних інституціях (Генеральна асамблея ООН, Бундестаг, Кнесет та ін.), так і у Франції, зокрема і його інавгураційна промова, виголошена в Єлисейському палаці 21 травня 1981 р., виступ з нагоди повалення Берлінської стіни 1989 р., початку війни в Перській затоці 1990 р., 50-ї річниці перемоги в Другій світовій війні 1995 р. та ін. Під час підготовки записів до видання, фахівці Інституту прослухали тисячі годин понад 2 тис. виступів президента і відібрали найбільш значущі для історії країни, а також іміджеві промови на міжнародній арені [8].

Національний інститут аудіовізуальних ресурсів Франції за підтримки Інституту Міттерана надав доступ до цифрової колекції відеоматеріалів, пов'язаних із визначними подіями півстолітньої політичної кар'єри четвертого президента П'ятої Республіки [87].

Музей Франсуа Міттерана в м. Жарнак

Музей у м. Жарнак знаходиться в будинку, де народився у 1916 р. французький президент Франсуа Міттеран. Відкрив Музей сам президент

наприкінці свого правління в березні 1995 р. У 2005 р. муніципалітет Жарнака викупив сімейний будинок Міттеранів у спадкоємців президента і після реставрації в річницю смерті Ф. Міттерана у 2006 р. був відкритий оновлений Музей. А пізніше, у 2011 р., муніципалітет передав Музей у підпорядкуванні Інституту Міттерана.

У будинку збережена атмосфера дитинства президента, ті ж меблі та побутові речі. Окремо зроблений зал, у якому представлена колекція «Франсуа Міттеран під час війни». В експозиції музею центральне місце займають моделі архітектурних проєктів, які побудовані з ініціативи або за сприяння президента Ф. Міттерана в рамках програми «Великі проєкти» (Grands Projets), зокрема скляна піраміда Лувра, будівля Інституту арабського світу, Велика арка у кварталі Дефанс та будівля Національної бібліотеки Франції та ін.

До комплексу музею Міттерана в м. Жарнак входить і будівля в центрі міста, у якій виставлені для відвідувачів подарунки, отримані президентом під час свого президентства.

Музей Франсуа Міттерана «Септеннат»

Музей був відкритий у 1986 р. у приміщенні колишнього старовинного (XVIII ст.) монастиря Сен-Клер м. Шато-Шинон Департаменту Ньєвр, регіон Бургундія, самим президентом із метою представлення зразків сучасного декоративного мистецтва, а також подарунків, отриманих під час першого терміну президентства. Із цим місцем у Ф. Міттерана була пов'язана його діяльність на посаді мера з 1959 до 1981 рр. Після свого переобрання у 1988 р. на посаду президента, з ініціативи Ф. Міттерана було добудовано нове приміщення з видом на панораму Регіонального природного парку Морван для представлення подарунків, отриманих під час другого терміну президентства. Обидві будівлі були з'єднані підземним тунелем.

Ф. Міттеран був першим французьким президентом, який вирішив надати публічний доступ до колекції подарунків, отриманих ним під час свого президентства [36, с. 506].

Колекція подарунків представляє унікальні об'єкти культури та мистецтва, що засвідчують повагу до глави держави та країни в його особі. Різноманітні вироби з кераміки, скла, дорогоцінних виробів, картини, меблі та відзнаки з різних країн світу, що засвідчують широту дипломатичних відносин Франції. Наприклад, старовинні реліквії з Габону, самурайський меч, відтворена копія шолома короля Карла VI, позолочений посуд від М. Горбачова та ін. До подарунків додається інформація про подію, ілюстрована фотографіями [62].

У кінці 2015 р. цей музей був пограбований, були втрачені десятки експонатів на суму до 500 тис. євро, зокрема годинники, зброя та вироби з дорогоцінними каміннями [104].

Музей президента Жака Ширака в Сарран

Другий за величиною та кількістю відвідувачів президентський музей Франції – Музей Жака Ширака, який розташований у муніципалітеті Сарран департаменту Коррез у Франції, вирізняється серед решти тим, що був відкритий у грудні 2000 р. самим Жаком Шираком ще під час першого терміну його перебування на посаді президента країни (1995–2002 рр.). Музей розташований у новому приміщенні, побудованому спеціально для нього майстром сучасної французької архітектури Ж.-М. Вільмоттом.

За задумом президента Ж. Ширака, новий музей повинен був стати площадкою діалогу між культурою народів та підростаючим поколінням, між політичною історією та громадянами, але менш за все меморіальним комплексом. І хоча нова установа була розташована в маленькому містечку Сарран (близько 300 жителів), але це не вплинуло на відвідуваність музею. У перший рік його відвідало 144 тис. громадян та іноземних туристів, а всього за 15 років більше пів мільйона осіб [160]. Проте з наступними роками відвідуваність значно впала і на 2017 р. склала 21 тис. осіб [97], що підтверджує тезу французької дослідниці А. Бернар про зниження

зацікавленості до особи, яка перестала грати активну політичну роль всередині країни чи на міжнародній арені [37, с. 73].

В експозиціях музею виставлено більше 150 подарунків (особистих та офіційних) Жаку Шираку від політичних, громадських та мистецьких діячів Франції та країн світу, а всього у фондах музею близько 17 тис. [144]. Серед подарунків є й ті, що отримані дружиною Ж. Ширака Бернадетт Ширак, яка пожертвувала свої подарунки музею чоловіка. Згідно французького законодавства перша леді не має особливого статусу, а її документи та отримані подарунки вважаються її приватною власністю [219, с. 105].

Бібліотечний фонд Музею, який нараховує близько 10 тис. видань, складається з двох частин: колекція подарованих Ж. Шираку книг та література придбана музеєм та передана департаментом Коррез.

Серед незвичайних подарунків, представлених у Музеї є: форма збірної Франції з футболу з автографом З. Зідана, ковбойські чоботи від Білла Клінтона та подарунок Ж. Ширака – відомий автомобіль Citroën CX, на якому він приїхав до Єлисейського палацу після інавгурації [183].

Музейні експозиції, що представляють подарунки французькому президенту, інтегровані із сучасними інформаційними технологіями, що дає змогу системно підійти до висвітлення політичної історії Франції та її зовнішньополітичні зв'язки періоду президентства Ж. Ширака. Поряд з експозицією розташовані термінали, які подають інформацію про країну та особу дарувальника, про зв'язки Франції з цією країною, а також про подію під час якої відбулася церемонія вручення подарунка. Доступ до цієї інформації дуже корисний для відвідувачів, особливо молодого покоління. Через відеотермінали відвідувачі музею мають змогу також ознайомитись і з іншою частиною колекції, яка не представлена на виставковій експозиції, а зберігається в запасниках. Для дітей з обмеженими фізичними можливостями було розроблено анімаційну карту, яка мовами жестів або тактильним дотиком представляє основну інформацію про музей та розкриває його фонди [36, с. 510].

Крім постійної експозиції, Музей представляє ряд тимчасових тематичних виставок, проведених на згадку про важливі події в житті Ж. Ширака чи французького суспільства. Так, у 2015 р. до 20-річчя початку президентства Ж. Ширака, Музей підготував виставку рідкісних світлин (130 фотоплакатів), більша частина яких була зроблена прес-фотографом Крістіаном В'южаром, починаючи із 70-х рр. ХХ ст. [69].

Музей веде значну роботу з дитячими колективами. Для школярів та студентів готуються спеціалізовані виставки (колекція африканських масок, історія писемності, японська каліграфія тощо), до яких готуються лекційні матеріали, брошури та навчальні посібники з проблематики інституту президентства, державотворення, міжнародних відносин: «Франція та Німеччина: 1945–2007. Взаємовідносини?», «Навчальні замітки: владні установи» та ін. [85].

Крім того, для школярів співробітниками Музею були підготовлені тематичні екскурсії на матеріалах фондів та тимчасових експозицій. Наприклад, тема з виховання патріотизму з акцентом на підтримці іміджу Франції була побудована на виставці «Офіційні прийоми президентів».

Інколи лунали звинувачення на адресу Музею в його неефективності, втрати популярності та великих бюджетних трат. І хоча Музей має статус національного, але фінансовий бюджет складається з відрахувань місцевого департаменту, який до 2015 р. очолювала дружина Ж. Ширака – Бернадетт. За даними місцевих ЗМІ, у 2008 р. Музей отримав доходів на 200 тис. євро при витратах більше 1,7 млн євро. Після перевірки закладу Регіональною рахунковою палатою у 2010 р. та оптимізації діяльності Музею вдалося знизити витрати, які досягли 780 тис. євро у 2014 р. До того ж у 2011 р. сталася крадіжка експонату (статуетка сокола, зроблена з 1400 коштовного та напівкоштовного каміння, подарована королем Саудівської Аравії) [189].

Для залучення ширшої аудиторії відвідувачів та популяризації цінностей та ідеалів П'ятої Республіки у Франції, Музей у Саррані у 2023 р. розпочав модернізацію виставкових напрямків – перетворивши музей подарунків

французькому президенту в музей інституту президентства Франції. Так, крім постійнодіючої експозиції подарунків президенту Ж. Шираку, у музейному просторі з'явилися ще три експозиції: інформативна, видовищна та пізнавальна. Перша – пов'язана з конституційними обов'язками президента, тут представлені інформаційні ресурси про всіх вісьмох президентів П'ятої Республіки від де Голля до Макрона, інформаційні стенди про їхні повноваження, досягнення на посту президента, а також перші дипломатичні кроки, зокрема дипломатичні зустрічі, перші зовнішньополітичні поїздки, які завжди мають символічне значення для започаткування нового або продовження старого зовнішньополітичного курсу. Крім того, міжнародна діяльність тісно пов'язана з традицією обміну подарунків. Друга новітня експозиція – це реконструкція кабінету президента в Єлісейському палаці або т. зв. «Золотого салону», зроблена як копія сучасної кімнати чинного президента Е. Макрона. Третя – колекція дипломатичних подарунків французьким президентам за період 1958–2022 рр. На 2024 р. у третій експозиції представлено 40 найбільш вражаючих експонатів [133].

Отже, досвід функціонування меморіальних президентських установ Франції свідчить про затребуваність збирання, збереження та вивчення документальної спадщини інституту президентства для подальшого використання в освітньому процесі та просвітницькій діяльності. На відміну від Німеччини в цій країні прижилася традиція створення науково-просвітницьких центрів із дослідження документів та матеріалів президентської влади певної політичної фігури. Не забуваючи при цьому і музейно-виставкову та популяризаторську діяльність. Але, маючи в історії Франції ХХ ст. найбільш видатну постать – генерала де Голля, інші президенти не намагалися стати на його рівень зі створенні мережі меморіальних інституцій та дослідницьких центрів.

4.3. Президентські колекції як спеціалізовані фонди країн Південної, Північної та Центрально-Східної Європи

Музей сучасної історії імені Карла Реннера

Музей австрійського президента Карла Реннера було відкрито в березні 1979 р. у сімейному будинку Реннерів, які вони придбали в м. Глоггніц у 1910 р. та проживали до кінця життя президента. Цей будинок викупила в спадкоємців президента Австрії Асоціація «Меморіал д-ра Карла Реннера» у 1978 р. Ідею заснування Асоціації та відкриття музею висунув шостий федеральний канцлер Бруно Крайський (1970–1983).

Карл Реннер – перший федеральний канцлер Першої Австрійської Республіки (1918–1920), а потім перший канцлер і президент Другої Австрійської Республіки (1945–1950), виразник соціал-демократичних марксистських поглядів. Помер на президентському посту. Реннер був один із керівників Соціал-демократичної партії Австрії (після 1945 р. – Соціалістична партія Австрії). Починаючи з 1970 р. до 2000, а потім знову з 2007 р., представники Соціалістичної партії Австрії очолювали федеральний уряд, цим пояснюється й увага з боку федеральної влади до постаті та документальної спадщини Карла Реннера як до провідного теоретика австрійського соціалізму та марксизму.

У 1997 р. Музей був розширений і переобладнаний під Музей сучасної історії, а у 2011 р. – додатково прибудований зимовий сад та виставкова галерея. На сьогодні Музей розташований у 12 кімнатах на площі понад 300 кв. м, на якій представлено більше 350 експонатів, які висвітлюють австрійську історію від падіння монархії до відбудови країни після Другої світової війни, а також приєднання до ЄС.

Керує Музеєм Генеральна рада Асоціації «Меморіал д-ра Карла Реннера» на чолі з бургомістром м. Глоггніц І. Гьоллес. До ради також входить виконавчий директор Музею М. Вільчек.

До 2019 р. у Музеї функціонували п'ять постійних виставок: «Карл Реннер – від сина фермера до президента», на якій представлені особисті документи, світлини та відеоматеріали із життя та діяльності канцлера та президента Австрії; «Австрія – від багатонаціональної держави до ЄС» – історичний екскурс розвитку країни від перемоги демократії до об'єднання в складі ЄС; «Федеральний президент у Глогніці» – розвиток міста та роль федеральних президентів М. Хайніша та К. Реннера в розвитку міста та дві виставки, присвячені століттю Першої світової війни: «Іскра в Сараєво» і «Гасла – від «ура» до занепаду» [93]. Після оновлення експозицій, відвідувачам запропоновано музейні виставки: «Карл Реннер – австрійський феномен», присвячену 150-річчю від дня народження та 70-та річниця його смерті у 2020 р. і яка висвітлює віхи особистого, родинного життя та політичну кар'єру К. Реннера при монархії Габсбургів та періоду Першої Республіки (1918–1938); «Карикатури на К. Реннера та Сен-Жермен» (2019), «Німецько-Австрійська Республіка» (2018) та ін. [30].

Інформаційні матеріали та наукові розвідки про життя та політичну та державницьку діяльність К. Реннера розміщені на сайті Музею (<https://www.rennermuseum.at/rennerleben.htm>), проте, на жаль, без повного доступу до архівних документів чи повнотекстових праць.

У приміщенні Музею проходять багато просвітницьких заходів, які актуалізують інтерес громадськості до австрійської історії, партійних рухів та військової політики Австрії. Зокрема, у травні 2024 р. відбулася презентація нової книги *австрійського політика А. Шпрітцендорфер «Карл Зайц, мер Червоного Відня», у якій він досліджував життя Карла Зайца та його кар'єру від учителя до політика та мера Відня* [125].

Італійська Республіка

В Італійській Республіці попри понад 70-річну історію інституту президентства, починаючи з 1947 р. та 12 президентів при владі не було

організовано меморіальний музейний чи бібліотечно-архівний заклад, присвячений окремому президенту. Це можливо пояснити політичним устроєм у країні, існуванням парламентської республіки та італійською музейною традицією, у якій переважають заклади зі збереження культурно-мистецьких предметів та історичних пам'яток.

Проте, при дослідженні документальної спадщини інституту президентства в Італії нас зацікавила діяльність двох інституцій Історичного архіву Президента Республіки та Фонд Алессандро Пертіні.

Історичний архів президентства Республіки

Президентський історичний архів був створений у 1996 р. в офіційній резиденції президентів Італії – Квірінальському палаці. У грудні 2007 р. архів виділяється в окремий департамент, а з червня 2009 р. – переїжджає до Церкви Сант Андреа аль Квірінале, яка знаходиться на території резиденції.

Зважаючи на те, що президентська резиденція облаштувалася в королівському палаці, то й королівський архів продовжив збирати та систематизувати документи нової адміністрації. Але пізніше, у 1964 та 1968 рр., архів королівського дому було передано до Центрального державного архіву Італії, за винятком матеріалів, що відносилися до діяльності інституту президентства, починаючи з проголошення Республіки (2 червня 1946 р.) та набуття чинності нової Конституції (1 січня 1948 р.) [102].

У 1978 р. президентський архів увійшов до складу Управління бібліотеки, досліджень та документації, а вже у 1981 р. був створений окремий підрозділ Архів Адміністрації президента Республіки. Але все одно новий підрозділ знаходився в підпорядкуванні старого Управління. Необхідно зазначити, що у 80-і рр. ХХ ст. Центральний державний архів неодноразово піднімав питання про передачу президентських архівних фондів до загальнодержавного архіву, що так і не було зроблено. І лише у 1996 р. під час президентства О. Скальфаро (1992–1999) була створена окрема установа Історичний архів президентства Республіки, до складу якої увійшли й Управління бібліотеки, досліджень та

документації. Документальне оформлення нової інституції відбулося згідно закону № 395 від 13 листопада 1997 р. Пізніше, у грудні 2007 р., згідно указу Президента Управління бібліотеки, досліджень та документації було виведено в окремий департамент [205].

Загальний нагляд над Архівом здійснює генеральний секретар Адміністрації Президента Італійської Республіки, який очолює й Архівну комісію, що затверджує напрями діяльності, прийом та вилучення архівних документів та матеріалів. У завданні Історичного архіву президентства входить формування, зберігання, систематизація, вивчення та забезпечення доступу всієї документальної спадщини інституту президентства Італійської Республіки, зокрема й отримання копій чи придбання оригіналів з інших архівних установ.

Згідно з указом генерального секретаря Адміністрації президента від 26 лютого 2009 р. доступ до більшості документів, крім документів із грифом «таємно», мають усі громадяни та дослідники з інших країн. Але за рішенням президента, з подання генерального секретаря, дослідники чи практики можуть отримати доступ до таємних документів раніш нормативного терміну їх оприлюднення [139].

На сьогодні у фондах Архіву зберігається близько 9 тис. погонних метрів документів. Тут же знаходиться й повна колекція державних поштових марок за період з 1945 до 1997 рр. Крім того, саме в цьому архіві зберігається особисте листування видатних політиків Італії, зокрема першого президента Е. Нікола, літератора та антифашиста А. Монті та ін., а також оригінал Конституції, усі видання урядової газети, фотозвіт візиту Папи Римського Пія XII до президента Л. Ейнауді у 1948 р. та Іоанна Павла II до президента А. Пертіні, візит президента Д. Гронке до СРСР у 1960 р. та ін. [158].

Перші документи особистого характеру, що передані італійським президентом на зберігання до президентського архіву – це 30 особистих щоденників колишнього президента Республіки Карло Чампі, які охоплюють період з 1977 до 2006 рр. [74]. Необхідно зазначити, що це дуже цінне джерело

для дослідження не лише італійської історії, а й вивчення витоків ЄС, адже К. Чампі працював керівником Банку Італії, міністром фінансів у кількох урядах з 1996 до 1999 рр., він вирішальний внесок у досягнення Маастрихських угод та ін. Про значний внесок президента К. Чампі не лише в історію Італії, а й усього ЄС додатково свідчать матеріали, передані Історичним архівом до Європіани. Це фотоматеріали, що висвітлюють міжнародні візити італійського президента періоду його правління до європейських країн та зустрічі з Папою Римським Бенедиктом XVI [27].

З останніх надходжень до Архіву – це особистий архів президента Дж. Наполітано, переданий після його смерті родиною президента у 2024 р. [95].

Із червня 2018 р. Історичний архів президентства Республіки розпочав цифровий проєкт «Історичний портал Президентства Республіки» (<https://archivio.quirinale.it/aspr>), який систематично презентує документальні ресурси, що зберігаються у фондах Архіву. Це, зокрема, у першу чергу архівні документи та фотоматеріали, які висвітлюють не лише діяльність усіх італійських президентів, представляють їхні виступи та промови, документують міжнародні візити та прийом іноземних делегацій; окремі документи розкривають історичні відомості про резиденцію президентів та італійських королів – Квіринальський палац; про співробітників та очільників усіх допоміжних та дорадчих служб президента Італії. Уражають цифри представлених на порталі цифрових ресурсів: близько 71 тис. подій із діяльності президента, понад 440 тис. зображень президентів, понад 10 тис. аудіовізуальних матеріалів, 6865 промов та виступів, близько 17 тис. архівних документів, близько 200 тис. прес-релізів за період з 1955 до 2015 рр. та ін.

Один із цікавих цифрових проєктів, який реалізується в рамках попереднього, – це «Історичний щоденник». Це висвітлення хронології діяльності італійських президентів через призму документальних ресурсів. Співробітники Архіву, опрацювавши понад 40 тис. історичних документів, відтворили близько 56 600 днів президентських робочих днів. Для полегшення

роботи дослідників та зацікавлених користувачів, інтерфейс проєкту дозволяє зробити пошук як по президентах, так і по роках, місяцях та днях. А на основі цієї бази даних, Історичний портал Президентства Республіки представляє щоденний моніторинг із презентацією «Подія дня» та «Документ дня» [117].

Результатом інтеграції різноманітних баз даних цифрових ресурсів Архіву стали цифрові колекції кожного італійського президента з презентацією біографічних матеріалів, документів та фотоматеріалів президентської діяльності, виступів (текстові або аудіовізуальні файли) із розбивкою за видами, у першу чергу інавгураційної промови, а також науково-популярних повнотекстових видань про президента та його період правління й посилання на споріднені електронні ресурси документальної спадщини, які створені іншими архівними, музейними чи дослідницькими установами.

Бібліотека Квіріналі

Основу фонду Бібліотеки склала книжкова колекція Королівського двору (починаючи з 1871 р.) та приватна бібліотека королеви Маргарити Савойської з 1927 р. У першій половині ХХ ст. до складу бібліотеки були передані видання, зібрані придворними короля Умберто та Віктора Емануїла II.

З 2007 р. після реорганізації президентських служб Бібліотека виділилася в окремий підрозділ, розширила свої функції. Сьогодні вона займається не лише поповненням інформаційними ресурсами та їхнім обслуговуванням, але й веде науково-дослідну роботу, надає інформаційно-аналітичні та консалтингові послуги підрозділам Секретаріату, а також готує й поширює інформаційні бюлетені (щоквартальний «Бюлетень нових надходжень» та щомісячний бібліографічний «Бюлетень періодики»), а також тематичний бібліографічний бюлетень, двічі на рік, присвячений інституту президентства в Італії. Серед баз даних, крім електронного поточного каталогу, який ведеться з 2000 р., є ретроспективний каталог бібліотечних карток, електронний каталог королівських меблів (зображення, автор) та ін.

Бібліотека Секретаріату Президента Італійської Республіки нараховує понад 75 тис. книг, 2450 мікрофільмів, більше 500 мультимедійних дисків та

колекцію газет XVIII і XIX століть та сучасних італійських ЗМІ. До фондів надходить понад 400 періодичних електронних та друкованих видань у галузі права, державотворення, конституціоналізму, а також історії, політології та культури [130; 131].

Цікаві колекції, залишені в спадок від королівського дому, присвячені ветеринарії та верховій їзді (понад 500 робіт, починаючи з 1800 р.), релігійній тематиці (близько 330 томів), рукописні матеріали з 1900 р. [237].

В Італії, крім президентського архіву та бібліотеки, у президентському палаці функціонує ще одна меморіальна установа, яка займається збором, дослідженням та популяризацією документальної спадщини одного з італійських президентів – Національна асоціація «Алессандро Пертіні».

Національна асоціація «Алессандро Пертіні»

А. Пертіні, президент Італійської Республіки (1978–1985), один з керівників Італійської соціалістичної партії, активний учасник антифашистської боротьби, депутат першого парламенту нової Республіки. У 1968 р. призначений головою Палати депутатів парламенту, а в липні 1978 р. – обраний президентом. На президентському посту зробив успіхи у відновленні довіри до владних інститутів. Був популярний політик серед італійських громадян.

Асоціація була створена в червні 1995 р. у м. Флоренція з метою зібрання, збереження та наукового опрацювання колекцій книг, фотодокументів, архівних та музейних матеріалів, присвячених життю та діяльності президента Сандро Пертіні. У подальшому планувалося створення Музею Пертіні.

У лютому 2015 р. Асоціація пожертвувала свою нерухомість Фонду історичних досліджень Філіппо Тураті та разом із цим фондом заснувала Центр досліджень і документації «Сандро Пертіні». До цього центру було передано понад 100 тис. книжкових видань та більше 4 млн архівних документів, які висвітлюють діяльність італійського президента. С. Пертіні був пов'язаний з Ф. Тураті співпрацею в Італійській соціалістичній партії, а пізніше саме Пертіні очолив Фонд Ф. Тураті, створений у 1985 р. [52]. У

бібліотечних фондах Центру досліджень і документації зібрані видання, що висвітлюють, насамперед, події руху Опору в Італії під час Другої світової війни (близько 6 500 книг).

До складу архівного фонду входять особисті документи (1920–1989 рр.), громадська та парламентська діяльність (1922–1990), рукописи та підготовчі матеріали для ЗМІ (1970–1992), документи з руху Опору (1945–1985), аудіовізуальні матеріали (11 фільмів, 44 відеозаписи, 47 аудіокасети, 40 платівок та ін.), колекція фотографій (3 700 світлин за період 1900–1989 рр.) [140].

Дружина президента Карла Волтоліна передала до архіву свої документи й матеріали, які присвячені періоду після смерті Сандро Пертіні, зокрема листування про співчуття від відомих і маловідомих політичних, громадських та культурних діячів, а також листування щодо організації музею та пам'ятних знаків.

Новостворений Центр продовжив діяльність Асоціації щодо збереження документальної спадщини та розвитку музейної справи, присвяченої С. Пертіні. Ще у 2004 р. був створений віртуальний музей «Сандро Пертіні» (<http://www.pertini.it/cesp/museo.htm>), присвячений не лише особистості президента, а й соціалістичному руху в Італії, демократичним подіям у суспільстві та культурі ХХ ст. На порталі музею представлені такі розділи: «Сантро Пертіні», життя, діяльність президента, розділ, присвячений демократичним та соціалістичним рухам в Італії протягом ХХ ст. шляхом розкриття видатних особистостей, їхніх біографічних та політичних відомостей (Д. Маттеотті, Ф. Тураті, Р. Ломбарді та ін.), культурні, політичні, військові події в історії Італії ХХ ст., зокрема Друга світова війна та антифашистський рух, додаткові документи та матеріали – політичні партії в інтернеті, колоніальна політика тощо.

Асоціація займалась і публікацією виступів і промов президента Пертіні. «Сандро Пертіні. Роки холодної війни. Промови за 1947–1949 / за ред. С. Каретті. – 2010» За її сприяння був створений документальний фільм «Я

буду сумувати за тобою. Я пам'ятаю, Сандро Пертіні», прем'єра якого відбулася у квітні 2015 р.

Фонд Алессандро Пертіні

Фонд Пертіні було засновано у вересні 2002 р. у Флоренції з ініціативи дружини президента Карли Волтолїни Пертіні за сприяння італійського політика А. Пертіні як прихильника соціальної справедливості, свободи, солідарності та демократії. Фонд популяризує ідеї мирного діалогу у розв'язанні спірних питань між націями та народами.

Ці завдання реалізуються шляхом проведення конференцій, семінарів на актуальні теми глобальних викликів сьогодення, координації міжнародних проєктів із підтримки правозахисних організацій та обдарованої молоді, яка працює у сфері просування демократії, свободи та справедливості. Крім того, Фонд сприяє публікаціям, що поширюють документи та матеріали, присвячені життю та діяльності подружжя Пертіні, а також висвітлюють роль президента А. Пертіні в італійській історії та соціалістичному русі зокрема. Очолює організацію президент Умберто Волтолїна, брат італійського президента. Фонд має свої представництва в Генуї, Грульяско, Пармі, Сполето, Стеллі, на о. Ельба.

Литовська Республіка

Державна незалежність Литовської Республіки була проголошена 16 лютого 1918 р. на засіданні Литовської Ради. Після тимчасової окупації Вільнюса та частини території нової країни і перенесення тимчасової столиці до Каунаса у квітні 1919 р. було запроваджено інститут президентства та обрано першим президентом Антанаса Смятону на засіданні парламенту. Статус президента був затверджений Конституцією 1920 р. та 1922 р., після проголошення останньої та парламентських виборів Перший Сейм обрав президентом Аляксандраса Стульгінскіса. У 1926 р. на чергових президентських виборах переміг Казіс Грінюс, який розпочав у країні

ліберальні реформи. Але вже в грудні цього ж року в Литві відбувся державний переворот і до влади повернувся Антанас Смятона, який протримався при владі до окупації країни Радянським Союзом у 1940 р., коли інститут президентства був ліквідований [151].

Лише після відновлення незалежності та прийняття нової Конституції 1992 р. був поновлений інститут президента як керівника країни. Але президентські вибори за новим Основним законом відбувалися на основі загального прямого таємного голосування строком на п'ять років, тобто всіма дієздатними громадянами. У 1993 р. переміг з 60,1 % голосів виборців – лідер Демократичної партії праці Альгірдас Бразаускас [5].

У 1998 р. на чергових президентських виборах переміг литовський емігрант із США Валдас Адамкус, який висунув ідею швидкої модернізації країни та вступ до НАТО та ЄС. Незважаючи на успіхи в економічній політиці, він програв чергові вибори Роландасу Паксасу у 2003 р. і зміг повернутися до своєї посади лише у 2004 р. після відсторонення Р. Паксаса від влади за порушення присяги та перемоги на позачергових президентських виборах [42].

Меморіальний музей президента Литовської Республіки

Казіса Грінюса

Музей третього президента (червень–грудень 1926 р.) Литовської Республіки К. Грінюса був відкритий у м. Маріямполе в грудні 1997 р. у будинку, де жив литовський президент у 1904–1914 рр. як вшанування 131-ї річниці від дня народження литовського президента. На початку ХХ ст. будинок Грінюса був осередком культурного руху регіону. Тут було засновано Товариство «Šviesa» («Сяйво») та його бібліотека. Проходили театралізовані постановки литовською мовою, зокрема в 1905 р. відбувся спектакль-комедія «Америка в бані» Антанаса Вилкутайтиса-Кетуракиса. Ініціатором створення та першим директором музею став Вітаутас Грінюс, відомий освітній та музейний діяч, який займався збором документальної спадщини третього литовського президента понад 30 років [246].

Юридично меморіальний заклад був підпорядкований районній адміністрації м. Маріямполе. З 2010 р. музей був переведений у відомство муніципалітету м. Маріямполе з отриманням фінансування Міністерства культури Литовської Республіки. З 2020 р. Меморіальний музей президента Литви входить до комплексу меморіальних установ Маріямпольського краю поряд із Маріямпольським краєзнавчим музеєм, Музеєм партизанів і депортації Тавроського повіту, Музеєм В. Миколайтис-Путінас, видатного литовського письменника та Будинком А. Булоти, видатного литовського діяча у галузі права [156, с. 1].

Основою меморіального музею стали архівні документи, фотоматеріали та друковані видання, пов'язані з життям та діяльністю К. Грінюса. Фонди установи представлені у трьох залах. У першій залі виставлені фотопортрети, архівні та рукописні документи періоду політичної, культурної та наукової діяльності третього президента до 1926 р. Друга зала висвітлює соціально-політичну діяльність К. Грінюса на посаді президента, а третя – присвячена його діяльності після відсторонення від влади та життєвих віхам членів його родини, які брали активну роль у розвитку литовської діаспори в США. Орієнтуючись на популяризації історичних знань, у Музеї реалізують декілька освітніх практичних програм у поєднанні з екскурсіями для школярів, наприклад, «Знайомство з історію прапора та герба «Литовські барви», «Що я знаю про свою країну Литву», «Що таке музей», «Знайди експонати», «Репетиція комедії «Америка в лазні» [156, с. 9].

Бібліотека-музей імені президента Валдаса Адамкуса

Бібліотека-музей В. Адамкуса, другого президента (1998–2003, 2004–2009) Литовської Республіки після відновлення незалежності була заснована в лютому 2011 р. у м. Каунас згідно договору між мерією м. Каунас, Університетом імені Вітаутаса Великого, Інститутом еміграції та президентом Литви В. Адамкусом [280]. Нова інституція функціонально доповнила Інститут литовської еміграції, розташувалася в його приміщенні. А фонди Інституту стали основою нової Бібліотеки-музею, зокрема й особовий фонд

В. Адамкуса, який зберігав документи американського періоду литовського президента [310].

За зразок нової установи була взята американська модель президентських бібліотек як скарбниць документальної спадщини президента та історії країни періоду його правління.

Життя та діяльність В. Адамкуса були тісно пов'язані з США. Він працював там у період еміграції, а після повернення та обрання на пост президента установив тісні взаємозв'язки між двома країнами, а також домогся вступу до НАТО та Європейського союзу. Ці обставини вплинули на формування бібліотеки на основі американських президентських бібліотек-музеїв. Як і в США, музейні та бібліотечні фонди розкривають не лише життя та діяльність президента Литви, а й дають можливість пізнати та дослідити з різних кутів зору новітню історію литовського народу. За задумом фундаторів, Бібліотека повинна стати місцем активної історії, творчим фундаментом для поглиблення демократичних зрушень у країні, центром культури, мистецтва та науки в регіоні [39].

Співробітники Бібліотеки-музею попрацювали над логотипом установи і вмістили в нього основи своєї організації. Ініціали президента символізують дві відкриті книги з п'ятьма білими аркушами, термін президентського правління, а золоті промені, що виходять із відкритої книги – це поширення наукового пізнання. Дві книги також символізують два періоди в житті президента – американський і литовський.

Бібліотека, незважаючи на те, що до її створення мав відношення колишній президент та статус державної установи, фінансується виключно за гроші спонсорів та іноземних донорів.

Керує Бібліотекою-музеєм Рада директорів, яка складається з восьми членів та голови. Першим головою став директор Інституту еміграції – Егідіюс Александравічюс, професор Університету в Каунасі, історик культури та літературознавець, голова Литовського Національного комітету історичних наук (1994–2004), Президент ради директорів «Відкритий суспільний фонд

Литви», член Литовського історичного союзу. З 2014 р. і до сьогодні цю посаду обіймає Біруте Гарбаравічене, відомий литовський філолог, журналіст, експерт президента В. Адамкуса. А незмінний директор – Арунас Антанайтис [241].

Бібліотека знаходиться в стадії постійного поповнення, але й зараз вона обслуговує наявними документами дослідників у читальному залі та надає можливість пройти стажування студентам із профільних ЗВО країни.

Для повноцінного функціонування установи, з ініціативи президента, відбулася реконструкція історичного приміщення (в 20–30-х рр. ХХ ст. будівля литовського МЗС), у якому зараз знаходиться президентська бібліотека-музей. Роботи з реконструкції проводить литовська фірма «Avon», а фінансування здійснює державний бюджет – на суму близько 1 млн євро [194]. При відкритті Бібліотеки-музею президентом В. Адамкусом були передані до фондів 60 коробок приватних документів [126].

За своїм профілем діяльності організація збирає друковані видання за авторством президента або інших авторів, які висвітлюють віхи життя та діяльності В. Адамкуса і його адміністрації, архівні та рукописні документи, мультимедійні матеріали. До складу архівного фонду увійшли приватні архіви помічників та радників литовського президента [281].

Незабаром планується відкриття художньої галереї творів мистецтва, отриманих президентом та пов'язаних з Литвою та литовською діаспорою. Крім того, у Бібліотеці представлені особисті речі сім'ї президента: меблі, одяг, посуд, пам'ятні речі з культури та спорту, а також копія його президентського кабінету [247].

Оскільки В. Адамкус відіграв активну роль у політичному та культурному розвитку литовської еміграції, то й у Бібліотеці-музеї частина фондів представлена литовською літературою, яка отримала світове визнання. Ці видання висвітлюють історію та становлення литовської діаспори, політичні та культурні події в екзилі.

У Бібліотеці, згідно статутних завдань, функціонують приміщення для проведення конференцій, презентацій та лекцій виданих діячів культури та політики з тематикою, пов'язаною з діяльністю В. Адамкуса та новітньої історії країни. Так, у 2024 р. відбулися презентації книг литовських істориків Е. Александравічюса «Гра з сірниками», с. Півора «Литва в балтійській політиці Швеції 1917–1991: від визнання до її відновлення» [198].

Один із напрямів діяльності Бібліотеки-музею – це підтримка наукових досліджень, мистецьких та екологічних проєктів, громадянську позицію. Так, із 2021 р. Президентською бібліотекою-музеєм Валдаса Адамкауса та Фондом Дани Гедвілене (Dana Gedvila Fund) була заснована Премія президента Валдаса Адамкауса (5000 євро). У 2023 р. переможцем цієї премії оголосили професора, доктора Т. Паулаускене, учену та винахідницю Клайпедського університету за створення інноваційних та екологічно чистих технологій очищення води від нафтових забруднювачів, екологічну громадську освіту, а також за досягнення та лідерство в галузі екології та наук про навколишнє середовище [195]. У церемонії вручення премії бере участь і чинний президент Литви Г. Науседа (з 2019 р.).

Таким чином, Бібліотека-музей імені президента В. Адамкуса намагається стати культурним осередком та науковою інституцією з дослідження новітньої історії литовського президентства, а також історії взаємовідносин Литви та США, ролі литовської діаспори у відновленні литовської незалежності. І хоча більшість документів та матеріалів сконцентровані навколо постаті В. Адамкуса, але на прикладі ключової особистості висвітлюється й новітній період країни. На відміну від американських президентських бібліотек, де багато уваги приділяється особистому житті президентів, у фондах литовської бібліотеки-музею перевага надається суспільно-корисній інформації, хоча музейна експозиція і превалює особистими речами литовського президента. На жаль, до цифрових копій архівних документів чи матеріалів Бібліотека-музей доступу не надає, тому дослідникам необхідно фізично відвідувати цю установу.

Для збереження документальної спадщини литовських президентів був реалізований проєкт «Архів сайтів Президентів Литовської Республіки» (<https://archyvas.lrp.lt>), мета якого зберегти в повному вигляді офіційні вебсайти литовських президентів, починаючи з В. Адамкуса, який мав три різноманітні версії офіційного сайту президента.

Отже, лише двоє литовських президентів були удостоєні меморіальними пам'ятками документальної спадщини. Але саме ці президенти заклали фундамент демократичного та ліберального розвитку литовського суспільства та становлення громадянського суспільства. Завдяки активній позиції та зусиллям В. Адамкуса Литва стала повноправним членом західного суспільства, членом НАТО та ЄС. На жаль, державний статус та обмежене фінансування не дають можливості розгортання активної діяльності зі збереження та популяризації президентської спадщини серед наукової і культурної громадськості.

Португальська Республіка

Історія Португальської Республіки, яка народилася після революції 1910 р., складається з трьох етапів: Перша Республіка (1910–1926), Нова держава (1926–1974), Третя Республіка (з 1974). Заснування посади президента відбулося з прийняттям Конституції у 1911 р. та становленням республіканського устрою. Проте політична та соціально-економічна нестабільність, спричинена Першою світовою війною та її наслідками, призвела до встановлення військової та національної диктатури, яка зберегла посаду президента, надавши йому диктаторські повноваження. Тому, починаючи з 1926 р. португальські президенти були військовими. І лише у 1974 р. у результаті «революції гвоздик» та конституційних змін 1976 та 1982 рр. країні вдалося перейти до демократичного шляху розвитку, що дало змогу очолити президентський пост на чергових президентських виборах 1986 р. цивільній особі – Маріу Суарешу [436, с. 51].

Музей президентства Республіки

Після революції в 1910 р. та проголошення Республіки і заснування поста президента як глави країни колишній королівський палац у Белені, побудований у 1559 р., став офіційною резиденцією президентів Португалії. Лише у 1986 р. з ініціативи президента (1976–1986) генерала Антоніу душ Сантуш Рамалью Іаніш був відкритий у цьому палаці експозиційний зал державних подарунків, які він накопичив за 10 років президентського правління, з публічним доступом громадян та іноземних відвідувачів. Ідею представлення президентських подарунків розширив 18-й президент (1996–2006) Жоржі Фернанду Бранку ді Сампайя, який не лише розширив експозицію за рахунок експонатів, пов'язаних з іншими португальськими президентами, а й ініціював у 2000 р. створення Музею президентства Республіки з метою підтримки «популяризації та історичних досліджень інституту президентства Республіки», оформлений Указом Генерального секретаріату Президента. Згідно цього указу була створена робоча група, яка зайнялася розшуком, інвентаризацією та збором усієї документальної спадщини португальських президентів, яка була розкидана по різних установах Португалії та інших країн. При Музеї був організований й архівний відділ, який на сьогодні зберігає понад 1 млн документів офіційної документації та листування, рукописи, фотографії президентів, а також аудіовізуальні записи, що стосуються президентської діяльності [112].

У жовтні 2004 р. президент Жорж Сампайя урочисто відкрив приміщення Музею президентства Республіки з можливістю постійного доступу всіх відвідувачів.

Музей був створений з метою популяризації ідеї президентства, ролі та місця цього інституту в політичному розвитку країни серед громадськості та молоді зокрема, а також для стимулювання наукових досліджень архівних та музейних документів і матеріалів для повної реконструкції португальської новітньої історії. До відповідальності цієї установи віднесено й управління, збереження та дослідження історичних пам'яток королівського палацу Белен

та його садів, а також палацу Цитадель Кашкайш. Із самого початку хронологічні рамки Музею були визначені всією історією Португальської Республіки, незважаючи на її три цикли та періоди диктатур.

Музей президентства підпорядковується Генеральному секретарю Президента Португальської Республіки та входить до структури секретаріату. Із початку заснування його очолював Діого Гаспар, а з 2016 р. Марія Антонія Пінто де Матос.

Основу колекції Музею склала документальна спадщина 16-го президента Антоніу душ Сантуш Рамалью Еанеш (1976–1986), яку він залишив у президентському палаці. Після нього співробітники адміністрації президента розпочали пошук та формування музейних та архівних фондів із проблематики інституту президентства Португалії серед державних та приватних колекцій. У результаті Музей поповнився не лише офіційними документами, подарунками главі держави, а й особистими речами (понад 4500 експонатів). Так, в експозиції Музею представлений пістолет, який носив із собою президент-король Сідоніу Пайш (1918), моноколь Антоніу Себастьяу Рібейру Спінола (1974), золотий годинник Жозе Мендеш Кабесадаш (1926) та ін.

За період Третьої Республіки в Музеї зібрані документальна спадщина практично всіх президентів, за винятком М. Суареша, який за прикладом американських президентів заснував власний фонд-музей, куди й передав усі свої документи й матеріали. При відкритті Музею у 2004 р. президент Ж. Сампайю передав до його фондів понад 100 коробок документів і матеріалів власної діяльності. Відсутні також документи першого президента Третьої Республіки А. Спіноли, які зберігаються в сімейному архіві і які містять згадки про події та людей, які брали участь у революції 1974 р. Але у фондах зберігається оригінал рукопису книги президента А. Спіноли «Португалія і майбутнє», де він представив свою доктрину розвитку країни та її колоніальну політику, і яка стала одним з приводів початку революційних дій.

Цікаво, що спадкоємці президентів періоду «нової держави» або диктатури Салазара охоче передали документи до Музею вже демократичної країни, при цьому найбільш повний фонд був отриманий від А. Томаша (1958–1974), у якому зберігається і його щоденник.

Перша Республіка представлена документами шостого президента А. Алмейди (1919–1923). Цей фонд складає понад 850 коробок особистих матеріалів та документів президентської діяльності, які були знайдені у винних підвалах доньки президента. Музею частково вдалося відновити документи президента М. Гомеша (1923–1925), викупивши дипломатичний архів у спадкоємців його секретаря. У той же час, спадкоємці першого президента Португальської Республіки М. Арриаги (1911–1915) не бажають передавати на зберігання держави та відкриття для дослідників і громадян його спадщину [208]. Частина президентських архівів зберігається в інших закладах культури. Так, великий документальний архів другого президента Т. Браги (1915) знаходиться в Публічній бібліотеці м. Понта-Делгада (регіон Азорські острови), а в м. Віла-Нова-ді-Фамалікан (регіон Брага) функціонує Музей Бернардину Машаду.

Зважаючи на час створення, тобто новітня доба, то наголос у дизайні Музею був зроблений на інтерактивні технології та поєднання їх із традиційними виставковими експозиціями. Так, завдяки інформаційним технологіям частина особистих речей президентів представлені лише в цифровій копії, при цьому оригінал залишився у власників. Цим Музей розширив свої фонди та залучив набагато більше користувачів, надаючи мережевий доступ до своєї цифрової колекції. Крім того, під час екскурсії залами відвідувачі мають змогу ознайомитися з мультимедійними ресурсами, присвяченими біографічним відомостям португальських президентів. Значний доробок становить документальний фільм, який представляє історію становлення та розвитку інституту президентства в Португалії [168].

Центральне місце музейної експозиції займає державна символіка та символіка «революції гвоздик», а також галерея художніх портретів усіх

президентів, виконаних видатними португальськими митцями та яка раніше була представлена в офіційних залах президентського палацу [167]. Крім того, тут же зберігаються й президентські символи – потрійний орден, який об'єднав у собі найвищі відзнаки португальських рицарських орденів Христа, Сант-Яго та меча, святого Бенедикта Авісського. Ця відзнака використовуються при інавгурації та почесних прийомах при президентові [31].

У 2008 р. Музей президента Республіки був відзначений Премією Європейського Союзу «Europa Nostra» в номінації «наукові дослідження», за роботу по формуванню документальної спадщини інституту президентства Португалії та наукового опрацювання історичних колекцій президентського палацу [80].

Музей співпрацює з Асамблеєю Республіки та Інститутом національного архіву (National Archives Institute / Torre do Tombo) на предмет доступу дослідників до документів інституту президентства та політичної історії, а також оцифрування документальної спадщини президентства Португалії.

Зважаючи на свою просвітницьку та освітню функцію, Музей проводить активну діяльність по роботі з молоддю. Так, у педагогічних майстернях Музею проходять майстер-класи «Як зробити прапор», «На шляху до громадянства», присвячені вихованню національної гідності в школярів молодших класів; «Президентські портрети» – представлення еволюції портретного живопису на прикладі президентських портретів; «Подорож до інших» – розповідь про традиції та культуру різних народів на основі подарунків президентам та ін.

У приміщенні Музею проходять і наукові заходи, присвячені питанням музеєзнавства, інституту президентства та актуальним подіям у житті Республіки. Екскурсійна діяльність не обмежується лише виставковими залами Музею, а й поширюється на весь президентський палац та прилеглі до нього території, але у вихідні дні.

У 2016 р. під час президентських виборів Музей президентства разом із Музеєм транспорту та комунікацій організували виставку «Двигун Республіки: автомобілі президентів». На цій виставці були представлені 10 автомобілів, які використовували президенти трьох португальських республік: від перших королівських екіпажів початку ХХ ст. до роллс-ройсів та мерседесів сучасності [50].

Популяризуючи історичні знання та ідеї демократичного правління, зокрема діяльності президентської влади, Музей створює на своєму інтернет-порталі (<https://www.museu.presidencia.pt/pt/conhecer/mprplus>) щомісячні проекти, присвячені певній події з історії Португалії, яка пов'язана з історією президентства. Так, один з останніх цікавих ресурсів «Ідеї для Конституції», який висвітлює процес підготовки прийняття першої Конституції Португалії 1911 р. та політичні дебати навколо нього. Користувачам на порталі представлені нотатки тодішнього голови Тимчасового уряду та майбутнього президента (1915) Теофіла Браги, світлини експонатів та інші фотоматеріали [116]. На середину 2024 р. інтернет-портал Музею пропонував усім охочим 39 цифрових колекцій з архівного фонду з різноманітної тематики.

Музей Бернардіну Машаду

Ідея відзначення вкладу президента Б. Машаду (1915–1917, 1925–1926) в становлення демократичної влади з'явилася у 1983 р. з ініціативи муніципалітету м. Віла-Нова-ді-Фамалікан, де проживав президент після переїзду з Бразилії. Але реалізація цієї ідеї розпочалася лише у 1995 р., коли була відкрита експозиція «Національна виставка Бернардіну Машаду» та презентований проєкт нового музею у відреставрованому палаці барона Тровішгейра (Trovisqueira). Цей будинок, побудований у другій половині ХІХ ст., був викуплений муніципалітетом у 1988 р. [166]. До сьогоденного часу Музей знаходиться в підпорядкуванні муніципалітету м. Віла-Нова-ді-Фамалікан. Для відвідувачів усі зали установи були відкриті лише в грудні 2001 р. [165].

Президент Б. Машаду народився в Бразилії, але в дитинстві переїхав до Португалії, де закінчив Коїмбрський університет. Отримавши ступінь доктора філософії, він присвятив себе педагогічній діяльності. Брав активну участь у революції 1910 р. через що був призначений міністром закордонних справ Тимчасового уряду 1910–1911 рр. та мав вплив на становлення держави на основі республіканських та демократичних цінностей, за що двічі обирався президентом країни (1915–1917, 1925–1926).

Науковою діяльністю та розвитком основних напрямів роботи керує професор Норберту Кун'я, колишній ректор Політехнічного інституту Каваду і Аві (Португалія).

Постійна експозиція Музею представляє документи й матеріали, які висвітлюють діяльність Б. Машаду як видатного педагога і вченого, політичного діяча і президента Першої Республіки. Хронологічні рамки музейних фондів охоплюють декілька історичних епох португальської історії: від конституційної монархії до «нової держави». Але найбільш репрезентативний період – становлення Першої Республіки, у процесі якого відіграв видатну роль президент Машаду. У Музеї представлені як особисті документи, так і побутові речі, що були передані установі від сім'ї Машаду, зокрема одяг, меблі та мистецькі об'єкти.

У кінці 2014 р. Музей разом з Університетом Мінью провів виставку підпільної та нелегальної літератури періоду диктатури Салазара, присвяченої 40-літтю «революції гвоздик». На цій виставці відбулася презентація бібліографічного анотованого каталогу з цієї проблематики, підготовленого істориком М. Кордейру [163].

Крім виставкової діяльності, Музей проводить активну науково-організаційну роботу з актуалізації питань висвітлення значних історичних періодів у становленні та розвитку Португалії. Так, установа щороку проводить цикл навчальних конференцій із проблематики історії Португалії XIX ст. – першій половині XX ст. Наприклад, у 2024 р. запланований цикл «Наука, техніка і політика в Першій республіці (1910–1926)». Ці конференції,

які відбуваються щомісячно з певної тематики, акредитовані як навчальний курс від Навчального центру Асоціації шкіл Віла-Нова-де-Фамалікан [56]. Музей також організовує дискусії, лекції виданих португальських істориків та виїзні виставки, присвячені Першій світовій війні та участі в ній Португалії. Періодично публікуються збірники документів та репринтні видання Б. Машаду, присвячені цій війні [164]. У 2020 р. з ініціативи Музею відбулася конференція «Вбивство короля 1908 р.», присвячена трагічним подіям поч. ХХ ст. [63].

Як і більшість президентських музеїв країн Європи, Музей Машаду значну увагу приділяє вихованню молодого покоління, прищепленню їм почуття національної гідності та пізнання своєї історії. Крім тематичних екскурсій, історичних семінарів, в установі проводяться й майстер-класи з вивчення генеалогії, карикатурного живопису.

Інтернет-портал для дітей молодшого шкільного віку пропонує різноманітні інтерактивні розв'язкові ігри, які допомагають пізнати історію та культуру Португалії.

Необхідно зазначити, що на порталі також представлені документальні ресурси, присвячені постаті Б. Машаду та експозиційній діяльності Музею. Це, зокрема, фотоматеріали, спогади родичів президента, документальний фільм про нього, відеоекскурсії та ін.

Фонд Маріу Алберту Нобрі Лопеш Суареш

Фонд Маріу Суареша, президента Португальської Республіки (1986–1996) був створений у вересні 1991 р. як некомерційна приватна структура для сприяння розвитку культури, науки й освіти в галузі політології, історії, сучасної міжнародних відносин, а також підтримка правозахисних організацій. Проте початок активної діяльності Фонду припав на період після відставки президента Суареша з поста президента у 1996 р.

Згідно статуту від 25 вересня 1991 р. (зі змінами 2003 р.) головні завдання організації полягають в організації, підтримці науково-дослідної роботи та відзначенні наукові доробки та дослідників; формуванні та збереженні

документальної спадщини президента М. Суареша; організації наукових та просвітницьких заходів; видавничій діяльності, а також стимулюванні науково-культурного співробітництва між Португалією та португаломовних країн.

У серпні 2020 р. для відзначення вкладу дружини президента в політичний розвиток країни Фонд провів перегляд свого статуту, додавши до назви Фонду ім'я Марії Баррозу, відомої театральної актриси та громадської активістки. Цією зміною установа розширила напрями своєї діяльності на збереження та популяризацію культурної спадщини Португалії та висвітлення ролі жінок у політичному та культурному житті країни [88, с. 22].

Територіально Фонд розміщений у двох місцях: штаб-квартира Фонду разом із приміщенням бібліотеки та архівними фондами знаходяться в Лісабоні; будинок-музей М. Суареша в центрі м. Кортес, муніципалітет Лейрія. У приміщенні бібліотеки в Лісабоні розміщені виставкові зали для постійних та тимчасових експозицій. Постійна виставка складається з дев'яти розділів, які висвітлюють історії становлення республіканізму та боротьби за демократію в Португалії в ХХ ст. В останньому розділі представлені різні документи про роки президентства М. Суареша.

Для здійснення зазначеної діяльності фундатори організації заклали початковий бюджет у розмірі 100 млн ескудо. А загалом надходження коштів було заплановано від власної діяльності з організації заходів і продажу публікацій, а також внесків приватних та державних структур. У 2012 р. через кризові явища в португальській економіці, комунальна частка місцевих муніципалітетів була знижена до 30 % загального бюджету Фонду. У 2023 р. загальні активи організації склали близько 1 млн євро, з яких найбільші початкові надходження дали португальські банки «BES» та «BPI», Міністерство закордонних справ, муніципалітет Лісабону та ін. [47].

На чолі Фонду стоїть його президент, яким при створенні було визначено самого М. Суареша (пожиттєво), а після його смерті Фонд очолила його донька Ізбель Суареш. Президенту допомагає дирекція, що складається з віце-

президента, п'яти членів та яка здійснює всю поточну фінансову та кадрову діяльність. Раз на рік збирається генеральна рада, яка згідно статуту визначена як дорадчий орган, але уповноважена затверджувати бюджет, зміни до статуту, обирати членів дирекції та аудиторського комітету, а також визначати напрями розвитку Фонду. До генеральної ради входять президент Фонду щонайменше п'ять і максимум із 15 членів із числа видатних політичних, культурних та наукових діячів Португалії.

У 1996 р. Фонд розпочав створення бібліотеки та архіву М. Суареша, основою фондів яких склали приватна бібліотека Суарешів та документи і матеріали з життя й політичної діяльності президента. А у 2000 р. з метою поповнення бібліотечних фондів було збудовано нову будівлю поряд із центральним офісом Фонду. Бібліотека охоплює видання з проблематики історії, політології, міжнародних відносин. На момент переїзду в нове приміщення бібліотечний фонд нараховував понад 15 тис. видань. Але із самого початку завдання бібліотеки, як і архіву, було створення електронної бібліотеки з профілю діяльності Фонду Суареша.

Початковий етап цього проєкту розпочався з оцифрування всієї книжкової спадщини президента М. Суареша та найбільш цінних видань з одночасною індексацією електронних текстів. Крім того, була зроблена база даних на 5 тис. видань, каталогізація яких передбачала не лише бібліографічний опис та анотацію, а й електронну копію змісту, передмови та додатків. Пізніше до цієї бази були інтегровані мультимедійні ресурси оцифрованих матеріалів Музею Суареша, що дозволило користувачам оперативно отримувати більш повну інформацію про свої інформаційні запити.

На другому етапі, був здійснений запуск цієї електронної бібліотеки «CasaComum» (Спільний дім) (<http://casacomum.org>) у мережі Інтернет і поступове її наповнення. Фонд Суареша звернувся до португальських та зарубіжних фахівців із проблематики історії, політології та міжнародних відносин із метою складання списку найбільш видатних творів, що становлять

міжнародне надбання і які можна було представити в проєкті «CasaComum». Так, ця електронна бібліотека завдяки купівлі, передплаті та оцифрування книжкових видань, документів, світлин та відеоматеріалів поповнилася за 12 років існування на понад 1,6 млн одиниць з історії і культури різних країн [7, с. 16].

Співробітники Фонду також займаються підготовкою каталогів та путівників по документальних фондах, що зберігаються в архівосховищах, зокрема португальського поету Альберто де Ласерда [61], історика Антоніо Вісенте [78] та ін. Загалом в архівних фондах зібрано документи у 73 документальних колекціях, 68 з яких особові. Особові архівні колекції виходять за рамки проблематики інституту президентства та періоду правління М. Суареша та охоплюють весь республіканський період історії Португалії. Ці колекції можна розділити на чотири види за належністю фондоутворювача: політичні та культурні лідери становлення Португальської Республіки; діячі антифашистського та антисалазарського руху 1930–60-х років; учасники революційних подій 1974 р. (політики, журналісти, митці, профспілкові та військові діячі); активісти антиколоніального боротьби, що пов'язані з Фронтом визволення Мозамбіку (Frelimo), Рухом за визволення Анголи (MPLA) та Африканською партією незалежності Гвінеї та Кабо-Верде (PAIGC) [88, с. 9].

Для вивчення португальської історії ХХ ст. одним із найбільш цінних джерел є публікації в ЗМІ, особливо якщо це центральне видання. Тому Фонд оцифрував усі номери столичного щотижневика «Diário de Lisboa» за період з 1921 до 1990 рр., що становило понад 800 тис. сторінок. Цей електронний інформаційний ресурс доступний усім користувачам бібліотеки Фонду та Музею Суареша. Презентація цього ресурсу відбулась у 2004 р. разом із виставкою карикатур на співробітників газети, опублікованих у 1921–1926 рр. до встановлення диктатури й цензури в ЗМІ [15].

Ураховуючи світові тенденції зі створення електронних бібліотек національного і світового надбання таких, як світова електронна бібліотека,

Європіана та ін., Фонд Суареша у 2010–2013 рр. брав участь у проєкті «Надія» (Спадщина народів Європи), завдяки якому було представлено понад 3 млн документів (рукописи, плакати, світлини, аудіо та відеозаписи) [200], у колекціях Європіани (<http://www.europeana.eu>), Порталу соціальної історії (<http://www.socialhistoryportal.org>).

Крім електронної бібліотеки, інтернет-портал Фонду Суареша пропонує п'ять цифрових тематичних колекцій, створених протягом 2003–2010 рр. і присвячених історії Португалії та її колоній, зокрема «Царевбивство», «Пам'ять про концентраційний табір у м. Таррафал», «25 квітня 1974 р.», «Амілкар Кабрал» та «Антоніу Баррос Машаду».

У рамках співпраці Фонду з португаломовними країнами організація М. Суареша брала участь у реалізації проєктів зі створення електронних історичних архівів колишніх португальських колоній у Східному Тиморі та Гвінеу-Бісау. Фонд брав на себе технічну підтримку, навчання місцевого персоналу та організація збору коштів із запуску проєкту та доступу до нього через світову мережу [66]. Частина архівних документів із цих проєктів також представлена в електронній бібліотеці Фонду Суареша «CasaComum».

Не можна оминути й так цікавий з точки зору освіти і наукового пізнання проєкт «Хронологія» (<https://fmsoaresbarroso.pt/aeb/cronologia>), розпочатий Фондом у кінці 2002 р. і представлений на його інтернет-порталі. Цей проєкт полягає в інтегрованій мультимедійній базі даних висвітлення актуальних подій у Португалії впродовж ХХ ст. (1900–1999 рр.), яка сформована з 6435 записів та 160 біографій, а також фото, аудіо, відеоматеріалів.

У португальському м. Лерія Фонд заснував Культурний центр імені Жуан Суареша, батька президента і відомого педагога, міністра Першої Республіки. Тут же був організований і музей президент М. Суареша, а також публічна бібліотека Кортеша, район Лейрії. У Музеї представлені документи й матеріали діяльності батька і сина Суарешів, що охоплюють період розвитку країни від кін. ХІХ до 90-х рр. ХХ ст., а також подарунки, отримані президентом під час своєї політичної кар'єри як прем'єр-міністра та

президента. Тут же виставляється й автомобіль Суареша, на якому він їздив під час виборчих кампаній. Більша частина музейної колекції подарунків президенту оцифровані та доступні на сторінці Музею на порталі Фонду. Тут же можна переглянути електронні версії постійних та тимчасових виставок, що експонуються в Музеї.

Фонд щороку, починаючи з 1998 р., проводить церемонію відзначення премією за наукові дослідження з історії Португалії ХХ ст. У 2023 р. приз отримали дві дисертаційні роботи: Жоао Морейра «Португальські інтелектуали та ліві ідеї в перехідний період (1968–1986). Справи Антоніу Хосе Сарайви, Едуардо Прадо Коельо та Жоао Мартінса Перейри» та Вакім Морено «Інтелектуали з Анголи в Будинку студентів Імперії: подорожі, посередництво та мережі підтримки (Лісабон, 1944–1965)» [196].

Крім того, з метою навчання молоді та виховання її в дусі поваги до національної історії, демократизації та європейського співтовариства організація Суареша в співпраці з Інститутом сучасної історії факультету гуманітарних і соціальних наук Лісабонського університету «NOVA» у 2002 р. започаткувала безкоштовні онлайн-курси із сучасної історії (усього 10 навчальних циклів), зокрема «Португалія та перехід до демократії (1974–1976)», «Республіка вчора і сьогодні (1910–2000)», «Глобалізація і демократія: виклики ХХІ ст.» та ін.

Отже, у Португальській Республіці приділяється окрема увага збереженню документальної спадщини президентської влади та надання до неї публічного доступу шляхом застосування новітніх технологій та методик популяризації, зокрема й через освітні та просвітницькі програми. Але, окрім Музею президентства Республіки як державного меморіального закладу інституту президентства, набули поширення окремі музеї для відзначення вкладу президентів Б. Машаду, впливового політичного діяча початку становлення республіканської Португалії та засновника Соціалістичної партії М. Суареша. Якщо вклад першого відзначила місцева громада та громадські активісти за багато років після його смерті, то другий вирішив сам створити

інституцію зі збереження та дослідження власної документальної спадщини з наміром організації національної і міжнародної дискусійної платформи обговорення важливих подій в історії Португалії та португаломовних країн. Необхідно зазначити, що на думку деяких дослідників меморіальних президентських установ, М. Суарешу вдалося створити об'єктивну картину висвітлення історико-політичних подій ХХ ст. у Португалії, уникнувши героїзації президента у виставкових експозиціях та результатах науково-дослідної діяльності [88, с. 21].

Польська Республіка

Після Першої світової війни в результаті суспільно-політичних та економічних потрясінь відбулися зміни в політичній та адміністративній структурі європейських країн. Після розпаду колоніальних імперій було створено ряд незалежних держав, які пішли демократичним шляхом розвитку. У багатьох із них на чолі країни став президент. Так, поряд з Австрією, Німеччиною, країн Балтії, Чехословаччини інститут президентства з'явився і в Польщі. Вплив на формування державних інституцій у новій країні мала Регентська Рада, створена на підставі патенту генерал-губернаторів Центральних держав від 12 вересня 1917 р. «Про організацію Державної влади в Польському Королівстві» [382, с. 4]. Першим головою нової держави став Ю. Пілсудський згідно декрету «Про найвищу представницьку владу Польської Республіки» від 22 листопада 1918 р., який керував країною до обрання президентом Г. Нарutowича в грудні 1922 р. згідно рішення Сейму та на основі Конституції 1921 р. Проте перший офіційний польський президент перебував на посаді всього 5 днів і був застрелений представником націоналістичного руху. Його наступник С. Войцехівський (1922–1926) не зміг справитися з політичною та економічною кризами, що призвело до військового перевороту і фактичним керівником держави знову став Ю. Пілсудський, а формальним президентом І. Мосцицький (1926–1939).

Після Другої світової війни польські президенти в екзилі не відігравали значної ролі в польському суспільстві, а в Польській Народній Республіці – місце президента (окрім президента Б. Берута 1947–1952 рр.) замінив перший секретар ЦК Польської об'єднаної робітничої партії, що орієнтувалася на політику СРСР. Отже, із самого початку інститут президентства в Польщі не набув достатнього авторитету для проведення модернізації країни та виведення її на міжнародний рівень. А тому й у суспільній пам'яті інститут президентства набуває іміджевих рис, починаючи після демократичної революції 1989 р. та президента Л. Валенси (1989–1995). При останньому відбулись і перші всенародні прямі президентські вибори у 1990 р., які підтвердили статус президента, а прийняття Малої Конституції у 1992 р. спрямували розвиток країни у бік президентської республіки. Проте при наступному президентові О. Квасневському (1995–2005) у Польщі була прийнята нова Конституція у 1997 р., яка закріпила повноваження президента в системі урівноваження президент-парламент, але не змогла чітко розмежувати відповідальність між парламентом, що формував уряд та президентом. У той же час, за висновками фахівців, польська сучасна модель форми правління наближається до балансу інститутів влади, знижує загрозу інституціональних конфліктів, але не гарантує їхню появу [259]. При цьому у випадку прихід до влади президента та парламентської більшості з однієї політичної сили становить загрозу демократичним цінностям та дає можливість установаження елементів політичної диктатури (наприклад, у 2015 р. під час президентства А. Дуди).

Після відставки польські президенти, намагаючись використати свій політичний авторитет, активно займаються міжнародними проблемами в галузі боротьби за європейські демократичні цінності та підтримкою правозахисних організацій. При цьому популяризується польський досвід суспільних перетворень.

У Польщі одним з найбільш значних збирачів документальної спадщини інституту президентства та її дослідження на користь демократичним змінам у суспільстві – є Інститут Леха Валенси.

Інститут Леха Валенси

Ідея заснування Інституту виникла у 1995 р. після вивчення досвіду діяльності президентських бібліотек США та фондів експрезидентів у країнах світу. Згідно Статуту на Інститут покладено завдання збереження документальної спадщини польської історії періоду здобуття незалежності та партійної історії «Солідарності»; вивчення розвитку громадських та політичних рухів у країні у 80–90-х рр. ХХ ст.; інформаційний супровід реформ та підтримка децентралізації та розвитку самоуправління в країні; упровадження морально-етичних норм у політичному дискурсі; публікація довідкових і наукових матеріалів з історичної та політологічної проблематики. Крім того, Інститут займається організацією зустрічей, дискусій та семінарів за участю польського президента Л. Валенси, а також заходів щодо відзначення ролі «Солідарності» у становленні демократичної країни [215].

Для фінансування міжнародної діяльності, відзначення молодих талантів, преміювання журналістів та правозахисних організацій та фінансової підтримки Інституту у 2009 р. був створений Фонд «Інститут Леха Валенси», який акумулював кошти приватних осіб та підприємств, а також залучав грантові надходження від міжнародних донорських організацій [91]. У 2023 р. Фонд очолив син президента Богдан Валенси, колишній керівник президентської канцелярії Л. Валенси. Наглядову раду Фонду, що складається з 5 осіб очолив у 2017 р. А. Розпшедовскі.

Для реалізації статутних цілей та відзначення вкладу президента Валенси в розбудову країни у 2011 р. Інститут отримав у користування будівлю першого польського президента Г. Нарутовича (11.12. – 16.12.1922). Проте, хоча ідея про виділення цього будинку під цілі Інституту була висловлена ще при створенні самого Інституту, але через певні економічні та політичні

чинники це питання було розв'язано за участі президента Польщі Б. Коморовського (2010–2015) лише у 22 річницю польської демократичної революції у 2011 р.

З метою реконструкції історичної будівлі та адаптації нового приміщення до сучасних технологій та цілей Інституту Фонд Леха Валенси зібрав кошти в приватних інвесторів. Планувалося відкриття у вересні 2012 р. Але, на жаль, через корупційні скандали та непередбачувані причини будинок Нарутовича так і не був повністю реконструйований та облаштований для діяльності Інституту Валенси [25].

На міжнародному рівні Інститут веде активну діяльність із підтримки громадських організацій, які борються за демократичні цінності у своїх країнах. Так, уже декілька років реалізуються проект «Солідарність з Кубою» та аналогічні проекти підтримки правозахисних організацій у Південному Судані, Китаї, Тибеті, Бірмі. У рамках цих проектів відбувається поїздки Л. Валенси до цих країн, запрошення представників громадських організацій на міжнародні форуми, організація міжнародних конференцій із метою актуалізації проблеми демократизації в цих країнах (наприклад, конференція 2011 р. в Європейському парламенті «Південний Судан після референдуму – наслідки для регіону»), проведення виставок, що висвітлюють актуальні проблеми боротьби за права людей, а також діяльність щодо залучення коштів для фінансування культурно-просвітницьких заходів у цих країнах.

У квітні 2011 р. у Варшаві була підписана декларація партнерства між Фондом «Інститут Леха Валенси» та Меджлісом кримськотатарського народу з метою підтримки польською інституцією кримських татар у рамках їхньої боротьби за власні права на своїй історичній батьківщині. Татари також передали до бібліотеки Інституту видання, що присвячені національному руху кримськотатарського народу, зокрема «Шостий процес М. Джемільова», підшивки газет «Авдет», «Къырым», журналу «QASEVET» та ін. [321].

Серед найбільших неурядових громадських організацій Інститут Л. Валенси був провідною установою в просуванні ідеї інтеграції країни до

ЄС. Так, у 2011 р. за ініціативою інституції у Варшаві була проведена міжнародна конференція «Європейський союз та його південні сусіди – нові перспективи для взаємодії у період суспільних перетворень» з метою використання європейського досвіду, зокрема польського, для трансформаційних політичних процесів в арабських країнах після «арабської весни» [214].

За результатами наукових конференцій, дискусійних клубів та наукових досліджень Інститут видає аналітико-прогностичні матеріали для використання органами державної влади та громадськими організаціями. Наприклад, у 1997 р. вийшла «Доповідь про становище в Республіці та шляхи її відбудови», у якій був представлений план модернізації країни на 1997–2001 рр. [90]. Більшість публікацій, які були видані за сприяння Інституту знаходяться в повному доступі на порталі фонду (<http://www.ilw.org.pl/multimedia/publikacje>), зокрема «Солідарність за мир – час діяти зараз» (2014), матеріали XIII Міжнародного саміту лауреатів Нобелівської премії миру, що проходив у жовтні 2013 р. у Варшаві, «20-річчя інавгурації президента Леха Валенси» (2010), присвячений діяльності президента Валенси, а також видання, розраховані на молоду аудиторію: серія дитячих книжок «Я вільний» (2010–2012), «Шлях до свободи – шлях до спільної Європи» (2008) та ін. Загалом до 2022 р. за сприяння Інституту було опубліковано близько 20 видань [119].

Крім того, на цьому вебпорталі розміщені мультимедійні матеріали про польського президента Л. Валенсу, як про його сучасну діяльність, так і про його життєвий шлях, тексти його публічних промов та відгуки в ЗМІ. Цікавим для дослідника інституту президентства в Польщі будуть оцінки діяльності Л. Валенси з боку провідних політиків світу (Далай-Лама XIV, Ніколя Саркозі тощо), що також є на порталі Інституту. Сучасну діяльність Л. Валенси в мультимедійному розрізі відслідковує його однойменний блог – <http://lechwalesa.blog.pl>.

У 2019 р. Інститут Леха Валенси отримав грантове фінансування в рамках програми «Пам'ять про минуле Європи», яка націлена на заохочення дослідження та популяризації європейського культурного розмаїття [216].

У 2008 р. Інститут започаткував відзначення Премією Л. Валенси (близько 100 тис. доларів) співробітників ЗМІ, які займаються піднесенням іміджу країни за кордоном, підтримують інтерес громадськості до історії, культурної спадщини тощо, а також громадських активістів, що борються за громадянські права та європейські цінності. До міжнародного оргкомітету Премії входять, крім самого Л. Валенси, колишні президенти Чехії В. Гавел (-2003) та Румунії Е. Константінеску (1996–2000), ексміністр іноземних справ Франції Б. Кушнер, експрем'єр Польщі Я. Белецький та ін. [373]. Так, у 2014 р. лауреатами Премії Леха Валенси стали представники українського громадського руху «Євромайдан» (О. Богомолець, В. Кличко, Р. Лижичко та ін.), який «надихнув надією весь український народ. Нагородження – вираз солідарності з демократичними та європейськими прагненнями наших сусідів» (Л. Валенса) [170]. У 2015 р. вручення зазначеної нагороди об'єднали з Премією «Солідарність» від МЗС Польщі. Лауреатом нової премії у 2024 р. визнали білоруського опозиціонера, заступника голови Об'єднаного перехідного кабінету Білорусі, колишнього директора Національного академічного театру ім. Янку Купалу Павла Латушка [186].

Крім відзначення правозахисних організацій та представників польської культури та ЗМІ, діяльність Інституту спрямована також і на підтримку молодого покоління з країн Східного партнерства шляхом організації літньої школи «Громадянська академія» у 2010 р. Учасники школи мали змогу прослухати лекції відомих політологів, істориків, політиків, зокрема президента Бразилії Л. да Сільва, президентів Польщі Б. Коморовського та Л. Валенси, голови Європейської ради Г. ван Ромпея та ін. У 2013 р. у рамках 13-го Всесвітнього саміту лауреатів Нобелівської премії миру у Варшаві учасники цієї школи мали змогу поспілкуватися лауреатами Нобелівської премії миру Т. Акіба, М. Юнус, Ф. В. де Клерк та ін. [251].

Як уже зазначалося, одне із статутних завдань Інституту – це формування та збереження документальної спадщини президентства Л. Валенси, політичного руху «Солідарність», вивчення її та введення в науковий і культурний обіг. Із цією метою був започаткований проєкт «Бібліотека і музей президента Леха Валенси». За задумом фундаторів цей проєкт повинен був реалізовуватися в кількох напрямках: систематизація матеріалів, що стосуються президентства Л. Валенси; підтримка науково-освітньої діяльності з питань внутрішньої та зовнішньої політики президента Валенси; співробітництво із зарубіжними архівами, бібліотеками і музеями на предмет виявлення документальних матеріалів, що відображають життя та діяльність Л. Валенси та його дружини; підтримка функціонування вебпорталу інституції (www.bibliotekalw.pl) для охоплення широкого кола користувачів та дослідників спадщини польського президента. У кінцевому результаті цей портал повинен був перетворитися на мережевий цифровий архів історії Польщі 1980–1995 рр. через призму діяльності провідного політичного польського діяча Леха Валенси. На жаль, після старту у 2011 р. та представлення на порталі Бібліотеки частини особистих документів, виступів та промов Л. Валенси, фото та відеоматеріалів, вебсайт Бібліотеки з 2014 р. перестав працювати, а діяльність Бібліотеки зосередилася на збиранні документальної спадщини польського президента та пошуку приміщення для роботи дослідників. Пізніше, через скандали з борговими зобов'язаннями перед приватними інвесторами та комунальною владою і кадрові проблеми 2016 р. зокрема, звинуваченнями проти Л. Валенси в співробітництві з комуністичними органами влади до 1989 р. діяльність Бібліотеки була припинена, а Інститут зосередився на висвітленні поточної діяльності Л. Валенси [213].

Щодо інших польських президентів, то їхній спадок не так широко представлений в електронному інформаційному просторі, як Л. Валенси. Наприклад, велику кількість інформаційних матеріалів, але лише про сучасну

благодійну та політичну діяльність подає Канцелярія президента Польщі (1995–2005) Олександра Квасньневського (<http://kwasniewskialeksander.pl>).

Необхідно зазначити, що досвід уведення документальної спадщини вищого посадовця держави в сучасний електронний інформаційний простір у Польщі розпочався у 2008 р. з оцифровки архіву Юзефа Пілсудського, який знаходиться в США. Американський інститут Ю. Пілсудського розмістив онлайнвий архів на своєму інтернет-порталі – <http://www.pilsudski.org/archiwa>. На 2024 р. лише цифрових копій архівних документів Ю. Пілсудського особового походження на ньому представлено 174 папки. І хоча Ю. Пілсудський не був формально президентом Польщі, але він вніс значний внесок у розбудову польської держави і його документальне надбання становить значний інтерес для дослідників державотворення та вищої державної влади. У 2008 р. родина маршала разом із Міністерством культури та національної спадщини Польщі започаткувала проєкт меморіального Музею Ю. Пілсудського як заклад державно-приватного партнерства, оскільки землю для Музею надала місцева влада м. Сулєувек, а фінанси для будівництва нового сучасного музейно-освітнього комплексу та реконструкції старовинних будівель надали приватні компанії в рамках інвестиційних проєктів. У грудні 2012 р., президент Польщі Б. Коморовський презентував проєкт Музею, який повинен зібрати всі документи й матеріали з історії розбудови польської держави після Першої світової війни [190]. І лише в серпні 2020 р. цей Музей відкрив свої двері для відвідувачів [176].

Фінляндська Республіка

Інститут президентства в Фінляндії був запроваджений Конституційним Актом від 1919 р., за яким країна жила до Конституції 2000 р. Президент обирався колегією виборців, що обиралася населенням, за винятком 1919 р., коли першого президента К. Стольберга (1919–1925) обрав парламент та 1946 р. через дострокові вибори. У 80-х рр. у країні розпочалася підготовка до

конституційних змін, що позначилося на обмеженні прав президента. Так, у 1990 р. президент позбавлений права формувати уряд та розпускати парламент, з 1991 р. президентство обмежено двома термінами. У 1988 р. президентські вибори пройшли за змішаною системою, а починаючи з 1994 р. президент уже обирається прямим усенародним голосуванням кожні шість років. Усього за історію Фінляндської Республіки було 13 президентів, але найбільший термін перебування на цій посаді мав Урхо Кекконен (1956–1982), а найбільш видатний для історії незалежності Республіки Карл Маннергейм (президент 1944–1946).

Життєвий шлях маршала Фінляндії Карла Густава Еміля Маннергейма, його військова кар'єра та політична діяльність виявилися тісно пов'язані з трьома епохами в історії Фінляндії XIX–XX ст.: період фінської автономії в рамках Російської імперії (1809–1917), становлення самостійної незалежної держави і боротьба з Радянським Союзом та періодом розвитку країни після Другої світової війни. Перед зовнішньою загрозою, під час нападу Радянського Союзу на Фінляндію наприкінці осені 1939 року і початку Зимової війни, Маннергейму вдалося об'єднати народ Фінляндії на мужню боротьбу проти перевершує за силою ворога. Він проявив далекоглядність як політик, відмовившись від активної участі в блокаді Ленінграда і від перекриття Мурманської залізниці, але схваливши військову допомогу Німеччині. Після початку великого літнього наступу Радянського Союзу на Фінляндію в 1944 році знадобився весь політичний талант Маннергейма як головнокомандувача армією і щойно обраного президента Республіки, щоб Фінляндія змогла захистити себе і вийти з війни самостійною державою.

Фонд Маннергейма

Національний фонд генерала Карла Густава Маннергейма, більш відомий як Фонд Маннергейма, був заснований президентом Маннергеймом 16 серпня 1945 р. За задумом фундатора, Фонд повинен був займатися підтримкою здібних студентів у військових навчальних закладах за кордоном та відзначення преміюванням наукових розробок із військової тематики.

За життя маршала керування Фондом здійснювала Рада, до якої, крім нього, входило ще троє членів, а пізніше склад ради був затверджений у складі дев'яти осіб.

Крім реалізації освітніх проєктів та надання грантів на навчання, Фонд після смерті маршала Маннергейма зайнявся опікою його спадщини. Так, завдяки діяльності Фонду був викуплений у 1957 р. будинок та відкритий Музей Маннергейма в Кайвопусто, придбаний у 1961 р. та переданий Археологічній комісії (зараз Національна рада зі старожитностей Фінляндії) замок Лоухісаарі, у якому народився маршал, а також був відкритий музей у мисливському будинку Маннергейма. Крім того, у 1950 р. з ініціативи Фонду було створено Комісію зі встановлення кінного пам'ятника маршалу Фінляндії, роботи скульптора А. Тукіайнена. Пам'ятник було відкрито 4 червня 1960 р. Залишені кошти направили на підтримку музейних закладів та сприяння освітнім програм.

У 1973 р. з Національного фонду генерала Карла Густава Маннергейма був виділений Фонд спадщини маршала Маннергейма зі статутним капіталом 50 тис. фінських марок. Першим головою новоствореної організації став генерал-лейтенант А.-Е. Мартола. А з 2020 р. головою Ради директорів Фонду обраний генерал-майор Ю.-П. Лійкола, а виконавчим директором – Я. Косонен [206].

У подальшому напрями обох фондів розділилися: Національний фонд, який змінив назву на «Фонд Маннергейма» почав опікуватися діяльністю музейних установ, пов'язаний із маршалом, а Фонд спадщини – підтримкою молодих військових, дослідників військової історії та документальної спадщини Маннергейма.

Згідно статутних завдань Фонд спадщини зосереджує свою діяльність на формуванні та збереженні документальної спадщини маршала Маннергейма, сприянні та популяризації досліджень із військової історії Фінляндії, а також підвищення освітнього рівня фінських офіцерів шляхом надання грантів на

навчання та вивчення іноземних мов. Гранти також присуджуються на наукові дослідження з військової історії.

Премія з військової історії імені Маннергейма була запроваджена у 2006 р. у розмірі 5 тис. євро (у 2024 р. 10 тис. євро) і присуджується раз на два роки. У 2022 р. премія була присуджена доктору військових наук Х. Руотсалайнену за книгу «Видобувачі таємної інформації – Розвідувальна діяльність фінських військових агентів 1918–1939 рр.» та доктору філософії О. Бекстрьомі за працю «Сніговий король – Густав II Адольф і 30-річна війна» [218].

За сприяння Фонду вийшли друком наукові публікації на історичну тематику або з військової історії Фінляндії: Й. Лагербом «Маннергейм – герой часу, якого вже не існує» (2015), «Військова академія Фінляндії як творець мистецтва війни: сім десятиліть підготовки офіцерів Генерального штабу (1924–1992)» (2009), Ю. Маттіла «Історія військового одягу» (2008), «Історія Гамінського кадетського корпусу» (2001) та ін.

Музей Маннергейма

Музей Маннергейма був відкритий у листопаді 1951 р. у дерев'яному будинку в центрі Гельсінки, район Кайвопусто, у якому фінський маршал та президент проживав з 1924 до 1951 рр. Цей будинок, побудований ще у 1874 р., ніколи не належав сім'ї Маннергейма, а він його лише орендував. Але перед переїздом до цього будинку маршал зробив ремонт власним коштом, а також брав участь у його оформленні. Тому інтер'єр зберігся до сьогоднішніх днів майже недоторкнутим. Після смерті видатного фінського військового та політика Фонд Маннергейма вирішив відкрити тимчасову виставку в цьому будинку на згадку про життя й діяльність маршала та президента, але через велику зацікавленість громадян до ознайомлення з життям і діяльністю Маннергейма, Фонд вирішив відкрити постійний музей і для цього знайти відповідне приміщення. У 1957 р. спадкоємці кондитерського промисловця К. Фазера, якому належав дерев'яний будинок, згодилися продати його Фонду Маннергейма разом із частиною прилеглої території.

На відкритті Музею був присутній президент Фінляндії Ю. Паасікві (1946–1956). Першим директором Музею став молодший ад'ютант маршала О. Бекман, а з 2022 р. ним керує М. Норрбек.

Цікаво, що Музей не поповнювався з часу його відкриття, за винятком художнього портрета Маннергейма, авторства фінського майстра А. Галлен-Каллела.

Особистість Карла Густава Еміль фон Маннергейма, військового та політичного діяча Фінляндії, тісно пов'язана з початковим етапом розвитку держави, її становленням як незалежної та демократичної країни, а також формуванням збройних сил та зростанням обороноздатності. Тому його відзначення та збереження колективної пам'яті про його життя та діяльність знаходиться на державному рівні. Навіть у його день народження відзначається День збройних сил Фінляндії. До речі, саме в цей день Музей Маннергейма запрошує до безкоштовного відвідування установи, а в інші дні екскурсія проводиться лише в супроводі співробітників через унікальність колекцій.

За словами директора Музею М. Норрбек «Маннергейм – це ключ до розуміння того, хто такі фіни, а також сама Фінляндія» [235]. Проте сприйняття фінським суспільством цього президента не завжди було однаковим. Після його смерті до його постаті була надмірна увага з відлунням національного героїзму, проте пізніше в 1970-х ця тенденція змінилася на критику через його аристократизм та участь у громадянській війні у Фінляндії.

Сьогодні в експозиціях Музею Маннергейм представлений різносторонньо, не уникаючи об'єктивних фактів історичного процесу [235].

У двоповерховому будинку розташовані три виставкові зали, на яких представлені особисті речі президента, зокрема нагороди як від фінської держави, так і іноземні, фотодокументи, галерея портретів родинного дерева Маннергеймів, мисливська амуніція та трофеї (наприклад, шкура тигра вбитого у 1937 р. у Непалі), а також особиста бібліотека. Ці всі речі висвітлюють багатогранність особистості видатного фінського діяча:

військового, державника, дослідника та його різнобічність поглядів та захоплень.

Значна частина музейних експонатів присвячена саме військовій кар'єрі маршала і президента. Тут же представлені і подарунки, отримані ним під час своєї політичної кар'єри. На першому поверсі виставлені 12 книг з підписами фінських громадян у підтримку висунення К. Маннергейма на президентський пост у 1919 р. [461].

І хоча інтерес до постаті Маннергейма у фінському суспільстві викликає більший інтерес, ніж до будь-якого політика, але відвідуваність Музею Маннергейма залишається не дуже високою – близько 13 тис. на рік (2017) [105], що частково пояснюється існуванням інших меморіальних закладів, присвячених К. Маннергейму. Для підтримки зацікавленості відвідувачів до музейних фондів, установа організовує тимчасові виставки, присвячені значним подіям у житті маршала, зокрема у 2014 р. виставкова діяльність була направлена на висвітлення ролі Маннергейма в Першій світовій війні, становленні фінської держави тощо. Крім того, Музей упроваджує практику створення вузькотематичних та виїзних експозицій. Так, у 2017 р. відбулася виставка «Книги Маннергейма» на Гельсінському книжковому ярмарку, яка представила колекцію з бібліотечного зібрання Музею. У 2021 р. разом із партнерами з інших європейських музеїв була організована виставка «Національні герої та світова слава», присвячена видатним діячам європейської історії.

У складі музейних фондів зберігається велика частина фотоматеріалів, частина з яких представлена на інтернет-порталі Музею (<https://www.mannerheim-museo.fi/fi/kokoelmat>), систематизована за хронологічним принципом за період 1867–1931 рр. Проте особисті документи, листування та матеріали з державної діяльності знаходяться на зберіганні в Національному архіві Фінляндії, але залишаються власністю Фонда Маннергейма і лише з його згоди видаються дослідникам. Так само Фонду належать авторські права на мемуари та книги маршала Маннергейма.

Бібліотечні фонди особистої бібліотеки Маннергейма в складі Музею довгий час були неінвентаризовані, а лише складали частину музейних експозицій. Лише у 2013 р. була організована спеціальна виставка за участю відомого літератора *професора Хейккі Реепя* та письменника *Маркуас Нуммі*, яка присвячена літературним уподобанням фінського маршала. Після цієї виставки та зацікавленості наукової громадськості в бібліотеці Маннергейма Музей разом із Фондом Калеві Куйтунена здійснив у 2015 р. каталогізацію бібліотечних фондів Музею та особистої бібліотеки Маннергейма (понад 5300 видань) зокрема, з перспективою дистантного доступу до електронного каталогу (<https://view.publitas.com/mannerheim-museo/mannerheim-library-a-o/page/2-3>) [155].

Замок Лоухісаарі = Louhisaari Manor

Родинний замок Маннергеймів розташований у муніципалітеті Аскайнен і побудований ще у XV ст. та реконструйований у XVIII ст., опинився у власності Маннергеймів у 1795 р. Тут народився та провів своє дитинство майбутній фінський маршал та президент, але у 1880 р. через фінансові труднощі сім'я продала замок промисловцю О. Ханнусу.

Фонд Маннергейма у 1961 р. викупив цей замок за 21 млн марок. Частину грошей дали ветеранські організації Фінляндії. Після реставрації та передачі замку у відомство Археологічної комісії був відкритий музей у червні 1967 р. Про популярність цього закладу свідчить його відвідування – понад 14 тис. чол. [152].

Мисливський будинок Маннергейма

Мисливський будинок Маннергейма був побудований у червні 1942 р. біля радянсько-фінського кордону на березі озера Лієкса. Його збудували на честь 75-річчя маршала силами 14-ї дивізії Збройних сил Фінляндії під командуванням генерал-майора Е. Раапана, у розташуванні якої знаходилася штаб-квартира верховного головнокомандувача Маннергейма. Проте під час радянського наступу будинок було перенесено в нову місцевість на фінський бік озера. У 1945 р. він був презентований Маннергейму біля озера Пунелія на

ділянки, купленій маршалом за 50 тис. фінських марок. Це була перша власність Маннергейма у Фінляндії.

Через державні справи та за станом здоров'я Маннергейм нечасто бував у цій місцевості, тому у 1948 р. він передав мисливський будинок Фінській асоціації мисливців. Але з часом через брак коштів на його утримання ця Асоціація передала у 1957 р. будинок новоствореному Товариству «Мисливський будинок маршала Маннергейма». У 1959 р. будинок був відкритий для відвідувачів, а у 1992 р. тут створена музейна кімната. Товариство опікується будинком і музеєм у ньому та ще й інтернет-порталом «Мисливський будинок», на якому життя та діяльності маршала Фінляндії представлена у вигляді аудіо, фото та відеоматеріалів.

Із поширених інтернет-ресурсів, присвячених документальній спадщині К. Маннергейма слід відзначити також інтернет-портал Гельсінського клубу Фінляндії (<http://www.mannerheim.fi>). Цей портал являє собою ілюстрований енциклопедичний словник на шістьох мовах, присвячений життю та діяльності маршала та президента Фінляндії К. Г. Маннергейма, а також подіям, у яких він брав активну участь.

Музей Урхо Кекконена «Таммініємі»

Музей восьмого президента Урхо Кекконена розташований у колишній резиденції президента Фінляндії «Таммініємі» в районі Мейлахти м. Гельсінкі. Цей палац був подарований державі у 1940 р. відомим фінським меценатом Амосом Андерсоном. Після виходу у відставку президент У. Кекконен залишився жити в офіційній резиденції, а після його смерті у 1986 р. на замовлення Міністерства освіти тут був організований музей, присвячений новітній історії Фінляндії та її провідному політичному діячу У. Кекконену. Музей став складовою частиною Національного музею Фінляндії. Музейна експозиція охоплює не лише президентство У. Кекконена, а й звертається до попередніх історичних періодів правління президентів Р. Рюті та К. Маннергейма з 1940 до 1946 рр. Родина президента У. Кекконена пожертвувала музею речі, пов'язані з президентом: меблі, предмети

мистецтва, зброя та рибальське спорядження, почесні відзнаки, а також офіційні подарунки, отримані під час державних візитів і з нагоди свят [220].

У 2009 р. Музей був закритий на реконструкцію і знову відкрив двері для відвідувачів у 2012 р., при цьому збільшилася кількість виставкових залів та реконструйована обстановка 70-х рр., у якій працював фінський президент [284]. Крім того, у музейних експозиціях представлені особисті речі президента, зокрема його мисливські та рибальські спорядження, а також колекція краваток, оскільки президент У. Кекконен був відомим майстром спілкування та носив стильний одяг, який часто підкреслював його дії [221].

Після реконструкції відвідування Музею значно знизилося, незважаючи на забезпечення сучасною музейною атрибутикою та можливістю для користувачів, що не забезпечило покриття видатків із підтримки діяльності Музею та відбиття потрачених на ремонт коштів. Хоча за попередній 22-річний період діяльності, «Таммініємі» відвідало понад 600 тис. чол. [18]. Тому Національна рада зі старожитностей Фінляндії, якій підпорядковується Музей, вирішила у 2015 р. перевести установу лише на літній режим роботи до перегляду парламентом фінансування музейної справи в країні. Так, у 2017 р. Музей відновив щоденну роботу [127].

Архів імені Урхо Кекконена

Президентський архів У. Кекконена був створений у 1970 р. з ініціативи самого президента, який після візиту до США та ознайомлення з Президентською бібліотекою Ф. Рузвельта, вирішив свою документальну спадщину виділити окремо. Саме в кін. 60-х рр. ХХ ст. відбулась політична криза у Фінляндії, загострилися відносини з СРСР і У. Кекконен планував залишити президентський пост після третього терміну у 1974 р. та зайнятися інвентаризацією архівів і написанням мемуарів, а потім надати доступ для дослідників для вивчення політичної історії Фінляндії, зокрема взаємовідносини з СРСР та європейськими країнами. За фінською традицією попередники У. Кекконена залишали президентську офіційну документацію

як приватну власність, через що частина з них була втрачена під час Другої світової війни. Це був додатковий аргумент для створення приватного президентського архіву. Лише, починаючи з президента М. Агтісаарі (1994–2000) всі президентські папери залишались у фондах архівного департаменту Офісу Президента Фінляндської Республіки з подальшою передачею до Національного архіву Фінляндії [219, с. 103].

Архів Урхо Кекконена розмістився в м. Оріматтіла провінції Пяйят-Хяме на півдні Фінляндії у будинку, купленому спеціально для цих цілей. За реставрацією та перебудовою наглядав сам президент, який хотів зробити його більш зручнішим для дослідників. Необхідно відмітити, що Архів У. Кекконена один з небагатьох приватних архівів світу, де дослідники за потребою можуть працювати і вночі [19].

До складу архіву увійшли особисте листування, щоденники дружини, письменниці Сюльві Уйно, документи з початкового політичного та партійного життя У. Кекконена 30-х рр., а пізніше в уряді, парламенті та на посаді прем'єр-міністра. Архівний фонд складає понад 350 метрополиць, на яких розміщені крім документів президента, ще й 70 приватних колекцій (фонди Партії центру, відомих політиків та вчених, які співпрацювали з У. Кекконеном або займались вивченням історії Фінляндії періоду Кекконена, зокрема історик, етнолог, академік К. Вілкуна) [17].

У фондах зберігається велика колекція фотоматеріалів (понад 35 тис. одиниць), які висвітлюють життя та політичну діяльність президента та період його правління.

Архівні фонди установи постійно поповнюються новими документами або, найчастіше, мультимедійними ресурсами, а також документами сучасників періоду президента Кекконена або його соратників. Так, у 2013 р. фонд поповнився приватними документами з сім'ї Кекконенів (Тімо та Бріти) та деяких інших обсягом 16 метрополиць, а також приватною бібліотекою Танелі Кекконена, фінського дипломата та сина президента У. Кекконена [240].

З метою оперативного забезпечення запитів користувачів, якіснішого збереження та розкриття фондів, Президентський архів із початком першого десятиліття ХХІ ст. розпочав оцифрування архівних документів і матеріалів, які увійшли в електронну колекцію документів (yksa.fi/uka) із повним доступом для користувачів та дослідників. Лише у 2013 р. було переведено в електронну форму близько 15 тис. нотних видань, понад тисячу світлин тощо [240].

Для відвідування Архів Кекконена був відкритий лише у 1995 р., а починаючи з 2001 р. майже всі архівні фонди стали доступними для дослідників. Відсутність доступу до архівних президентських документів на ранньому етапі пояснюється нормативними обмеженнями на інформацію, що вони містять. Цей процес урегулювання термінів відкриття документів у Фінляндії точився з 1951 р. з ініціативи тодішнього прем'єр-міністра У. Кекконена. До цього часу існувала заборона на публікацію документів зовнішньополітичної діяльності держави без дозволу міністра. У. Кекконен запропонував спочатку термін 25 років, але потім уряд зупинився на 50 роках через ускладнення взаємовідносин із Радянським Союзом. Адже саме ці відносини складали більшу частину документів дипломатичного корпусу. Пізніше Кекконен неодноразово звертався до цього питання, і лише у 1992 р. уряд затвердив термін таємниці державних документів у 40 років. Усе ж попри відкриття президентських документів, його особисті записи, щоденники, листування залишаються закритими за наполяганням сім'ї Кекконенів [240].

У виставковій діяльності Архів співпрацює з багатьма державними та приватними структурами, зокрема музеями, Національною радою зі старожитностей, Національною бібліотекою Фінляндії, МЗС Фінляндії та ін., а також входить до Асоціації приватних архівів Фінляндії, засновану у 1999 р.

Найплідніша співпраця відбулася з Національною бібліотекою, у результаті якої у 2005 р. на порталі Бібліотеки було відкрито інтернет-сторінку (<http://www.doria.fi/ukk>) з електронними версіями опублікованих авторських

робіт У. Кекконена та видання фінського історика А. Уйно за період 1997–2000 рр., присвячені фінському президенту [240].

Попри важливий характер джерельної бази Архіву, його фонди не користуються популярністю. Так, за період 1995–2011 рр. архівні фонди стали об'єктами досліджень 705 науковців дослідників. Але за останнє десятиліття інтерес дослідників до власної історії та фінсько-російських відносин зріс і становить близько 300 дослідників на рік [223].

Але установа активно нарощує потенціал дистанційного забезпечення дослідників архівними документами. Із цією метою на інтернет-порталі Архіву представлена база даних архівних документів, зокрема описи фондів (<https://yksa3.darchive.fi/YKSA3/public/archive/UKA/index.jsp>). Так, лише у 2013 р. користувачам було надіслано понад 1300 електронних документів [223].

Серед науковців, які зверталися до президентського архіву Кекконена, слід відзначити професора В. Лота, голови Координаційного комітету істориків ЄС та професора Сорбони Ж.-А. Суту [229], а також професорів Гельсінського університету І. Аутіо-Сарасмо та К. Міклоссі [204], які з нового погляду розглянули історію конфронтації періоду «холодної війни» між Заходом та Сходом

З початку створення Архіву раду директорів установи очолювали син президента Матті Кекконен (1970-1998), а потім онук Тімо Кекконен (з 1998 р.). До складу цієї ради входили також, крім ще одного сина президента Танелі, відомі науковці К. Вілкуна, В. Іхамуотіла (*Veikko Ihamuotila*), П. Саарінен (Pellervo Saarinen), Ю. Суомі (Juhani Suomi) та ін. Рада призначає директора Архіву, яким з 2019 р. став фінський історик Т. Енберг.

І хоча Архів є приватною структурою, але зважаючи на його статус як президентської документальної колекції, то він отримує 80 % субвенцій із державного бюджету через Міністерство освіти. При цьому стартовий капітал для функціонування архівної установи дали приватні підприємства «Metsäliiton», «Hankkijan», «Raision» та ін. в обсязі пів мільйона фінських

марок [28]. Після смерті президента У. Кекконена у 1987 р. була заснована громадська організація Асоціація суспільної спадщини Урхо Кекконена, яка займається підтримкою наукових досліджень спадщини президента Кекконена, популяризація його ідей серед молодого покоління, а також проведення конференцій та зустрічей, присвячених 8-му президенту Фінляндії.

Попри відкритість архіву постать президента Урхо Кекконена залишається малодослідженою, а його роль у післявоєнній Фінляндії, налагодження взаємовідносин з СРСР та країнами НАТО не коригується. Починаючи з 1986 р., фінський історик Ю. Суомі опублікував декілька томів, присвячених офіційній біографії У. Кекконена, проте фінські історики розкритикували його праці за те, що він не дав посилання на джерела, хоча був допущений до президентського архіву та архіву МЗС Фінляндії [23]. Проте більше так ґрунтовно до цієї проблеми науковці не зверталися.

Отже, у Фінляндії створення меморіальних закладів зі збереження документальної спадщини президентської влади відбулося завдяки авторитету та політичного впливу президента-маршала Маннергейма, прихильники якого хотіли відзначити його вклад у становлення незалежності та розвиток країни, а також з ініціативи президента У. Кекконена, який намагався зберегти для дослідників свою документальну спадщину, пов'язану зі складним періодом у фінській історії – взаємовідносини з Радянським Союзом. І якщо спадщина Кекконена націлена на дослідників фінської історії та державознавства через архівні документи, то меморіальні ресурси Маннергейма спрямована на музейно-виставкову діяльність із висвітлення історії Фінляндії XIX–XX ст.. через призму життєвого шляху військового маршала та президента Г. Маннергейма.

Чеська Республіка

Інститут президентства в Чеській Республіці був запроваджений восени 1918 р. під час бурхливих революційних подій: падіння монархії Габсбургів, розпаду Австро-Угорської імперії, проголошення Чехословацької Республіки.

Офіційно ця інституція була затверджена Конституцією 1920 р. Згідно неї президент, на той час обраний був Т. Масарик (1918–1935), мав великі повноваження: обирався парламентом на 7 років, представляв країну на міжнародній арені, міг скликати та розпускати Національні Збори, призначати уряд, вводити військовий стан, а також мав законодавче вето. Але після відбудови країни та переведення її на демократичні засади розвитку, великі повноваження президента привели країну до краху у 1938 р., коли президент Е. Бенеш (1935–1938) прийняв умови Мюнхенського договору, а його наступник Е. Гах (1938–1945), взагалі в березні 1939 р. пішов на ліквідацію республіки та передачу країни під управління Німеччини.

Після Другої світової війни була прийнята нова Конституція у 1948 р., яка закріплювала президентську форму правління, але з обмеженням влади рад. У країні на довгі роки запанувала комуністична ідеологія та домінування влади комуністичної партії.

Лише в кінці 80-х рр. ХХ ст. під впливом процесів лібералізації в Центрально-Східній Європі та перебудови в СРСР посилювався громадянський рух за політичні та демократичні права і свободи – розпочалась «оксамитова» революція, у результаті якої президентом Чехословаччини був обраний Вацлав Гавел, лідер Громадянського форуму.

У 1993 р. В. Гавелу довелося стати й першим президентом Чеської Республіки (1993–2003) після розпаду Чехословаччини на дві країни: Чехію та Словаччину. На цій посаді Гавел перебував майже 10 років і був змінений В. Клаусом (2003–2013). У 2013 р. відбулися перші прямі президентські вибори, перемогу на яких здобув М. Земан (2013–2023).

У цій роботі не ставилося завдання ґрунтовно висвітлювати історію інституту президентства в Чеській Республіці, але ця історична довідка засвідчує важливість саме двох політичних особистостей у новітній історії чеського народу: Т. Масарик – перший демократичний президент Чехословаччини та В. Гавел – перший президент Чеської Республіки. Ім'я першого носить багато пам'ятних місць, навчальних та культурних закладів,

то спадок другого набагато цінніший. Причини популярності особистості Гавела лежать у його постаті та характері. За словами дослідників його життя «Гавел – демократ у самому ідеальному, можна сказати, літературному сенсі слова. Він був не стільки лідером, скільки орієнтиром. Не стільки правителем, скільки обличчям нації» [262]. Тому для збереження документальної, літературної спадщини президента Гавела, для її вивчення та популяризації була створена громадська організація «Бібліотека Вацлава Гавела» на зразок американських президентських бібліотек. Як і в американських бібліотеках, тут зберігається і досліджується не лише документальні ресурси, пов'язані безпосередньо з В. Гавелом, а й ті, що висвітлюють головні історичні події другої половини ХХ ст. За побажанням самого Гавела, його ім'я виступає лише як реклами для привертання уваги дослідників та молоді епохи ХХ ст., часу великих перетворень, надій та розчарувань [263].

Бібліотека Вацлава Гавела

Бібліотека Вацлава Гавела – це місце збереження та популяризації документів та матеріалів із новітньої історії Чеської Республіки, які не стали об'єктом формування Архіву Офісу Президента Чеської Республіки, а також визначення місця й ролі лідера «оксамитової революції», президента Чехословаччини та першого президента Чеської Республіки В. Гавела в утвердженні демократичних принципів державного управління та формування громадянського суспільства.

За задумом засновників, установа повинна презентувати В. Гавела як письменника, драматурга та політика чеської та міжнародній громадськості, а також інтегрувати його творчість і погляди в сучасний контекст розвитку культури та політичного життя, сприяти вихованню молоді в дусі патріотизму, знання власної культури [1]. Крім того, сам колишній президент виступав за створення установи з постійною «живою» творчою атмосферою, у якій проводяться різноманітні культурні заходи, а не побудову меморіального пам'ятника періоду його правління [298].

Фундатором Бібліотеки як недержавної та некомерційної організації у 2004 р. виступили провідні чеські активісти, родичі та друзі президента Гавела: Дагмар Гавел, Карел Шварценберг и Мирослав Петрушка при фінансовому забезпеченні Фонду Зденека і Мікаелі Бакала. Чеський мільярдер Зденек Бакала, давній друг та соратник В. Гавела купив у 2010 р. приміщення в історичному центрі Праги – Градчани, будинок відомий як «Дім поряд з колоною Драгомира», у якому раніше проживала дружина чехословацького президента Едварда Бенеша [470]. До цієї події Бібліотека не мала постійного приміщення і робила лише оглядові постійно діючі експозиції в провідних галереях країни. Проте через технічні проблеми реконструкцію старовинної будівлі не було завершено й у 2015 р. Бібліотека переїхала на постійне місце в приміщення, що межує з палацом Шваценберг поблизу Празького Граду. На першому поверсі розташовані музейні експозиції, присвячені життю та діяльності В. Гавела, зали для тематичних заходів та культурних подій, зокрема театралізованих постановок на п'єси, написані президентом Гавелом. Для цих цілей старовинний двір було покрито скляною поверхнею та організований великий зал із сонячним освітленням, який не змінив старовинне обличчя будівлі. На другому поверсі знаходяться адміністративні приміщення, архів, бібліотека та читальний зал для дослідників чеської історії та спадщини президента [265].

У травні 2012 р. Бібліотека відкрила свою філію в Лінкольн-центрі в Нью-Йорку. 1 вересня 2015 р. Бібліотеку очолив чеський політичний діяч, експрес-секретар Гавела, сенатор чеського парламенту та голова комітету з іноземних справ, оборони та безпеки, а також біограф президента Гавела М. Жантовські. Він змінив на посаді директорку М. Смолікову. Під керівництвом останньої була розроблена програма розвитку архівної, науково-дослідної та видавничої діяльності організації. А з 2024 р. директором став М. Бабік, експерт з міжнародних відносин.

У червні 2023 року Бібліотека змінила організаційно-правову форму на Благодійний фонд, проте основні напрями діяльності залишилися незмінними:

- збір, збереження, дослідження та популяризація документальної спадщини президента Гавела та періоду його правління, організація науково-дослідної та експертної роботи в цьому напрямі;

- організація книжкових та музейних експозицій, тематичних семінарів, дискусійних клубів, лекцій провідних експертів, політиків та громадських діячів, концертів та спектаклів;

- видавнича діяльність, спрямована на популяризацію літературної спадщини В. Гавела та творів про нього і новітню історію Чеської Республіки;

- реалізація міжнародних проєктів, зокрема «Європейські діалоги» та ін.;

- нагородження та преміювання активістів громадянського суспільства, борців та права та свободи людини, демократичні цінності тощо [245].

Видавнича діяльність організації спрямована на розкриття документальної спадщини чеського президента та поширення досліджень про його життя та діяльність. Усі видання поділені на шість серій: журнал «Робочі нотатки Бібліотеки В. Гавела», публікації Бібліотеки Вацлава Гавела, Студентська серія, «Розмови з Лану», спадщина Павла Юрачека та матеріали конференції Бібліотеки Вацлава Гавела. З 2009 р. випускається щоквартальний журнал «Робочі нотатки Бібліотеки В. Гавела», у якому вміщені як наукові розвідки з різних галузей знань (історія, політологія, філософія, літературознавство), так і літературні твори, присвячені першому президенту та історичні документи, раніше неопубліковані. Цікаве рішення Бібліотека впровадила для популяризації матеріалів організаційних заходів, які вона проводила або брала участь. Так, з 2014 р. при підготовці матеріалів конференцій увага приділялася художньому оформленню видання згідно тематики із залученням чеських митців. Бібліотека підтримує і видання мистецьких творів різного формату, які висвітлюють новітній період історії чеського народу, його боротьбу за свободи і права людей [245, с. 21–22].

В. Гавел був не лише відомим політиком, борцем за свободи громадян, а ще й талановитим письменником, сценаристом. Тому одне із завдань Бібліотеки – відновлення повної палітри всіх його відомих та невідомих

творів. Так, у 2011 р. Бібліотека надрукувала збірник, підготовлений А. Фреймановою «Про театр Вацлава Гавела», у якому були представлені невідомі раніше п'єси [412]. А з 2019 р. Бібліотека почала видавати творчі праці Гавела, в основному п'єси, у мініатюрному форматі для поширення серед молоді.

Позиціонуючи себе не лише як бібліотека-архів, а як культурний інститут, спрямований на популяризацію ідей В. Гавела та залучення уваги громадянського суспільства до обговорення актуальних проблем сьогодення, Бібліотека організує постійні дискусії на політичні та соціальні теми, читання, лекції й семінари тощо. У цих заходах у різні часи брали участь провідні світові лідери та політики, які відстоюють демократичні цінності та свободи і права людей, зокрема М. Олбрайт, Й. Гук, Е. Аппельбаум, М. Ходорковський, дисиденти з Білорусії, Північної Кореї та ін. країн [236].

Міжнародний проєкт «Європейські діалоги» був задуманий ще В. Гавелом для залучення до обговорення проблем та перспектив європейського співтовариства простих громадян (учених, журналістів, митців, студентів), які не мають влади, але їхній голос стає вирішальним при пошуку шляхів виходу з кризи, у якій опинився ЄС в останні роки. Проєкт реалізується як дискусійна платформа між відомими спікерами та глядацькою аудиторією. Під час бурхливих подій лютого 2014 р. в Україні Бібліотека В. Гавела організувала форум щодо перспектив демократичного розвитку української держави та її шлях до ЄС, запросивши на нього українського публіциста та громадського діяча М. Рябчука. Цікавим також виявилася дискусія президента Німеччини Й. Гаука з чехословацьким дисидентом П. Пітгартом про майбутнє Європи [82].

Відзначаючи важливість розвитку демократичних інститутів у світі, проблеми боротьби за громадянські права, Бібліотека виступила ініціатором організації щорічної премії (у розмірі 60 тис. дол. США) «Премія імені Вацлава Гавела з прав людини», яка присуджується з 2013 р. організацією разом та за підтримки Парламентської асамблеї Ради Європи і Фонду Хартії

77 за видатні заслуги щодо захисту прав людини в Європі та за її межами. У 2013 р. першим лауреатом премії став А. Беляцький, білоруський опозиціонер, який на момент нагородження знаходився в білоруській в'язниці. А у 2023 р. – Осман Кавала, турецький правозахисник, бізнесмен, який фінансував ряд правозахисних проєктів у Туреччині за що був звинувачений і посаджений до в'язниці у 2017 р. [141].

За ініціативою В. Гавела його Бібліотека не лише багато уваги приділяє навчальним і виховним матеріалам для молоді (лекції, семінари, інтерактивні програми), а й підтримує талановитих. Із цією метою була запроваджена Премія Бібліотеки Вацлава Гавела для учнів старших класів та студентів за написання есе з літературної, мистецької, соціально-політичної тематики. Журі конкурсу складається з близьких та друзів В. Гавела, чеських діячів культури та мистецтва. З 2021 р. було створено аудіовізуальну платформу «Havel Channel Young» для залучення здібної творчої молоді до 25 р., які стають творцями ефірів, заходів, театральних постановок [245, с. 71].

Основу документальних фондів становить документальна спадщина В. Гавела, зокрема мистецькі матеріали, аудіо, відео та архівні документи з власного архіву президента. Перед бібліотекою стоїть завдання – перевести в цифрову форму всі документи та матеріали, що зберігаються в організації, для полегшення доступу до них та залучення ширшого кола користувачів та дослідників. До всіх електронних ресурсів є відкритий доступ, але після реєстрації на порталі бібліотеки. До складу бібліотечних та архівних фондів увійшли літературна спадщина чеського режисера Павла Юрачека, фотоархів фоторедактора газети «Lidové» Ульриха Скача Oldřicha Škáchy [236].

На 1 січня 2023 р. на зберіганні знаходилося близько 59 тис. одиниць документів на різних мовах, зокрема близько 5,5 тис. книг та 1669 періодичних видань, 2124 фотографії, 565 аудіо та 384 відеофайлів, 6 594 листи та понад 35,5 тис. бібліографічних записів про В. Гавела [245, с. 15]. Четверту частину книжних фондів складають авторські видання експрезидента, опубліковані ним до, під час та після перебування на президентській посаді.

Серед науково-інформаційних джерел, що зберігаються та оцифровуються в Бібліотеці є аудіозаписи Радіо «Вільна Європа» (1977–1989), студентські та викладацькі доповіді, присвячені В. Гавелу і виголошені в університетах Чехії і зарубіжжя (близько 150 документів).

Активно впроваджуючи сучасні інформаційні технології, Бібліотека не лише оцифровує джерела, а й надає дистантний доступ до них дослідникам. Так, вже у 2013 р. на порталі організації було зареєстровано 860 користувачів та було надіслано 126 електронних запити на електронну пошту, з яких лише десяту частину направили вимушені були обслуговувати в читальному залі Бібліотеки, а інші були задоволені електронними копіями документів. Серед найбільш відомих дослідників, які звернулися дистантним способом були: чинний на сьогодні директор Бібліотеки В. Гавела М. Зантовські, який готував біографію президента, Л. Юнгманнова та Л. Чепкова, з Академії наук Чеської Республіки, які займалися гавеловською бібліографією [244, с. 15].

На 1 вересня 2024 р. архівний портал Бібліотеки (archive.vaclavhavel-library.org) нараховував близько 73 тис. записів, серед яких понад 2800 повних текстів документів, 2125 світлин та 403 відеоматеріалів, 568 аудіозаписів та понад 41 тис. бібліографічних записів. Цей портал став найбільш повним депозитарієм прямої мови президента Гавела, його творів, як до президентської посади, так і після. Більша частина цих ресурсів була передана з президентського вебсайту «www.hrad.cz» після залишення Гавелом посади президента у 2003 р. Крім того, представлена інформація про діяльність президента Гавела в законотворчому та конституційному процесі, участь у нагородженні та помилуванні громадян, зарубіжні візити та прийому іноземних делегацій. Інформаційні ресурси згруповані за хронологічним та тематичним принципами, що полегшує пошук та користування ними.

Наповненням та підтримкою цього мережевого ресурсу займалися Канцелярія Вацлава Гавела та кіностудія «Баррандов» (Barrandov Studio Multimedia), а керівником проекту був М. Відлак.

Серед документів представлених на порталі Бібліотеки присутні й матеріали, пов'язані з Україною. Це 493 документи, серед яких промови, поздоровлення, матеріали конференцій, фото та відеоматеріали, тости та ін. за авторством самого В. Гавела або його соратників.

Завдяки активній діяльності Бібліотеки В. Гавела з популяризації його документальної спадщини його прогресивні ідеї створення громадянського суспільства, боротьба за свободи людей не відходять в історію, як «оксамитова революція», а постійно живлять як громадських, так і політичних активістів, що підтверджує рівень демократизації в сучасних Чехії та Словаччині. У відомій празькій галереї «Монмартр» у Старому Місті функціонує постійна виставка з елементами інтерактивних технологій «Вацлав Гавел: чеський міф чи Гавел в двох словах», яка присвячена не лише самому першому чеському президенту, а й тим змінам, які відбулись у чеському суспільстві з приходом до влади В. Гавела. Ім'я Вацлава Гавела носить не лише його бібліотека в Чехії та її філіал у США, а й муніципальна бібліотека в Парижі, яка відкрилася у 2013 р. [282].

Інститут Вацлава Клауса

Інститут Вацлава Клауса заснований у 2012 р. для дослідження політичної та управлінської спадщини другого президента Чеської Республіки В. Клауса. За задумом фундаторів Інститут повинен стати провідним ліберально-консервативним «мозковим» центром у Центрально-Східній Європі. Тому коло наукових інтересів значно ширше дослідження діяльності президента Клауса, а поширюється на історію краху комуністичних режимів у європейських країнах у ХХ ст., вивчення глобальних сучасних загроз та підтримка демократичних процесів у країнах Європи. Із цією метою співробітники Інституту здійснюють пошук та формування архівних і бібліотечних колекцій, які стосуються цього періоду та ролі чеського президента зокрема. Крім того, одне із завдань установи – це просвітницька діяльність, яка полягає в організації конференцій і семінарів, дискусійних клубів та підтримка наукових публікацій.

Інститут Вацлава Клауса є громадською організацією, якою керує Рада директорів, до якої входить сам колишній президент та Наглядова рада. Виконавчий директор інституції І. Вайгль.

Вебсайт Інституту (<https://www.institutvk.cz>) займається популяризацією поточної активної політичної діяльності В. Клауса, просуваючи його промови, коментарі щодо чеських, європейських та світових подій, що впливають на сучасний порядок денний у світі, а також рекламуючи купівлю книжкових видань, опублікованих за сприяння Інституту.

Отже, у Чеській Республіці поєдналися дві моделі президентських меморіальних установ: установа зі збереження та популяризації документальної спадщини чеського президента В. Гавела та інститут просування ідей президента В. Клауса як платформа для постпрезидентської політичної діяльності. Необхідно зазначити, що Бібліотека В. Гавела приділила більше уваги популяризації спадщини президента завдяки застосуванню новітніх інформаційних технологій, що дає змогу охопити ширшу аудиторію та залучити дослідників із різних куточків світу.

Висновок до Розділу 4

Інститут президентства на теренах європейського простору має менший історичний досвід, ніж на американському континенті. Попри появу цього інституту в середині XIX ст., масового поширення зазначена інституція набула після закінчення Першої світової війни та низки революцій у Європі. Зважаючи на європейську політичну традицію та сильні позиції парламентаризму, інститут президентства не набув, у більшості випадків, такої авторитетності та політичного впливу, як у США, тому й документальна спадщина не виділялася для зберігання в окремих установах, а історична пам'ять про президентів зосередилася в музейній площині, представляючи переважно музейні предмети, пов'язані з особистістю президентів.

У Європейських країнах президентські музеї не йдуть у порівнянні з американськими президентськими бібліотеками в граціозності та монументальності, залучені в фінансуванні та популяризаторських заходах. Проте можна відзначити величні президентські музеї-меморіали генерала де Голля у Франції та генерала Маннергейма у Фінляндії.

Ураховуючи відсутність, у більшості випадків, сталого політичного розвитку та наступності влади за останню сотню років, у європейському інформаційному просторі склалася традиція відзначення лише визначних політичних діячів, зокрема президентів. Ініціатива для побудови меморіальних історичних установ виходить як від державної влади, так і від місцевих громад або ж самих президентів, які хотіли б залишити після себе постійну згадку для майбутніх поколінь за аналогією зі США. Зокрема, у Німеччині були створені п'ять федеральних музеїв президентів та канцлерів, із них – два музеї президентів: Меморіал Федерального президента Ф. Еберта, який став першим демократичним Президентом Веймарської Республіки і доклав зусиль до впровадження демократичних цінностей у німецьке суспільство, та Меморіал Федерального президента Т. Хейса, першого Президента ФРН та батька німецької конституції 1949 р. В Австрії функціонує Музей Карла Реннера, першого федерального канцлера Першої Австрійської Республіки (1918–1920), а потім президента Другої Австрійської Республіки. В Італії попри Історичний архів Президента Республіки організовано архів-музей із вивчення документальної спадщини одного з видатних президентів Алессандро Пертіні.

У цій тенденції виділяється французький досвід створення президентських музеїв. Так, крім відзначення вкладу в розвиток країни та відбудову післявоєнного світу після Першої світової війни Президента Р. Пуанкаре, було побудовано меморіальні музеї п'ятьом президентам П'ятої Французької республіки від Шарля де Голля до Ж. Ширака.

Необхідно зазначити, що в переважній більшості в європейській країні архівні документи та матеріали офіційної діяльності президентів зберігаються

в національних архівах, а окремі документальні колекції президентської влади зосереджені на збереженні як особистих документів, листування, фото та відеоматеріалів, так і музейних предметів, які доповнюють картину політичного життя та підкреслюють особисті риси президентів. Винятки становлять Музей президентства Португальської Республіки, Історичний архів президентства Республіки, Архів імені Урхо Кекконена у Фінляндії, які зберігають як офіційні документи, так і матеріали особового походження.

Американська традиція президентських бібліотек має досить важливий вплив на організацію збереження документальної спадщини президентської влади на теренах Європи. Так, за згадками в ЗМІ, деякі президенти після відвідування США та ознайомлення з діяльністю президентської бібліотеки вирішували втілити американський досвід у своїй країні. Так, литовський президент В. Адамкус, який довгий час жив в еміграції в США, ще за часів свого президента створив Президентську бібліотеку-музей В. Адамкуса, фінський президент У. Кекконен вирішив організувати президентський архів та музей після офіційного візиту до США. У Чеській Республіці Президентська бібліотека Вацлава Гавела взяла американський досвід не організаційної форми, а методи та засоби популяризації історичної та документальної спадщини чеського президента. Тому й ця Бібліотека являє собою більше електронний ресурс, ніж музей чи архів. Спроба створення Бібліотеки і музею президента Леха Валенси в Польщі закінчилася поразкою через фінансові труднощі та політичні дискусії щодо майбутнього проекту через установа фактів у біографії польського лідера.

Зважаючи на досить невеликий термін розбудови мережі президентських бібліотек та музеїв на теренах європейських країн, адже в більшості випадків вони були створені в кінці ХХ – у першому десятилітті ХХІ ст., очікуємо розвиток цих інституцій із накопичення та представлення в електронному інформаційному просторі більшого масиву інформаційних джерел для залучення їх у науковий обіг та популяризації історичної пам'яті про визначних людей та історичних подій.

Розділ 5

МЕРЕЖА СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ БІБЛІОТЕЧНО-МУЗЕЙНО- АРХІВНИХ УСТАНОВ В КРАЇНАХ АЗІЇ ТА АФРИКИ

5.1. Президентська бібліотека Азербайджанської Республіки

Інститут президентства в Азербайджанській Республіці був запроваджений 18 травня 1990 р. шляхом внесення змін до Конституції тоді ще Азербайджанської РСР. Зазначимо, що на терені СНД – це була одна з перших країна, яка встановила президентські форму правління [296, с. 161]. Після політичних криз початку 90-х рр. ХХ ст., у 1993 р. встановилася президентська влада з великим авторитетом політичного лідера Г. Алієва (1993–2003), який зміг забезпечити політичну стабільність та економічний розвиток країни. Після нього четвертим президентом Азербайджану став його син Ільхам Алієв (президент із 2003 р.). Згідно Конституції 1995 р. в Азербайджані встановлено президентські форму правління з широкими повноваженнями президента, а зміни до конституції 2002 та 2009 років прибрали з конституції виборчі обмеження та надали можливість переобиратися чинному президенту безліч разів.

Ураховуючи політичний авторитет президента Г. Алієва, його вплив на розвиток сучасного Азербайджану та продовження його державної політики наступним президентом та сином, увіковіченню історичної пам'яті про нього приділяється багато уваги, і цей процес розпочався ще за його життя. Так, його ім'ям названо багато культурних та інфраструктурних об'єктів в країні та за кордоном (міжнародний аеропорт, культурний центр у Баку, парк у Тбілісі, проспекти в Туреччині та Йорданії тощо). По всьому світу встановлені його меморіальні скульптури, його зображення наявне на поштових марках та пам'ятних знаках і монетах. Проте меморіальною документальною спадщиною Гейдара Алієва, як і інших азербайджанських президентів, опікується Президентська бібліотека Азербайджану. Офіційна документація

Адміністрації Президента, урядових служб та ін. вищих державних органів зберігається в Архіві громадсько-політичних документів Азербайджанської Республіки, колишньому Партійному архіві Азербайджанської РСР. Подарунки президенту Г. Алієву, його особисті речі, фото та відеоматеріали експонуються в Музеї Гейдара Алієва при Центрі Гейдара Алієва в Баку.

Президентська бібліотека Азербайджанської Республіки

Більшість президентських бібліотек виконують саме меморіальну функцію з формування та збереження документальних ресурсів із питань інституту президентства, державотворення, права та історико-культурної тематики, а також забезпечення обслуговування цими ресурсами всіх зацікавлених читачів. При цьому частина з них займається забезпеченням органів вищої державної влади оперативною інформацією стосовно реакції ЗМІ на актуальні події в країні та за кордоном, а також теоретичними напрацюваннями щодо підготовки державних рішень і супроводження їхнього виконання. Таку подвійну роль відіграє Президентська бібліотека Управління справами Президента Азербайджанської Республіки. Так, ця бібліотека – центр формування й популяризації літератури з азербайджанської державності, національної ідеології та азербайджанознавства, а також місцем зі збереження документальної спадщини видатного азербайджанського лідера Г. Алієва.

Президентська бібліотека Азербайджанської Республіки створена 2003 р. з ініціативи тодішнього президента Г. Алієва, на базі двох найстаріших бібліотек Баку – Центральної міської бібліотеки та Бібліотеки господарського відділу Управління справами Президента Азербайджанської Республіки, колишньої бібліотеки Будинку політосвіти імені С. М. Кірова ЦК КПРС Азербайджану. Починаючи як спеціалізований бібліотечний відділ Адміністрації президента з обслуговування лише владних структур, бібліотека поступово розширила не лише базу інформаційних ресурсів і продуктів, а й коло користувачів завдяки впровадженню сучасних інформаційних технологій

у свою діяльність. Крім того, був зроблений головний акцент серед пріоритетів інформаційної діяльності на патріотизм та історико-культурну тематику.

Оскільки основою нової бібліотеки стали бібліотечні фонди публічної та партійної бібліотек, то й структура нової установи залишилася традиційною. Серед бібліотечних фондів наявні рідкісні екземпляри видань різними мовами XVI – XIX ст. , а також література з економіки, політики, державного будівництва, права, історії, філософії, статистики та інших наукових сфер. Попри наявність підшивок 250 найменувань періодичної преси, Бібліотека акцентує увагу на поповненні електронними виданнями [33, с. 521]. Лише за перші 10 років функціонування Бібліотеки 2013 р. загальна кількість надходження бібліотечного фонду нараховувала понад 41 тис. екземплярів книжкових видань, авторефератів та аудіовізуальних ресурсів. Але серед колекцій, отриманих у спадок від попередніх бібліотечних установ, виділяється бібліотечна колекція з мистецтвознавства (понад 50 тис. видань) [279].

За останні роки в Президентській бібліотеці була створена повноцінна електронна бібліотека з проблематики державотворення, інституту президентства, права, краєзнавства та історії Азербайджану. І хоча електронні ресурси орієнтовані, в основному, на співробітників Адміністрації президента Азербайджанської Республіки, але завдяки дистантному доступу до більшості матеріалів вона забезпечує велику кількість користувачів світової мережі важливою інформацією.

Унаслідок розширення інформаційних послуг і кількості повнотекстових інформаційних продуктів і тематичних колекцій Президентська бібліотека стала одним із головних інформаційних центрів Азербайджану з історико-правової та державотворчої проблематики. Це підтверджується постійно зростаючим відвідуванням інтернет-порталу бібліотеки. Так, за даними рейтингу порталу Similarweb (всесвітньовідомий показник оцінки якості сайту та відвідуваності) інтернет-портал Президентської бібліотеки посідає 775 місце серед азербайджанських

інтернет-сторінок (на 1 вересня 2024 р.) з відвідуваністю близько 50 тис. користувачів на місяць, хоча ще у 2014 р. знаходився на 1167 місці [434, с. 69].

До електронної бібліотеки входять: електронний каталог книг, електронні картотеки періодичних видань, бібліографічні бази даних, повнотекстові копії друкованих книг і наукових статей, електронні книги, колекції, бібліографічні покажчики, інформаційні бюлетені.

На основі книг, статей, довідкових видань, повідомлень інформаційних агентств і відкритих інтернет-джерел співробітники бібліотеки створили 12 тематичних колекцій, зокрема: «Промови, виступи, інтерв'ю, заяви Президента Азербайджанської Республіки Ільхама Алієва», «Ільхам Алієв і нафтова дипломатія Азербайджану (починаючи з 1994 р.)», «Олімпійський рух в Азербайджані», «Нагірно-Карабахський конфлікт», «Контракт століття», «Геноцид і депортація азербайджанців», «Азербайджанська діаспора», «Посол доброї волі», «Соціально-економічний розвиток регіонів Азербайджану (2004–2008 і 2009–2013 рр.)», «Державна служба», «Муніципальна влада». На жаль, більшість із них доступні лише азербайджанською мовою.

Використовуючи можливості сучасних інформаційних технологій, у Президентській бібліотеці на основі електронних колекцій документів були створені тематичні проекти, які розміщені на окремих інтернет-сторінках із прямим доступом із порталу бібліотеки. Таких електронних проектів на 2024 р. 48 шт.: «Гейдар Алієв. Збірник електронних документів», «Зовнішньополітична діяльність Президента Азербайджанської Республіки Ільхама Алієва», «Країна вогнів – Азербайджан», «Трагедія ХХ ст. – Ходжалінський геноцид», «Азербайджан. Державні символи та атрибути», «Нахчіванська Автономна Республіка», «Агресія. Баку. 1990. 20 січня», «Екологія Азербайджану», «Азербайджанська Республіка – 20», «Місто Іреван», «Азербайджанська Демократична Республіка» та ін.

Наприклад, електронний ресурс, присвячений Г. Алієву (<https://heydaraliyev.preslib.az>), був представлений користувачам у кінці 2008 р. у зв'язку з 85-річчям лідера азербайджанського народу. Крім ресурсів

«прямої мови» (доповіді, виступи, інтерв'ю, заяви та привітання), тут представлена повнотекстова література про нього, біобібліографія, фотогалерея та хроніка його життєвого шляху, а також електронна 45-томна книга «Гейдар Алієв. Наша незалежність вічна». Для читачів цікавим також є головні документи із зовнішньополітичної діяльності Г. Алієва, оскільки в країні вважається, що саме його успіх на міжнародній арені дав поштовх до розвитку країни та визнання її у світі. Цей значний документальний ресурс доповнюється переліком висловлювань виданих світових політичних і громадських діячів про Г. Алієва.

Вищезазначені електронні інформаційні ресурси доповнюються бібліографічними покажчиками та інформаційними бюлетенями. На порталі бібліотеки представлено 3 покажчики: «Законодавство Азербайджану: бібліографічна база», «Нові книги 2024 року», «Автореферати» (зокрема, «Закони Азербайджанської Республіки», «Укази та розпорядження Президента Азербайджанської Республіки», «Президент Азербайджанської Республіки: хроніка щоденної діяльності») і 16 щоквартальних та щорічних бібліографічних бюлетенів («Влада. Опозиція. Народ», «Історія. Культура. Наука», «Економіка Азербайджану», «Вибори в Азербайджанській Республіці», «Зовнішня політика та міжнародні відносини», «Нафта та газ», «Права людини», «Екологія», «Інформаційні технології»). Інформаційні бюлетені являють собою сучасну форму бібліотечного обслуговування новітньою бібліографічною інформацією з актуальної проблематики на основі моніторингу друкованих та електронних ЗМІ. Ця форма подачі інформації про події була започаткована у 2005 р., і сьогодні бібліотека надає повний доступ на порталі до всіх випусків. Бібліографічна інформація подається в хронологічному порядку та за мовним принципом: спочатку азербайджанські джерела, потім російськомовні та іноземні. Тематично бюлетені охоплюють усі сфери діяльності органів державної влади та суспільно значущу проблематику – права людини, екологія, культура. Останнім з'явився інформаційний бюлетень «Інформаційні технології» (2013 р.), який висвітлює

інформацію про події у сфері комунікацій, інновацій, електронного урядування та космічних досліджень.

Один із цікавих електронних проєктів «Екологія Азербайджану» (<https://eco.preslib.az>), який напряму не пов'язаний із питаннями держави, права та державного управління, але ця проблематика дуже важлива, і забезпечення інформацією про цей аспект людської діяльності, виховання екологічної культури населення стоїть не на останньому місці в Президентській бібліотеці. Зважаючи на те, що видобуток нафти в Азербайджанській Республіці становить лівову частку доходів держави, збереження природних ресурсів і забезпечення цілісності навколишнього середовища при розвитку нафто-газовидобувної сфери стоїть у пріоритетах цієї держави. І Президентська бібліотека як головний інформаційний центр вищої виконавчої влади підтримує інтерес до екологічної проблематики та поширення екологічних знань серед населення.

Екологічний інформаційний ресурс складається з п'яти глав, кожна з яких має свої розділи. Тут охоплені всі питання екологічної проблематики – від загальнотеоретичних до практичних прикладів екологічних проблем Азербайджану. У розділі «Екологічна просвіта» дається відповідь на питання «Що таке екологія?» та представлений електронний «Екологічний словник», у якому наведені терміни й поняття, що часто використовуються у сфері захисту навколишнього середовища. «Екологічний календар» відображає знаменні дати у сфері екології та навколишнього середовища, які відзначаються як у міжнародному масштабі, так і масштабі республіки. Крім того, користувачам ресурсу дається доступ до законодавчої бази з екологічного права Республіки та міжнародних конвенцій, а також бібліографія важливих видань, наукових статей (частково повнотекстовий ресурс) і перелік гіперпосилань на азербайджанські інтернет-джерела з екологічної проблематики.

Цей електронний ресурс доповнює тематичний реферативний бюлетень «Екологія», який виходить щоквартально, починаючи з 2010 р. Бюлетень складається з п'яти розділів: «Екологічна просвіта», «Нафта та екологія»,

«Навколишнє середовище», «Зміна клімату», «Біорізноманіття». Бібліографічна інформація представлена різними мовами: азербайджанською, російською, англійською, турецькою та ін. [253].

Необхідно зазначити, що Президентська бібліотека для забезпечення своїх користувачів новітньою та якісною інформацією, у тому числі й з актуальних питань держави та права зарубіжних країн, надає доступ до повнотекстових ресурсів, крім власного виробництва, ще й до передплачених баз даних, зокрема Polpred, IPR Books, законодавства Турецької Республіки, але лише в локальній мережі бібліотеки.

Отже, діяльність Президентської бібліотеки Азербайджанської Республіки побудована на формуванні та представленні електронних інформаційних ресурсів із проблематики держави та права, інституту президентства, історії, культури та екології Азербайджану. Цей ресурс побудований за тематико-хронологічним принципом і досить простий у користуванні та в доступі до всіх розділів електронної бібліотеки. І хоча більшість матеріалів представлена азербайджанською мовою, постійно проводиться робота з перекладу англійською найбільш важливих для країни тематичних збірників. Для спеціалізованих документальних колекцій, таких як президентські бібліотеки та музеї, буде корисним азербайджанський досвід створення мережевого консолідованого інформаційного ресурсу з певної проблематики, до якого входить не лише бібліографічна та повнотекстова інформація, а й мультимедійні ресурси (фото, відео), архівні документи тощо.

5.2. Мережа інформаційних центрів із питань збереження спадщини президента Республіки Казахстан

Пост президента в Казахстані був запроваджений 25 квітня 1990 р. Згідно закону «Про запровадження поста Президента» президент обирався Верховною Радою Республіки на шість років та виступав гарантом дотримання прав і свобод громадян республіки, Конституції і законів; був зобов'язаний

вживати необхідних заходів щодо охорони суверенітету, безпеки, територіальної цілісності; повинен був представляти республіку всередині країни і в міжнародних відносинах. Тобто президент мав представницькі повноваження, характерні для парламентської республіки. Але вже в листопаді 1990 р. із прийняттям закону «Про вдосконалення структури державної влади» повноваження президента значно збільшилися і країна перейшла до президентської форми правління. І 1 грудня 1991 р. відбулися прямі вибори президента Казахстану.

Із того часу інститут президентства змінювався і на сьогодні в Казахстані склалася президентсько-парламентська форма правління з обранням президента на основі прямих загальних виборів терміном на 5 років. Довгий час посаду президента займав Н. Назарбаєв, який отримав офіційний титул – Перший президент Республіки Казахстан – Лідер нації (Єлбаси) та навіть державне свято – День Першого президента Республіки Казахстан [332]. На початковому етапі, після складання повноваження президента в березні 2019 р., Н. Назарбаєв продовжував грати велику політичну та суспільно-важливу роль у функціонуванні держави, будучи головою Ради безпеки Республіки Казахстан (до 1 січня 2023 р.), конституційно консультативно-дорадчого органу при Президентові Казахстану, головою Асамблеї народу Казахстану (до 28 квітня 2021 р.), головою правлячої партії «Нур Отан» (до 28 січня 2022 р.). Але пізніше, з 2022 р., його політичний вплив слабшає через незадоволення перебування його в політичній системі Казахстану після відставки, яке було одним із гасел масових протестів у країні взимку 2022 р. Згадку про першого президента Республіки Казахстан вилучили з Конституції країни, а також втратив силу Закон Республіки Казахстан від 20 липня 2000 р. № 83-ІІ «Про Першого Президента Республіки Казахстан – Лідера Нації» [307]. У країні розпочався процес зменшення присутності Н. Назарбаєва як першого президента в інформаційному просторі: відбулося повернення назви столиці із Нур-Султан, на честь Назарбаєва, до попередньої – Астана, почали

змінювати назви вулиць, навчальних закладів та закладів культури, навіть прибрали скульптуру Н. Назарбаєва з Національного музею [368].

Відхід від культу Назарбаєва поступово відобразився й на функціонуванні мережі історико-культурних установ та меморіальних пам'яток, пов'язаних із першим президентом. Зазначимо, що на момент відставки Н. Назарбаєва з поста президента в Республіці Казахстан функціонували: Бібліотека Першого президента Республіки Казахстан – Лідера нації, до складу якої входив Музей Першого президента Республіки Казахстан, Фонд Першого президента, а також Архів президента в м. Алмати [437].

Персоніфікація інституту глави держави та керівництво країною сильною харизматичною і вірною цінностям конституціоналізму особистістю, на думку провідного дослідника інституту президентства в Казахстані В. А. Маліновського, виявилось найбільш вдалим та актуальним для початкового етапу розвитку цієї країни [352, с. 13]. Отже, і меморіальна та документальна спадщина першого президента не лише цінний матеріал для істориків, а й джерело патріотичного виховання казахської молоді. Крім того, документальні ресурси, які створювалися в результаті діяльності всього комплексу інституту президентства, становили фундаментальну базу для ґрунтовного та послідовного вивчення президентської моделі розвитку та державного управління, численних ініціатив, проєктів та ідей президента Назарбаєва. Адже світ сприймав Казахстан через призму особистості Нурсултана Назарбаєва [315]. Тому в цьому процесі формування, вивчення та залучення ресурсів президентства до науково-освітньої та політичної сфери були задіяні різні установи та організації, які не дублювали функції, а доповнювали елементи цілісної інформаційної системи супроводження політичного розвитку країни.

Проте на новому етапі розвитку Казахстану відбулися зміни в структурі й напрямках діяльності меморіальних закладів формування та популяризації документальної спадщини інституту президентства в Казахстані. Так, у серпні

2023 р. на базі Бібліотеки першого президента Республіки Казахстан – Лідера нації був створений Президентський центр Республіки Казахстан, який підпорядкувався Управління справами Президента Республіки Казахстан [311]. Проте, оскільки Бібліотека будувалася та була підпорядкована Фонду першого президента Н. Назарбаєва, то новостворений Президентський центр орендував приміщення колишньої бібліотеки та музею у Фонду для власних потреб [399].

Президентський центр Республіки Казахстан

Завдання нового Центру – це розширення об'єкта збереження, дослідження та популяризації в сучасному інформаційному просторі всього комплексу документальних ресурсів про інститут президентства в країні на базі вже існуючої документальної спадщини першого президента Н. Назарбаєва. Так, на момент створення Центру у фондах Бібліотеки першого президента нараховувалося понад 150 тис. архівних документів і матеріалів, близько 40 тис. книг, зокрема близько 700 примірників з особистої бібліотеки Назарбаєва [313], більшість із яких мали дарчі написи відомих світових політичних та культурних діячів, та 12 тис. музейних предметів, пов'язаних із Н. Назарбаєвим та періодом його правління [311]. Архівна колекція складається з фото-, відео-, аудіо- та традиційних документів, більшість з яких є унікальними і представляють значну історичну цінність. Найбільш цікавими для дослідників сучасної історії Казахстану є рукописи Н. Назарбаєва та документи з його особистими правками, коментарями і навіть ескізами різноманітних інфраструктурних об'єктів при розбудові нової столиці [320]. Серед архівних документів значний інтерес представляє листування з головами держав, керівниками міжнародних організацій про визнання незалежності Казахстану та встановлення дипломатичних відносин, із питань обмеження ядерних випробувань та скорочення озброєння. За рік функціонування Центр поповнився близько 8 тис. архівних одиниць зберігання, зокрема документів чинного президента. Загалом, архівні документи сформовані в близько 28 тис. архівних справ [314].

Президентський центр планує також збирати ресурси, пов'язані з історією незалежності та політичного розвитку країни і за словами заступника керівника Управління справами Президента Республіки Казахстан А. Нурпеісова «Президентський центр повинен стати найбільшим історико-меморіальним, науковим та культурно-просвітницьким центром, присвяченим сучасній політичній історії Казахстану» [311].

Виходячи з вищенаведеного, головні напрями діяльності Президентського центру:

- музейно-виставкова діяльність із формування експозиційного простору з історії державності в Казахстані та створення науково-методичного і методологічного забезпечення дослідження та використання національної культурної спадщини країни;

- інформаційна робота з формування сучасного інформаційного простору та розкриття власних бібліотечних фондів;

- популяризація історії розвитку незалежного Казахстану та участь у формуванні позитивного міжнародного іміджу країни через висвітлення функціонування інституту президентства та створення експертного середовища на науково-дослідній платформі Центру [326].

Отже, Президентський центр став спадкоємцем Бібліотеки першого президента Республіки Казахстан – Лідера нації, яка була створена у відповідності до Указу президента «Про деякі питання державної установи «Бібліотека першого президента Республіки Казахстан – Лідера нації» № 767 від 13 березня 2014 р. на базі багатофункціональної науково-аналітичної та гуманітарно-просвітницької державної установи «Назарбаєв-центр». Цим же указом був затверджений і Статут Бібліотеки, згідно якого основними завданнями цієї установи – було забезпечення функціонування особистої бібліотеки та особистого архіву Першого президента Республіки Казахстан, вивчення історії становлення і розвитку країни та ролі першого президента в цьому процесі, а також науково-аналітичне та інформаційно-іміджеве

просування всередині країни і за кордоном його творчих ідей та ініціатив [369].

За словами директора Бібліотеки Б. Темірболата, який очолив і новостворений Президентський центр, в основі створення Президентської бібліотеки була покладена модель американських президентських бібліотек, а головна мета – вивчення, систематизація та популяризація історичної спадщини Президента Республіки Казахстан. На відміну від президентських меморіальних музеїв у країнах Європи, Латинської Америки та Азії, саме американська модель поєднує архів, музей, бібліотеку та культурно-просвітницьку й науково-дослідну діяльність. Але при цьому Президентська бібліотека Казахстану була створена при чинному главі держави й тому займалася науково-інформаційним та аналітико-прогностичним забезпеченням президента країни і його апарату [320]. Так, за словами колишнього виконавчого директора Бібліотеки (2015–2017 рр.) Б. Жумабекова «найважливішим напрямком роботи Бібліотеки Першого президента виступає науково-аналітичний супровід президентського робочого графіка, а також реалізація широких ідеологічних і суспільних заходів на підтримку стратегічних ініціатив глави держави» [315, с. 6]. При діяльності Н. Назарбаєва на посту президента інформаційна діяльність Бібліотеки була спрямована на створення електронної інфраструктури для доступу до архівних документів глави держави; формування особистого книжкового фонду президента; інформаційно-аналітичного супроводу діяльності президента з актуальних питань державного управління та міжнародної діяльності; міжнародної співпраці зі спорідненими організаціями, а також провідними науковими центрами світу з метою обміну досвідом та створення експертного середовища.

Офіційне відкриття Бібліотеки першого президента за участю президента Н. Назарбаєва відбулося в липні 2014 р. Будівництво нового приміщення було завершено у 2013 р., автором проєкту якого був відомий британський архітектор Норман Фостер. Загальна площа дев'ятиповерхового будинку

складає більше 28 тис. кв. м. і являє собою зразок екологічної архітектури, оскільки освітлюється та опалюється за рахунок сонячної енергії [267]. У цьому приміщенні, крім Бібліотеки, були розташовані апарат Фонду першого президента, інтерактивний освітній центр «Ідеї, що змінили світ» та особистий архів глави держави.

За задумом архітектора будівля представляє собою величезне вікно, спрямоване в небесний простір, що символізує життєву силу та енергію сучасного Казахстану [266].

Музейний простір Президентського центру розташований у новому приміщенні колишнього Музею першого президента, яке розташовано поряд із колишньою бібліотекою. Так, у 2024 р. функціонували 16 постійнодіючих тематичних експозицій, зокрема значне зацікавлення викликали виставки «Світ вишуканих та дивовижних форм», «Ботай – культура Великого степу», «Музика кантрі», «Дипломатичні дари – символ дружби», «Вогнепальна зброя: пістолетна історія», «Об'єднувальне мистецтво: Казахстан-Індія», «Шанхайська організація співробітництва: регіон миру та злагоди» [329].

Як зазначалося вище, одним з пріоритетних напрямів діяльності Президентського центру – це підтримка зацікавленості історією та формування в підростаючого покоління почуття гідності за свою державу та націю тощо. У Центрі проводять групові екскурсії для школярів та студентів, а також семінари з метою популяризації рішень й ініціатив президента Казахстану та розвитку громадянсько-патріотичної свідомості в підростаючого покоління, а також формування навичок презентації командних проєктів. Наприклад, у 2024 р. співробітники Центру провели дводенний онлайн-тренінг «Справедливе суспільство – це чесний громадянин» для старшокласників м. Астани та Акмолінської і Алматинської областей [2]. Раніше при Бібліотеки першого президента функціонував Центр виховання молоді «Кемел Ел», який постійно організовував зустрічі школярів, переможців творчих та спортивних змагань із провідними культурними, науковими та політичними діячами країни [289].

У рамках культурно-просвітницька діяльність Президентського центру організуються публічні лекції відомих науковців та культурних діячів. Так, у квітні 2024 р. у приміщені Центру відбулася лекція історика, професора М. Сидикназарова на тему «Безперервна казахська державність: Казахська держава на старовинних європейських картах XV–XIX століть», яка представила результати дослідження понад 300 атласів та понад 1500 мап з історії державності Казахстану, зібраних у різних історико-культурних фондах багатьох країн світу [370].

Крім того, Президентський центр виступає організатором або надає свої дискусійні платформи для багатьох заходів, пов'язаних з обговоренням актуальних суспільно-політичних тем та ініціатив президента. Наприклад, у січні 2024 р. відбувся круглий стіл на тему «Правове забезпечення реформ голови держави К. К. Токаєва: у світлі інтерв'ю президента країни газеті "Egemen Qazaqstan"» [316], а у вересні 2024 р. уже експерти обговорювали Послання президента «Справедливий Казахстан: закон та порядок, економічне зростання, суспільний оптимізм», а також намітили перспективні кроки у реалізації висловлених президентом ідей [394].

У період функціонування Бібліотеки першого президента приділялася увага видавничій діяльності, яка була спрямована на поширення праць казахських та зарубіжних авторів, присвячених вивченню та розкриттю різних аспектів життя та діяльності Н. Назарбаєва, а також дослідженню сучасних міжнародних і геополітичних проблем у світі та їхньому впливу на розвиток Казахстану. У 2020 р. був презентований біобібліографічний покажчик, присвячений політичній та культурній діяльності Н. Назарбаєва. Цікавий проєкт, реалізований Бібліотекою у 2019 р., видання спогадів сучасників Першого президента в трьох книгах «Єлбаси, якого ми знаємо» [421]. Це інтерв'ю, фотоматеріали друзів та колег першого президента, починаючи з дитинства та під час політичного шляху до найвищої посади в державі. У 2014 р. під час офіційного відкриття Бібліотеки Н. Назарбаєву члени молодіжного клубу представили «Мобільну бібліотеку Лідера Нації». Це

мобільний додаток до всіх електронних пристроїв, у якому зібрані 28 авторських книг Н. Назарбаєва [278]. На сучасному етапі видавнича діяльність Центру поки ще не досить активна, оскільки науково-дослідний штат ще формується та й наукова тематика, пов'язана з першим президентом на сьогодні не актуальна для інституцій в Казахстані.

Розвиваючи міжнародне співробітництво, Президентський центр спрямовує свої зусилля не лише на обмін інформаційними ресурсами, а й розвиток діалогу експертних товариств щодо актуальних проблем сьогодення. Так, як спадкоємець Бібліотеки першого президента Центр продовжує співпрацю з Фондом ім. Ф. Еберта (Німеччина), з Китайською академією сучасних міжнародних відносин (КНР) та іншими відомими науковими центрами та «фабриками думки» США, Японії, Індії, країн ЄС, Центральної Азії та Кавказу [315, с. 6].

Із перспективних напрямів розвитку Президентського центру – це створення електронної бібліотеки «Цифровий Президентський фонд», яка повинна увібрати новітні технологічні досягнення, зокрема застосування штучного інтелекту як модулю інтелектуального пошуку для отримання більш швидких відповідей та більш точних результатів [275]. При цьому значна увага приділяється відеоматеріалам як більш сучасному методу популяризації інформації з історії державності. Так, за словами директора Президентського центру Б. Темирболата «медіатизація досягнень історичної науки є не лише актуальною, а й життєво необхідною, оскільки вона в умовах глобалізації медіапростору виступає важливим інструментом державної політики щодо формування історичної свідомості та зміцнення національної ідентичності на основі історико-культурної спадщини країни» [370].

Таким чином, можна зазначити, що Президентський центр Республіки Казахстан як багатофункціональна установа зібрала найбільш повний документально-інформаційний ресурс не лише з особистого та політичного шляху Першого президента Н. Назарбаєва та продовжує формувати документальну спадщину інших президентів, а й акумулює комплекс

документів та матеріалів про становлення та розвиток незалежної держави Казахстан. Серед основних завдань Центру, крім накопичення, систематизації та зберігання документно-інформаційних ресурсів, на перший план виходить культурно-просвітницька функція з виховання молоді та просування позитивного іміджу держави та казахстанської влади на міжнародній арені через низку міжнародних заходів.

Музей Першого Президента Республіки Казахстан

Музей Першого Президента Республіки Казахстан продовжив свою діяльність після 2023 р., незважаючи на реструктуризацію Бібліотеки Першого президента. Він був створений згідно Указу Президента від 28 серпня 2004 р. № 1431 «Про створення Музею першого президента Республіки Казахстан» [452]. А вже в березні 2005 р. він прийняв перших відвідувачів. За Статутом Музею, його основними завданнями як специфічного науково-дослідного та культурно-освітнього центру є культурологічне і науково-методичне забезпечення процесу формування та вивчення історико-культурної та соціально-політичної інформації на основі комплексного збору, систематизації, зберігання, дослідження та популяризації документів і матеріалів із життя та діяльності Першого президента Республіки Казахстан.

На початковому етапі Музей був розташований у першій резиденції Н. Назарбаєва в м. Астана, яка зберегла не лише початковий інтер'єр, меблі та розташування кабінету президента і дипломатичних залів. Основна мета створення Музею – відображення процесів становлення та розвитку незалежного Казахстану через призму діяльності його Першого президента. Оскільки з ім'ям Назарбаєва пов'язані всі головні події країни (незалежність, економічне зростання, світове визнання), то й політична історія в музейних експозиціях розкриваються саме через діяльність президента та його особистого життя. Музей більше орієнтований не на висвітлення та реконструювання минулого, а на виховання патріотизму, підвищення самосвідомості серед населення та формування іміджу держави серед іноземних відвідувачів [362]. У 2016 р. Музей був підпорядкований Бібліотеці

Першого президента. А вже з ініціативи Бібліотеки та за сприяння Фонду Першого президента у 2018 р. розпочалося будівництво нового приміщення для Музею, оскільки стара будівля була розташована далеко від нового центру міста та не відповідала сучасним вимогам зі зберігання документів та матеріалів, а також не в повній мірі забезпечувала їхню відкритість для відвідувачів.

У 2020 р. відкрилося нове приміщення Музею, розташоване поряд з Бібліотекою. Головна особливість будівлі площею понад 40 тис. кв. м – це відсутність закритих приміщень та домінування світлих тонів над темними. Ці аспекти поряд із використанням скляних поверхонь символізують ідею прозорості та відкритості громадянам і світовому співтовариству. Новий музей складався із семи виставкових та експозиційних залів, обладнаних передовими технологіями (голограмами, touch-моніторами, електронними картами, 3D-композиціями, інсталяціями та інтерактивними медіастолами для відгуків) [361]. Це головна особливість цієї установи – домінування сучасних інтерактивних технологій у розкритті власних фондів та популяризації документальної спадщини Першого президента. З серпня 2023 р. нова будівля разом із музейними фондами перейшла в підпорядкування Президентського центру Республіки Казахстан, тому Музей зосередився на розкритті та популяризації музейних фондів, розташованих у старому приміщенні.

На момент відкриття нової будівлі Музей зберігав понад 11 тис. музейних експонатів та близько 30 тис. книг [363]. Новітні технології дозволяють отримувати через цифровий доступ інформацію про експонати на трьох мовах: казахській, англійській та російській. У Музеї представлені головні казахські державні символи, оригінали важливих історичних документів, особисті речі, нагороди Першого президента, а також подарунки від зарубіжних та казахстанських політичних та громадських діячів та установ, фото- та відеоматеріали про всі закордонні візити Н. Назарбаєва [255]. Зацікавленість у відвідувачів викликали старовинні експонати, зокрема фрагмент шаблі

Абилай хана, копія шаблі Сулеймана I султана Османської імперії, військово спорядження японського самурая XVI та інші [320].

Поповнення музейних фондів Музею першого президента відбувається як за рахунок дарчих акцій та придбання, так і в результаті науково-дослідної, виставкової та музеєзнавчої діяльності.

За перші 10 років функціонування Музею в старому приміщенні його відвідало більше 1 млн осіб, ще стільки ж мали змогу переглянути виїзні виставки в регіонах країни [328]. Не меншу зацікавленість викликають і експозиції в новій будівлі, проте відвідуваність упала, як і в інших культурних закладах, через пандемію COVID-19.

Фонд електронних документів Музею складається із цифрових копій найбільш цінних документів, які відображають державну та суспільну діяльність першого президента, а також які висвітлюють важливі події становлення незалежного Казахстану. До складу цього фонду входять і матеріали науково-дослідної роботи співробітників установи.

Музей проводить науково-дослідну та культурно-просвітницьку діяльність. Результати виконання наукових програм публікувалися в суспільно-політичному та науково-популярному журналі «Мірас», який Музей видавав з липня 2007 до 2014 роки, а потім до 2018 р. цим журналом опікувалася Бібліотека Першого президента [306]. На сторінках цього видання, крім наукових та методичних розвідок, публікуються окремі світлини та документи з особистого архіву Першого президента, які вперше вводяться в науковий обіг. У рубриці «Хроніка діяльності президента» співробітники Музею представляють моніторинг державної діяльності Н. Назарбаєва у внутрішній та зовнішній політиці.

Крім журналу, Музей видає наукові монографії провідних казахських фахівців із політології, історії і права, тематичні збірники наукових статей, матеріали конференцій та науково-методичні видання в галузі музеєзнавства.

Одним із важливих напрямів наукової роботи – є наукове проєктування експозицій, які відображають розвиток незалежного Казахстану та ролі

Н. Назарбаєва в цьому процесі. Результатом цієї діяльності є забезпечення оперативного оновлення виставок, створення тимчасових або виїзних експозицій та проведення реекспозицій, а також підготовка методичних праць із популяризації досягнень незалежного Казахстану через розкриття музейних фондів. Для висвітлення міжнародної діяльності глави держави, його ролі на зовнішній арені Музей постійно реалізує спільні виставкові проєкти з посольствами Індії, Польщі, Угорщини, Японії та ін. країн, а також із художніми галереями та міжнародними організаціями.

Важливим напрямом виставкової роботи є організація тематичних експозицій за межами Музею в різних регіонах країни для залучення ширшого кола відвідувачів та ознайомлення громадян з національним та культурним надбанням.

Науково-просвітницька діяльність Музею спрямована на побудову комунікативних зв'язків між владою та суспільством, молоддю та історичним минулим, експертним середовищем та представниками державного управління. Так, установа проводить різноманітні уроки-екскурсії, лекції, зустрічі з видатними людьми, засідання дискусійних клубів, презентації сучасних видань [361].

Із цією ж метою напрацювання музейних співробітників були включені в освітні електронні курси для молоді, зокрема «Астанатану», «Елбастану», «Школа лідерства», дискусійний клуб «Ақиқат». Взагалі дитячій аудиторії Музей приділяє багато уваги, зокрема в рамках реалізації освітнього проєкту «Дитина і культура» постійно проводяться заходи за участю школярів м. Астана, у тому числі й для дітей з обмеженими можливостями та особливими потребами. Фонди музею також використовуються при атестації вчителів історії освітніх закладів столиці Казахстану [364].

Підтримуючи ідею популяризації історії Казахстану, поширення знань та підтримки інтересу до дослідження становлення й розвитку нації та держави, Музей виступає ініціатором та організатором багатьох міжнародних науково-практичних конференцій та круглих столів. Крім того, Музей виступає одним

із головних методичних центрів Казахстану із сучасного музеєзнавства, тому тематичні заходи цієї установи відвідують багато казахських та зарубіжних фахівців. Так, у травні 2022 р. Музей провів вебінар «Екосистема музею: уроки пандемії» для співробітників казахських музеїв з залученням провідних фахівців та експертів країни. Починаючи з 2014 р. були проведені: міжнародна науково-практична конференція «Музей у сучасному суспільстві. Пошуки нових шляхів розвитку», Музейний форум «Сузір'я партнерів», а також ряд майстер-класів із музейної педагогіки та з актуальних проблем музейної справи в Казахстані за участю визнаних фахівці-музеєзнавців.

Отже, основне завдання, яке Музей першого президента успішно виконує на сьогоднішній день, це побудова науково-інформативної та джерельної основи системи сучасних фундаментальних та прикладних досліджень із питань інституту президентства, державотворення, казахознавства, конституціоналізму тощо. За словами виконувачки обов'язків директора Бібліотеки К. Актаєвої, Музей вийшов за рамки висвітлення однієї особистості за прикладом американських президентських бібліотек-музеїв [361]. За роки існування Музей сформував досвід актуалізації сучасних суспільно-політичних проблем та їхнє розв'язання з допомогою експертного середовища. Його діяльність стала основою методичної та науково-дослідної роботи, яку продовжив новостворений Президентський Центр Республіки Казахстан.

Фонд Нурсултана Назарбаєва

Фонд Першого Президента Республіки Казахстан – Лідера Нації є некомерційною організацією, затвердженою Першим Президентом Республіки Казахстан, яка створена у 2000 р. з метою сприяння утвердженню Казахстану як демократичної, світської, правової та соціально-орієнтованої держави за допомогою збереження, вивчення та популяризації історичної спадщини глави держави – засновника казахстанської державності Н. Назарбаєва. З 2022 р. Фонд Першого Президента Республіки Казахстан – Лідера Нації змінив назву на Фонд Нурсултана Назарбаєва.

Очолує Фонд старша донька чинного президента – *Назарбаєва Дарига Нурсултановна*, доктор політичних наук, колишня голова Комітету з соціально-культурного розвитку Мажилісу Парламенту РК.

Основні напрями діяльності Фонду – це підтримка молодих учених, найбільш важливих дослідницьких робіт молодих учених, творчих працівників, студентів, наукових колективів як пріоритетного напрямку державної політики Казахстану у сфері науки та освіти; виявлення та підтримка талановитої молоді у сфері культури і мистецтва та розвиток творчого потенціалу молоді; здійснення благодійної та видавничої діяльності; реалізація соціально-значущих проєктів та формування конкурентоспроможного експертно-аналітичного середовища [425].

Ще один важливий напрям діяльності – це підтримка аналітичних та прогностичних досліджень проблем світової економіки, міжнародних відносин, геополітики, інформаційного суверенітету, інтеграції та євразійства, а також щодо вивчення діяльності Першого Президента Республіки Казахстан і його внеску у створення і зміцнення Казахстану як незалежної держави, у розвиток міжнародного співробітництва та сприяння миру і стабільності. Для цієї цілі при Фонді був створений у 2003 р. Інститут світової економіки та політики (ІМЕП) (<http://iwer.kz>) як недержавний науково-дослідний інститут, спрямований на актуалізацію суспільних дискусій із питань суспільної трансформації в Казахстані із залученням представників державного управління, експертного середовища та громадських і міжнародних організацій. Особлива увага приділяється висвітленню ролі Першого президента Н. Назарбаєва в становленні незалежного Казахстану та розвитку міжнародного співробітництва з розв'язання актуальних питань сьогодення. Проте, з 2024 р. активна діяльність Інституту припинилася.

Один із важливих напрямів діяльності Фонду – це проведення міжнародних заходів із залученням казахських та зарубіжних фахівців для пошуку оптимальних шляхів розв'язання актуальних проблем зовнішньої та внутрішньої політики Казахстану. Зокрема, за ініціативи Фонду, у 2015 р. була

започаткована діяльність найбільшого авторитетного в країнах Центральної та Середньої Азії дискусійного майданчику – міжнародний клуб «Astana club». Щорічні засідання проходять за участю Н. Назарбаєва та провідних світових політиків [457].

Архів Президента Республіки Казахстан

Серед розгалуженої архівної мережі Казахстану виділяється Архів Президента Республіки Казахстан утворений Указом глави держави у 1994 р. на базі Центрального державного архіву новітньої історії. До його складу увійшла та частина архівного фонду Комуністичної партії Радянського Союзу, зберігання якої здійснювали Сектор партійного архіву Інституту історії партії при Центральному Комітеті Комуністичної партії Казахстану та Архів Алма-Атинського обласного комітету Комуністичної партії Казахстану [371]. На сьогодні Архів Президента – головне архівосховище Адміністрації президента та центр інформаційно-архівного забезпечення діяльності глави держави та державних органів, що забезпечують функціонування інституту президентства в країні [386, с. 105].

Приміщення Архіву, яке розташоване в м. Алмати і було побудовано у 1974 р., розділено на 8 архівосховищ загальною площею близько 29 тис. кв.м. Архів має свою філію в м. Астана. На 2023 р. архівний фонд складав близько 3 тис. фондів [475], з яких понад 94 – це фонди особового походження, зокрема 4 сімейних та 2 – архівна колекція [419]. Серед численних документів тут зберігаються оригінали нормативних актів, підписаних президентом, тексти його виступів під час офіційних заходів.

Архів активно впроваджує новітні інформаційні технології та прискорює створення електронного архіву. На сьогодні співробітниками Архіву оцифровано понад 192 тис. справ (близько 23 млн аркушів), а пошукова система «Електронний архів» включена до реєстру інформаційних ресурсів на порталі «Електронного уряду Казахстану» [365, с. 6].

Крім фондів президентських служб та інших органів державної влади, у цій установі зберігаються також документи політичних та громадських

організацій, зокрема партії «Нур Отан», Соціалістичної партії, Казахстанського добровольчого історико-просвітницького товариства «Адилет» (Справедливість), Всесвітньої асоціації казахів та ін., до роботи яких у свій час долучався Н. Назарбаєв.

Серед багатьох архівних документів, які зберігаються в Архіві президента, особливе місце займають історичні документи, які висвітлюють багатогранну діяльність глави держави Н. Назарбаєва. Це зокрема: фонд 5-Н «Президент Республіки Казахстан», фонд 7 «Президент Казахської РСР», фонд 98-Н «Фонд соціальних програм Назарбаєва Н. А.», фонд 48-Н «Республіканський громадський штаб на підтримку кандидата в Президенти РК Назарбаєва Н. А.» та ін. [410, с. 16–23].

З метою популяризації історико-архівної спадщини інституту президентства та вищої державної влади в Казахстані Архів підготував та видав понад 60 збірників документів та довідково-інформаційних видань, зокрема Матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції «Історія. Пам'ять. Люди» (2022), «Довідник по архівних фондах особового походження» (2017) та ін. Завдяки видавничій та науково-дослідній роботі Архів президента РК став не лише найбільшим архівосховищем документів із політичної історії Казахстану, але й центром популяризації ретроспективної документної інформації та історичних знань.

Просвітницька діяльність архівної установи зосереджена також на організації виставок, приурочених до пам'ятних дат та видатним казахським діячам, проведенні лекцій та екскурсій для молоді, зарубіжних гостей та дослідників. Як і інші казахські установи документальної спадщини, Архів значну увагу приділяє популяризації історичного знання серед школярів. Так, співробітників установи запрошують на відкриті уроки алматинських шкіл, де вони мають змогу представити унікальні документи та фотоматеріали, що висвітлюють головні події в історії держави.

Таким чином, можна зазначити, що за останні десятиліття документальна спадщина інституту президентства в Республіці Казахстан привернула увагу

фахівців з історичної, архівної, музейної та бібліотечнознавчої науки, що позначилося не лише на організації меморіальних установ, формування та ефективного збереження інформаційних ресурсів, а також на використанні їх у виховному і навчальному процесі, розвитку громадянського суспільства та введенні в національний і світовий інформаційний простір. Необхідно зазначити, що культурно-просвітницька діяльність президентських історико-культурних закладів спрямовані не лише на розкриття власних документальних фондів або популяризацію особистості президента-засновника, а на формування в молоді поваги до історії та державницьких інституцій. Особливістю початкового етапу діяльності меморіальних установ було те, що вони функціонували при чинному президентові, на відміну від багатьох подібних інституцій. А отже, вони постійно розвивалася, розширювалася та модернізувалася, а також стали інформаційно-просвітницьким центром із залученням експертного та молодіжного середовища. Проте ситуація кардинально змінилася зі зміною президентської влади у 2019 р. і масових протестів у січні 2022 р. у Казахстані. Зменшення політичного впливу Н. Назарбаєва призвело до зменшення його в інформаційному просторі Казахстану, зниження уваги громадськості та наукового середовища до його меморіальної документальної спадщини та переорієнтація головного меморіального закладу Бібліотеки першого президента на формування, збереження та дослідження всієї політичної історії незалежного Казахстану, урахуваючи розвиток інституту президентства без акценту на вирішальну роль Н. Назарбаєва, що вилилося у створення Президентського центру Республіки Казахстан. У нових умовах Фонд Нурсултана Назарбаєва зосередився на благодійних, соціально значущих проєктах, уникаючи обговорення державної політики в країні та створення аналітико-прогностичних аналізів поточної політичної ситуації. Але при цьому підтримується музейно-виставкова та науково-дослідна робота Музею першого президента Республіки Казахстан, хоча й у меншому масштабі, ніж до 2022 р.

Туркменістан

Посада президента була запроваджена в 1990 р. ще в Туркменській РСР і 27 жовтня президентом країни був обраний перший секретар ЦК Компартії Туркменської РСР С. Ніязов. Після проголошення незалежності в жовтні 1991 р. та прийняття нової Конституції С. Ніязов переобрався в червні 1992 р. як президент Туркменістану. На цій посаді він пробув до самої смерті у 2006 р. За період президентського правління С. Ніязова в Туркменістані після демократичного послаблення на початку 90-х рр.. ХХ ст. склався політичний режим авторитарного правління, для якого «характерні сакралізація вождя і його необмежена влада» [356, с. 118]. Справу Ніязова продовжив його наступник Г. Бердимухамедов (2007–2022), який значно скоротив культ особи першого президента та відмінив частину одіозних рішень попередника, проте створив умови для розбудови нового культу президента. З 2022 р. президентом Туркменістану обраний С. Бердимухамедов, син попереднього президента.

Музей президента Туркменістану

У Туркменістані не стали виділяти спадщину президентів в окрему інституцію, оскільки інститут президентства нерозривно пов'язаний з історією та культурою туркменського народу. Тому у 2009 р. у складі Національного музею Туркменістану був створений Музей президента Туркменістану. А згідно Указу Президента Туркменістану Гурбангули Бердимухамедова № 12981 від 25 квітня 2013 року був створений Державний центр культури Туркменістану [295, с. 54], до складу якого ввійшли Державна бібліотека, Державний музей (колишній Національний музей), Палац Мукамів і Науково-методичне управління.

Загалом Державний музей, будівництво якого завершилося у 2008 р., складається з трьох частин: Музей історії, Музей етнографії та краєзнавства і Музей президента, кожна з яких займає близько 7,5 тис. кв. м. Усі три будівлі, включаючи центральний головний корпус музею, складають єдиний архітектурний ансамбль, об'єднаний відкритою галереєю з колонадою. Усі

музеї – триповерхові, увінчані небесного кольору куполами. У Музеї президента два поверхи займають експозиційні зали, а на третьому – рекламно-видавничий відділ, книгосховище та бібліотека.

У десяти тематичних розділах Музею президента, на основі документальних та фотоматеріалів, представлена новітня історія країни, висвітлені напрямки її внутрішньої і зовнішньої політики, реформи в економічній, соціальній та культурній сферах. Окремий розділ присвячений життю та діяльності чинного президента Туркменістану Гурбангулі Бердимухамедова. У спеціальних вітринах виставлені атрибути інавгурації глави держави – біла кошма, сачак із верблюжої шерсті і сагайдак зі стрілами, які здавна символізують для туркменів благословення на добру путь, благополуччя і достаток, єднання і згуртованість народу.

Усього на збереженні у фондах Музею знаходяться близько 5 тис. одиниць зберігання. Лише у 2013 р. було прийнято в дар 1655 одиниць від Президентської Ради Туркменістану, а також від простих громадян. За 2013 р. Державний музей Туркменістану відвідали більше 125 тис. громадян та закордонних туристів. Екскурсії по Музею проводяться на семи мовах кваліфікованими спеціалістами. Зважаючи на статус Музею, як головного та методичного центру Туркменістану, його співробітники постійно проводять семінари із методичних питань і підвищення кваліфікації та музейних робітників туркменських музеїв [305].

Крім Музею президента, при Державному музеї в Туркменістані у 2017 р. був відкритий Музей першого президента Сапармурата Ніязова в селищі Кипчак поряд із Мечеттю Туркменбаші Рухи та Мавзолеєм С. Ніязова [283]. Проте інформація про діяльність чи музейні фонди зазначеної установи відсутні в інформаційному просторі.

5.3. Президентські музеї в країнах Африки як меморіальні пам'ятки здобутків лідерів країни

Наслідування американської традиції президентських бібліотек відбувається в багатьох країнах світу, але враховується певна специфіка національної бібліотечної та музейної сфери та особливості функціонування інституту президентства. Адже від стабільності та спадковості президентської влади залежить формування національної історії державного управління та організація меморіальних пам'яток.

У країнах Африки президентські музеї, центри та бібліотеки хоча і створювалися за аналогією з президентськими бібліотеками США, але вони більш притаманні туристичним об'єктам, ніж дослідницьким центрам президентської спадщини.

Президентська бібліотека Олусегуна Обасанджо

Першою президентською бібліотекою на африканському континенті стала Президентська бібліотека Олусегуна Обасанджо в Нігерії. Вона пройшла довгий шлях створення: від формування ідеї у 1988 р., за словами її засновника президента О. Обасанджо, заснування Фонду Президентської бібліотеки у 2002 р., початку будівництва у 2005 р. аж до відкриття у 2017 р. Історія організації цієї бібліотеки пов'язана з політичною та військовою діяльністю О. Обасанджо [115]. Перебуваючи на посаді президента Нігерії (двічі у 1976–1979 і у 1999–2007) він доклав значних зусиль для розвитку країни як в економічному та політичному плані, так і зміцнення міжнародного авторитету Нігерії серед інших африканських країн [178]. І попри негативні відгуки опозиції на його президентську діяльність і звинувачення в корупції [108, с. 167], О. Обасанджо досяг міжнародного авторитету як регіональний лідер, який навіть після президентського посту залучався до розв'язання регіональних конфліктів по всьому Африканському континенту [175].

О. Обасанджо неодноразово висловлював свою прихильність західним демократичним цінностям, тому і вирішив побудувати бібліотеку-архів за американським зразком. Фінансування будівництва Президентської

бібліотеки здійснювалося через Фонд, пожертвуванням до якого робили приватні компанії та індивідуальні благодійники, і на знак вдячності їхні імена вигравірувано на вході до бібліотеки [115].

За задумом засновника, Бібліотека повинна була досягти таких цілей:

- налагодження діалогу та розв'язання конфліктів між країнами Африки;
- документування діяльності президента Обасанджо протягом шести років перебування на посаді;
- створення середовище для дослідження та навчання;
- сприяння розвитку демократії та доброчесності національного уряду;
- популяризація інституту президентства серед молоді;
- розвиток архівної справи та збереження й популяризація національної історії;
- допомога в розбудові нації [187, с. 34].

Виходячи з вищезазначених цілей, Президентська бібліотека планувалася як «історичний, туристичний, рекреаційний та академічний центр, який вважається національним архівом і місцем для збереження президентських документів та історичних речей, пов'язаних із посадою та особою президента Олусегуна Обасанджо» [21].

Оскільки в Нігерії так і не побудували нове приміщення для Національної бібліотеки [115], Президентська бібліотека допомагає задовольнити читацькі та дослідницькі потреби громадян та дослідників з інших країн.

На сьогодні фонди Бібліотеки налічують понад 16 млн документів, 3,5 млн книжкових видань, близько 4 тис. музейних експонатів. Сама бібліотека має музей і може похвалитися 15 мільйонами документів, двома мільйонами книг і 4000 артефактами, деякі з яких описують важливі події в історії Нігерії та сучасної історії Африки [115].

Крім формування та збереження документально-інформаційних ресурсів спадщини О. Обасанджо, Президентська бібліотека служить центром поширення знань і наукових досліджень. Її інформаційні ресурси та освітні програми сприяють залученню дослідників та висвітленню історії державного

управління, суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку Нігерії. Бібліотека залучає політиків, науковців, громадських діячів та молодь, щоб обговорити виклики та можливості Нігерії на Африканському континенті та світі зокрема, черпаючи ідеї з національної історії, щоб сформувані сучасні дискурси та спрогнозувати результати прийняття тих чи тих політичних рішень. Ця діяльність зосереджена в установах при Бібліотеці, зокрема Інститут африканської культури та міжнародного взаєморозуміння, Центр людської безпеки та Центр розвитку молоді [16]. Виходячи за межі дослідницького та громадського сектору, Президентська бібліотека розробляє та впроваджує програми з розвитку місцевого самоврядування, надає свої платформи та інформаційні ресурси для навчання нігерійських громад, таким чином актуалізує позитивні рухи як на місцевому, так і на національному рівні.

Ця діяльність також спирається на досвід американських президентських бібліотек, при багатьох із них створені наукові та експертні центри, які консолідує громадські, експертну та дослідницьку думки для розв'язання актуальних питань, які стоять перед американським та світовим співтовариством.

На сьогодні комплекс Президентської бібліотеки О. Обасанджо, розташований на 32 га в штаті Абеокута-Огун в Нігерії, складається з ряду будівель і споруд, включаючи головну будівлю музею-бібліотеки, амфітеатр, конференц-зал (на 1000 місць), книжковий магазин, парк розваг, парк дикої природи, бамбуковий гай, гостьовий будинок та «Скеля натхнення».

У головній будівлі розташовані музейні зали, у яких діють постійнодіючі виставки, на яких представлено експонати з історії країни, починаючи з 1914 р., та особистого життя президента О. Обасанджо: від його шкільних табелів у початковій школі до подарунків, які він отримував від світових лідерів, перебуваючи на посаді президента та головнокомандувача збройними силами Нігерії у 1976–1979 рр. Тут же є відтворена копія тюремної камери, у якій перебував О. Обасанджо в період з 1995 до 1998 рр. [21].

У павільйоні при вході до комплексу Бібліотеки виставлені транспортні засоби, на яких пересувався президент, серед яких: перший автомобіль Обасанджо (Volkswagen Beetle), білий броньований позашляховик (ним користувався Папа Іван Павло під час свого візиту до Нігерії), а також військовий вертоліт і невеликий військовий корабель та ін. [21].

Під час кампанії зі збору фінансування майбутньої Бібліотеки, а особливо в період будівництва в ЗМІ та громадському сектору лунало багато критики за цю ідею. Проте все ж більшість критичних зауважень були спрямовані не на сам проєкт бібліотеки, а на спосіб збору коштів для будівництва [187]. Тут можна згадати, що президент США Ф. Рузвельт також зазнавав критичного впливу під час збору коштів і реалізації ідеї побудови Президентської бібліотеки [67].

У переважній більшості критичних відгуків зазначалося, що це величезна витрата грошей у країні, які переживає економічну кризу, підкреслювали корупційну складову фінансування проєкту, опікувався яким президент країни [187]. Інші стверджували, що приватна президентська бібліотека не дасть достатньої інформації про національний розвиток країни. Також було порушено питання про те, як фінансувати бібліотеку в майбутньому, враховуючи, що вона не зможе стати самоокупною [115]. Деякі громадські активісти порівнювали будівництво Президентської бібліотеки і нової будівлі Національної бібліотеки Нігерії, яке розпочалося за президента О. Обасанджо, але так і не було добудовано через брак фінансування та постійні зміни проєктної документації. Проте сам О. Обасанджо пояснював це тим, що він реалізовував початковий проєкт і фінансування зібраного до початку будівництва, на відміну від бюджетного фінансування Національної бібліотеки та зміни технічного завдання після кожної зміни уряду [115].

Таким чином, створення Президентської бібліотеки Обасанджо знаменує собою ключовий момент в історичному наративі Нігерії. Він виник із бачення президента Олусегуна Обасанджо важливості збереження та поширення історії нації для майбутніх поколінь. Архітектурна велич бібліотеки та

стратегічне розташування в столиці країни вказують на її роль як хранителя минулого, сьогодення та майбутнього Нігерії. Бібліотека за допомогою архівних матеріалів, артефактів та інтерактивних технологій висвітлює через призму лідерства О. Обасанджо значний період історії Нігерії від військового режиму в 1970-х роках до демократичного президентства в 2000-х роках. Спадщина О. Обасанджо охоплює не лише політичні досягнення, але й відданість етичному управлінню, демократичним принципам і національній єдності.

Президентський музей Хабіба Бургиби

Набагато менший за масштабом – це Президентський музей Хабіба Бургиби у Тунісі. Цей музей відкритий у квітні 2013 р. з нагоди тринадцятої річниці його смерті в літній президентській резиденції в м. Монастір. Хабіб Бургиба Лідер чи Бейт Бургиба – активний борець за незалежність Тунісу та його перший президент (1957–1987 рр.).

Монастир – це батьківщина Х. Бургиби, тому в місті багато пам'яток, пов'язано з колишнім президентом: аеропорт, вокзал, мечеть, а також тут же знаходиться і Мавзолей, де похований сам президент. Музей першого президента розташований поблизу Мавзолею, у президентському палаці Сканес, Ксар Аль-Мармар, у якому часто проживав Х. Бургиба. Палац був побудований франко-туніським архітектором О. - К. Какубою за дорученням Х. Бургиби з величезного масиву туніського та італійського каменю, тому резиденція отримала назву «Мармуровий палац» серед широкої громадськості [45].

На відміну від Мавзолею, який був спроектований та побудований за життя першого президента та за його сприяння, Музей Х. Бургиба був відкритий новою владою після революції 2011 р. для відзначення вкладу Х. Бургиба в становлення та розвиток незалежної Республіки Туніс.

У виставкових залах виставлені експонати, які належали колишньому президенту, як особисті речі, так і предмети, пов'язані з його президентством. Це, зокрема, фотографії, записи його промов, особисті речі, архівні документи,

відома бронзова кінна статуя. Один із найбільш привабливий для відвідувачів експонат – це автомобіль Grosser Mercedes 600, 1965 р. випуску з телефоном, мінібаром та електричним прикурювачем, який виставлений у фойє Музею. Таких авто було зроблено лише п'ять – по одному для Джона Кеннеді, шаха Ірану, Фіделя Кастро, Мохамеда V і Х. Бургиби [45]. Загалом у Музеї представлено понад 1300 музейних експонатів, які пов'язані з життям та діяльністю Х. Бургиби: від шкільних років до відходу від політичної діяльності. Для відвідувачів Музею відкриті всі кімнати колишнього палацу, від залу делегацій до особистого кабінету та спалень. Особистий кабінет лідера служить виставковою залюю для багатьох сувенірів і подарунків, отриманих першим президентом протягом багатьох років, зокрема моделі бойових кораблів, Коран, прикрашений золотом, вази Lalique і рельєфне зображення президента США Р. Рейгана в бронзі на його біографічному виданні [45].

Звернення до історичної та документальної спадщини першого президента Тунісу, її оформлення та популяризація стали можливими лише після революції 2011 р., т. зв. Жасмінової революції. Нова влада повертаючись до шляху демократичних перетворень вирішила відзначити вклад Х. Бургиби в демократичний розвиток країни. Як уже згадувалося, навесні 2011 р. з ініціативи місцевої влади був відкритий Музей Х. Бургиби. Проте подальші роки політичної нестабільності та економічної кризи не дали розвинути ідею розширення та модернізації Музею. Але, у 2013 р. нащадками першого президента в м. Монастир був створений Фонд Хабіба Бургиби з метою підтримки культурно-просвітницьких та науково-дослідних проєктів із вивчення спадщини президента та періоду його правління, а також підтримки ініціатив боротьби за демократичні права та цінності [13].

За сприяння Фонду був розроблений вебсайт www.bourguiba.com, на якому зібрані фото та відеоматеріали з життя та політичної діяльності Х. Бургиби, зокрема дипломатичні зустрічі, а також тут же представлені

книжкові видання та науково-популярні статті про діяльність першого президента Тунісу та його визначні цитати.

Щодо офіційних документів, які висвітлюють діяльність першого президента Тунісу, то їхню систематизацію та наукову інвентаризацію розпочали лише в кінці 2014 р. за вказівкою президента Республіки Туніс Беджі Каїд Ессебсі, прихильника Х. Бургібі. Так, за його ініціативи всі архівні матеріали інституту президентства від проголошення незалежності і до кінця 2014 р. передавалися на зберігання та обробку до Національного архіву Тунісу, а всі історичні та матеріальні пам'ятки Х. Бургібі у відання Інституту національної пам'яті Тунісу [44]. Інститут після інвентаризації всіх цінностей передав частину предметів до різних музейних установ у залежності від їхнього значення. Так, дорогоцінні експонати такі, як діамантове намисто, подароване Х. Бургібі від короля Марокко Хасана II, було передано Генеральній скарбниці, а інші предмети, пов'язані з регіональною історією опинилися в Музеї м. Монастир, Музеї Маакал Еззаїм у м. Медіна та ін. [44].

Президентська бібліотека, музей та виставкова зала в Кенії

Наймолодша інституція щодо зберігання документальної спадщини на території Африки – це Президентська бібліотека, музей та виставкова зала в Кенії (www.presidentiallibrary.go.ke). Кенія здобула незалежність від британського колоніального уряду в 1963 році. Після здобуття країною незалежності в 1963 році в Кенії було чотири президенти, а батьком-засновником став Мзі Джомо Кеніатта.

Про плани створення Президентської бібліотеки та музею оголосив у березні 2018 р. чинний на той час президент Республіки Кенії Ухуру Кеніатта (2013–2022 рр.) [177]. За ідеєю президента Бібліотека повинна була досліджувати та популяризувати шляхом створення постійних та тимчасових виставкових експозицій сюжетні лінії, пов'язані з політичною діяльністю та висвітлення особистостей усіх кенійських президентів Джомо Кеніатти (1963–1978), Даніеля Мої (1978–2002) та Мваї Кібакі (2002–2013). З метою реалізації цих завдань Президентська бібліотека повинна була створити Музей зі

сховищем та окремо виставкову залу для представлення як музейних артефактів, так і документів, пов'язаних з інститутом президентства та політичної історії Кенії.

Пізніше у 2020 р. був створений Офіс президентських бібліотек та архівів (OPLA) у Найробі столиці Кенії на чолі з колишньою телерепортеркою М. Мохаммед. Нова установа почала опікуватися документальною спадщиною інституту президентства Кенії, зокрема розпочалося формування бази даних усіх виступів кенійських президентів, записи їхніх промов, документів, фото та відеоматеріалів, які не лише висвітлюють політичний процес, а й дають розуміння процесу прийняття політичних рішень. До номенклатури документів Президентської бібліотеки входять також і матеріали офіційної діяльності першої леді та віце-президентів, а також апарату всіх кенійських президентів *A rich history: The presidential library, museum.*

Оскільки одним з основних завдань Бібліотеки є публічний доступ до матеріалів інституту президентства з метою їхнього збереження та популяризації, то установа приділяє багато уваги освітнім проектам для ознайомлення молоді з власною історією.

Амбітне завдання Президентської бібліотеки стати на рівень Національного архіву, Національної бібліотечної служби та Національного музею. І попри державне фінансування, Бібліотека залучає кошти партнерів для проведення громадських заходів та створення виставкових експозицій [9].

Проте з початку оголошення ідеї створення Президентської бібліотеки її форма, розташування, доступ до архівних матеріалів викликали дискусії серед громадськості та нащадків колишніх президентів. Лунала пропозиції про створення єдиного комплексу для всіх президентів, до якого повинен був увійти музей, архів та виставкові зали. Але ще у 2019 р. директор Національного архіву Кенії затвердив приватний будинок президента Джомо Кеніятті в Ічавері, Гатунду, округ Кіамбу, як постійне сховище його історичних записів [177].

Громадський активіст та адвокат А. Абдуллахі відстоював ідею створення президентської бібліотеки для кожного президента Кенії [79].

Виконавчий директор Amnesty International у Кенії І. Хоутон при використанні досвіду США для побудови Президентської бібліотеки наголошував про ризики, з якими зіткнулися президентські бібліотеки та музеї США. За його словами, бібліотеки перетворилися на установи зі створення міфів і контролю над історичними наративами, які більше уваги приділяють висвітленню матеріальної складової виконавчої влади (ручка, яку використовував президент, меблі з кімнати, його улюблений автомобіль тощо), залишаючи поза увагою публіки особисті якості президентів, зокрема їхні слабкості, протиріччя та дилеми перед якими вони стояли. Повертаючись до Президентської бібліотеки Кенії він виступив проти об'єднання документальної спадщини всіх президентів в одному просторі, оскільки це, на його думку, призведе до розмивання політичної історії, втрати особливості кожного президента на тлі загальної картини становлення та розвитку незалежності. За спостереженнями І. Хоутона, рейтинг президента на чолі держави напряму впливає на зацікавленість громадськості та дослідників до його спадщини [113].

На сьогодні документальна спадщина все ще розсосереджена серед Національного архіву, приватних бібліотек та тимчасового сховища в приміщенні уряду [177], а також музейні артефакти виставлені в галереї кожного президента, які розташовані в Національному парку в садах Ухуру [79].

Сайт установи лише починає наповнюватися, тому можливий доступ лише до фотоматеріалів із діяльності трьох перших президентів Кенії, а також кілька матеріалів із національної історії Кенії, основних положень інституту президентства та два томи інформаційного видання з приводу складу та діяльності уряду двох перших президентів Кенії Джомо Кеніятті та Даніеля Мої.

Таким чином, президентські бібліотеки та музеї на Африканському континенті з'явилися лише у XXI ст., незважаючи понад півстолітню історію

незалежності від колоніальних імперій, становлення інституту президентства та розвитку країн у напрямку демократичних цінностей. І хоча країни, у яких було створено інституції для збереження документальної спадщини президентства, узяли за взірець американський досвід президентської бібліотечної системи, проте підлаштували під свої особливості. Бібліотеки та музеї символічно відзначили роль президентів у розбудові країни, виділивши лідерів для збереження пам'яті про нього в наступних поколіннях.

5.4. Президентські бібліотеки в Індонезії

У постколоніальних країнах особлива увага приділяється подіям, які призвели до здобуття незалежності та становлення своєї держави та особи причетні до цих подій проголошені національними героями, зокрема перші президенти. Так, за період існування незалежної Республіки Індонезія з 1945 р. на чолі цієї держави було сім президентів, кожен з яких відіграв значну й неоднозначну роль у розвитку країни та залишили як політичний, так і документальний слід в історії Індонезії. Це, зокрема, Сукарно (президент Індонезії у 1945–1967 рр.), Сухарто (1967–1998), Бухаруддин Юсуф Хабібі (1998–1999), Абдуррахман Вахід (1999–2001), Мегаваті Сукарнопутрі (2001–2004), Сусіло Бамбанг Юдойоно (2004–2014) та чинний глава держави Джоко Відодо (з 2014 р.). Перші два президенти найбільше перебували на посадах президента, і це була досить поширена практика серед країн Азії та Африки під час становлення та перших десятиліть розвитку країни після здобуття незалежності. Це пов'язано з незрілістю демократичних процесів, відсутністю громадянського суспільства та слабким розвитком демократичних інститутів, зокрема політичної опозиції. Тому більшість режимів у нових країнах Азії та Африки змінювалися завдяки впливу військової еліти, часто й через військові державні перевороти. Так, генерал Сухарто після придушення військового перевороту у 1965 р. зміг стати наступним президентом із найбільшим

періодом перебування на посаді в Індонезії, обирався 7 разів підряд і перший який добровільно пішов у відставку.

Якщо з перших років становлення держави президент обирався парламентом країни, але мав широкі повноваження: голова держави, уряду, верховний головнокомандувач Збройними силами, з правом розпускати парламент у будь-який час, а також призначати його депутатів. Але після зміни Конституції у 2004 р., повноваження президента законодавці обмежили і змінили процедуру виборів – на загальних виборах терміном на 5 років і не більше двох термінів.

Отже, за довгий період президентської історії в Індонезії накопичилося немало президентської документальної спадщини, яка представлена досить різноманітністю видів матеріалів: від офіційних документів до особистих речей президентів. Президентські офіційні документи, які документують конституційні, статутні та церемоніальні обов'язки президента, є власністю уряду Індонезії, а тому за законодавством зберігаються під опікою Національного архіву. Інші документи та матеріали розподілені між багатьма закладами бібліотечного та музейного типу під державним або приватним управлінням.

Дослідженнями президентських документальних колекцій індонезійських президентів займалися, в основному, місцеві фахівці, оскільки діяльність та специфіка ще практично молодих президентських бібліотек Індонезії не набула широкого розголосу за межами країни, але вони органічно вписалися в туристичну мережу та музейне середовище цієї азійської країни. Так, зокрема, індонезійські дослідники вивчали стратегічні плани президентських бібліотек зі створення цифрового репозитарію президентських документів [22], відвідуваність музеїв, їхні потреби та зацікавленість [20, 172], розвиток виставкової складової та історичних наративів для підвищення патріотизму та знання національної історії [107], висвітлення документальних фондів, зокрема мистецьких колекцій, їхнього збереження [233]. Проте порівняльний аналіз різних типів організації

президентських бібліотек або звернення до зарубіжного досвіду, окрім американської історіографії президентських бібліотек, не був об'єктом дослідження місцевих фахівців.

Як уже зазначалося, усі президенти залишили свій слід в індонезійському суспільстві, тому останнє і вирішило відзначити їх окремо. деякі індонезійські дослідники виділяють в Індонезії вісім президентських установ бібліотечно-музейного типу: Президентська бібліотека Бунг-Карно в Блітарі на Східній Яві, Бібліотека проповідника Bung Hatta в Букіттінгі на Західній Суматрі, Центр Сухарто в Джакарті, Бібліотека Хабібі в Джакарті, Центр Абдуррахмана Вахіда в Джакарті, Бібліотека Відясана Мегаваті Сукарнопутрі в Джакарті та Сусіло Бамбанг Юдхойоно в Сікеас Західній Яві та Президентський музей Балай Кірті.

Перші дві бібліотеки входять у структуру Національної бібліотеки Республіки Індонезія і незважаючи на їхні назви як президентські бібліотеки, Мохаммад Хатта був лише віце-президентом при президенті Сукарно, проте для відзначення його ролі в становленні незалежної Індонезії, уряд створив окрему документальну архівно-музейну колекцію, присвячену цьому діячу.

Чотири інші установи розташовані в столиці Індонезії Джакарті і є приватними чи громадськими організаціями, зокрема бібліотеки Хабібі, Відясана Мегаваті Сукарнопутрі, Сусіло Бамбанг Юдхойоно розміщені в приватних резиденціях колишніх президентів і мають обмежений доступ для широкої громадськості та дослідників.

У 2000-х роках уряд Індонезії запланував відзначити батьків-засновників незалежної країни будівництвом бібліотек-близнюків у місцях народження двох Героїв Республіки Індонезія – першого президента Сукарно та віце-президента Мохаммада Хатта. Першою з'явилася Бібліотека-музей Сукарно в Блітарі, відома ще як Президентська бібліотека Бунг-Карно, а потім Бібліотека проповідника Bung Hatta в Букіттінгі, як нове приміщення для існуючої публічної Бібліотеки Мохаммада Хатта. Президентська бібліотека Бунг-Карно була відкрита в листопаді 2015 р. за сприяння його доньки Мегаваті

Сукарнопутрі. Музейна частина представлена особистими речами першого президента Індонезії та його колекції картин, які він зібрав за життя; бібліотечні фонди складаються з його приватної бібліотеки, власних праць, особистих паперів тощо. Бібліотека Мохаммада Хатта розташована на батьківщині першого віце-президента Індонезії в Букітгінгі, у центрі міста. Триповерхова будівля була відкрита чинним президентом С. Б. Юдхойоно у вересні 2006 р., який і провів першу екскурсію по бібліотеці. Обидві бібліотеки увійшли до структури Національної бібліотеки Республіки Індонезія.

Національна бібліотека Індонезії, керуючи двома президентськими бібліотеками, створила масив цифрових ресурсів про президентів Індонезії та їхню діяльність, розташований на сторінці www.kepustakaan-presiden.perpusnas.go.id, як складова вебпорталу Національної бібліотеки. Цей сайт забезпечує доступ до інформації та бібліотечних матеріалів, задовольняючи потреби громадськості та дослідників в історичній інформації. Він розроблений та підтримується Центром бібліотечних послуг та інформації в Національній бібліотеці Індонезії. Колекції включають біографії, книжкові каталоги, сувеніри, фотозображення, промови, мультимедійні матеріали та законодавчі акти. Але, на жаль, є велика кількість виступів, політик і новин, які вважаються незавершеними та не оновленими [22].

Крім Президентської бібліотеки, в Індонезії функціонує і Музей Сукарно в Тампаксірінг на о. Балі, розташований біля президентського палацу Тампаксірінг. Його урочисте відкриття відбулося в червні 2009 р., але для відвідування Музей відкрився лише у 2011 р. Музей був засновано в співпраці родини першого президента та Університетом Махендрадата за приватні кошти і під управлінням благодійного Фонду Сукма Сукарно.

У цьому музеї знаходиться найбільше в Індонезії скульптурне зображення птаха Гаруда Панкасіла, який є одним із національних символів Індонезії. Птах Гаруда дотримується національного принципу «Bhinneka Tunggal Ika», що означає «Єдність у різноманітності» – гасло, яке нагадує

громадянам про те, що країна складається з мільйонів людей із різною культурою, традиціями та віруваннями.

Основу музейних фондів складають особисті речі першого президента командні палиці, почесні медалі, нагороди, отримані під час перебування на посаді президента Індонезії. Крім того, є багато світлин родини Сукарно, фотографії з історії незалежності Індонезії, експозиції, присвячені традиційній культурі о. Балі та о. Ява, а також світлини за скульптурні зображення президента зі світовими лідерами. Близько 90% світлин та експонатів, які експонуються в цьому музеї, ніколи не публікувалися, тому що це сімейні колекції та подарунки з дружніх країн та іноземних компаній [212].

Перший поверх Центру Сукарно поділений на кілька різних секцій, включаючи кімнату для проголошень, сімейну кімнату та зал для зустрічей. Перше приміщення передає атмосферу та аудіовізуальне зображення проголошення незалежності країни 17 серпня 1945 року, текст прокламації читає Президент Сукарно у запису [41].

Наступний Президентський музей в Індонезії був відкритий у червні 2013 р. – це Меморіал генерала Сухарто (Soeharto Center <http://museumsoeharto.com>), відомий як «The Grand General HM Soeharto Memorial». Цей меморіал був побудований як орієнтир для патріотизму і джерело історичної інформації для молодого покоління. Як сказала Сіті Хардіянті «Тутут» Рукмана, старша донька Сухарто на урочистому відкритті Меморіалу, присвяченому річниці дня народження Сухарто, «Велика нація – це нація, яка ніколи не забувала заслуг своїх героїв» [6]. Меморіальний музей був побудований на місці народження Сухарто в селі Кемусук, Слеман, Джакарта, на центральній Яві з ініціативи родини генерала молодшого брата Х. Пробосутеджо, старшої доньки Тутут за приватні кошти, тому й управляється благодійним фондом Wangsa Manggala Foundation Yogyakarta, який належить родині Сухарто. Музей складається з кількох будівель «пендопо» (головний павільйон), будинку Нотосудіро (прадіда Сухарто), будинку Атмосудіро (іншого прадіда Сухарто), мечеті та інших будівель.

Загалом музейний комплекс поєднує традиційну культуру із сучасними технологіями. Про важливість установи свідчить візит чинного президента Індонезії Юдхойоно та представників урядового кабінету до Музею через пів року після відкриття. Президент залишив напис на світлині колишнього президента, що стоїть на червоно-білому тлі, що символізує кольори національного прапора.

Фонди Музею містять колекції світлин, панорамне зображення його політичного шляху, архівні матеріали, особисті речі. Деякі з документів, представлених у музеї, включають Указ «Supersemar» від 11 березня 1966 р., підписаний президентом Сукарно і який надавав Сухарто найширші повноваження, листи від 14 національних діячів, які відмовилися приєднатися до останнього кабінету Сухарто після закінчення терміну його президентства, і також заяву Сухарто, яку він зачитав при оголошенні своєї відставки у 1998 р. [110]. Один із визначних артефактів Музею, це мідна статуя другого президента, розташована при вході у головне приміщення роботи індонезійського скульптора Еді Сунарсо [211].

Крім меморіалу-музею, родина другого президента ініціювала створення науково-дослідного Центру вивчення спадщини Сухарто на території Університету Мерку Буана в Західній Джакарті як центр досліджень і обговорень національних планів економічного розвитку, які повинні базуватися на принципах державного управління Сухарто. На відкритті його брат зазначив «Краще, якщо політику, яку проводив Сухарто, можна буде знову застосувати в нинішню епоху, тому що це реальний факт, що багато людей отримали процвітання завдяки цій політиці», – сказав Пробосутеджо [120].

Установа, що поєднує документальну спадщину всіх президентів Індонезії - Президентський музей Балай Кірти (<https://museumkepresidenan.id>), розташований на території президентського палацу Богор, Західна Ява. Музей входить у структуру Міністерства освіти та культури і є важливим освітнім та рекреаційним закладом, який сприяє розумінню історії та досягнень

президентів Індонезії. Ідея створення музею виникла у 2012 році з ініціативи президента Сусіло Бамбанга Юдхойоно. У його будівництві брали участь кілька міністерств, зокрема Міністерство державного секретаріату, Міністерство громадських робіт, Міністерство освіти та культури та Міністерство туризму та креативної економіки. Президентський музей Балай Кірті був урочисто відкритий 18 жовтня 2014 року президентом Юдхойоно і з того часу функціонує як важливий туристичний, просвітницький та освітній заклад.

Необхідно зазначити, що в перекладі з індонезійської «Балай Кірті» означає «Зал слави», в інтерпретації засновників як будівля, у якій розміщені різні історичні об'єкти, реліквії історії незалежності та президентства Республіки Індонезія.

Музей Балай Кірті має широкий спектр функцій, включаючи:

збирання та придбання документальних колекцій, їхній облік, систематизація та збереження;

популяризація через виставкову та освітню діяльність;

розвиток бібліотеки та партнерських проєктів з іншими президентськими бібліотеками [138].

Виходячи із зазначених функцій, діяльність Президентського музею зосереджена підвищені ролі музею як збереження політичної історії країни, як просвітницького закладу та джерела історичної інформації.

Музейні та бібліотечні фонди представлені на трьох поверхах скляної будівлі Музею. На першому поверсі, який називають Національною галереєю, представлено скульптурне зображення великого гербу Індонезії, фотокопії тексту Прокламації незалежності, Преамбули до Конституції 1945 р., «Обітниці молоді», «Великої пісні Індонезії» та комплекс цифрових карт країни, що розповідають про історію розвитку Республіки Індонезія з 1945 по 2014 роки. Позаду стоять шість бронзових зображень у повний зріст президентів Республіки Індонезія.

Виставкові зали другого поверху представлені різноманітними документами та матеріалами, пов'язаними з діяльністю та досягненнями шести президентів. Зокрема, різноманітні президентські пам'ятні речі такі, як офіційні костюми для відвідування церемоній і вітання державних гостей, ордени за заслуги, почесні медалі, історичні фотографії, капелюхи, шалі та книги, написані президентами. На цьому поверсі відвідувачі також знаходять копії президентських офісів. На стінах другого поверху розміщено відео та інтерактивні цифрові альбоми, які запрошують відвідувачів подорожувати аудіовізуальним світом. На цьому поверсі також знаходиться Президентська бібліотека, де зберігаються книги з президентської колекції або книги про інститут президентство, історію держави і права. Тут же експонується велика картина видатного індонезійського художника Джейхана Сукманторо, на якій у чорно-білому кольорі зображені тіні шести президентів. Недалеко від картини Джейхана є президентський подіум для виголошення промов, фоном якого є Президентський палац. Тут будь-який відвідувач може спробувати себе в ролі президента і виголосити промову [169].

Третій поверх призначений для проведення засідань, конференцій та тут же міститься оглядовий майданчик на президентський палац у вигляді тропічного саду.

Як і в багатьох країнах, в яких існують державні форми президентських бібліотек та музеїв, серед дослідників та громадськості часто лунає критика щодо представлення президентства лише з позитивного боку. Так, відомий індонезійський письменник та журналіст А. Дермаван Т. порівняв президентські музеї з обкладинками книжок, які повинні лише привернути увагу, проте в тексті не потрібно замовчувати історичні факти, навіть якщо вони торкаються президентської влади. Він нагадав, що історично доведено причетність генерала Сухарто до політичних репресій у 1965–1968 рр., у результаті яких загинуло понад 3 млн осіб, проте цих фактів не висвітлено в презентаційних чи освітніх програмах Музею [169].

Інші дослідники відмічають слабку увагу президентського музею до наповнення експозицій сучасними тематичними матеріалами та формування історичних наративів серед молоді та громадськості про зв'язок героїчного минулого з сучасним розвитком країни. Адже, часто історичний наратив ґрунтується на історіях про героїчні вчинки культурно значущих діячів, у тому числі президентів і ці наративи можна знайти не тільки в письмових текстах, а й у історичних пам'ятках або музейних експонатах [107].

Таким чином, Президентський музей Балай Кірті виконує важливу роль у збереженні та популяризації історії президентів Індонезії. Він служить як освітнім, так і рекреаційним закладом, що допомагає відвідувачам оцінити досягнення президентів. Проте важливо також критично оцінювати музейні експозиції, щоб забезпечити повне та об'єктивне відображення історії. Про маловідомість серед іноземних туристів та проблемність доступу для власних громадян свідчить відвідуваність Музею, близько 18 тис. за 2022 р. [138].

Президентські бібліотеки та музеї є важливими культурними та історичними установами, які зберігають документи, артефакти та іншу інформацію про діяльність президентів та політичну історію країни. В Індонезії цей інститут знаходиться на стадії розвитку і стикається із численними викликами. На сьогоднішній день дослідження інституту президентства в Індонезії частково обмежене через збереження документальної спадщини в приватних закладах, тому важко визначити повноту та різноманітність президентських колекцій. Іншою проблемою є те, що президентські документи та інші матеріали не можуть повністю відобразити різні аспекти президентської ери. Незважаючи на те, що основне завдання бібліотек – надання документів для дослідників, важливою є інтеграція цих документів із музейними об'єктами та історичними умовами, пов'язаними з президентами. Наразі деякі президентські документальні колекції в Індонезії зосереджуються лише на пам'ятних речах і функціонують як музеї, але вони мають значний потенціал для збереження історичної спадщини та сприяння громадській обізнаності.

Висновок до Розділу 5

Інститут президентства в країнах Азії та Африки набув свого поширення набагато пізніше ніж в Європі та на американських континентах. У Південно-Східній Азії та на африканському континенті він з'явився після проголошення незалежності в другій половині ХХ ст., а на пострадянському просторі – після розпаду СРСР.

Найбільш спільна риса для цих країн та відмінність від Європи та Америки – це довгий період правління перших президентів незалежних держав. За цей період було накопичено чимало документів та матеріалів, а також враховуючи сформовану в суспільній свідомості думку про ототожнення перших президентів із незалежністю країни, було закладено запит на відзначення перших лідерів в історичних пам'ятках та окремих документальних інституціях.

Азіатська традиція вищої верховної влади завжди відрізнялася своїм впливом на суспільство та ототожненням влади з власністю на державні ресурси. Тому й ініціатива розбудови мережі президентських музеїв та бібліотек за аналогією з американською традицією йшла, переважно, від оточення президентів або його спадкоємців.

Проте незважаючи на авторитарність деяких політичних режимів азіатських та африканських країн, популяризація документальної спадщини президентів не набула широкого втілення через ототожнення всіх проєктів розбудованих під час президентського правління з пам'ятками на честь політичного лідера.

Серед країн на терені СНД необхідно відзначити різноманітний досвід формування та популяризацію документальних ресурсів президентської влади. Так, в Азербайджані – це Президентська бібліотека Азербайджанської Республіки, яка виросла з бібліотеки при Адміністрації президента; а в Казахстані – мережа меморіальних інституцій, присвячених першому

президенту Н. Назарбаєву: Музей Першого президента, Бібліотека Першого президента трансформувалися в Президентський центр Республіки Казахстан, після зміни президентської влади. В обох країнах президентські бібліотеки та музеї докладають багато зусиль не лише з накопичення та популяризації спадщини президентів, а й формування масиву традиційних та електронних ресурсів із висвітлення визначних подій в історії країни, актуалізації наукових досліджень та поширення історичних знань з інституту президентства, державотворення, азербайджанознавства і казахознавства, конституціоналізму через освітні та просвітницькі заходи серед молоді, а також обговорення сучасних суспільно-політичних проблем та їхнє розв'язання з допомогою експертного середовища.

У Туркменістані попри сформований культ особистості першого президент С. Ніязова та авторитарний стиль правління Г. Бердимухамедова, Музей президента – це невелика частина Державного музею Державного культурного центру Туркменістану, оскільки в цій країні президентська влада не виділяється в державній структурі, а ототожнюється з нею, тому й історичні та культурні пам'ятки, пов'язані туркменськими президентами.

Президентські бібліотеки та музеї на Африканському континенті з'явилися лише у ХХІ ст., попри понад півстолітню історію незалежності від колоніальних імперій, становлення інституту президентства та розвитку країн у напрямку демократичних цінностей. Бібліотеки та музеї символічно відзначили роль президентів у розбудові країни, виділивши лідерів для збереження пам'яті про нього в наступних поколіннях. Найбільш подібною до американських президентських бібліотек є Президентська бібліотека Обасанджо в Нігерії, створена за ініціативи самого президента. Бібліотека за допомогою архівних матеріалів, артефактів та інтерактивних технологій висвітлює через призму лідерства О. Обасанджо значний період історії Нігерії від військового режиму в 1970-х роках до демократичного президентства в 2000-х роках. Найбільш молода інституція Президентська бібліотека, музей та виставкова зала в Кенії у своїй перспективі планує вийти на рівень

Національного архіву, Національної бібліотечної служби та Національного музею як з формування документальних ресурсів, так і залучення відвідувачів.

У зв'язку з розпорошеністю Індонезії серед багатьох островів та необхідності підтримки туристичної галузі створення президентських музеїв усіх сімох індонезійських президентів відбувалося в різних регіонах. І на прикладі Індонезії, необхідно відзначити великий вплив на розвиток регіону, розбудови його інфраструктури, ідеї створення президентського музею чи бібліотеки як тяжіння до внутрішнього туризму, так і популяризації історії держави та її лідерів серед зовнішнього середовища.

РОЗДІЛ 6

ДОКУМЕНТАЛЬНІ РЕСУРСИ ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТСТВА В УКРАЇНІ

Інститут президентства заснований в Україні нещодавно в порівнянні з іншими частинами світу, після отримання незалежності у 1991 р. Існування та дослідження інституту президентства в Україні є важливим напрямом української історії, політології, культурології та багатьох інших наукових напрямів сучасного суспільства, оскільки президент не просто виконує роль голови держави і має значний вплив на політичну систему України, зокрема на виборчий процес, формування уряду та призначення на вищі державні посади. Одночасно він є символом незалежної держави. Значною є роль Президента України в консолідації нації та визначення пріоритетів її розвитку. Вивчення інституту президентства допомагає зрозуміти, як ці процеси відбуваються, як вони взаємодіють з іншими інститутами влади та як вони впливають на політичну стабільність країни. Крім того, Президент України займає важливу позицію в міжнародних відносинах, він створює імідж країни на світових площадках. Тому й міжнародні взаємовідносини, політичні та економічні проєкти залежать від особистості глави держави.

6.1. Документальні фонди та архівні колекції інституту президентства в Україні

Але й досі немає окремої юридичної інституції, яка б представляла документальну спадщину президентської влади, що її репрезентує у всій сукупності, й відсутній також путівник із документальних ресурсів інституту президентства та пов'язаних із ним наукових і соціокультурних інституцій, а також окремим бібліотекам різних президентів, приватним колекціям як самих президентів, так і їхнього оточення. Тому дослідження становлення, розвитку та прогнозування перспектив цієї інституції ускладнюється через розпорошеність джерельної бази як офіційного характеру, так і матеріалів із

політичного, культурного життя президентів України та колекцій особового походження.

Особливістю інституту президентства, який є суспільно-політичним явищем, є те, що він охоплює не тільки діяльність глави держави як вищої посадової особи в країні, а й відбиває цілу систему служб, передусім Адміністрації/Офісу, яка забезпечує виконання функцій президента; розробляє комплекс нормативних документів, згідно яких президент здійснює свої повноваження, а також проводять вибори глави держави.

Як уже зазначалося в Розділі 2, джерельна база з проблематики інституту президентства представлена сукупністю різноманітних видів джерел: нормативно-правові документи; авторські видання президентів та експрезидентів; інтернет-ресурси, аналітичні матеріали президентських служб та інституцій, періодична преса, електронні бази даних, а також архівні та музейні документи в галузі історії, права та політичної культури України.

На сьогодні дослідники проблематики інституту президентства в Україні приділяють увагу багатьом аспектам діяльності інституту президентства в Україні, зокрема юридичним [264, 286, 387], політологічним [318] і управлінським [301] питанням, особистостям лідерів держави [472] та початковому етапу становлення даної інституції [469]. Зокрема свої погляди на президентську діяльність Л. Кравчука виклали у своїх дослідженнях його колишній помічник М. Михальченко та В. Андрущенко [358, 359], а також дослідник політичної історії України В. Литвин [346, 347]. Соратники другого президента П. Гайдуцький та С. Гальчинський постійно підтримують науковий інтерес до епохи правління Л. Кучми [290, 294]. Свій журналістський досвід використав В. Денисенко в науковому дослідженні про політичний шлях до влади та під час перебування на посаді президента В. Януковича [309]. Проте історичних досліджень, які б розглядали неопубліковані архівні джерела у всій площині ще недостатньо.

Необхідно зауважити, як вже зазначалося в попередніх розділах, що в деяких країнах світу архівні документи і матеріали з проблематики інституту

президентства зберігаються в окремій державній інституції або в персональних бібліотеках-архівах, як у США. І в таких архівах зберігається не лише офіційна документація, а й особові фонди, електронні інформаційні ресурси, фото- та відеоматеріали. Ця практика не дуже поширена, оскільки традиційно офіційні документи, які продукує апарат глави держави зберігається разом із документами інших державних інституцій. США започаткували нову традицію окремого збереження офіційних документів разом із матеріалами особового походження для розвантаження архівосховищ національної державної установи, зменшення фінансових витрат на їхнє утримання, а також із метою популяризації постаті президента, активізації історичного сприйняття цієї інституції серед громадян та іноземних відвідувачів.

У країнах Європи така традиція не прижилася, тому в більшості випадків документальна спадщина інституту президентства розпорошена між національними архівами та музейно-бібліотечними установами як державними, так і приватними чи комунальними.

За американською традицією, проте зі своєю специфікою, було створено у 2007 р. Президентський архів Республіки Корея і який отримав нове більше приміщення у 2015 р. для розміщення зростаючої кількості архівної документації. Він отримує та зберігає документальну спадщину (офіційні документи, фото- та відеоматеріали, передвиборчі плакати та листівки, подарунки та особисті речі, які доповнюють висвітлення історичних подій та персон) усіх корейських президентів, починаючи від Лі Син Мана (першого президента Південної Кореї у 1948–1960 рр.) [379, с. 169–170].

На початку 90-х рр. президентські архіви були створені в деяких пострадянських країнах: Республіці Казахстан, Киргизькій Республіці та ін. Вони здійснюють зберігання текстових (із паперовою основою), аудіовізуальних, електронних документів, пов'язаних із діяльністю Адміністрації Президента та органів, створених при главі держави, окремих центральних виконавчих органів, державних та політичних діячів,

громадських, політичних об'єднань, архівних фондів архівних установ – попередників, а також документи особового походження та приватні архіви президента [366, 388].

Україна не пішла шляхом створення окремої єдиної інституції для документів і матеріалів президентської влади, що можливо було пов'язано з перманентним протистоянням між гілками влади та постійним намаганням обмежити владу президента з боку законодавчого органу та опозиційних політичних сил. А отже, документальні інформаційні ресурси, які висвітлюють діяльність інституту президентства в Україні розпорошені між різноманітними архівними, бібліотечними та музейними установами.

На початковому етапі всі офіційні документи, які продукує Адміністрація/Офіс Президента України, зберігаються в архівному відділі Адміністрації/Офісі Президента України, а після відповідного строку зберігання передаються на збереження та наукове опрацювання в Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), оскільки належать до джерел його комплектування. Це найбільший масив документів, пов'язаних із діяльністю Президента України. На сьогодні ЦДАВО України зберігає лише у Ф. 5233 Секретаріат Президента України 8460 справ, об'єднаних у 5 описів за період з 1991 до 2005 рр. Із цього масиву лише близько 3 % справ із грифом таємно. Повний перелік справ, що сформовані в описі 1 та описі 2 доступний на порталі ЦДАВО України. А отже, користувачам та дослідникам сьогодні набагато легше відшукати необхідні документи, пов'язані з діяльністю перших президентів України. Цей фонд сформований не лише з указів, розпоряджень, доручень президентів України та матеріалів до них, а й листування Президента України та відповіді на них, документи всіх служб Адміністрації/Секретаріату Президента України, матеріали підготовки закордонних візитів та до візитів іноземних делегацій в Україну тощо [445, с.157].

Архів не надає відкритий доступ до оцифрованих документів цього фонду, за винятком однієї оцифрованої справи, яка доступна на порталі в

повному обсязі. Цю справу присвячено Указу Президента України №128/94 «Про військову форму одягу військовослужбовців Збройних Сил та інших військових формувань України», де сформовані всі документи, які відносяться до зазначеного Указу та висвітлюють прийняття нових українських стандартів військової форми на початковому етапі становлення Збройних Сил України (Оп. 1. Спр. 374).

Основний масив архівних документів із діяльності президентської влади в Україні доповнюють архівні матеріали з інших фондів: Ф. 1 Верховна Рада, (Ф. 5225 «Центральна виборча комісія»), де зібрано документи та матеріали висвітлюють еволюцію інституту президентства в Україні, зберігаючи відбиток політичного процесу запровадження посади президента та розвиток політичних протиріч між законодавчою та виконавчою гілками влади за розподіл владних повноважень, та, зокрема, передвиборчі перегони. Її доповнює «Центральна виборча комісія по виборах народних депутатів України» містить документи, що відносяться до першої президентської виборчої кампанії 1991 р. та позачергових президентських виборів 1994 р. (Ф. 1. Оп. 28, т.2). Тут представлені постанови, рішення, стенограми ЦВК, окружних комісій, стенограми пресконференцій президентських виборів, тексти статей та виступи членів ЦВК у ЗМІ, документи про висунення та реєстрацію кандидатів у Президенти України, а також аналітичний звіт Міжнародного фонду виборчих систем (м. Вашингтон) щодо підготовки і проведення виборів Президента України.

Для дослідження ролі Президента України в конституційному процесі цінним є ресурс із «Конституційної Комісії», у якому зібрані матеріали за 1990–1996 рр., до закінчення роботи цієї Комісії, у зв'язку з прийняттям Конституції України 28 червня 1996 р. (Ф.1 Оп. 35, Т. 2) Так, документи опису включають у себе протоколи та стенограми засідань Комісії та матеріали до них, низку проєктів нової Конституції України, стенограми пленарних засідань Верховної Ради України з обговорення проєктів та результатів поіменних голосувань, а також пропозиції та зауваження до проєкту

Основного Закону глави держави та народних депутатів [472, С. 32–33.]. Цікаво, що тут зібрані й наукові праці з проблематики конституціоналізму, огляди ЗМІ про хід обговорення проєкту Конституції, що доповнюють офіційні матеріали відгуками громадської думки на перебіг конституційного процесу.

Висвітлення постаті першого Президента Л. Кравчука, зокрема його діяльність на посаді Голови Верховної Ради України, прийняття важливих рішень для здобуття незалежності та перших кроків становлення української держави міститься в матеріалах «Протокольна частина загального відділу» (Ф.1, Оп.16. Т. 4-5).

Необхідно зазначити, що частина документів і матеріалів, які висвітлюють інститут президентства, зокрема його взаємовідносини з виконавчою гілкою владою, а також шлях голови уряду до президентського посту міститься у фондах справ «Кабінет Міністрів України». (Ф. 2. Оп. 15, Т. 8–9), де зберігаються документи щодо діяльності Л. Кравчука, а також Л. Кучми на посаді прем'єр-міністра України (1992–1993 рр.) та Президента України, урядові документи періоду прем'єрства В. Януковича (Оп. 21).

Значний масив документів щодо президентських виборчих змагань зібрано в центральних державних архівних установах. Так, у Центральному державному архіві громадських об'єднань та україніки (ЦДАГОУ) – Колекція документів з проведення виборів Президента України 2004 року (Ф. 327, (Помаранчева революція) (46 справ за період 2004–2005 рр.) та Ф. 332 Колекція агітаційних документів, інформаційно-аналітичних видань про участь політичних партій, об'єднань, їхніх представників та громадян у виборах Президента України, депутатів Верховної Ради України і місцевих рад (1994 – дотепер). Цей масив складається з агітаційних матеріалів, передвиборчих програм кандидатів у Президенти України та матеріалів політичних партій і громадських об'єднань, які брали участь у перебігу або оцінці президентських виборів. Частина матеріалів про діяльність кандидатів

у Президенти України, які висувалися від політичних партій містяться у фондах відповідних політичних інституцій.

Серед документів, що висвітлюють постать першого Президента України Л. Кравчука у ЦДАГОУ значний обсяг складають документи його діяльності на посадах у ЦК КПУ, у тому числі інформаційні повідомлення та записки з приводу розвитку культурних інституцій [464] та наукових установ [463], а також про необхідність видання збірника документів про голод 1932–1933 рр. [462] та ін.

Документальні архівні матеріали, зокрема електронні, розпочав збирати Центральний державний електронний архів України (зараз Центральний державний аудіовізуальний та електронний архів) ще у 2010 р. Так, було зібрана Електронна архівна колекція «Президентські вибори 2010» (Ф. 1, 27 од. зб.), Архівна колекція: «Позачергові вибори Президента України 2014» (Ф.14, 10 од. зб.), «Вибори Президента України 2019: колекція архівних електронних інформаційних ресурсів» (Ф. 31, 23 од. зб.). Значний інтерес представляють архівовані персональні вебсайти кандидатів у президенти та сайти політичних партій, що висували своїх кандидатів, а також архів інтернет-порталів ЦВК та «Президент України. Офіційне інтернет-представництво». Доповнює ці колекції тематичні розділи ЗМІ, зокрема інформаційного порталу «РБК-Україна» та Українського національного інформаційного агентства «Укрінформ», а також громадянської мережі «Опора», що слідкувала за дотриманням законності під час президентських перегонів.

Архівні копії офіційних інтернет-представництв Президента України В. Ющенко, В. Януковича та П. Порошенка зберігаються у Фонді Президентів України Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Вони офіційно передані на зберігання відповідними підрозділами Адміністрації Президента України разом з іншими архівними матеріалам. Інформаційні електронні ресурси доповнюють загальну картину та висвітлюють багатогранну діяльність президентів України під час перебування їх на вищій

державній посаді. Архівні документи та матеріали – складова частина бібліотечно-архівно-музейної колекції з проблематики інституту президентства. Вони передані на зберігання до ФПУ НБУВ від Адміністрації/Секретаріату/Офісу Президента України і охоплюють період з 1991 р. і дотепер. Архівна колекція ФПУ НБУВ складаються: із вітальних адрес і листівок на адресу Президента України від глав держав та урядів, міжнародних та українських установ та організацій, листування громадян України до Президента України, підбірки матеріалів ЗМІ з актуальних суспільно-політичних та економічних питань і висвітлення міжнародних візитів, фото-, аудіоматеріали, грамоти та дипломи почесного звання президента, а також матеріали президентських виборчих кампаній (агітаційні матеріали, аудіо, відео, світлини).

Аспекти міжнародної діяльності перших президентів України можна знайти в міжнародних архівних установах, зокрема в Президентській бібліотеці Дж. У. Буша (<https://bush41library.tamu.edu>) та Президентській бібліотеці Б. Клінтона (<https://clinton.presidentiallibraries.us>) зберігається понад 350 арк. листування або стенограми перемовин президентів України Л. Кравчука і Л. Кучми та президентів США, фото- та відеоматеріали, більша частина з яких доступна онлайн. В архівних колекціях наступних президентів США згадки про президентів України, принаймні в оцифрованих документах, набагато зменшуються, обмежуючись офіційними повідомленнями про міжнародні візити.

Для дослідження постаті президентів України неможливо оминати їхній життєвий та політичний шлях до посади Президента України, а отже, й архівні матеріали, що висвітлюють віхи життя зберігаються у фондах регіональних державних архівів. Зокрема, у фондах Держархіву Рівненської області документи і матеріали про перші роки життя та навчання Л. Кравчука (Актовий запис про народження Кравчука, Запис про родину Л. М. Кравчука з погосподарської книги, Свідоцтво, видане Л. М. Кравчуку про закінчення Городищенської семирічної школи, із наказу по Рівненському

кооперативному технікуму тощо), у фондах Держархіву Чернівецької області з педагогічної роботи в Чернівецькому фінансовому технікуму та партійну діяльність від секретаря первинної організації до завідувача відділом пропаганди та агітації Чернівецького обкому КП України та ін.

Частина архівних матеріалів, які висвітлюють суспільно-політичну та соціально-економічну діяльність Президента Л. Д. Кучми зберігаються в Державному архіві Дніпропетровської області. Це зокрема фонди «Дніпропетровський обласний комітет Комуністичної партії України, м. Дніпропетровськ!» (Ф. П-19) та «Партком КПУ науково-виробничого об'єднання «Південне», м. Дніпропетровськ» (Ф. П-3719). У документах розкривається аспекти його трудової, громадської та політичної діяльності на різноманітних посадах у Південмаш (сучасне Державне підприємство «Виробниче об'єднання Південний машинобудівний завод ім. О. М. Макарова») та партійних осередках Дніпропетровської обл. У цьому ж архіві зберігається й особиста справа Л. Кучми, у якій прослідковується його професійний та громадсько-політичний шлях від студента до генерального директора великого заводу [472, с. 29].

Таким чином, ураховуючи неоднорідність документів і матеріалів із кожного президента України, їхню складову в номенклатурі різних державних архівів, зокрема документи періоду сходження президентів по державних та політичних сходинках, документальна спадщина інституту президентства розосереджена по різних установах та регіонах України. І досі в Україні не сформована жодна особиста документальна колекція на основі переданих матеріалів від самих президентів на зберігання в державні інституції. На жаль, це значно перешкоджає розвитку досліджень про особливості інституту президентства в Україні, його тенденції розвитку, презентаційні функції, ускладнює роботу дослідників та працівників архівних установ. Не прижилася в Україні ідея індивідуальних меморіальних інституцій на прикладі музею або бібліотеки-архіву окремого президента як окремої установи, яка б змогла збирати та зберігати всі документально-інформаційні ресурси із цієї

проблематики або формувати зведені ресурси. Проте через постійну поляризацію громадської думки щодо перспективи інституту президентства та, зокрема, особистостей усіх українських президентів, в Україні наразі відсутній попит не лише на збереження пам'яті, а й, у більшості випадків, на ґрунтовні дослідження цієї інституції та постатей очільників держави.

Отже, огляд масиву архівних джерел з історії інституту президентства в Україні показує його різноманітність, досить великий потенціал, й тому необхідна актуалізація наукових досліджень, аналізу процесу становлення, історії та специфічних особливостей президентської інституції. Ґрунтовна розробка джерельної бази та популяризація досвіду ще попереду і може надати дослідникам важливу інформацію щодо ролі президента в процесах державотворення на поч. 90-х рр. ХХ ст., визначить основні пріоритетні напрями, джерельну значущість і неперервність. Але джерельна база з проблематики інституту президентства в Україні недостатньо залучена до наукового обігу через розпорошеність між різними фондами та часто відсутність систематичного оновлення.

6.2. Історія створення, структура і функції ФПУ як президентської бібліотечно-музейної- архівної колекції в НБУВ

За сприяння Президента України Л. Д. Кучми Фонд Президентів України було засновано як структурний підрозділ Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського згідно Указу Президента України від 5 квітня 1996 року № 244 (244/96) «Про надання Центральній науковій бібліотеці імені В. І. Вернадського статусу національної» [405]. Ця подія відобразила новий прояв суспільного значення інституту президентства, який спрямував свою діяльність на сприяння різними представниками суспільства явища президентської влади як носія не лише політичної, а й духовної культури, на акцентуванні її соціокультурного значення. Тому й матеріали з проблематики інституту президентства формуються, зберігаються та досліджуються саме в

НБУВ, яка є визнаним національним та міжнародним соціокультурним й інформаційним центром, що додатково підвищує іміджевий статус цього інституту. Адже функціонування інституту президентства відображають різноманітні джерела, зокрема й подарунки, отримані ними впродовж виконання своїх обов'язків від різних дарувальників: від перших осіб інших держав до пересічних громадян. Ці подарунки складають основу колекції ФПУ і, маючи власне ідейно-символічне значення та духовний зміст, створили унікальний культурний ресурс НБУВ.

На початку 90-х рр. ХХ ст. в Україні в період становлення президентської вертикалі та створення допоміжних органів для забезпечення функціонування інституту президентства, а також за відсутності розвинутих сучасних інформаційних технологій, зокрема мережевих, відбувався пошук моделі інституції, яка б могла забезпечувати інформаційний супровід діяльності президента та його служб, а також зберігати та накопичувати масив джерел з історії державності та інституту президентства зокрема. Ідея поєднати ці функції в одній установі, спираючись на зарубіжний досвід діяльності президентських бібліотек втілювалися у Фонді Президентів України НБУВ.

ФПУ як науково-дослідний інститут став розвиватися в трьох основних напрямках: накопичення та систематизація традиційного документального фонду; аналітика ЗМІ та фахової періодики і формування електронних ресурсів; моніторинг діяльності інституту президентства в Україні, створення аналітико-прогностичної продукції та популяризація інформаційних ресурсів у громадському та експертному середовищі.

Основні завдання, функції та засади формування і використання документальної спадщини інституту президентства в Україні були визначені «Положенням про Фонд Президентів України», затвердженого Указом Президента України від 11 жовтня 1996 року № 936/96 «Про Положення про Фонд Президентів України» [406]. Відповідно, було задекларовано, що склад документальних матеріалів, які передаються на постійне зберігання до Фонду, визначається Президентами України, їхніми законними представниками,

особами, що діють за їхнім дорученням, та іншими власниками документів. При цьому було передбачено тісну співпрацю не лише з Адміністрацією Президента України, а й з Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, центральними та місцевими органами виконавчої влади, державними органами, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, громадянами в контексті інформування про наявність документів та інших матеріалів, пов'язаних із життям і діяльністю президентів України.

Значна увага при комплектуванні документального фонду ФПУ приділялася документам і матеріалам, які розкривають конституційно-правовий статус Президента України, організацію і проведення президентських виборів, офіційну діяльність Президента України в галузі внутрішньої і зовнішньої політики, функціонування Адміністрації Президента України. Документи, що розкривають життя та діяльність Президентів України, інших державних осіб, комплектувались так, щоб певна особа була представлена на тлі тих історичних та соціально-політичних подій, які відбувались під час життя та державницької діяльності цієї особи.

До фонду увійшли також інформаційні ресурси з питань історії державотворення в Україні в різні історичні періоди, окреме місце посіли документи, пов'язані з ідеєю реалізації президентської влади в Україні, у тому числі в українській діаспорі. Важливим тематичним напрямом стали також зміст і природа інституту президентства в системі державної влади та загальна характеристика інституту президентства в зарубіжних країнах.

Особливістю президентської бібліотечно-архівної колекції стало те, що її тематика розкривалася різними видами документів, зокрема, виданнями (творами друку), їхніми копіями та відбитками з видань, машинозчитуваними документами, відео-, фотодокументами, архівними документами та їхніми копіями, електронними виданнями та ін. Пізніше, з 2002 р., ФПУ почав формуватися і музейними предметами, зокрема подарунками президентам України та керівникам його Адміністрації.

Функції комплектування та формування документального фонду ФПУ було покладено на Відділ пошуку та обліку документів, який у різні часи очолювали Я. О. Чепуренко, І. А. Павлуша, Л. М. Галаган, В. Ю. Вовк, І. А. Вишневська, О. Г. Бойко. На відділ було покладено завдання з формування, обліку та наукового опрацювання творів друку, архівних документів, музейних експонатів, електронних документів відповідно до тематики діяльності ФПУ, дослідження зарубіжного досвіду діяльності президентських бібліотек, фондів, архівів та музеїв, а також організацію обслуговування користувачів документно-інформаційними ресурсами ФПУ. Відділ співпрацював із структурними підрозділами Адміністрації Президента України, які забезпечували систематичне поповнення колекцій, відбір та комплектування фондів відповідно до Розпоряджень Глави Адміністрації Президента України від 19 березня 2002 р. №4 «Про порядок підготовки документів і матеріалів в Адміністрації Президента України для передачі до Фонду Президентів України» та Глави Секретаріату Президента України від 4 серпня 2008 р. №107 «Про порядок підготовки документів і матеріалів в Секретаріаті Президента України для передачі до Фонду Президентів України» та інших розпоряджень. Цими документами визначався відповідно і склад експертних комісій, до яких входили представники вищих органів державної влади, бібліотекарі, архівісти, музеєзнавці та ін.

За керівництва першого завідділу Я. О. Чепуренко традиційний відбір та комплектування Фонду, що здійснювався структурними підрозділами Адміністрації Президента України було доповнено науковим його обґрунтуванням відповідно до «Профілю комплектування Фонду Президентів України», що визначив тематику документів бібліотечно-архівної колекції. Основними тематичними розділами документального фонду ФПУ було визначено:

- історія, теорія та функціонування президентської влади в суспільстві;
- історичні форми організації державної влади в Україні, життя та діяльність осіб, пов'язаних із реалізацією державної влади в Україні;

- державна, суспільно-політична діяльність, творчість і життя президентів України, осіб, діяльність яких може бути так чи так пов'язана з реалізацією президентської влади в Україні, у тому числі президентів України, обраних політичними об'єднаннями діаспори, президентів Західноукраїнської Народної Республіки, Карпато-Української Республіки;

- становлення інституту президентства в Україні (історія президентської влади в Україні);

- конституційно-правові основи інституту президентства в Україні;

- правові аспекти, технологія та організація виборів Президента України, історія виборчих кампаній з виборів Президента України; організація роботи Адміністрації Президента України та інших органів і служб при главі держави; його взаємовідносини з органами законодавчої, виконавчої, судової влади, місцевими органами влади та управління;

- президентська іміджологія та публік рилейшнз у президентській діяльності;

- досвід функціонування інституту президентства за кордоном, життя і діяльність президентів зарубіжних держав;

- державна символіка України та зарубіжних країн [466, с. 5].

Отже, із початку 2000-х рр. документальний фонд ФПУ формувався та розширювався за 4 основними напрямками: музейний, бібліотечний, архівний та фонд електронних ресурсів.

Чи не найбільш затребуваним серед відвідувачів та користувачів ФПУ є його музейний фонд (обсяг фонду понад 2700 одиниць зберігання) – музейні предмети, пов'язані з життям та діяльністю президентів України, інших державних високопосадовців. Склад фонду досить різноманітний і складається з декількох музейних колекцій: це предмети народних промислів (вишиванки, дерев'яні скриньки, килими, вази, посуд тощо), музичні інструменти, декоративна зброя (шаблі, мечі, булави тощо), картини (виконані різними техніками на полотні, шовку, папірусі, з використанням каменів, гаптовані тощо), предмети одягу (мантії, національний одяг країн-

дарувальників), макети військової техніки, почесні нагороди та відзнаки президентів України, скульптури та нумізматичні експонати тощо [458].

Музейний фонд ФПУ – своєрідна об’ємна панорама діяльності найвищих керівників України. Серед експонатів – подарунки президентам України з різних куточків світу: зі США, Великобританії, Італії, Іспанії, Аргентини, Литви, Естонії, Польщі, Грузії, Казахстану, Таджикистану, країн Азії та Далекого Сходу тощо. Зазвичай як подарунок були предмети, що найбільшою мірою виражають національний колорит країни або ж є символами міст, організацій, установ тощо [435, с. 189].

Значну кількість експонатів-подарунків, отриманих президентами України, становлять стандартні подарункові комплекти, які уособлюють країну дарувальника, тобто представляють символи нації чи держави або прямо нагадують про дарувальника та подію, під час якої було отримано подарунок. Такі подарунки чітко атрибутуються. Так, наприклад, подарунок від прем’єр-міністра Індії – погруддя видатного національного діяча і духовного батька індійського народу, символу ненасильницького спротиву Могандаса (Махатми) Ганді (ФПУ музей. інв. № 1638) – експонат, виставлений у багатьох президентських музеях світу від США до Європи [46]. Така ж ситуація і з експонатом «Частинка Берлінського муру» (ФПУ музей. інв. № 1073 та інв. № 1483): у ФПУ зберігаються два предмети, подаровані двом президентам України, а от метр цього муру, як відомо, виставлений в експозиціях Президентської бібліотеки Р. Рейгана [226] та Президентської бібліотеки Дж. Г. В. Буша [188]. За висловом А. Меркель, колишнього німецького прем’єр-міністра, «Падіння стіни показало нам, що мрії збуваються. Ніщо не стоїть на місці» [355]. Отже, для німецького суспільства частинка берлінського муру – це символ нагадування про перемогу демократичних цінностей над тоталітаризмом та диктатурою.

Більшість експонатів музейного фонду становлять цінність саме завдяки підтекстам подій та супроводжуваним повідомленням. Подарунки мають глибоко символічне значення, навіть коли не пов’язані з особистістю або

країною дарувальника, наприклад, електровелосипед від Президента Естонської Республіки К. Кальюлайд (ФПУ музей. інв. № 2123), який розглядається як символ боротьби за зміну клімату завдяки розвитку нових безпекових технологій та одночасно нагадує транспортний засіб переміщення президента з відомого кінофільму «Слуга народу», де В. Зеленський зіграв головну роль [398].

Безумовну мистецьку вартість становлять музейні експонати, зроблені як подарунка главі держави в одному екземплярі. Це, як правило, картини та рукотворні килими (наприклад, великий килим із зображенням президентів країн СНД, витканий у Таджикистані, що має свою історію, пов'язану із дипломатичною діяльністю президента України Л. Кучми (ФПУ музей. інв. № 20) тощо.

Пересічні громадяни, передусім з України, дарують своїм президентам у більшості випадків саме унікальні речі, які створені ними в єдиному екземплярі і нагадують про неофіційні зв'язки з президентами або про певну подію чи явище. Наприклад, це пазл «Україна», де кожна область репрезентує окремий елемент, включно з Кримом, а в комплекті до нього міститься металева голка (ФПУ музей. інв. № 1756). Цей подарунок – це побажання Президенту України зшити разом усю Україну, з Кримом та Донбасом включно.

Музейний фонд, хоча він і репрезентований музейними експонатами різної художньої цінності, становить значний культурологічний інтерес для оцінки не лише характеру міжнародних стосунків, а й ментальних уявлень дарувальників із різних верств населення України щодо незалежності держави, її культурної самобутності, духовної цінності, пов'язаної з традиціями, мораллю, звичаями різних держав та самої України.

Журналісти та інші відвідувачі виставкових експозицій ФПУ часто цікавляться питанням матеріальної вартості подарунків президентам України, на що отримують відповідь, що головною цінністю цих експонатів є їхня унікальність як свідчень про суспільно значущі міжнародні чи національні

події. Знайомлячись із цими музейними предметами, дослідники можуть відтворити чимало деталей з історії міжнародних відносин, зокрема дипломатичних зв'язків. Адже підбір подарунка вищій посадовій особі іншої країни – це мистецтво саме дипломатичної служби, яке має усталені традиції, а власне дипломатичні подарунки слугують тому, щоб висловити в завуальованій формі те, що не можна сказати відкрито [367].

Передача експонатів не завжди супроводжується повноцінним описом дару. Тому співробітники ФПУ не лише проводять систематизацію та інвентарний опис музейних предметів, але й здійснюють пошук інформаційних ресурсів про дарувальника, про історію експоната, подію, під час якої відбулася передача дарунка, установлюють його художню вартість тощо. Такі дані значно підвищують інформаційну значущість колекції подарунків, а також активно використовуються під час підготовки виставок та екскурсійної діяльності.

Інша частина колекції ФПУ – книжкове зібрання (близько 8900 примірників), що складається з двох частин: із книг, подарованих Президенту України, що надходять від Адміністрації/Офісу Президента України, та з тематичної складової колекції, присвяченої інституту президентства, історії державності, права, конституціоналізму і державному управлінню, яка формується у ФПУ та поповнюється через централізоване комплектування НБУВ обов'язковим примірником або шляхом книгообміну.

Зібрання подарункової колекції друкованих видань нараховує понад 4 тис. примірників і містить дарчі написи від автора або дарувальника. Аналіз цих видань свідчить, що вони мають вагомим джерельне значення, є свідченнями їхньої тематичної актуальності для інституту президентської влади, розкривають намагання автора донести до першої особи держави провідну думку свого твору. Такі подарунки відображають сподівання дарувальника на те, що через зацікавленість глави держави авторські ідеї можуть бути втілені в життя. Тому подекуди трапляється не лише напис дарувальника Президенту України з побажаннями, а й прохання стосовно

розв'язання певних суспільно значущих, культурних чи особистих питань. Наприклад, один із дарувальників просив про допомогу в масовому виданні своєї праці – атласу цілющих рослин Луганської області [381].

Видання з дарчими написами, або інскриптами, можна розподілити за певними ознаками, причому кожна група вирізняється особливими рисами. Зокрема, є видання з дарчими написами від автора або від дарувальника; видання зарубіжні та українські; написи бувають короткі, офіційні – «Президентові України від автора», а бувають із побажанням інскриптивно-епістолярного характеру.

Переважає більшість видань – закордонні, у яких написи обмежуються короткою офіційною фразою «з найкращими побажаннями» або «від автора». Проте часто зустрічаються вкладені візитки з повними даними та каналами зв'язку з дарувальником. Ще однією відмінністю закордонних дарів є їхнє вручення переважно при особистих зустрічах, на відміну від подарунків українських громадян, які намагаються самостійно знайти способи передання книжок Президентові України.

Книги з дарчими написами допомагають у кореляції ставлення українських громадян до певного президента та у визначенні ступеня актуальності подій під час його президентства через аналіз тематики видань та регіону дарувальників. Наприклад, Президенту України В. Зеленському дарують видання зі всієї України, часто це книги пов'язані з історією України доби козацтва, військовою тематикою. Натомість, серед книжкових видань, які дарували В. Януковичу, переважна більшість була від громадян зі Сходу та Півдня України та присвячувалася подіям Другої світової війни. Ці факти є своєрідною ілюстрацією сприйняття керівників держави її громадянами, масштабу їхньої підтримки, ідеологічного та історичного контексту.

Архівний фонд ФПУ (8 фондів, понад 1500 архівних справ) переважно складається з вітальних адрес і листівок від глав держав та урядів, міжнародних та українських установ й організацій, листів громадян України на адресу Президента України; комплексу матеріалів із друкованих ЗМІ щодо

актуальних суспільно-політичних та економічних питань і висвітлення міжнародних візитів; фото-, аудіо матеріалів; грамот та дипломів почесних звань президентів, а також матеріалів президентських виборчих кампаній (фонд передвиборчої агітації почав формуватися у 2009 р., з початком президентської виборчої кампанії, і складається з агітаційної партійної преси, буклетів та аркушевого матеріалу, відеоматеріалів, а також фотокопій ключових повідомлень кандидатів у Президенти України, розміщених на банерах та білбордах). Усі ці матеріали передані на зберігання до ФПУ від Адміністрації/Секретаріату/Офісу Президента України та охоплюють період з 1991 р. і дотепер. У складі архівного фонду ФПУ зберігаються колекційні матеріали, не пов'язані з офіційними документами, які продукує Адміністрація/Секретаріат/Офіс Президента України, оскільки останні, згідно з правилами Національного архівного фонду, надходять і зберігаються в Центральному державному архіві органів влади та управління України. При створенні ФПУ було прийняте рішення не передавати документи офіційної діяльності Президентів України з ЦДАВО України до ФПУ, а зосередити у ФПУ документи і матеріали культурологічного значення, які доповнюють офіційну історію та поглиблюють багатогранну діяльність президентів України. ФПУ має право збирати й документи особистого характеру президентів України.

Як вже було зазначено, значний масив архівних документів ФПУ НБУВ складають вітальні адреси та листівки від громадян України, українських державних та громадських організацій, а також зарубіжних інституцій та інших глав держав, які свідчать про міжнародне визнання президентів України та держави в цілому. Ці документи систематизовані по роках та подіях, яким вони присвячені: вступ на посаду або інавгурація, річниця, з державними або релігійними святами. Цінність цих документів визначається не лише суспільно-політичною метою – визнання української держави на міжнародній арені через особу її головного представника, а соціокультурною, оскільки часто такі листи чи листівки мають художню цінність у вигляді традиційного

для певної країни оздоблення із зображенням видатних пам'яток, офіційного привітання чи більш розширеного з елементами художніх виразів. Наприклад, привітання від прем'єр-міністра Великобританії, президентів Литовської Республіки, Республіки Панами та ін. відрізняються оформленням, тобто на листівках зображена сім'я президента, яка вітає не лише словами, а й передає візуальний привіт.

Відрізняються унікальною художньою цінністю вітальні листівки чи вироби від українських організацій та громадян. З елементами художнього оздоблення, орнаменту чи мотиву виробу можна визначити не лише регіон звідки походять автори, а й їхню професійну належність. При вивченні масиву вітальних матеріалів і листів-звернень від українських громадян за їхньою тональністю та кількістю можна екстраполювати на рейтинги того чи того Президента України. Цікаво, що листи-звернення про допомогу в розв'язанні соціально-економічних, культурно-просвітницьких чи побутових проблем інколи мають продовження в листі-вдячності вже за розв'язану проблему. Такі листування, зокрема від не загальновідомих митців, інколи містять неопубліковані художні твори (вірші, нариси тощо) або пропозиції з розв'язання суспільно-політичних, соціально-економічних та культурно-освітніх проблем сучасної України. Така буденна робота апарату Президента України з допомоги українським громадянам не завжди знаходить своє відображення в ЗМІ, тому архівний масив ФПУ НБУВ цінний для дослідників не лише історії становлення та розвитку інституту президентства, а й тим, хто займається державним управлінням та розвитком стратегічних комунікацій.

Однією з найбільш цінних частин колекції є фонд Л. Кравчука, який складається з інтерв'ю, виступів Президента України перед вітчизняними ЗМІ, зокрема в цих виступах простежується критика російських ЗМІ 1991–1994 рр., які ставили під сумнів українську незалежність та здатність розвитку української самостійної держави ще з початку нашої незалежності.

У цьому ж фонді міститься повідомлення пресслужби Президента України за період 1991–1994 рр.; нотатки до виступу Президента України

щодо проєкту Конституції, референдуму та президентських виборів 1991 р.; матеріали по зв'язках із представниками української діаспори за кордоном, копії статей із зарубіжних часописів про Україну та її першого Президента; а також матеріали щодо підготовки міжнародних візитів та копії виступів Президента Л. Кравчука на міжнародних площадках, зокрема візити Президента України до США у 1992 р. та 1994 р. і програма перебування Л. Кравчука у Швейцарії у зв'язку з участю в роботі Економічного форуму в Давосі (31 лютого 1992 р.) та засіданнях, присвячених проблемі розповсюдження ядерної зброї і перспектив атомних електростанцій у Східній Європі.

За матеріалами ЗМІ, які, у більшості випадків за той період недоступні у світовій мережі, можна прослідкувати розвиток як налагоджування міжнародних взаємовідносин України з ключовими партнерами, так і розв'язання актуальних внутрішніх проблем: кримське питання, Чорнобиль, ядерне роззброєння, економічні питання тощо.

Найбільшим за обсягом документів є фонд «Л. Д. Кучма. Президент України (1994–2005)»: це 483 архівні справи, більшість з яких містить вітальну кореспонденцію, зокрема телеграми та листи з нагоди перемоги на виборах та інавгурації, надіслані з усього світу. Також відвідувачі ФПУ традиційно звертають увагу на листівки з нагоди державних (День Незалежності України, День Конституції тощо) та інших свят і пам'ятних дат (Новий Рік, Різдво Христове, Великдень, День народження тощо). Особливою групою документів у межах вітальної кореспонденції є вітальні адреси, відзнаки та дипломи (близько 400 документів). Так, наприклад, у цьому фонді представлені відзнаки Л. Д. Кучми, а саме: дипломи про присвоєння звання почесного професора (доктора) низки вітчизняних та закордонних вищих навчальних закладів: Київського університету імені Т. Шевченка (від 2 січня 2001 р.), Дніпропетровського державного університету (від 15 травня 2000 р.), Бількентського університету (Туреччина) (від 23 листопада 2000 р.), Національного університету Узбекистану імені Мірзо Улугбека (вересень

2004 р.); звання почесного громадянина міст Дніпропетровська (від 29 грудня 1995 р.), Єревану (від 1 жовтня 2002 р.); грамоти: «Грамота Товариства української мови, літератури та культури Воєводини» (Сербія), «Грамота за великий внесок у проведення Літньої школи україністики від Товариства “Просвіта”», грамота «Вільне козацтво України» – за постійну державну турботу про відродження козацтва тощо.

Особливе місце в цьому архівному фонді займають справи, сформовані з листів громадян із проханнями про допомогу в розв’язанні різних питань. Кореспонденція оприлюднює офіційну історію, свідчить про тепле ставлення Президента України до людських дол, у справах присутні й повторні листи з вдячністю про розв’язання певних проблем. Найбільш щирими є листи від дітей, приміром у 1999 р. Л. Д. Кучмі було презентовано альбом від вихованців дитячого садка притулку «Отчий дім» (Київська обл., Києво-Святошинський р-н, хутір Петровський) із листами та малюнками вихованців (ф. 3, оп. 3, спр. 11).

У ФПУ зберігається також значна за обсягом колекція фотодокументів (понад 60 фотоальбомів, 307 великоформатних фото). Це, до прикладу, фотоальбоми, що відображають діяльність президентів в Україні та на міжнародній арені, – «Зустріч глав держав Центральної Європи. м. Вербанія і м. Стреза. 8–9 червня 2001 р.» (ф. 3, оп. 3, спр. 24), «Державний візит Президента України В.А. Ющенко до Ізраїлю. Листопад 2007 р.» (ф. 4, оп. 3, спр. 8) та ін.; фотоальбоми, передані з нагоди пам’ятних дат або проведення урочистих та інших заходів, – «400 років надання м. Жовкві Магдебурзького права» (ф. 3, оп. 3, спр. 32), «Всеукраїнські збори представників органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадськості. Вересень 2002 р.» (ф. 3, оп. 3, спр. 28) та ін.; фотоальбоми, подаровані президентам України на згадку, – «Випускний фотоальбом від Стрюкової Т. М. Мелітопольська загальноосвітня школа № 4, м. Мелітополь, Запорізької область. 2004 р.» (ф. 3, оп. 3, спр. 46), «Фото В. Ющенко під час передвиборчої кампанії» (ф. 4, оп. 3, спр. 1) та ін.

З аудіоресурсів, які зберігаються у Фонді Президентів, переважають аудіоматеріали, подаровані президентам України від видатних митців або простих громадян. Наприклад, Віктору Ющенку подарували диск із піснею «Пане Президенте» (сл. М. Суховецького, муз. М. Колодочки, виконавець Віктор Ландар, соліст ансамблю пісні і танцю Південного оперативного командування, заслужений артист України); «Пісня пам'яті жертв голодоморів в Україні» (сл. Л. Степаненко, муз. А. Шевченко, виконує Лариса Кваріані); диск із піснями Павла Буряка, лауреата всеукраїнських і міжнародних конкурсів та фестивалів, автора, співака, продюсера і художнього керівника гурту «Сузір'я Карпат» (подарований сім'єю Баєвих з Одеської обл.) та багато інших. Цікавими для дослідників інституту президентства в Україні будуть не самі аудіоматеріали, а супровідні листи до них.

У читальному залі ФПУ НБУВ архівні документи та матеріали експонуються на постійнодіючих та тимчасових експозиціях, присвячених певним подіям.

Окрема частина фонду ФПУ – це електронні бази даних. Основні електронні бази даних представлені відвідувачам НБУВ та всім мережевим користувачам через сторінку ФПУ на порталі НБУВ.

На початок 2024 р. у ФПУ було сформовано 7 електронних баз даних, які в комплексі формують консолідований інформаційний ресурс про інституту президентства в Україні та досвід зарубіжних країн. Це повнотекстові бази даних, зокрема: депозитарій «Пряма мова президентів України» (6353 записи, тут і далі на 01 вересня 2024 р.), «Україна у відгуках зарубіжної преси» (50354 записи), «Інститут президентства в зарубіжних ЗМІ» (10898 записи); «Інститут президентства» (6315 записів): матеріали фахової періодики та монографічних досліджень; «Інститут президентства України в пресі» (60352 записи); бібліографічна база даних «Інститут президентства» (33353 записи): бібліографічний опис книг, статей, дисертацій та авторефератів дисертацій за період 1990–2023 рр. з тематики інституту президентства в Україні та

зарубіжних країнах; електронна база даних мультимедійних ресурсів (2259 записів): аудіо-, відео-, фотодокументи, що відображають різні аспекти організації та діяльності президентської влади і дорадчих структур як за кордоном, так і в Україні (відеоматеріали президентських та парламентських виборчих кампаній, офіційних заходів за участю президентів різних країн та мультимедійні матеріали, що відображають український досвід функціонування інституту президентства).

Крім того, інформаційні ресурси, які використовувались у забезпеченні вищих органів державної влади входять до складу вищезазначених електронних баз даних, що дає змогу, при потребі, швидко відновити матеріали і використати ретроспекцію зарубіжного досвіду.

Необхідно зазначити, що у ФПУ НБУВ зберігається та постійно поповнюється єдиний в Україні депозитарій прямої мови президентів України (послання, звернення, доповіді, виступи, заяви, пресконференції, привітання, статті, листи, інтерв'ю, співчуття). Ця електронна повнотекстова база даних містить виступи президентів, опубліковані у вітчизняних та зарубіжних ЗМІ, починаючи з 1991 р. і дотепер. Більша частина цієї бази доступна для всіх користувачів через сторінку ФПУ НБУВ (<http://nbuv.gov.ua/node/48>) на вебпорталі НБУВ. На важливості створення і підтримки «архіву промов президента як чинника реалізації публічності інституту президентства та у зв'язку з проголошеним розвитком демократизації через участь громадськості в реалізації владних повноважень Президента» наголошували дослідники системи державного управління та стратегічних комунікацій, зокрема Баровська А., Коваль І. [261, с. 40].

Загальну картину представлення України на міжнародній арені як пріоритету зовнішньої політики всіх президентів України доповнює база даних «Україна у відгуках зарубіжної преси». Це репрезентація відгуків про Україну на шпальтах зарубіжних ЗМІ, зокрема аналіз реакції світових медіа на російсько-українську війну. ФПУ було сформоване оптимальне коло джерел, які вирізнялися наявністю актуальної інформації з переважанням публікацій

аналітично-прогностичного характеру щодо висвітлення іміджевих характеристик нашої держави.

Серед електронних ресурсів, які формуються у ФПУ варто зупинитися на такому їхньому виді як мультимедійні ресурси. Більша частина цих інформаційних джерел належать до проблематики інституту президентства, але є невелика частина електронних матеріалів, подарованих президентам України під час офіційних візитів (світлини та відеоматеріали, які репрезентують країну, видатні пам'ятки) чи від українських митців (музичні твори).

Відеоресурси з проблематики інституту президентства в країнах світу складають такі групи: пряма мова президентів (звернення, привітання, послання, відеолекції), офіційні відеоролики (відео з офіційних заходів, соціальна реклама, передвиборчі ролики кандидатів у президенти), документальні, науково-популярні фільми із суспільно-політичної проблематики, народний фольклор (політичні мультфільми, передвиборчі карикатури тощо).

Відеоресурси з використанням прямої мови президентів України найбільш цінний інформаційний продукт. Адже це не лише достовірність цитування Президента України, а й збереження психологічних особливостей його особи під час виступів, звернень. Для дослідників інституту президентства, а також процесів державотворення, міжнародної дипломатії тощо, вивчення психологічних якостей світових лідерів набувають актуального значення з розвитком мультимедійних технологій. Наприклад, у Великобританії зняли документальний фільм «Мова тіла – сигнали влади» (режисер 2009), у якому аналізуються підсвідомі невербальні сигнали видатних політиків світу.

До ФПУ відеофайли з прямою мовою президентів України надходять від Адміністрації (Секретаріату) Президента України та збираються співробітниками ФПУ з мережі Інтернет. Крім того, в Інтернеті проводиться пошук із подальшим обліком та зберіганням у мультимедійній базі

відеоресурсів із виступами, посланнями президентів країн світу, які можуть вплинути на хід світової історії або визначити напрями чи тенденції політичних процесів за межами їхніх держав (наприклад, скандальний виступ Президента Ірану М. Ахмадінежада на 65-й сесії Генасамблеї ООН 23 вересня 2010 р. або сумнозвісна промова президента В. Путіна на Мюнхенській конференції з питань політики безпеки у світі 10 лютого 2007 р., яка, на думку деяких політологів, стала відліком нової «холодної» війни між Росією та «колективним Заходом» [299]).

Близькі до змісту інформаційних ресурсів з прямої мови офіційні відеоролики за участі президентів України або з використанням контексту їхньої діяльності. На першому місці стоять відео з офіційних зустрічей та церемоній (інаугурації, прийом іноземних делегацій та послів, відвідування зарубіжних країн тощо). Досить багато ресурсів цієї групи відносяться до інформаційних ресурсів президентських виборчих кампаній. Майже всі кандидати в Президенти України використовують телебачення або електронні ЗМІ для своєї агітації. Інколи кандидати від провладних партій, користуючись своїм становищем, розміщують у ЗМІ відеоролики з агітацією поза рамками виборчої кампанії, маскуючись при цьому під соціальну рекламу. Ці відеоролики розміщуються на інтернет-сторінках кандидатів, політичних партій, від яких вони висуваються, на інтернет-порталах створених для висвітлення президентських перегонів, а також на вебсайтах файлообмінників (YouTube, Вконтакте та ін.). Фонд Президентів України один з перших, хто розпочав зберігати та обліковувати ці мультимедійні інформаційні ресурси.

Наступну групу інформаційних мультимедійних відеоресурсів становлять документальні, науково-популярні фільми, відеолекції та інтерв'ю з відомими політиками та експертами з проблематики інституту президентства. Наприклад, за результатами президентських виборів в Україні 2010 р. за кордоном відбулося кілька конференцій та круглих столів: у Гарвардському університеті «Президентські вибори в Україні 2010, тур перший»; круглий стіл, проведений Голосом Америки за участі Д. Креймера (Німецький фонд

Маршала, Н. Дюк (Національний фонд за демократію) та Д. Вілсона (Атлантична рада); круглий стіл у Торонто (Канада) «Президентські вибори-2010: від помаранчевого романтизму до політичного прагматизму?» за участю Б. Вжесневського, члена федерального парламенту Канади, д-ра Т. Кузьо, із кафедри українських студій Торонтонського університету, С. Куделі, доцента кафедри політології Києво-Могилянської академії, М. Онуфрів, журналістки та М. Олексюк, редактора інтернет-газети «Е-пошта».

Багато документальних фільмів із проблематики інституту президентства присвячені видатним політикам, які справили значний вплив на долю країни та людства. Наприклад, фільми про першого Президента Казахстану Н. Назарбаєва «Казах: История Золотого человека» (2021), фільм «Тэтчер. Женщина на вершине власти» 2010, «Аугусто Пиночет. Жизнь диктатора» (2005) та багато інших.

Необхідно зазначити, що при всій цінності документального кіно, воно має суб'єктивний характер. Творці цієї продукції, спрямовуючи підбір відеоматеріалів, коментарів та вибираючи експертів, досягають тієї або тієї тональності. Тому одна й та сама особа в різних режисерів по-різному представлена. Особливо яскраво цю думку підтверджують документальні фільми передвиборчої тематики.

Певну інформацію для науковців несуть і такі інформаційні відеоресурси, як політична анімація, передвиборчі карикатури тощо. Цю групу названо об'єднуючим терміном «народний фольклор», оскільки в більшості випадків авторство відеороликів установити неможливо. Цінність інформації народного фольклору в тому, що він висвітлює нерозв'язані актуальні питання суспільства, загострює проблеми політичної культури та функціонування політичної еліти в Україні. Інколи лише в політичних мультфільмах чи карикатурах можна знайти підтвердження інформації, яка поширена в суспільстві, але не знайшла свого підтвердження в офіційних джерелах. Складність таких ресурсів для дослідників полягає в очищенні їх від суб'єктивного погляду автора та його фантазії на висвітлену тему.

Найбільше відеоресурсів цієї групи належить до тематики президентських виборів. Адже для поширення компромату конкуренти президентських перегонів використовують народний фольклор для зниження рейтингу суперників. Політичні карикатури мають давню історію свого застосування щодо впливу на громадян. Але лише з розвитком Інтернету вони стають необхідним атрибутом політичного процесу та виборів зокрема. Мультфільми як жанр політичної реклами захоплюють увагу глядачів, пробуджуючи в них почуття ностальгії за дитинством. Крім того, дозволяють представити героїв у гротескному образі, підкреслити характерні особливості. Наприклад, у США у 2004 р. під час виборів президента політичний мультфільм «Ця Земля у ваших руках» (автори Грегг та Івен Спіріделліси), на якій кандидати Джон Керрі та Джордж Буш співають і грають під мелодію «This Land is Your Land», набув такої популярності у всесвітній мережі, що його фрагменти процитували більшість телеканалів світу [153].

В останній час з'явилися нові джерела дослідження проблематики інституту президентства – це агітаційні матеріали та білборди, які несуть елементи політичної реклами, а також установлюють певний зв'язок виборців із кандидатами в президенти (наприклад, серії білбордів президентських перегонів 2010 р. на тему «вона працює» або «я почую» як політичні карикатурні меми) [317, с. 31].

Популярність мультимедійних ресурсів, зокрема в освіті та науці, підтримує можливість одночасно зорового та слухового сприйняття матеріалу активну участь в управлінні поданням матеріалу, легке повернення до тих розділів, які потребують додаткового аналізу. Крім того, живе сприйняття досліджуваних об'єктів та процесів надає більше можливостей для науковців, ніж просто вивчення текстових документів.

Із розвитком та поширенням зазначених ресурсів через всесвітню мережу Інтернет ФПУ забезпечує виконання головної своєї функції збирання, збереження та запровадження в науковий і культурний обіг документальних матеріалів, які відображають функціонування інституту президентства в

Україні та країнах світу. Архівування електронних ресурсів розв'язує головну проблему всесвітньої мережі Інтернет – це ризик втрати інформації, адже, як було сказано вище, більшість сайтів тимчасові. Крім того, значна кількість електронних матеріалів не можуть існувати поза електронного середовища. Тільки до обмеженого кола інформації можна застосувати друкування і зберігання інформації в паперовому вигляді.

Повертаючись до напрямів діяльності Фонду Президентів України, зазначимо, що, окрім пошуку та обліку документальних матеріалів з тематики інституту президентства, важливим напрямом науково-дослідної роботи ФПУ стало наукове опрацювання документів на традиційних та електронних носіях із метою створення інформаційно-пошукових систем: пресмоніторинг соціально-політичних процесів в Україні на основі документального ресурсу НБУВ; формування баз даних виступів Президентів України та оцінки їхньої діяльності; формування тематичних інформаційних систем контент-моніторингу соціально-політичних процесів в Україні та ін. Виконання цих та цих завдань було покладено на Відділ організації та використання документального фонду ФПУ (зараз Відділ формування інформаційних ресурсів), до спектру діяльності якого ввійшли дослідження науково-обґрунтованих методик та технологій для формування документальних фондів, їхнього наукового опрацювання, вивчення, узагальнення, упровадження досвіду роботи вітчизняних та зарубіжних електронних бібліотек, а також формування баз даних мережесих ресурсів та газетних публікацій з проблематики інституту президентства.

У науковому доробку очільників відділу Н. В. Танатар [431], О. В. Бодак [272], А. В. Матвійчука [353], С. М. Польовик [391] та провідних фахівців відділу [185, 454] відображено як теоретичні, так і практичні питання з методики та наукового опрацювання вітчизняних і зарубіжних повнотекстових електронних інформаційних ресурсів; моніторингу науково-інформаційних суспільно значущих вітчизняних та актуальних зарубіжних мережесих ресурсів із проблематики інституту президентства,

державотворення, конституціоналізму та історії політичної думки в Україні та за кордоном; прикладні аспекти формування баз даних газетних публікацій із тематики ФПУ; вивчення, аналіз і впровадження передового вітчизняного та закордонного досвіду наукового опрацювання документів на традиційних та електронних носіях із метою формування аналітичної системи інформаційного супроводу процесів трансформації українського суспільства та діяльності органів державної влади.

У контексті цих та цих напрямів Відділ здійснював формування науково-інформаційних ресурсів з питань іміджу президентської влади в період кризових явищ у сучасному суспільстві, а також аналіз вітчизняних та зарубіжних інформаційних потоків щодо відображення діяльності Президента та українських владних структур у ЗМІ. Особливу увагу було зосереджено на систематичному контент-моніторингу друкованих та електронних газетних джерел. Зокрема, для дослідження проблематики «Імідж політичної еліти України в пресі» були задіяні інтернет-версії центральних видань та регіональних газет, а на основі їхнього дослідження сформовано електронну базу з питань виборчого процесу та його відображення в ЗМІ. Результатом роботи Відділу стали випуски щотижневих аналітичних оглядів та реферативних бюлетенів, а також електронні бази даних із тематики інституту президентства в Україні та за кордоном.

Як зазначалося вище, один із напрямків діяльності ФПУ – це інформаційний супровід функціонування президентської влади та її структур.

Інформаційне забезпечення – важлива функція в державно-управлінській діяльності. За відсутності необхідної інформації складно приймати об'єктивні та своєчасні державні управлінські рішення. Необхідність інформаційно-аналітичного забезпечення зумовлена не лише обмеженістю інформаційних джерел, а й браком часу в діяльності споживача інформації, тобто суб'єкта державного управління. Постійний моніторинг суспільно-політичних, економічних та соціально-культурних процесів, які відбуваються в Україні та за кордоном, актуалізація основних проблем

сьогодення та прогностичний аналіз наслідків усіх шляхів їхнього розв'язання – це завдання, що стоїть перед інформаційно-аналітичними службами, що забезпечують функціонування інституту президентства в Україні.

Сьогодні мало лише бібліографічної та фактологічної інформації, потрібний стратегічний аналіз та прогностичні висновки щодо світових глобалізаційних політичних, економічних, екологічних процесів. Основу для такого аналізу може дати лише комплекс джерел з відповідної проблематики з поєднанням електронних, мультимедійних та друкованих матеріалів. На сьогодні стають актуальними новітні інформаційні продукти у вигляді оглядово-аналітичних повнотекстових, фактографічних та спеціалізованих баз даних. Крім того, потрібно більш ширше використання новітньої науково-дослідної літератури з проблематики інституту президентства, яка не лише висвітлює теоретичні та практичні проблеми сьогодення, а й спрямовує на їхнє розв'язання.

У процесі інформаційно-аналітично забезпечення органів державної влади особлива увага має приділятися таким її складовим, як систематичність одержання об'єктивної інформації, її аналізу та прогнозувань. Саме орієнтація на передбачення, виявлення потенційно ризикових питань зумовлює переважне застосування різних аналітичних методів опрацювання інформації: інформаційний аналіз, джерелознавчий, ситуаційний, контент-аналіз тощо. Передбачення шляхів розвитку ситуації потребує узагальнення відомостей та їхньої оцінки, тобто використання методів узагальнення, абстрагування, моделювання [409].

Розглядаючи інформаційно-аналітичне забезпечення вищих органів державної влади, зокрема інституту президентства, необхідно зазначити, що на сьогодні відсутня чітка і виважена державна стратегія, не розроблена загальнонаукова концепція державно-управлінської аналітики, не обґрунтовані напрями її розвитку. Це, на думку фахівців, знижує ефективність інформаційно-аналітичного забезпечення, призводить до прийняття необґрунтованих управлінських рішень [409].

Наприклад, забезпеченням інформаційною аналітикою інституту президентства займається безліч державних та неурядових організацій: СБУ, МЗС, РНБО, Національний інститут стратегічних досліджень, приватні інформаційно-аналітичні агентства, які мають різні методики формування та подачі інформації, розставляють свої акценти важливості подій тощо. Але для більш ширшого залучення незалежних громадських організацій до цього процесу необхідно вдосконалення законодавства, зокрема:

- відсутність законодавчого визначення як «суспільно корисних» основних видів діяльності, здійснюваних неурядовими аналітичними центрами;

- недостатня урегульованість питання про можливість надання неурядовим аналітичним центрам оплачуваних послуг;

- проблематичність участі в процедурах державних закупівель;

- відсутність стимулів для юридичних і фізичних осіб щодо добровільної підтримки діяльності неурядових аналітичних центрів;

- поширення на неурядові аналітичні центри (як і на інші прибуткові організації) окремих норм законодавства, що не враховують специфіку цих організацій [409].

Попри орієнтацію органів вищої державної влади на власні аналітичні структури та установи, які краще володіють інформацією та мають можливість залучення провідних експертів, співпраця з громадськими організаціями дає більш позитивні результати. По-перше, вони більш мобільні, можуть оперативніше реагувати на актуальні події, а по-друге, ці інституції виступають генераторами нових ідей для влади, пропонуючи аналітичну продукцію, інноваційні рішення, механізми їх реалізації, при цьому, використовуючи для їх розробки позабюджетні кошти. Тобто, держава може залучити додатковий інтелектуальний ресурс, не витрачаючи бюджетних ресурсів. З іншого боку, такі аналітичні центри виступають інструментом громадського контролю за рішеннями владних структур.

Прикладом взаємовигідної співпраці державних органів, що забезпечують функціонування інституту президентства, з установами соціогуманітарної сфери є діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Ще на початку 90-х рр. у перші роки незалежності почала формуватися система взаємовідносин інформаційних центрів найбільших бібліотек з органами вищої державної влади. Маючи у своїх фондах значний масив інформаційних ресурсів теоретичного та практичного значення з актуальних питань державного управління, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського організувала роботу декількох підрозділів, які були орієнтовані на задоволення потреб органів державної влади, зокрема Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) та Лабораторія прогнозно-аналітичної бібліометрії, яка пізніше ввійшла до складу Фонду Президентів України (ФПУ) [430, с. 91].

СІАЗ працював над співробітництвом з усіма органами вищої державної влади та регіональними держадміністраціями, а Фонд Президентів України зосередився на обслуговуванні Адміністрації Президента України.

У рамках цих процесів, з 2006 року ФПУ розширює напрями інформаційно-аналітичної діяльності та співпраці з вищими органами державної влади в питаннях інформаційного забезпечення актуальною та оперативною інформацією суспільно-політичної тематики. Саме в цей період активізує свою діяльність Інформаційно-аналітичний відділ, який у різні часи очолювали В. М. Удовик, Л. М. Галаган, С. В. Полтавець, М. М. Хилько. До основних напрямів діяльності цього Відділу відносяться: науковий аналіз функціонування інституту президентства в Україні та за кордоном; вивчення науково-інформаційних електронних ресурсів і друкованих джерел із питань функціонування інституту президентства, формування електронної бази документів і матеріалів із цієї проблематики; підготовка інформаційно-аналітичної й аналітично-прогностичної продукції, орієнтованої на задоволення запитів структур, які забезпечують функціонування інституту

президентства; популяризація наукових знань із проблематики інституту президентства.

У Відділі було розпочато формування електронних інформаційно-аналітичних продуктів з актуальних питань президентського управління та оперативне забезпечення ними структур Секретаріату/Адміністрації Президента України та президентської вертикалі. Зокрема, у свій час були підготовлені й отримали позитивні відгуки в державних структурах довідково-інформаційний бюлетень «Проблемні питання в практиці конституційно-правового регулювання (Порівняльний аналіз конституційних положень зарубіжних країн)»; інформаційно-аналітичні бюлетені: «Актуальні питання президентського правління: зарубіжний досвід», «Президентська влада в особливих ситуаціях: зарубіжний досвід», «Роль президента у розв'язанні політичної кризи: теоретичні питання, шляхи подолання, оцінки», «Проекти конституційної трансформації в Україні: оцінки політиків, експертів, науковців», підготовлені за результатами моніторингу регіональних і центральних ЗМІ. У 2014 р. ФПУ проводив моніторинг найбільш резонансних соціально-політичних подій в Україні (Євромайдан, позачергові вибори Президента України – 2014 р., прояви сепаратизму на Донбасі), а також реакції провідних країн світу на ці події. Систематично аналізувалась інформація щодо розвитку цих подій та їхнє обговорення в сучасних соціальних мережах та на сайтах регіональних і зарубіжних ЗМІ. У результаті було підготовлено інформаційні матеріали до періодичних бюлетенів «Дострокові президентські вибори в Україні», «Інститут президентства в Україні в експертних оцінках сьогодення», «Відгуки на мирний план Президента України П. Порошенка». Окрему увагу було зосереджено на реалізації ініціатив Президента України та президентських структур у сфері інформатизації, електронного урядування, ефективних методів протидії корупції тощо.

Із метою популяризації та актуалізації наукових досліджень із проблематики інституту президентства ФПУ проводив підготовку інформаційно-аналітичних та реферативно-бібліографічних матеріалів, які

були узагальнені в серії інформаційно-бібліографічного бюлетеня «Науково-інформаційні ресурси про президентів та інститут президентства» та інформаційно-аналітичного бюлетенів «Інститут президентства в системі сучасних міжнародних відносин», «Інститут президентства в системі демократичного управління: Порівняльний аналіз законодавчої практики зарубіжних країн» [440, с. 86]. У виданнях висвітлювалися діяльність президентів та проблеми функціонування інституту президентства в країнах світу; бібліографічно-реферативна база новітньої зарубіжної та вітчизняної літератури з проблематики інституту президентства; актуальна інформація щодо місця та ролі президентської влади у системі сучасних міжнародних відносин; аналітична, бібліографічна інформація щодо президентських виборів в провідних країнах світу, їхній вплив на події та державну політику в Україні, узагальнено зарубіжний досвід вирішення актуальних суспільно-політичних питань того часу.

Для залучення ширшої аудиторії користувачів власної продукції ФПУ у 2010 р. приєднався до Мережі пунктів доступу громадян до офіційної інформації, благодійний проєкт, створений за сприяння Агентства США з Міжнародного розвитку (USAID) [407]. А отже, й продукція ФПУ в електронному та друкованому вигляді розповсюджувалася в понад 950 публічних та наукових бібліотек України через цю Мережу та надходила до: вищих органів державної влади, обласних облдержадміністрацій, спеціалізованих навчальних закладів і в президентські бібліотеки за кордоном. Підготовлені матеріали використовувалися Інститутом законодавства Верховної Ради України, Комітетом з питань освіти і науки Верховної Ради України, Національним інститутом стратегічних досліджень та ін. установами в науково-дослідній роботі та при підготовці аналітичних записок для вищого керівництва держави.

Співпрацюючи з вищими органами влади ФПУ був учасником щорічних презентацій виставок «Інформаційний ярмарок» у Верховній Раді (з 2013 до 2018 рр.), які представляли організації, що надають технічну, аналітичну та

консультативну допомогу Верховній Раді України, і які традиційно проходили за сприяння Апарату Верховної Ради України та Програми USAID «РАДА: підзвітність, відповідальність, демократичне парламентське представництво» [432]. ФПУ представляв свої інформаційно-аналітичні матеріали щодо політико-правових аспектів взаємодії влади та громадськості, результативності проведення реформ та втілення президентських ініціатив, актуальних аспектів упровадження та розвитку електронного урядування, інформаційної безпеки та ін. У презентації були також представлені ряд монографічних досліджень, співавторами яких були співробітники ФПУ.

Традиційна участь ФПУ в Інфоярмарках дала можливість презентувати парламентаріям, помічникам-консультантам народних депутатів, представникам секретаріатів парламентських комітетів, фракцій та груп, структурних підрозділів Апарату Верховної Ради України інформаційно-аналітичні ресурси, а також обмінятися досвідом та налагодити професійні контакти з іншими інформаційно-аналітичними установами та організаціями в контексті реалізації майбутніх спільних проєктів.

Заслуги ФПУ з підтримки інформаційного супроводу демократичних процесів в Україні була відмічені згаданим вище Агентством USAID. Так, ФПУ увійшов до складу «Довідника організацій і проєктів сприяння та підтримки демократичного розвитку парламенту» (2013), виданого за сприяння проєкту USAID «Програма сприяння парламенту України: Програма розвитку законотворчої політики» (*ПСП II*) і який розповсюджено у всіх вищих органів державної влади, публічних бібліотеках та багатьох громадських інституцій.

У результаті формування унікальних документальних колекцій, а також інтеграції, наукового опрацювання та популяризації інформаційних ресурсів з проблематики інституту президенства, ФПУ починаючи з 2010 року проводив активну роботу з міжнародного співробітництва для зміцнення міжкультурних зв'язків у бібліотечній справі, інформаційних обмінів із суміжними структурами та підвищення власного ресурсного потенціалу. Зокрема,

поглиблюються та налагоджуються міжнародні зв'язки з Президентською бібліотекою Республіки Білорусь, Президентською бібліотекою Азербайджанської Республіки, Музеєм Першого Президента Республіки Казахстан, науково-аналітичною та гуманітарно-просвітницькою установою «Назарбаєв-центр» (м. Астана, Казахстан). У цьому контексті з ініціативи Фонду Президентів України 25 листопада 2010 року було проведено міжнародну науково-практичну конференцію «Інститут президентства в Україні й зарубіжних країнах: становлення, розвиток та сучасні тенденції», присвячену річниці Всеукраїнського референдуму 1991 р. та запровадженню інституту президентства в Україні. У заході взяли участь представники різних галузей наукових знань: законодавці, політологи, юристи, історики, бібліотекарі, а також освітяни (близько 60 учасників з України, Казахстану, Польщі та ін. країн). Такий діалог дав змогу представити різні наукові погляди в аспекті розгляду дослідження інституту президентства як багатогранного і важливого політичного явища в сучасній Україні. Більшість доповідачів підтримали ідею всебічного та глибшого дослідження всіх аспектів функціонування інституту президентства в Україні та розвивати порівняльне державознавство в юридичній практиці [292].

Разом із налагодженням комунікативних зв'язків у бібліотечній сфері за останнє десятиліття значну увагу в роботі ФПУ було зосереджено й на культурно-просвітницькій діяльності. Адже запровадження матеріалів Фонду в науковий, освітній, культурний обіг сприяє не лише підвищенню рівня поінформованості широкої громадськості про діяльність президентів України, а й формує в суспільній думці повагу до інституту президентства, особи Президента України як глави держави та символів державної та президентської влади. При цьому сам факт створення та функціонування такої структури як ФПУ відображає рівень ставлення держави до справи збереження своєї історичної спадщини, рівень політичної та державної культури.

На виконання поставлених завдань із популяризації інформаційних ресурсів Фонду було розроблено концепцію експозиційної діяльності ФПУ, проведення на постійній основі ознайомчих екскурсій, тематичних книжкових та музейних виставок, поширення інформації про діяльність та склад Фонду в ЗМІ (телебачення, радіо, інтернет-ресурси). Так, 15 січня 2014 р. ФПУ разом із Державною архівною службою України організував документально-книжкову виставку «Леонід Кравчук. 80 років з Україною», яка була приурочена до 80-річчя першого Президента України. Відкриття виставки відбулося за присутності ювіляра особисто, численних гостей та представників провідних Інтернет-ЗМІ, інформаційних агентств, телеканалів і видань України. Вона поєднала комплекс унікальних архівних документів, фотоматеріалів, книжкових видань і музейних експонатів із фондів центральних та обласних державних архівів, Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського, приватних колекцій [385].

Разом з тим, ФПУ здійснював практику виїзних тимчасових або постійнодіючих виставок за межами НБУВ. Так, 1 грудня 2009 р. ФПУ брав участь в організованій у приміщенні ДП Центр ділового та культурного співробітництва «Український дім» документальній виставці, присвяченій Всеукраїнському референдумі 1 грудня 1991 р. А вже у 2012 р. за сприяння Адміністрації Президента ФПУ взяв участь в організації виставки «Подарунки президентам України» в тому ж ДП «Український дім». З 2019 р. у залах Маріїнського палацу в Києві наявна постійно діюча експозиція подарунків президентам України, експонати якої представлені для ознайомлення представникам дипломатичного корпусу та очільникам урядів і президентам різних країн під час офіційних державних церемоній за участю Президента України.

Таким чином, більше ніж за 28 років Фонд Президентів України тривалий шлях, починаючи з визначення ключових напрямків та методів реалізації своїх завдань, до створення унікальних фондів, які не мають аналогів в Україні. Ці фонди охоплюють такі напрями, як музейна справа, бібліотекознавство та

архівна діяльність. Також було створено спеціалізований електронний ресурс баз даних, що охоплює різні аспекти президентської правління. Серед них: депозитарій прямої мови президентів України, бібліографія наукових і науково-популярних видань, присвячених інституту президентства як в Україні, так і за кордоном, а також матеріали про репрезентацію України в міжнародних медіа. Вивчаючи досвід інших країн у сфері організації та збереження президентської спадщини, зокрема діяльність президентських бібліотек, музеїв і архівів, ФПУ виробив власний підхід до структурування науково-інформаційних ресурсів, присвячених президентам і інституту президентства як в Україні, так і за її межами з подальшим їхнім уведенням у суспільний, науковий та культурний обіг. Сформовані документальні ресурси ФПУ стали базою для створення інформаційно-аналітичної продукції, які вписалися в систему інформаційного супроводу діяльності президентської влади.

6.3. Фонд Президентів України: сучасний стан та перспективи

На сучасному етапі ФПУ активно накопичує інформаційно-документальні ресурси щодо інституту президентства в Україні, удосконалює доступ та розширює джерела комплектування, прагне акумулювати всі можливі інформаційні ресурси про функціонування інституту президентства та діяльність президентів в Україні й країнах світу; розвиває інтегрований за складом ресурс, який включає бібліотечні, архівні та музейні джерела, інформаційно-аналітичну та науково-довідкову інформації; організує широкий доступ до відкритих мережових баз даних. ФПУ бере участь у щоденному моніторингу українських та зарубіжних ЗМІ для забезпечення владних інституцій та громадянського суспільства новітньою оперативною інформацією про події та експертні оцінки, прогнози розвитку сучасної політичної ситуації в Україні. Це сприяє розширенню знання про президентське правління, розвиває різні методи підтримки розвитку

демократичного суспільства, а також популяризації знання про інститут президентства в Україні.

Останнім часом особлива увага спрямована на розкриття змісту інформаційних ресурсів ФПУ та вдосконалення доступу до цих ресурсів на порталах Національної бібліотеки України та у соціальних мережах. На цих порталах (<http://nbuv.gov.ua/node/45>; <https://nbuviap.gov.ua/fond-prezydentiv-ukrainy/pro-nas-fpu>) функціонують окремі інтернет-сторінки ФПУ, які презентують як офіційну інформацію про історію і сучасну діяльність Фонду Президентів України, про зміст колекції та нові надходження, інформаційно-аналітичну продукцію ФПУ, а також доступ до відкритих баз даних.

Отже, діяльність ФПУ продовжує розвиватися у таких напрямках: накопичення ресурсів, як традиційних, так і електронних; їхня систематизація та наукове опрацювання; моніторинг діяльності президентської влади та аналіз суспільно-політичних питань, пов'язаних із інститутом президентства, а також популяризація інформації про діяльність інституту президентства через виставкову діяльність, проведення культурно-просвітницьких заходів та підготовку інформаційно-аналітичної продукції.

Науково-дослідна робота співробітників ФПУ спрямована на проведення досліджень згідно наукової проблематики Фонду, яка зокрема концентрувалася на таких основних напрямках:

- проведення комплексного аналізу проблеми інформаційного забезпечення вертикалі інституту президентства;
- вивчення вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо формування та систематизації інформаційних ресурсів із проблематики інституту президентської влади;
- аналіз діяльності президентської інформаційної вертикалі в процесах міжнародних інформаційних протистоянь;
- національні особливості розвитку інституту президентства;
- з'ясування можливостей використання фонду наукових електронних інформаційно-бібліографічних ресурсів ФПУ для інформаційного

забезпечення інституту президентства та популяризації серед користувачів.

Виходячи з вищезазначеного, дослідники ФПУ вивчають можливості вдосконалення діяльності бібліотечних установ у структурі суспільного інформування про діяльність інституту президентства в Україні в умовах повномасштабного вторгнення російських військ, дипломатичні кроки щодо розширення міжнародної військової, гуманітарної допомоги та формування коаліції держав щодо тиску на країну-агресора, європейської та євроатлантичної інтеграції України.

Зокрема, проводиться систематичний моніторинг інформаційних потоків вітчизняних та зарубіжних мережевих ресурсів щодо загальноукраїнської проблематики в контексті висвітлення вторгнення російських загарбників в Україну, окремих аспектів функціонування інституту президентства у світі, а також моніторинг вітчизняних і зарубіжних інтернет-ЗМІ та соціальної мережі *Facebook* щодо цитування прямої мови Президента України.

Співробітники Фонду Президентів України зосереджували свою увагу на вивченні сучасних комунікативних каналів, зокрема спрямованих на експертний та громадський сектор, а також шляхів активізації військової та гуманітарної міжнародної підтримки Україні. У відповідності до цього ФПУ систематично здійснює моніторинг суспільно-політичних та економічних подій у країні та проводить системний аналіз актуальних викликів в умовах російсько-української війни.

На основі вищезазначеного готується цикл інформаційно-аналітичних та інформаційно-бібліографічних бюлетенів. Щотижневик «Діяльність Президента України в умовах російсько-української війни» представляє інформацію з офіційних джерел, повідомлення про ініціативи регіональних владних структур та громадських організацій, новини із соціальних мереж та регіональних інтернет-представництв, погляди та прогнози експертів, повідомлення з блогосфери та аналітичні коментарі тощо. Це видання присвячене висвітленню діяльності Президента України, спрямованої на

відсіч агресії РФ, організації оборони і забезпечення функціонування української держави в умовах повномасштабного російського вторгнення. У збірнику також висвітлені питання міжнародної підтримки України, переговорного процесу, реакції світової громадськості на війну, наведено експертні оцінки. Щомісячний інформаційно-бібліографічний бюлетень «Україна у відгуках зарубіжної преси» спрямований на висвітлення проблеми загальнодержавної ваги, які отримали відгос у зарубіжній пресі, а також на окремі аспекти функціонування інституту президентства в Україні та за кордоном на сторінках зарубіжних електронних медіа. З 2022 р. тематика матеріалів розкриває реакцію міжнародної спільноти на російсько-українську війну, зокрема сприйняття України у світі під час російського вторгнення як у внутрішньополітичному, так і міжнародному аспектах. Інформація, представлена в бюлетені, сприяє оперативному отриманню логічно структурованих відомостей. До всіх публікацій подано анотацію українською мовою. Бібліографічні записи подаються мовою оригіналу зі збереженням особливостей бібліографічного опису. Заголовки публікацій подані з перекладом українською мовою. Серед джерельної бази, яка підлягає моніторингу, слід назвати новинні повідомлення, тематичні огляди, авторські статті, інтерв'ю, експертні оцінки, аналітичні коментарі, журналістські розслідування тощо.

Реферативний збірник «Україна у відгуках зарубіжної преси» містить візуальну аналітику щодо кількісно-якісного аналізу тематики, тональності та активності світових медіа у висвітленні української проблематики, а також аналітичний огляд зарубіжної преси щодо політичних оцінок і рішень міжнародних організацій та політичних і громадських діячів окремих країн щодо збройної агресії Росії проти України, а також відповідних заходів міжнародної спільноти, викликаних неспровокованим вторгненням Росії. У кінці бюлетеня представлено перелік використаних джерел, які піддавалися моніторингу, з короткими відомостями про кожне видання [453].

Фонд Президентів України є активною точкою доступу до

спеціалізованих ресурсів у сфері суспільно-політичних досліджень. Тому одне з головних завдань – це активне наповнення спеціалізованих баз даних та розширення мережі джерел і номенклатури інформаційних ресурсів. Окрім онлайн-доступу до повнотекстових файлів та бібліографічних ресурсів на порталі НБУВ, локальні бази даних Фонду дають можливість доступу до реферативних та мультимедійних баз із питань реалізації державної політики, інформаційної безпеки, міжнародних відносин тощо.

Оперативне наповнення вищезазначених баз даних новітніми інформаційними ресурсами сприяє обізнаності як широкої громадськості, так і дослідників та журналістів з об'єктивною інформацією щодо діяльності органів влади України, зокрема спрямованої на відсіч російської агресії, на захист незалежності, суверенітету і територіальної цілісності України, а також щодо міжнародних процесів формування солідарності демократичного світу з українським народом. Забезпечення за допомогою баз даних доступу до систематизованої об'єктивної інформації з першоджерел сприяє посиленню інформаційної безпеки України, робить внесок у протидію ворожій пропаганді й дезінформації. Ресурси баз даних спрямовані також на сприяння формуванню ефективних комунікативних стратегій міжвідомчої взаємодії всередині владних структур.

Розвиваючи виставкову діяльність і з метою популяризації інформаційних ресурсів з проблематики інституту президентства, ФПУ лише протягом 2023 р. (у період воєнного стану в країні) організував 525 культурно-просвітницьких заходів (екскурсії та виставки): 494 екскурсій (загальне число екскурсантів – 698 особи) та 31 виставка образотворчого мистецтва, музейних експонатів, архівних матеріалів, фотографій та книжок, на яких було представлено 3780 документів із фонду ФПУ, що відображають різні аспекти діяльності президентів країн світу та України, а також розкривають специфіку президентської влади загалом.

Активне поширення інформації щодо науково-інформаційних ресурсів ФПУ та надання доступу до них відбувалося шляхом представлення роботи

Фонду на сторінках соціальних мереж та електронних ЗМІ, зокрема на порталі НАН України [308].

Для актуалізації досліджень із проблематики інституту президенства та популяризації власних фондів у рамках щорічної Міжнародної наукової конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація», яка проводить Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського з ініціативи Фонду Президентів України проводяться круглі столи з проблематики інституту ФПУ. Тематика доповідей спрямована на розкриття актуальних проблем інституту президенства в Україні на сучасному етапі, віддзеркалення його діяльності в стратегічних комунікаціях та подолання викликів, зумовлених російською військовою агресією, а також дослідження зарубіжних практик діяльності інституту президенства в кризових ситуаціях.

На основі кращих практик функціонування зарубіжних президентських меморіальних інституцій та розкриття ними власних документальних фондів в інформаційному середовищі шляхом залучення сучасних інформаційних технологій та успішних методик просвітницької та виставкової діяльності нами запропоновано модель створення Бібліотеки-музею інституту президенства України.

Президентська бібліотека-музей повинна стати інтегратором різнопланових просторів: бібліотеки, архіву, музею з метою презентації консолідованого ресурсу як загалом по інституту президенства, так і по кожній особистості зокрема. Результатом такої організації має бути популяризація державницьких засад інституту президенства та портретів самих президентів через виставкову діяльність шляхом розширення музейної колекції «Подарунки президентам України» та створення цифрових колекцій по кожному президенту із можливістю представлення тематичних ресурсів із сформованих баз даних.

Зазначена модель спирається на майже 30-річний досвід Фонду Президентів України НБУВ та враховує перспективні можливості вдосконалення роботи ФПУ, які б вивели його діяльність на більш якісно

новий рівень із залученням додаткових документальних фондів, більш широкого кола користувачів та поширення просвітницької інформації про інститут президентства в Україні.

Отже, виходячи з вищезазначених завдань модернізація розвитку ФПУ планується за основними напрямками:

- розширення виставкової діяльності як одного з методів популяризації документального фонду ФПУ в напрямку висвітлення матеріалів про засади інституту президентства та особистостей самих президентів;

- збільшення джерел комплектування за рахунок особистих документів і матеріалів президентів України та осіб, причетних до становлення й розвитку цієї інституції в напрямі проекту «усна історія інституту президентства в Україні»;

- створення електронних колекцій по кожному президентові України;

- створення довідкових та бібліографічних видань про інститут президентства в Україні та світі;

- актуалізація наукових досліджень із проблематики інституту президентства шляхом організації науково-просвітницьких заходів.

На сьогодні музейна експозиція ФПУ складається переважно з музейних предметів колекції «Подарунки президентам України», подарункових книжкових видань та вітальних листівок з архівного фонду ФПУ. Плануємо розширити експозицію і представити окремі виставкові стенди, які б були пов'язані з процесом інавгурації Президента України, атрибутикою президентської влади, історії поступу цієї інституції, а також по окремих президентах України, кожний з яких вніс певний вклад у становлення, розвиток державності та боротьбу за незалежність.

Для залучення більшої кількості відвідувачів, зокрема й іноземців, ФПУ планує представлення музейних предметів із колекції ФПУ у виставковому залі ФПУ на двох мовах, зокрема інформацію про експонат з використанням новітніх технологій (*QR код*).

Тісно пов'язане з попереднім, завдання з розширення джерел комплектування ФПУ. Уже розпочали налагоджувати контакт із президентами України на предмет отримання документів та фотоматеріалів із їхніх особистих архівів, проте цей процес досить важко просувається. Проте, плануємо застосувати практику зарубіжних меморіальних інституцій щодо представлення особистих документів і матеріалів лише в цифровій копії, при цьому оригінал залишався б у власників. Завдяки цій ініціативі Бібліотека-музей розширила б свої фонди та залучила набагато більше користувачів, надаючи мережевий доступ до своєї цифрової колекції.

Одним із ключових завдань на перспективний розвиток ФПУ як бібліотеки-музею інституту президентства – це створення цифрових колекцій кожного президента України на платформі НБУВ «Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини». Кожна особова колекція повинна складатися як із біографічних матеріалів, авторських праць, бібліографії всіх виступів та промов президентів, так і з науково-дослідної та науково-популярної літератури про особистість, його життя та діяльність (приклад, проекту колекції «Леонід Макарович Кравчук (1934–2022)» див. Додаток 3). Інтегрований ресурс для цифрової колекції планується формувати з баз даних ФПУ, а також з офіційних джерел публічних інституцій України. У 2023 р. ФПУ започаткував практику договірних відносин із Центральним державним архівом вищих органів влади та управління України щодо представлення документів, пов'язаних з Л. М. Кравчуком з архіву ЦДАВОУ.

Саме цифрові колекції та електронні ресурси повинні стати основою популяризації інформації про інститут президентства в Україні, оскільки можливе як збільшення представлення власного інформаційного ресурсу, так і інтеграція його з документами і матеріалами інших установ, а також охоплення більшої аудиторії серед вітчизняних відвідувачів та іноземних користувачів.

Один із перспективних напрямків діяльності ФПУ – це підготовка інформаційно-довідкових видань як традиційного ресурсу, так і онлайн-ових

проектів. Зокрема, в Україні на сьогодні відсутній довідковий матеріал з інформацією енциклопедичного характеру стосовно інституту президентства в країнах світу, які б розкривали законодавчі повноваження президентів, висвітлювали основні тенденції розвитку президентської влади (можливо, серії).

Цікавий проєкт, який на сьогодні відсутній в інформаційному просторі – це створення онлайн-календаря пам'ятних дат з історії державності України та інших країн світу за напрямом інституту президентства, який не лише висвітлював основні події з політичної історії України, а й став би зручним інструментом в просвітницькій та освітній діяльності для використання в навчальних закладах. За задумом, онлайн-календар повинен інтегруватися з цифровими та мережевими ресурсами для висвітлення події через призму документів і матеріалів. Як свідчить зарубіжна практика, такі проєкти досить поширене явище в діяльності меморіальних інституцій.

В один ряд з онлайн-календарем можна поставити створення інтерактивної хронології діяльності президентів України на основі підбірок аудіо-, відео-, фотоматеріалів. Як і цифрові колекції, для реалізації цього проєкту неможливо обійтися без тісної співпраці з іншими державними архівними установами.

Популяризаторська та просвітницька діяльність ФПУ в напрямку актуалізації наукових досліджень із проблематики інституту президентства та створення ґрунтовної джерельної бази для аналітико-прогностичної роботи експертного середовища неможлива без активізації проведення науково-організаційних заходів: наукових конференцій, семінарів, презентацій, публічних лекцій із запрошенням провідних українських та зарубіжних фахівців тощо. Адже саме ФПУ може стати платформою для презентації фахових видань із проблематики інституту президентства та публічних лекцій зарубіжних науковців та експертів. У цьому напрямі досить цінна буде робота з дипломатичними представництвами в Україні.

Таким чином, на сучасному етапі ФПУ накопичив чимало інформаційних ресурсів із проблематики історії державності в Україні та країнах світу, зокрема і з інституту президентства. Але, продовжуючи роботу з формування документальних фондів та електронних ресурсів, завдяки моніторингу діяльності Президента України та його служб, а також системного аналізу зарубіжних джерел із висвітлення української реальності, необхідно вивести діяльність ФПУ на більш новий якісний рівень, приділивши основну увагу популяризаторській та просвітницькій діяльності з поширення інформаційних ресурсів про президентів та інституту президентства в Україні з урахуванням новітніх технологій. Адже в сучасному інформаційному світі при збільшенні різноманіття видів інформаційних ресурсів на перший план виходять саме електронні бібліотеки, які мають змогу надавати широкомасштабний сервіс на основі документів, що зберігаються в цифровій формі і доступ до яких надається через Інтернет великій кількості користувачів.

Крім того, необхідно посилити роботу з президентами України різних каденцій та їхніми родинами щодо формування архівних документів та матеріалів особового походження, а також звернення до соратників президентів із можливістю залучення їх до формування документальних фондів у вигляді спогадів, фото- та відеоматеріалів.

Висновок до Розділу 6

Огляд масиву архівних джерел з історії інституту президентства в Україні в українських загальнодержавних та регіональних архівних установах показує його різноманітність, досить великий потенціал як для дослідження, так і поповнення новими документальними фондами, оскільки з номенклатури справ державних архівів в Україні випадає цілий пласт документів і матеріалів особового походження, пов'язаних як із допрезидентським та післяпрезидентським життєвим шляхом президентів, так і часто

передвиборчих перегонів, якщо кандидати в Президенти України були самовисуванці.

Тому ґрунтовна розробка джерельної бази, актуалізація наукових досліджень і популяризація досвіду ще попереду і може надати дослідникам важливу інформацію щодо ролі президента в процесах державотворення на поч. 90-х рр. ХХ ст., визначить основні пріоритетні напрями, джерельну значущість і неперервність. Адже джерельна база з проблематики інституту президентства в Україні недостатньо залучена до наукового обігу через розпорошеність між різними фондами та часто відсутність систематичного оновлення.

Однією з організаційних форм формування та збереження документальних фондів інституту президентства став Фонд Президентів України, створений у 1996 р. саме в НБУВ, яка є визнаним національним та міжнародним соціокультурним й інформаційним центром, що додатково підвищує іміджевий статус цього інституту. І якщо основний задум засновників ФПУ був акумуляція всіх документальних джерел із проблематики інституту президентства, але все ж таки переважно архівних та книжкових видань, то на сьогодні найбільш цікавими для відвідувачів є музейний фонд та електронні ресурси. Не вклалося в концепцію розвитку ФПУ збереження офіційних архівних документів, спродукованих президентом та його адміністрацією, оскільки збереження всієї державної документації в одній архівній установі було визнано як найбільш доцільним заходом при становленні Національної архівного фонду.

Серед завдань ФПУ, зафіксованих у його Положенні, затвердженого Президентом України – формування та збереження документальних ресурсів інституту глави української держави історико-культурологічного спрямування, їхня популяризація серед наукової та суспільної громадськості, створення зацікавленості до самої інституції президентської влади.

За 28 років свого функціонування ФПУ накопичив значні матеріали з проблематики інституту президентства, історії політичної думки, держави і

права, історії конституціоналізму тощо. Вони сформовані за наступними напрямками: музейним, книжковим, архівним; створений також тематичний ресурс електронних баз даних із різних питань президентської влади, зокрема депозитарій прямої мови президентів України, бібліографія наукових та науково-популярних видань про інститут президентства в Україні та країнах світу, висвітлення іміджу України у світових ЗМІ тощо. На початок 2024 р. у ФПУ було сформовано 7 електронних баз даних із проблематики функціонування інституту президентства в Україні та світі.

ФПУ як бібліотечна структура займається не лише формуванням та систематизацією науково-інформаційних ресурсів із проблематики інституту президентства, а й дослідженням шляхів розв'язання актуальних питань президентської влади і правління в Україні та країнах світу, а також інформаційним забезпеченням президентських структур. Так, з метою сприяння науково-інформаційній діяльності владних інститутів, а також у формуванні інформаційного підґрунтя пошуку шляхів вирішення сучасної політичної кризи та розвитку громадянського суспільства в Україні ФПУ здійснює роботу з підготовки інформаційно-аналітичних матеріалів на основі щоденного моніторингу українських та зарубіжних ЗМІ для забезпечення владних інституцій новітньою оперативною інформацією про події та експертні оцінки, прогнози розвитку сучасної політичної ситуації в Україні.

Останнім часом особлива увага спрямована на розкриття змісту інформаційних ресурсів ФПУ та вдосконалення доступу до цих ресурсів на порталах Національної бібліотеки України та в соціальних мережах.

На сьогодні ФПУ активно намагається розширити джерела комплектування, прагне акумулювати всі можливі інформаційні ресурси про функціонування інституту президентства та діяльність президентів в Україні й країнах світу; розвиває інтегрований за складом ресурс, який включає бібліотечні, архівні та музейні джерела, інформаційно-аналітичну та науково-довідкову інформації; організує широкий доступ до відкритих мережових баз даних. Це сприяє розширенню знання про президентське правління, розвиває

різні методи підтримки розвитку демократичного суспільства, а також популяризації знання про інститут президентства в Україні.

Дослідивши зарубіжний досвід функціонування президентських документальних колекцій, запропоновані шляхи вдосконалення роботи ФПУ, які б вивели його діяльність на більш якісно новий рівень із залученням додаткових документальних фондів, більш ширшого кола користувачів та поширення просвітницької інформації про інститут президентства в Україні, модернізувати бібліотечно-музейну-колекцію в Музей інституту президентства в Україні.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. Аналіз наукових розвідок та й зокрема науково-популярних статей фахівців, причетних до розбудови мережі президентських бібліотек, музеїв, архівів та інших інституцій для збереження і популяризації документальної спадщини, засвідчує домінування уваги дослідників до системи президентських бібліотек у США як родоначальника традиції окремого формування спеціалізованих документальних колекцій інституту президентства. Загалом, наукові дослідження документальних меморіальних президентських колекцій та установ можна розділити на три комплекси: власне американська історіографія системи президентських бібліотек, ця група найбільша як за обсягом, так і за хронологічними межами; другий – це дослідження вивчення американського досвіду бібліотекознавців, архівістів, істориків та інших фахівців із різних країн світу для впровадження в практику власних інституцій; третій – це наукові розвідки та популяризаторські публікації про власну практику функціонування президентських музеїв, архівів та бібліотек у різних країнах світу.

Праці багатьох дослідників, окрім вивчення історії та специфіки створення, зосереджені на впровадженні новітніх інформаційних технологій у практику президентських бібліотек для ефективнішого розкриття їхніх документальних фондів та підвищення зацікавленості населення до власної історії. Зазначимо, що на сторінках американської фахової періодики, а поза її межами особливо, при дослідженні президентських бібліотек та музеїв США, майже завжди мова йде про систему президентських бібліотек під управлінням NARA, і часто залишаються поза увагою інші приватні чи публічні президентські бібліотеки, які розкидані по різних штатах США.

Зважаючи на невеликий термін функціонування більшості меморіальних установ інституту президентства в країнах Європи, Азії та Африки, наукові дослідження, які висвітлювали їхні особливості, досвід чи проблемні питання

майже відсутні, за винятком невеликої кількості публікацій, які розкривають частину музейних фондів.

Українські дослідники, окрім вивчення американського досвіду правового забезпечення та діяльності президентських бібліотек, упровадження новітніх інформаційних технологій, намагалися розкрити власні документальні фонди української інституції Фонду Президентів України НБУВ, визначити роль останнього серед історико-культурних та бібліотечних фондів.

2. Джерельна база дослідження ґрунтувалася насамперед на електронних ресурсах для вивчення зарубіжного досвіду діяльності спеціалізованих установ з президентськими документальними колекціями, зокрема: вебсайти цих установ та приватних фондів, які забезпечують їхню роботу; звіти діяльності, що доступні для широкого загалу; матеріали світових та місцевих ЗМІ, які розміщують матеріали, не лише про просвітницькі заходи, а також інтерв'ю з очільниками президентських бібліотек та музеїв тощо. До джерельної бази віднесено архівні документи і матеріали українських архівів, а також складові документального фонду Фонду Президентів України НБУВ.

3. За результатами аналізу діяльності понад 90 президентських меморіальних установ у країнах світу зроблена класифікація президентських документальних колекцій за формами організації, видами діяльності та типологією накопичених ресурсів дає змогу представити картину мережі таких установ практично у всьому світі. А оскільки завданням цього дослідження було виокремити особливості, різноманіття спеціалізованих меморіальних документальних колекцій президентської влади в країнах світу, то в роботі досліджено найбільш відомі та репрезентативні приклади функціонування президентських бібліотек, музеїв, архівів та інститутів у різних куточках світу, зосередившись на президентській документальній спадщині, а не всієї вищої верховної влади.

4. Досліджуючи масив документальних ресурсів продукований інститутом президентства, можна виділити групи документів і матеріалів, які

висвітлюють багатогранну та різноманітну діяльність президента, його оточення та історичний період його правління і які всеохоплює та системно підходять до представлення певного періоду президентської влади для майбутніх поколінь, коли знизиться зашореність емоційного забарвлення сучасників та їхнього ставлення до представників президентської влади. Зокрема, нормативно-правові документи, що забезпечують функціонування інституту президентства; офіційні документи, продюковані президентом та його адміністрацією в період його правління; політичні промови, виступи та інтерв'ю президентів і його оточення; аналітичні матеріали установ з президентської вертикалі; електронні ресурси вебсайтів президентської вертикалі та офіційних сторінок із соцмереж; авторські видання президентів та мемуари експрезидентів; матеріали друкованих та електронних ЗМІ; електронні бази даних, а також архівні документи і матеріали особового походження; тривимірні об'єкти з музейних фондів (особисті речі та предмети пов'язані з діяльністю президента, подарунки та ін.).

Із розвитком інформаційних технологій та розширенням впливу світової мережі Інтернет процес комунікації верховної державної влади із суспільством виходить на більш вищий рівень у порівнянні з можливостями традиційних ЗМІ (преса, радіо, телебачення). Аналіз найбільш популярних комунікаційних шляхів серед глав держав засвідчує переваги соціальних мереж, зокрема *Twitter*, *Facebook*, відеохостинг *Youtube* як найбільш мобільних засобів донесення інформації від президентської влади про основи своєї політики, стратегічні плани на майбутнє, а також із можливістю аналізу суспільного настрою на певні політичні кроки. Але офіційні вебпортали та особисті вебсторінки залишаються головним інформаційно-комунікаційним каналом між вищою державною владою та суспільством.

Одним із важливих, проте суб'єктивним джерелом вивчення інституту президентства є авторські роботи самих президентів. Установлено характерні особливості змісту їхніх книг, а також реакцію суспільства на їхню появу. Публікація книг перед президентськими виборами у всіх країнах є частиною

політичних технологій, які не лише знайомлять виборця з новою особою, а й створюють позитивний образ кандидата в президенти в громадській думці. Написання книг чинними президентами свідчить про їхнє бажання донести до громадськості, усередині країни та за її межами, основні постулати їхньої державної політики. І навіть з урахуванням критики опозиції та ЗМІ щодо змісту таких видань, відповідні видання роблять свій певний внесок у розвиток державності, формування іміджу країни, а також налагодження міжнародних відносин зі стратегічними та потенційними партнерами.

5. На Американському континенті нараховується 32 президентські меморіальні документальні установи і спеціалізовані колекції, з яких на території США 28 інституції і лише 14 з них підпорядковані федеральному уряду через Національне управління архівів і документації США. При цьому, найбільше увага експертного та дослідницького середовища прикута саме до останніх 14 установ, що об'єднані в систему президентських бібліотек США, яка закріпилася на законодавчому рівні та отримала найбільш деталізовану нормативну базу формування та збереження президентських документів серед інших подібних установ в інших країнах світу. Базою для системи президентських бібліотек стали приватні документальні колекції та публічні музейні пам'ятки (починаючи з Президентського меморіалу президента США Р. Хейса, відкритого у 1916 р.).

Історично типова форма організації збереження та популяризації документальної спадщини, зокрема й тривимірної, інституту президентства в США відрізняється створенням окремого комплексу бібліотеки і музею зі збереженням архівних документів, як правило, на батьківщині президента або місцях, пов'язаних з його життєдіяльністю. Проте, сучасні інформаційні технології та зростаючий масив паперових і електронних документів, які продукуються під час президентської діяльності, внесли корективи у систему президентських бібліотек США зі створенням цифрової бібліотеки Б. Обама. При цьому Президентська бібліотека Б. Обама зберегла традиційні атрибути президентських бібліотек США – музейну і бібліотечну складову, а також

дослідницький центр суспільно-політичних та глобалістських проблем сучасності.

У дисертації проаналізовано розвиток проєктів «усної історії» в президентських бібліотеках США, які складають частину документального фонду, що репрезентує спадщину президентів США. Досвід президентських бібліотек показує, що збір матеріалів «усної історії» можна проводити як відразу після події або закінчення правління президента, так і після тривалого часу. В останньому випадку респондент поводить ся більш щиро і не обтяжує зобов'язаннями державної служби. Крім того, з плином часу та з розвитком процесу обробки та вивчення архівних матеріалів у президентських бібліотеках, «усна історія» виступає доповнювальним чинником, заповнюючи всі відсутні елементи історичного процесу.

Висвітлення історичних та політичних дискусій щодо перспектив розвитку системи президентських бібліотек США, яке вийшло за рамки фахового спілкування на сторінках наукової та публічної періодики на рівень обговорення в парламенті країни, дозволяє не лише прослідкувати сучасні тенденції, а й почерпнути важливий історичний досвід функціонування окремих президентських документальних зібрань та їхніх альтернативних варіантів, які не були втілені в життя, визначити переваги тієї чи тієї форми. Так, американські дослідники відзначили важливі суспільні функції президентських бібліотек. Ці установи забезпечують досить швидкий доступ до президентських архівів, а отже, надають широкі можливості дослідникам у вивченні новітньої політичної історії, життя та діяльності окремих президентів. Масив цих архівів нині є таким величезним, що ні Бібліотека Конгресу, ні Національний архів не в змозі ані розмістити їх у своїх стінах, ні опрацювати, ні фінансувати догляд такого обсягу матеріалів. Також успішне функціонування музеїв сприяє широкій обізнаності громадян щодо функціонування інституту президентської влади, прийняття президентських рішень. Аргументом на користь президентських бібліотек багато вчених

вважають їхню географічну децентралізацію, що забезпечує, на їхню думку, фізичну безпеку.

Дослідники зазначають і загрози для подальших перспектив президентської бібліотечної системи – це зростання масиву архівних документів і неможливості їхньої швидкої обробки та домінування уваги приватних фондів-засновників президентських бібліотек до музейної та просвітницької діяльності, а зменшення фінансового та матеріального забезпечення для архівних документів і матеріалів.

У рамках вивчення американського досвіду формування та збереження документальних ресурсів президентської влади, досліджено соціокомунікаційний процес інформаційного забезпечення інституту президентства з боку громадських чи державних установ, які спеціалізуються на аналітиці інформаційних потоків і стратегічному плануванні та прогнозуванні. Інститут президентства як один з найважливіших державних та політичних органів при формуванні та реалізації стратегічних комунікацій потребує постійної інформаційно-аналітичної підтримки з боку подібних інституцій. Тому досвід США, де зосереджені найбільш впливові, за світовими рейтингами, інституції показує, що у сучасному інформаційному суспільстві система інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади набуває все більшого значення. Так, ведеться науково-дослідна робота з дослідження процесів функціонування та розвитку інституту президентства, але не так багато організацій займаються цими питаннями окремо, а не в контексті суспільно-політичних та міжнародних подій. Типологія таких установ залежить від ролі громадянського суспільства в країні, сильних позицій президентської влади та впливу приватного капіталу на політичних діячів. У США, де наукова робота зосереджена переважно в університетах, більшість спеціалізованих центрів із дослідження інституту президентства та проведення прогностично-аналітичної діяльності знаходяться при освітніх закладах або ініційовані ними. Напрацьовуючи цінний досвід із вивчення президентської влади у кризових ситуаціях, при розв'язанні складних

суспільних та міжнародних проблем, аналітичні організації створюють велику джерельну базу, яку намагаються вводити в сучасний інформаційний простір, зокрема в електронне середовище шляхом насичення своїх інтернет-порталів наукової продукцією загального доступу.

6. Президентська бібліотека як комплекс архівних документів та матеріалів, бібліотечних і музейних фондів у поєднанні з дослідницькою інфраструктурою вивчення історії інституту президентства в певний проміжок часу набула широкої популярності не лише в США, а й стала взірцем для створення президентських бібліотек та музеїв в інших країнах світу з урахуванням місцевих особливостей.

Оскільки інститут президентства на теренах європейського простору має набагато менший історичний досвід, ніж на американському континенті, а також у європейських країнах ця інституція не набула, у більшості випадків, такої авторитетності та впливу як у США, тому й виділення документальної спадщини інституту президентства, як окремого комплексу інформаційних джерел, довгий час не знаходило свого втілення. Історична пам'ять про президентів у країнах Європи зосередилася, в основному, у музейній площині.

Ураховуючи політичну та історичну різноманітність, у європейському інформаційному просторі склалася традиція відзначення, насамперед, визначних політичних діячів, зокрема президентів. Ініціатива для побудови меморіальних історичних установ виходить як від державної влади, так і від місцевих громад або ж самих президентів, які хотіли б залишити після себе постійну згадку для майбутніх поколінь. Так, у Німеччині були створені федеральні музеї, присвячені першому демократичному президенту Веймарської Республіки Ф. Еберту та першому президенту ФРН Т. Хейсу; в Австрії – Музей Карла Реннера, першого федерального канцлера Першої Австрійської Республіки, а потім президента Другої Австрійської Республіки; в Італії – Архів-музей Алессандро Пертіні; у Португалії – музеї Б. Машаду, одного із активних учасників становлення демократичної країни та М. Суарешу, першого цивільного президента після Другої світової війни.

У цій тенденції виділяється французький досвід створення президентських музеїв. Так, крім відзначення вкладу в розвиток країни та відбудову післявоєнного світу після Першої світової війни Президента Р. Пуанкаре, було організовано меморіальні музеї п'ятьом президентам П'ятої Французької республіки від Шарля де Голля до Ж. Ширака.

У дисертації з'ясовано, що, у переважній більшості, у європейській країні архівні документи та матеріали офіційної діяльності президентів зберігаються в національних архівах, а окремі документальні колекції президентської влади зосереджені на збереженні як особистих документів, листування, фото- та відеоматеріалів, так і музейних предметів, які доповнюють картину політичного життя та підкреслюють особисті риси президентів. Винятки становлять Історичний архів Президента Італійської Республіки, Музей президентства Португальської Республіки та Архів імені Урхо Кекконена у Фінляндії, які зберігають як офіційні документи, так і матеріали особового походження.

7. Інститут президентства в країнах Азії та Африки набув свого поширення набагато пізніше ніж в Європі та на американських континентах. Найбільш спільною рисою для цих країн та відмінністю від Європи та Америки, це довгий період правління перших президентів незалежних держав. За цей період було накопичено чимало документів та матеріалів, а також, ураховуючи сформовану в суспільній свідомості думку про ототожнення перших президентів із незалежністю країни, було закладено запит на відзначення перших лідерів в історичних пам'ятках та окремих документальних інституціях. Проте незважаючи на авторитарність деяких політичних режимів азіатських та африканських країн, меморіалізація документальної спадщини президентів не набула широкого втілення через уподібнення всіх проєктів, розбудованих під час президентського правління з пам'ятками на честь політичного лідера.

Серед країн на терені Кавказу і Центральної Азії необхідно відзначити різноманітний досвід формування та популяризацію документальних ресурсів

президентської влади. Так, в Азербайджані – це Президентська бібліотека Азербайджанської Республіки, яка виросла з бібліотеки при Адміністрації президента. Досвід Казахстану яскраво ілюструє вплив іміджу президента, його політичну та державницьку вагу на процес збереження, вивчення його документальної спадщини. При зміні політичної парадигми розвитку країни відбулася трансформація мережі меморіальних інституцій, присвячених першому президенту Н. Назарбаєву в єдину установу Президентський центр Республіки Казахстан із вивчення політичної історії країни через призму діяльності всіх президентів. В обох країнах президентські бібліотеки та музеї докладають багато зусиль не лише з накопичення та систематизації спадщини президентів, а й здійснюють соціокомунікаційну діяльність, спрямовану на формування масиву традиційних та електронних ресурсів із висвітлення визначних подій в історії країни, актуалізацію наукових досліджень із просування національних наративів, поширення історичних знань з інституту президентства, державотворення, азербайджанознавства, казахознавства, конституціоналізму через освітні та просвітницькі заходи серед молоді, а також обговорення сучасних суспільно-політичних проблем та їхнє розв'язання з допомогою експертного середовища.

Президентські бібліотеки та музеї на Африканському континенті з'явилися лише у ХХІ ст., попри понад півстолітню історію незалежності від колоніальних імперій, становлення інституту президентства та розвитку країн у напрямку демократичних цінностей. Бібліотеки та музеї символічно відзначили роль президентів у розбудові країни, виділивши лідерів для збереження пам'яті про нього в наступних поколіннях. Найбільш подібною до американських президентських бібліотек є Президентська бібліотека Обасанджо в Нігерії, створена за ініціативи самого президента.

Серед країн Південної та Південно-Східної Азії досліджено досвід президентських меморіальних установ в Індонезії, як найбільш представленої в інформаційному просторі. І на прикладі Індонезії, необхідно відзначити значний вплив на розвиток регіону, розбудови його інфраструктури, ідеї

створення президентського музею чи бібліотеки як тяжіння до внутрішнього туризму, так і популяризації історії держави та її лідерів серед зовнішнього середовища.

8. Аналіз масиву архівних джерел з історії інституту президентства в Україні в українських загальнодержавних та регіональних архівних установах показує його різноманітність, досить великий потенціал як для дослідження, так і поповнення новими документальними фондами, оскільки з номенклатури справ державних архівів в Україні випадає цілий пласт документів і матеріалів особового походження, пов'язаних як з допрезидентським та післяпрезидентським життєвим шляхом президентів, так і часто передвиборчих перегонів.

Тому ґрунтовна розробка джерельної бази, актуалізація наукових досліджень і популяризація досвіду ще попереду і може надати дослідникам важливу інформацію щодо ролі президента в процесах державотворення на поч. 90-х рр. ХХ ст., визначить основні пріоритетні напрями, джерельну значущість і неперервність. Адже джерельна база з проблематики інституту президентства в Україні недостатньо залучена до наукового обігу через розпорошеність між різними фондами та часто відсутність систематичного оновлення.

9. Однією з організаційних форм формування та збереження документальних фондів інституту президентства в Україні став Фонд Президентів України, створений указом Президента Л. Кучми у 1996 р. у НБУВ. І якщо основний задум засновників ФПУ був акумуляція всіх документальних джерел з проблематики інституту президентства, але переважно архівних та книжкових видань, то на сьогодні найбільш популярний у відвідувачів музейний фонд та електронні ресурси з проблематики інституту президентства, у тому числі матеріали системного моніторингу вітчизняних та зарубіжних ЗМІ.

За 28 років свого функціонування ФПУ накопичив значні документи та електронні ресурси з проблематики інституту президентства, історії

політичної думки, держави і права, історії конституціоналізму тощо. Вони сформовані за наступними напрямками: музейним, книжковим, архівним; створений також тематичний ресурс електронних баз даних із різних питань президентської влади, зокрема депозитарій прямої мови президентів України, бібліографія наукових та науково-популярних видань про інститут президентства в Україні та країнах світу, висвітлення іміджу України у світових ЗМІ тощо.

10. Особливістю ФПУ як історико-культурного фонду є те, що він займається не лише формуванням та систематизацією науково-інформаційних ресурсів із проблематики інституту президентства, а й дослідженням шляхів розв'язання актуальних питань президентської влади і правління в Україні та країнах світу, а також інформаційним забезпеченням президентських структур. Так, з метою сприяння науково-інформаційній діяльності владних інститутів, а також у формуванні інформаційного підґрунтя пошуку шляхів розв'язання актуальних питань державного управління і розвитку громадянського суспільства в Україні ФПУ здійснює роботу з підготовки інформаційно-аналітичних матеріалів на основі щоденного моніторингу українських та зарубіжних ЗМІ для забезпечення владних інституцій новітньою оперативною інформацією про події та експертні оцінки, прогнози розвитку сучасної політичної ситуації в Україні.

На сьогодні ФПУ активно працює над можливостями розвитку і формуванням перспективної моделі, яка б дозволила розширити джерела комплектування та акумулювати всі можливі інформаційні ресурси про функціонування інституту президентства та діяльність президентів в Україні й країнах світу; розвинути інтегрований за складом ресурс, який включає бібліотечні, архівні та музейні джерела, інформаційно-аналітичну та науково-довідкову інформацію; організувати широкий доступ до відкритих мережевих баз даних. Значний компонент фонду має включати документи особового характеру, які передавалися б самими президентами та його родиною, оточенням, широкою громадськістю, і які б розкривали їхній життєвий шлях

та державне і наукове значення. Отже, така Президентська бібліотека-музей має взяти на себе роль інтегратора та популяризатора спадщини президентів, які працювали у вкрай непростих умовах і залишили небагато матеріалів для реальної та всебічної оцінки президентського правління.

Це має сприяти розширенню знання про президентське правління та особистості президентів, розвивати різні методи підтримки розвитку демократичного суспільства, а також популяризації знання про інститут президентства в Україні загалом.

Список використаних джерел та літератури

1. "Američané Havla milují více než Češi" / říká Martin C. Putna. URL: https://www.vaclavhavel.cz/docs/press/090504_o-knihovne-na-ct24.pdf. (дата звернення: 14.10.2023).
2. «Әділетті қоғам – Адал азамат»: Президентский центр запускает обучение для старшеклассников Казахстана. URL: <https://dknews.kz/ru/v-strane/319033-adiletti-kogam-adal-azamat-prezidentskiy-centr>. (дата звернення: 15.08.2024).
3. 100. Jahrestag der Wahl Friedrich Eberts zum Reichspräsidenten. URL: <https://ebert-gedenkstaette.de/publikationen/100-jahrestag-der-wahl-friedrich-eberts-zum-reichspraesidenten>. (дата звернення: 16.09.2023).
4. 13. H.R.1063 - Presidential Library Donation Reform Act of 2019. URL: <https://www.congress.gov/bill/116th-congress/house-bill/1063>. (дата звернення: 19.11.2023).
5. 1993 m. Respublikos Prezidento rinkimai. URL: <https://www.vrk.lt/1993-m.-respublikos-prezidento-rinkimai>. (дата звернення: 15.09.2023).
6. 2019. Museum Memorial Jenderal Besar Soeharto. URL: <https://pariwisata.jogjakota.go.id/detail/index/315>. (дата звернення: 04.05.2024).
7. 2023 relatorio e contas. URL: https://fmsoaresbarroso.pt/fundacao/lei24/docs/2023_relatorio_e_contas.pdf. (дата звернення: 23.09.2023).
8. 53 discours historiques Francois Mitterrand. URL: http://www.fremeaux.com/index.php?page=shop.product_details&category_id=17&flypage=shop.flypage&product_id=546&option=com_virtuemart. (дата звернення: 11.09.2023).
9. A rich history: The presidential library, museum and exhibition. URL: https://kenyayearbook.co.ke/2023/08/30/a-rich-history-the-presidential-library-museum-and-exhibition/#dearflip-df_1484/7. (дата звернення: 23.11.2023).

10. About Heritage. URL: <https://www.heritage.org/about-heritage/mission>. (дата звернення: 25.11.2023).
11. About Presidential Libraries. URL: <https://www.archives.gov/presidential-libraries/about>. (дата звернення: 04.06.2024).
12. About the Bill Clinton Presidential History Project. URL: <https://millercenter.org/the-presidency/presidential-oral-histories/bill-clinton/about>. (дата звернення: 05.06.2024).
13. About the Foundation. URL: <https://www.bourguiba.com/language/en/the-foundation>. (дата звернення: 04.05.2024).
14. Abraham Lincoln Presidential Library and Museum – Fiscal 2018 Annual Report. URL: [https://presidentlincoln.illinois.gov/Resources/35918166-
ea43-4759-8217-c8309835cebc/FY18AnnualReport.pdf](https://presidentlincoln.illinois.gov/Resources/35918166-ea43-4759-8217-c8309835cebc/FY18AnnualReport.pdf). (дата звернення: 23.11.2023).
15. Adelino Gomes "Diário de Lisboa" disponível em formato digital. URL: <http://www.publico.pt/media/noticia/diario-de-lisboa-disponivel-em-formato-digital-1187511>. (дата звернення: 17.09.2023).
16. Advocacy Centers. URL: <https://oopl.org.ng/advocacy-centers>. (дата звернення: 04.05.2024).
17. Aineistot ja palvelut. URL: http://www.ukk-arkisto.fi/?page_id=8. (дата звернення: 11.09.2023).
18. Aino-Maija Tiensuu Presidentti Urho Kaleva Kekkonen syntymästä 110 vuotta 3.9.2010. URL: <http://www.kansallismuseo.fi/fi/File/1048/urho-kekkonen-110-vuotta.doc>. (дата звернення: 11.09.2023).
19. Ajatus omasta arkistosta. URL: http://www.ukk-arkisto.fi/?page_id=79. (дата звернення: 11.09.2023).
20. Aji Wicaksono Kajian Minat Wisatawan di Museum Memorial Jenderal Besar HM. Soeharto di Kabupaten Bantul. Khasanah Ilmu - Jurnal Pariwisata Dan Budaya. Vol 10, No 1 (2019). DOI: 10.31294/khi.v10i1.5617.

21. Akinwande A. Inside the Olusegun Obasanjo Presidential Library Complex as Captured. *Living Spaces* Jun 22 2017. URL: <https://livinspace.net/projects/architecture/inside-the-olusegun-obasanjo-presidential-library-complex-as-captured-by-ayo-akinwande-pt-1>. (дата звернення: 03.05.2024).
22. Ali Irhamni, Deliani Dhian Presidential Libraries In Indonesia: Challenges And Opportunities For The Digital Society. *International Conference of Asian Special Libraries (ICoASL 2017)*. URL: https://www.researchgate.net/publication/316855157_Presidential_Libraries_In_Indonesia_Challenges_And_Opportunities_For_The_Digital_Society/references. (дата звернення: 14.05.2024).
23. All of the President's Historians: The Debate over Urho Kekkonen /By Lavery, Jason. URL: <https://www.questia.com/library/journal/1G1-111463126/all-of-the-president-s-historians-the-debate-over>. (дата звернення: 11.09.2023).
24. An Oral History Bibliography. A Research Guide by the Columbia University Center for Oral History. URL: [http://library.columbia.edu/content/dam/libraryweb/libraries/ohro/The Oral History Bibliography --A COH Publication.pdf](http://library.columbia.edu/content/dam/libraryweb/libraries/ohro/The%20Oral%20History%20Bibliography%20--A%20COH%20Publication.pdf). (дата звернення: 14.10.2023).
25. Anita Czupryn Willa stała się pułapką dla Lecha Wałęsy. URL: <http://www.polskatimes.pl/artykul/3932579,willa-stala-sie-pulapka-dla-lecha-walesy,2,id,t,sa.html?cookie=1?cookie=1> (дата звернення: 14.09.2023).
26. Archival Collections from Presidents George Washington to Calvin Coolidge. URL: <https://www.archives.gov/presidential-records/research/additional-research-resources>. (дата звернення: 04.05.2024).
27. Archivio storico della Presidenza della Repubblica. URL: <https://www.europeana.eu/it/collections/organisation/1117-historical-archive-of-the-presidency-of-the-republic>. (дата звернення: 14.10.2023).
28. Arkistosäätiö perustetaan. URL: http://www.ukk-arkisto.fi/?page_id=79. (дата звернення: 14.10.2023).

29. Au Mémorial Charles de Gaulle, la Haute-Marne associe son grand homme au tourisme d'affaires. URL: <https://www.tracesecritesnews.fr/actualite/le-memorial-charles-de-gaulle-en-haute-marne-associe-son-grand-homme-au-tourisme-d-affaires-202465>. (дата звернення: 21.10.2023).
30. Ausstellungsarchiv. URL: <https://www.rennermuseum.at/history.htm>. (дата звернення: 16.10.2023).
31. Banda das Três Ordens. URL: <http://www.porto24.pt/memoria/banda-das-tres-ordens> (дата звернення: 23.10.2023).
32. Barack Obama on Ellen. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=RsWpvkLCvu4>. (дата звернення: 21.05.2024).
33. Bayramov A., Hasanova, A. (2023). The Role of Presidential Libraries in Providing Information to Public Servants in Azerbaijan. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, TürkiyeAzerbaycan İlişkilerinin 100. Yılı Özel Sayısı*, 10 (2), 516-523. <https://doi.org/10.46868/atdd.2023>.
34. Bennett G. H. 'Goodbye Mr President': Presidential Libraries and Public History in the USA // *European Journal of American Culture*. 2003. № 22 (1). P. 23–36.
35. Bericht der stiftung Reichspräsident Friedrich-Ebert-Gedenkstätte. Für das jahr 2022. URL: <https://ebert-gedenkstaette.de/wp-content/uploads/2023/05/Jahresbericht-SRFEG-2022.pdf>. (дата звернення: 22.05.2024).
36. Bernard A. Les musées présidentiels, de singuliers et récents objets d'investigation pour les SIC // XVIIe Congrès de la Société des Sciences de l'Information et de la Communication: « Au cœur et aux lisières des SIC ». Dijon, 23-25 juin 2010. PP. 505-514.
37. Bernard, A. Musées et portraits peints des présidents de la Ve République: Entre production, médiation et réception. *Compositae* 12.1 (2009): 57-77.

38. Best sellers: December 30, 1990. URL: <http://www.nytimes.com/1990/12/30/books/best-sellers-december-30-1990.html>. (дата звернення: 22.05.2024).
39. Bibliotekos-muziejaus siekis. URL: <https://adamkuslibrary.lt/biblioteka-muziejus/apie-muzieju>. (дата звернення: 24.10.2023).
40. Bilan touristique mitigé au Mémorial Charles de Gaulle. URL: <http://france3-regions.francetvinfo.fr/champagne-ardenne/haute-marne/bilan-touristique-mitige-au-memorial-charles-de-gaulle-544864.html>(дата звернення: 22.10.2023).
41. Bintoro Nadia National treasure: the Soekarno Center. URL: <https://nadiabintoro.com/portfolio/national-treasure>. (дата звернення: 12.05.2024).
42. Biografija. URL: <https://archyvas.lrp.lt/adamkus2/seima/biografija.html>. (дата звернення: 19.10.2023).
43. Boden D., Exmeyer P. C. (2021). Public–Private Partnerships in the Preservation of Presidential Records. *Administration & Society*, 53(2), 167-192. <https://doi.org/10.1177/0095399720941306>.
44. Bourguiba : que sont devenus ses biens et ses effets personnels? URL: <https://www.leaders.com.tn/article/17645-rendre-a-bourguiba-ce-qui-est-a-bourguiba>. (дата звернення: 17.05.2024).
45. Brown E. C. Habib Bourguiba's palace: a time capsule from Tunisia's brightest days. URL: <https://www.thenationalnews.com/weekend/2022/09/09/habib-bourguibas-palace-a-time-capsule-from-tunisias-brightest-days>. (дата звернення: 17.05.2024).
46. Bust of Mahatma Gandhi. URL: <https://catalog.archives.gov/id/157649416>. (дата звернення 22.02.2024).
47. Câmara de Lisboa aprova donativo de 40 mil euros à Fundação Mário Soares. URL: <http://www.dn.pt/politica/interior/camara-de-lisboa-aprova-donativo->

de-40-mil-euros-a-fundacao-mario-soares-4175268.html. (дата звернення: 16.10.2023).

48. Campbell K., Jamieson K. H. Inaugurating the Presidency // Form, Genre and the Study of Political Discourse. – Columbia, SC : University of South Caroline Press, 1986. P. 203–22.

49. Campbell K. K., Jamieson K. H. (1990). Deeds Done in Words: Presidential Rhetoric and the Genres of Governance. Chicago: University of Chicago Press, 286 p.

50. Carros da Presidência da República encontram "garagem" fixa na Alfândega do Porto. URL: http://www.rtp.pt/noticias/cultura/carros-da-presidencia-da-republica-encontram-garagem-fixa-na-alfandega-do-porto_n651183. (дата звернення: 14.10.2023).

51. Cashill J. Who Wrote Dreams From My Father? URL: http://www.americanthinker.com/2008/10/who_wrote_dreams_from_my_fathe_1.html. (дата звернення: 19.06.2023).

52. Centro studi e documentazione intitolato a Sandro Pertini. URL: <http://www.pertini.it>. (дата звернення: 15.10.2023).

53. Cérémonie de remise du Prix de thèse de l'Institut François Mitterrand – Edition 2023. URL: <https://www.mitterrand.org/ceremonie-de-remise-du-prix-de-these-de-linstitut-francois-mitterrand-edition-2023.html>. (дата звернення: 14.11.2023).

54. Cerita hidup Jokowi. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=RNqYSNv8zy4>. (дата звернення: 04.05.2024).

55. Charles de Gaulle Memorial, Colombey les deux églises. URL: <https://www.cheminsdememoire.gouv.fr/index.php/en/charles-de-gaulle-memorial-colombey-les-deux-eglises>. (дата звернення: 25.10.2023).

56. Ciclo de Conferências 2024 - "Ciência, Técnica e Política na I República (1910-1926)". URL: <http://www.bernardinomachado.org/index2.php?1&ct=0&pini=0&ctd=77&it=activ>

idade&LG=0&SID=e563cecdb5dd5559a32c3717b54c7a2a&mop=240&co=1834
&tp=12&cop=0. (дата звернення: 04.07.2024).

57. Clark A. What you don't know about presidential libraries – and the scandalous way in which they are operated. URL: <https://historynewsnetwork.org/article/161804>. (дата звернення: 04.06.2024).

58. Club entreprises. URL: <https://www.charles-de-gaulle.org/la-fondation/conseil-dadministration>. (дата звернення: 24.10.2023).

59. Cochrane Lynn Scott The Presidential Library System: A Quiescent Policy Subsystem. Thesis (Ph. D.). – Virginia Polytechnic Institute and State University, 1998.

60. Cole A. F. The president's pen: A literary history of American presidential autobiographies. URL: http://drum.lib.umd.edu/bitstream/1903/10343/1/Cole_umd_0117E_11183.pdf. (дата звернення: 14.06.2023).

61. Coleção Alberto de Lacerda : um olhar / Mário Soares, Alfredo Caldeira. - Lisboa : Assírio & Alvim : Fundação Mário Soares, 2009. 118 p.

62. Colloque «Francois Mitterrand et la Défense». Mercredi 20 et jeudi 21 mai 2015. URL: <http://www.defense.gouv.fr/content/download/373354/5467099/file/DP/Colloque/francois/Mitterrand.pdf>. (дата звернення: 24.10.2023).

63. Conferência: "O Regicídio de 1908. URL: <http://www.bernardinomachado.org/index2.php?1&ct=0&pini=8&ctd=0&it=agenda&LG=0&SID=2672257ef807f36b4c1d253aa5b76a39&mop=137&co=1772&tp=7&cop=0>. (дата звернення: 14.11.2023).

64. Congressional Research Service Annual Report, FY 2022. URL: https://www.loc.gov/crsinfo/about/CRS_AnnualReportFY2022_Final.pdf. (дата звернення: 12.06.2024).

65. Conseil d'administration. URL: <https://www.charles-de-gaulle.org/la-fondation/conseil-dadministration>. (дата звернення: 12.11.2023).

66. Cooperação com a Fundação Mário Soares, Lisboa / Instituto Nacional de Estudos e Pesquisa. URL: <http://www.inep-bissau.org/Arquivos/Projectos/FundaçãoMárioSoares/tabid/273/Default.aspx>. (дата звернення: 02.11.2023).
67. Cox R. J. (2002). America's pyramids: Presidents and their libraries. *The Government Information Quarterly*, 19(1), 45–75. [https://doi.org/10.1016/S0740-624X\(01\)00094-6](https://doi.org/10.1016/S0740-624X(01)00094-6).
68. Das digitale Ebert-Spiel erhält Deutschen Computerspielpreis. URL: <https://ebert-gedenkstaette.de/das-digitale-ebert-spiel-kostenfrei-spielbar>. (дата звернення: 12.06.2024).
69. De Gaulle s'affiche au musée présidentiel de Sarran. URL: <http://culturebox.francetvinfo.fr/expositions/patrimoine/de-gaulle-saffiche-au-musee-presidentiel-de-sarran-154085>. (дата звернення: 25.10.2023).
70. Deniau Par K. Chirac se lâche dans ses Mémoires // Lexpress. 2009. 02.11. URL: http://www.lexpress.fr/actualite/politique/chirac-se-lache-dans-ses-memoires_825766.html. (дата звернення: 18.09.2023).
71. Der Bundespräsident. URL: <https://www.theodor-heuss-museum.de/index.php?id=52>. (дата звернення: 10.10.2023).
72. Discours de Charles de Gaulle. URL: <http://en.memorial-charlesdegaulle.fr/video.php?ThemaID=11&CatID=15>. (дата звернення: 10.10.2023).
73. Dowe D. The Development of the Memorial Foundations of German Politicians and the American Presidential Libraries—A Comparative View // *Institutions of public memory. The Legacies of German and American Politicians* / Edited by Astrid M. Eckert. 2005. German Historical Institute Washington, DC. URL: <https://www.ghi-dc.org/fileadmin/publications/Other/ipm.pdf>.
74. Drake Miriam A. Presidential Archives: Hype, Reality, and Limits to Access // *Information Today*. 2007. June. URL: <http://www.infotoday.com/it/jun07/Drake.shtml>. (дата звернення: 12.08.2023).

75. Dunn Lemoyne S. The History, Issues, and Future Directions of Presidential Libraries: A Literature Review. URL: https://www.academia.edu/20837220/The_History_Issues_and_Future_Directions_of_Presidential_Libraries_A_Literature_Review. (дата звернення: 02.06.2024).
76. Dura J. Federal money eyed for Theodore Roosevelt Presidential Library in North Dakota. URL: <https://apnews.com/article/north-dakota-theodore-roosevelt-presidential-library-e7ceda12b626cc3f80a8cda0eb033be6#>. (дата звернення: 12.07.2024).
77. Eckert A. M. Introduction: The Institutionalization of Political Legacies in Germany and the United States // Institutions of public memory. The Legacies of German and American Politicians / Edited by Astrid M. Eckert. 2005. German Historical Institute Washington, DC. URL: <https://www.ghi-dc.org/fileadmin/publications/Other/ipm.pdf>.
78. Enfim, a República! : coleção António Pedro Vicente / Mário Soares, Alfredo Caldeira et al. - [Lisboa] : Fundação Mário Soares : Imprensa Nacional-Casa da Moeda, [DL 2011]. 1 vol. 270 p.
79. Etyang Perpetua Ahmednasir: Why every Kenyan President needs a Library. URL: <https://www.the-star.co.ke/news/2022-10-10-ahmednasir-why-every-kenyan-president-needs-a-library>. (дата звернення: 04.05.2024).
80. EU Prize for cultural heritage / Europa Nostra Awards 2008. URL: <http://www.europanostra.org/laureates-2008>. (дата звернення: 04.10.2023).
81. Evers-Hillstrom K. Shining a light on presidential libraries – the unrenowned pay-to-play. URL: <https://www.opensecrets.org/news/2019/03/shining-a-light-on-presidential-libraries-the-unrenowned-pay-to-play-scandal>. (дата звернення: 14.12.2023).
82. Evropské Dialogy Václava Havla: Debata s Joachimem Gauckem 7. května 2014; Praha. URL: https://www.vaclavhavel.cz/docs/tz_knvh_joachim_gauck.pdf. (дата звернення: 23.10.2023).

83. Fact Sheet: The Obama Presidential Archives. URL: <https://www.obama.org/updates/obama-presidential-archives-fact-sheet>. (дата звернення: 23.06.2024).
84. Fawcett S. K. Presidential Libraries: A View from the Center. *The Public Historian*. 2006. Vol. 28, no. 3, pp. 13–36.
85. Fiches et dossiers pédagogiques. URL: http://www.museepresidentjchirac.fr/fr/f4_1.php. (дата звернення: 12.09.2023).
86. Forschungspreis. URL: <https://www.romanherzoginstitut.de/forschungspreis.html>. (дата звернення: 12.09.2023).
87. François Mitterrand. URL: <https://fresques.ina.fr/miterrand/accueil>. (дата звернення: 15.09.2023).
88. Freire A. O. G. Legados em vida A Fundação Mário Soares eo Instituto Lula: Projetos políticos e valores democráticos no mundo lusófono // *Varia Historia*. 2023. VOL. 39 (81). <https://doi.org/10.1590/0104-87752023000300008>
89. Frink J. S. The George Bush Presidential library center at Texas A&M University. URL: <https://oaktrust.library.tamu.edu/bitstream/handle/1969.1/ETD-TAMU-2009-08-7026/FRINK-DISSERTATION.pdf?sequence=3&isAllowed=y>. (дата звернення: 18.06.2024).
90. Fundacji. URL: http://www.ilw.org.pl/2,8,o_fundacji. (дата звернення: 14.10.2023).
91. Fundusz Lecha Wałęsy. URL: http://www.ilw.org.pl/7,14,fundusz_lecha_walesy. (дата звернення: 14.10.2023).
92. Gallina T. J. The Future of Presidential Libraries: Assessing Alternative Models from a Legal Research Perspective. *Legal Reference Services Quarterly*. 2010. Vol. 29, no. 4. pp. 229–254.
93. Geschichte der Renner-Villa. URL: <https://www.rennermuseum.at/wir.htm>. (дата звернення: 02.11.2023).

94. Gesetz über die Errichtung einer Stiftung Bundespräsident-Theodor-Heuss-Haus Vom 27. Mai 1994. URL: <https://www.theodor-heuss-haus.de/ueberuns/die-stiftung>. (дата звернення: 22.11.2023).
95. Giannetto M. L'archivio personale di Giorgio Napolitano all'Archivio storico della Presidenza della Repubblica. *Le Carte e la Storia*. Fascicolo 1/2024, giugno pp: 32-36. DOI: 10.1411/114056.
96. Glennon M. The Obama Center Can Afford More Than \$1 Rent. URL: <https://historynewsnetwork.org/article/169772>. (дата звернення: 11.06.2024).
97. Graziani P. Le musée du président Jacques Chirac attire chaque année plus de 20 000 visiteurs à Sarran en Corrèze. URL: <https://www.francebleu.fr/infos/culture-loisirs/le-musee-du-president-jacques-chirac-attire-chaque-annee-plus-de-20-000-visiteurs-a-sarran-en-1511883617>. (дата звернення: 17.11.2023).
98. Greenwell R. The Oral History Collections of the Presidential Libraries // *The Journal of American History*. 1997. September. P. 596-603.
99. Gremien. URL: <https://ebert-gedenkstaette.de/die-stiftung/organisation/gremien>. (дата звернення: 22.11.2023).
100. Grim Ryan George Bush Book 'Decision Points' Lifted From Advisers' Books. URL: https://www.huffpost.com/entry/george-bush-book-decision-points_n_782731. (дата звернення: 12.06.2024).
101. Ground-breaking ceremony of OAC-designed CCK Chi-Hai Cultural Park held in August, 2014. URL: <http://www.officeforarchitecturalculture.com/news.html>. (дата звернення: 09.06.2024).
102. Guida ai fondi dell'Archivio storico della Presidenza della Repubblica / a cura di Paola Carucci, Manuela Cacioli e Laura Curti. – Roma, 2013. URL: <http://www.icar.beniculturali.it/getFile.php?id=631> (дата звернення: 19.11.2023).
103. Guide du visiteur. Musée Raymond Poincaré. URL: <http://webmuseo.com/ws/musee-suresnes/app/file/forcedownload/sampigny->

fr.pdf?key=34eb51d8p6e0zw66ky6m9gy00i7zzxpxs. (дата звернення: 12.11.2023).

104. Halioua Noémie Un demi-million d'euros dérobé au musée François Mitterrand. URL: <http://www.lefigaro.fr/culture/2015/12/03/03004-20151203ARTFIG00351-un-demi-million-d-euros-derobe-au-musee-francois-mitterrand.php>. (дата звернення: 13.11.2023).

105. Hällsten A. Museerna lockade rekordmånga. URL: <https://www.hbl.fi/artikel/museerna-lockade-rekordmanga>. (дата звернення: 14.10.2023).

106. Han M. K. A Study on the Suggestions and Analysis on the Education Programs in the Presidential Libraries // International Journal of Knowledge Content Development & Technology. 2011. Vol.1, No.1, P. 39-60. <https://doi.org/10.5865/IJKCT.2011.1.1.039>.

107. Haryanti P., Irmawati M. (2023). Filling the Hollow Narratives in the Presidential Museum of the Republic of Indonesia Balai Kirti. *Trajectories of Memory: Excavating the Past in Indonesia*. Singapore: Springer Nature Singapore. 297-316.

108. Hassan N. A., Musa A. Socio-economic Development Programmes in Nigeria: The Obasanjo Era, 1999-2007. Plymac Publishers Kaduna.2011. 190 p. . URL: https://www.researchgate.net/publication/363263961_SOCIO_ECONOMIC_DEVELOPMENT_PROGRAMMES_IN. (дата звернення: 04.03.2024).

109. Herbert Hoover Oral History. URL: <http://millercenter.org/scripps/archive/oralhistories/hoover>. (дата звернення: 22.06.2024).

110. Heru Purwanto Yudhoyono visits Soeharto memorial. URL: https://en.antaranews.com/news/91159/yudhoyono-visits-soeharto-memorial?utm_source=antaranews&utm_medium=desktop&utm_campaign=related_news (дата звернення: 14.05.2024).

111. Heussiana. URL: <https://www.theodor-heuss-haus.de/forschung/bibliothek>. (дата звернення: 18.10.2023).
112. História e Prémios. URL: <https://www.museu.presidencia.pt/pt/conhecer/museu-da-presidencia-da-republica/historia-e-premios>. (дата звернення: 19.10.2023).
113. Houghton Irungu Presidential library shouldn't blur rich history. URL: https://www.standardmedia.co.ke/houghton-irungu/article/2001284274/presidential-library-shouldn-t-blur-rich-history#google_vignette. (дата звернення: 04.03.2024).
114. How Can the US Best Redefine. Its Approach to Economic Engagement with Africa? URL: <http://presidentiafellows.wordpress.com>. (дата звернення: 04.03.2024).
115. Ibrahim J., Loch C., Sengupta, K. (2022). Two Library Projects. In: How Megaprojects Are Damaging Nigeria and How to Fix It. *Palgrave Macmillan*, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-96474-0_6.
116. Ideias para uma Constituição. URL: <https://www.museu.presidencia.pt/pt/destaques/destaque-arquivo-39>. (дата звернення: 12.11.2023).
117. Il Diario storico. URL: <https://archivio.quirinale.it/aspr/diari>. (дата звернення: 17.10.2023).
118. Institutions of public memory. The Legacies of German and American Politicians / Edited by Astrid M. Eckert. 2005. German Historical Institute Washington, DC. URL: <https://www.ghi-dc.org/fileadmin/publications/Other/ipm.pdf>.
119. Instytut Lecha Wałęsy. URL: https://gdansk.gedanopedia.pl/gdansk/?title=INSTYTUT_LECHA_WA%C5%81%C4%98SY. (дата звернення: 12.06.2024).
120. Jafar M Sidik Probosutedjo establishes Soeharto Center <https://en.antaraneews.com/news/72493/probosutedjo-establishes-soeharto-center>. (дата звернення: 04.03.2024).

121. Jahresbericht 2022. URL: <https://ebert-gedenkstaette.de/wp-content/uploads/2023/05/Jahresbericht-SRFEG-2022.pdf>. (дата звернення: 12.11.2023).

122. Jameson L. E. The Power of Ideas. The Heritage Foundation at 25 Years. URL: <http://www.nytimes.com/books/first/e/edwards-ideas.html>. (дата звернення: 12.08.2023).

123. Jérôme Pozzi Le mémorial Charles de Gaulle de Colombey-les-Deux-Églises. Incarner de Gaulle et son environnement. URL: <http://www.histoire-politique.fr/index.php?numero=01rub=dossieritem=7&rub=comptes-rendus&item=222>. (дата звернення: 16.10.2023).

124. Jones K. L. American post-presidential memoirs and autobiographies: «Personal Memoirs of Ulysses S Grant», «Theodore Roosevelt: An Autobiography» and Jimmy Carter's «Keeping Faith: Memoirs of a President». URL: <http://udini.proquest.com/view/american-post-presidential-memoirs-pqid:2364239751>. (дата звернення: 17.08.2023).

125. Karl-Renner-Museum: Buchpräsentation über einen anderen Karl. URL: m.noen.at/neunkirchen/gloggnitz-karl-renner-museum-buchpraesentation-ueber-einen-anderen-karl-421720647?fbclid=IwY2xjawEyklJleHRuA2FlbQIxMAABHb7kbgkOKDdeW2yluyrzwTD7urtWw76t_xkFZVlyEE3A5JoSI7H8MuQWCA_aem_hucEhDH3nlMoqfGsjdUf2g. (дата звернення: 19.11.2023).

126. Kauno dienos publikacija apie Adamkaus biblioteką-muziejų. URL: <http://adamkuslibrary.lt/2010-12-19-kauno-dienos-publikacija-apie-adamkaus-biblioteka-muzieju>. (дата звернення: 04.10.2023).

127. Kekkosien virka-asunto sai lisää rahaa eduskunnalta – Tamminiemi on sittenkin auki vuoden ympäri. URL: <https://www.hs.fi/pkseutu/art-2000005034094.html>. (дата звернення: 23.10.2023).

128. Kultūra un latvietība (2010). URL: <https://manabiblioteka.eu/projekti/creative-logos>. (дата звернення: 12.07.2024).

129. Kumar, M. Joynt Presidential libraries: Gold mine, booby trap, or both? // *Studying the presidency* / Edwards, George C. III & Wayne, Stephen J., (Eds). – Knoxville: The University of Tennessee Press, 1983. P. 199-224.
130. La biblioteca del Quirinale - le risorse. URL: https://www.quirinale.it/page/bib_risorse. (дата звернення: 14.10.2023).
131. La Biblioteca del Quirinale // *MinervaWeb*. n. 1 (Nuova serie) - febbraio 2011. URL: https://www.senato.it/3182?newsletter_item=1381&newsletter_numero=130. (дата звернення: 16.10.2023).
132. La bibliothèque de la Fondation. URL: <https://www.charles-de-gaulle.org/les-activites/recherche-universitaire/centre-documentaire>. (дата звернення: 17.11.2023).
133. La galerie présidentielle. URL: https://www.museepresidentjchirac.fr/decouvrir/la_galerie_presidentielle. (дата звернення: 17.11.2023).
134. La mission de la Fondation Charles de Gaulle. URL: <https://www.charles-de-gaulle.org/la-fondation/historique>. (дата звернення: 17.11.2023).
135. L'accesso e il regolamento. URL: <https://archivio.quirinale.it/aspr/redazione/accesso-e-il-regolamento>. (дата звернення: 16.10.2023).
136. Lachaise B. La bibliothèque de la Fondation Charles de Gaulle, berceau de l'histoire du Général et du gaullisme ? // *Dans Les Études Sociales*. 2017. № 2 (166). P. 89-107. URL: <https://www.cairn.info/revue-les-etudes-sociales-2017-2-page-89.htm?contenu=article>.
137. Lantzer J. S. (2003). The Public History of Presidential Libraries: How the Presidency is Presented to the People. *Journal of the Association for History and Computing*. Vol. 6, no. 1. URL: <http://hdl.handle.net/2027/spo.3310410.0006.101>.
138. Laporan kinerja Museum Kepresidenan Republik Indonesia Balai Kirti semester. URL: <https://museumkepresidenan-id.translate.goog/laporan->

tahunan/laporan-kinerja-museum-kepresidenan-republik-indonesia-balai-kirti-semester-1-2022/?_x_tr_sl=auto&_x_tr_tl=uk&_x_tr_hl=uk&_x_tr_pto=wapp. (дата звернення: 14.03.2024).

139. L'Archivio storico della Presidenza della Repubblica : la storia dell'istituzione, le fonti e l'accesso / Carucci, Paola in "Presidenti : storia e costumi della Repubblica nell'Italia democratica (La storia. Temi ; 38). Roma : Viella, 2014. P. 47-65. DOI: 10.1400/23565. URL: <http://digital.casalini.it/10.1400/235657>.

140. L'Archivio. URL: <http://www.pertini.it/arch.htm>. (дата звернення: 17.10.2023).

141. Laureátem ceny Václava Havla za lidská práva pro rok 2023 se stal Osman Kavala. URL: https://www.vaclavhavel.cz/docs/231009_tz_knvh_cenavh_laureat_2023.pdf. (дата звернення: 19.06.2024).

142. Le Conseil d'administration. URL: <https://www.georges-pompidou.org/linstitut/conseil-dadministration>. (дата звернення: 18.10.2023).

143. Le fonds documentaire. URL: <https://www.mitterrand.org/ses-archives>. (дата звернення: 18.10.2023).

144. Le musée Chirac plombe les finances de la Corrèze. URL: http://www.liberation.fr/politiques/2010/12/30/le-musee-chirac-plombe-les-finances-de-la-correze_703980 (дата звернення: 17.10.2023).

145. Le Prix Georges Pompidou remis à L'Arche. URL: <http://www.arche-france.org/actualites/le-prix-georges-pompidou-remis-l-arche>. (дата звернення: 18.10.2023).

146. Leary A. Bill Ayers: "I wrote Dreams From My Father". URL: <http://www.cdobs.com/archive/from-blogs/bill-ayers-i-wrote-dreams-from-my-father>. (дата звернення: 04.06.2024).

147. Lee Chang C. American presidential libraries: A model for establishing presidential libraries in the Republic of China // Journal of Library and Information Science (USA/Taiwan). 1991. № 17 (2). P. 36-51.

148. Les archives de la Fondation. URL: <https://www.charles-de-gaulle.org/les-activites/recherche-universitaire/centre-documentaire>. (дата звернення: 19.10.2023).

149. Les archives orales de l'Institut Pompidou. URL: <https://www.georges-pompidou.org/archives-orales-linstitut-pompidou>. (дата звернення: 18.10.2023).

150. Les meilleurs musées spécialisés à Sampigny. URL: <http://www.petitfute.com/v21566-sampigny-55300/c1173-visites-points-d-interet/c958-musee/c964-musee-specialise/30850-musee-raymond-poincare.html>. (дата звернення: 18.10.2023).

151. Lietuvos Respublikos Prezidentas. URL: <https://www.vle.lt/straipsnis/lietuvos-respublikos-prezidentas>. (дата звернення: 24.10.2023).

152. Louhisaari, Mannerheimin syntymäkoti. URL: <http://www.mannerheiminperinnesaatio.fi/index.phtml?s=22>. (дата звернення: 24.10.2023).

153. MacMillan, R. Can Campaigns Profit From Online Irreverence? URL: <https://go.gale.com/ps/i.do?p=AONE&sw=w&issn=&v=2.1&it=r&id=GALE%7CA130165253&sid=googleScholar&linkaccess=abs&userGroupName=anon%7E694ca55e&aty=open-web-entry>. (дата звернення: 12.08.2024).

154. Management and administration. URL: http://www.memorialjk.com.br/english/?page_id=420. (дата звернення: 24.05.2024).

155. Mannerheimin kirjasto. URL: <https://www.mannerheim-museo.fi/fi/kokoelmat/kirjasto>. (дата звернення: 22.11.2023).

156. Marijampolės krašto ir Prezidento Kazio Griniaus muziejaus 2023 metų veiklos ataskaita. URL: https://www.marijampolesmuziejus.lt/uploads/pdf/2023_ataskaita.pdf. (дата звернення: 22.07.2024).

157. Martin D. R. Azcárraga, Salinas Pliego, Slim y Roberto Hernández, entre asociados del Centro Fox. URL:

<http://www.jornada.unam.mx/2007/05/31/index.php?section=politica&article=015n1pol>. (дата звернення: 04.05.2023).

158. Materiali e pubblicazioni. URL: <https://archivio.quirinale.it/aspr/materiali-pubblicazioni>. (дата звернення: 17.10.2023).

159. McGann J. G. (2021). 2020 Global Go To Think Tank Index Report. TTCSP. 18. URL: https://repository.upenn.edu/think_tanks/18. (дата звернення: 04.08.2024).

160. Meyer P. (2015). Horresco referens: le musée Chirac. Dans Commentaire. 2 (150): 440-442. <https://doi.org/10.3917/comm.150.0440>.

161. Mühlhausen W Friedrich Ebert in German Political Memory // Institutions of public memory. The Legacies of German and American Politicians / Edited by Astrid M. Eckert. 2005. German Historical Institute Washington, DC. URL: <https://www.ghi-dc.org/fileadmin/publications/Other/ipm.pdf>.

162. Museo. URL: <http://www.casarosada.gov.ar/la-casa-rosada/museo>. (дата звернення: 14.03.2024).

163. Museu Bernardino Machado acolhe exposição sobre imprensa clandestina. URL: <http://www.jornaldoave.pt/index.php/famalicao/146-museu-bernardino-machado-acolhe-exposicao-sobre-imprensa-clandestina> (дата звернення: 04.10.2023).

164. Museu Bernardino Machado aprofunda a história e as memórias da 1.ª grande guerra. URL: <http://e-cultura.sapo.pt/artigo/8699>. (дата звернення: 04.10.2023).

165. Museu Bernardino Machado. URL: http://www.cm-vnfamalicao.pt/_museu_bernardino_machado. (дата звернення: 05.10.2023).

166. Museu Bernardino Machado. URL: <http://www.patrimoniocultural.pt/pt/museus-e-monumentos/rede-portuguesa/m/museu-bernardino-machado>. (дата звернення: 04.10.2023).

167. Museu da Presidência da República. URL: <http://www.esqlx.net/queirosbeta/images/Gestao>

Documental/Publico/EBVG/Museu-Presidencia-Republica.pdf. (дата звернення: 03.10.2023).

168. Museu da Presidência da República. URL: <https://www.rtp.pt/programa/tv/p32113>. (дата звернення: 06.10.2023).

169. Museums of presidents: Displays of ostensible grandeur Agus Dermawan T. (The Jakarta Post) Jakarta Thu, November 8, 2018. URL: <https://www.thejakartapost.com/life/2018/11/08/museums-of-presidents-displays-of-ostensible-grandeur.html>. (дата звернення: 04.04.2024).

170. Nagroda Lecha Wałęsy. URL: <http://new.livestream.com/gdanskpl/lw>. (дата звернення: 04.11.2023).

171. Nappo C. A. Presidential Libraries and Museums. Rowman & Littlefield Publishers, 2018.

172. Natsir B. Kotten, Korosando F., Bede, E. (2023). Strategy for Developing a Historical Tourism Object of Soekarno's Exile House as a Means of Student Character Education in Ende Regency. *International Journal of Educational Research Excellence (IJERE)*, 2 (2), 619–628. <https://doi.org/10.55299/ijere.v2i2.652>.

173. Nedelkoff R. Presidents and Autobiography. URL: <http://blog.nixonfoundation.org/2009/03/presidents-and-autobiography>. (дата звернення: 04.06.2024).

174. New details on little-known Obama Presidential Library, tucked away in Hoffman Estates. URL: <https://www.obamalibrary.gov/news/new-details-little-known-obama-presidential-library-tucked-away-hoffman-estates>. (дата звернення: 05.06.2024).

175. Nigerian ex-president sent to mediate Ethiopia-Somalia tensions <https://www.africanews.com/2024/01/19/nigerian-ex-president-sent-to-mediate-ethiopia-somalia-tensions>. (дата звернення: 04.04.2024).

176. Oddając Muzeum Józefa Piłsudskiego, częściowo spłacamy dług wdzięczności. URL: <https://www.gov.pl/web/kultura/oddajac-muzeum-jozefa>

pilsudskiego-czesciowo-splacamy-dlug-wdzieczności. (дата звернення: 04.10.2023).

177. Oduor B. It is time for Presidential Libraries in Kenya <https://thisisafrica.me/politics-and-society/it-is-time-for-presidential-libraries-in-kenya>. (дата звернення: 04.04.2024).

178. Ogunjewo, H. (2021). Obasanjo, Nation Building and the Commonwealth. *Humanus Discourse*. Vol. 1. NO 2. URL: <https://ssrn.com/abstract=3850718>. (дата звернення: 09.04.2024).

179. Oral Histories Relating to Journalism History. Occasional papers no. 1. Second Edition / compiler James D. Startt. URL: <http://facstaff.elon.edu/dcopeland/ajha/oralhistory.htm>. (дата звернення: 12.06.2023).

180. Oral Histories. URL: <http://millercenter.org/scripps/archive/oralhistories>. (дата звернення: 12.06.2023).

181. Oral History Collections. URL: <https://hoover.archives.gov/research/oral-history-collections>. (дата звернення: 13.06.2023).

182. Other Places to Research Presidential Materials. URL: <https://www.archives.gov/presidential-libraries/research/links.html>. (дата звернення: 04.08.2024).

183. Par Angélique Martinez Le musée de Sarran va-t-il devoir fermer ses portes? URL: <http://france3-regions.francetvinfo.fr/limousin/2014/10/17/le-musee-de-sarran-va-t-il-devoir-fermer-ses-portes-573254.html>. (дата звернення: 14.11.2023).

184. Parthonnaud Aymeric Valéry Giscard d'Estaing et Lady Di : l'histoire d'un scandale romanesque. URL: <https://www.rtl.fr/culture/medias-people/valery-giscard-d-estaing-et-lady-di-l-histoire-d-un-scandale-romanesque-7800933680>. (дата звернення: 15.11.2023).

185. Pavlenko D. V. The development of communication processes of government and society in the context of modern digitalization policy // International independent scientific journal. Kraków, 2020. №15, Vol. 3. P. 65–68.
186. Paweł Łatuszka laureatem wznowionej Nagrody Solidarności im. Lecha Wałęsy. URL: <https://www.gov.pl/web/dyplomacja/pawiel-latuszka-laureatem-wznowionej-nagrody-solidarnosci-im-lecha-walesy>. (дата звернення: 03.10.2023).
187. Pereware Aghwotu Tiemo, (2006). Obasanjo Presidential Library: to be or not to be? *Bottom Line: Managing Library Finances*. Vol. 19 Iss: 1, pp.31–34. doi: 10.1108/08880450610643043.
188. Permanent Collection. URL: <https://www.bush41.org/exhibits/permanent>. (дата звернення 22.02.2024).
189. Pérovic D. Le musée Chirac ne fait plus recette. URL: http://www.lepopulaire.fr/limousin/actualite/departement/correze/2015/06/28/le-musee-chirac-ne-fait-plus-recette_11500162.html. (дата звернення: 11.11.2023).
190. Polish independence hero Pilsudski granted museum. URL: <http://www.thenews.pl/1/9/Artykul/117810,Polish-independence-hero-Pilsudski-granted-museum>. (дата звернення: 15.09.2023).
191. Portail d'archives. URL: <https://www.georges-pompidou.org/portail-archives>. (дата звернення: 04.11.2023).
192. Potter Lee Ann Education Programs in the Presidential Libraries: A Report from the Fie // *The Public Historian*. 2006. Vol. 28, No. 3. P. 133-142.
193. Powers J. C. Visiting Presidential and Chancellor Museums: An American Perspective // *Institutions of public memory. The Legacies of German and American Politicians* / Edited by Astrid M. Eckert. 2005. German Historical Institute Washington, DC. URL: <https://www.ghi-dc.org/fileadmin/publications/Other/ipm.pdf>.
194. Prasiđėjo prezidentinės bibliotekos pastato rekonstrukcijos darbai. URL: <http://adamkuslibrary.lt/prasidejo-prezidentines-bibliotekos-pastato-rekonstrukcijos-darbai>. (дата звернення: 09.10.2023).

195. Premijos steigėjai - Prezidento Valdo Adamkaus Biblioteka-Muziejus ir Danos Gedvilienės Fondas (Dana Gedvila Fund). URL: <https://adamkuslibrary.lt/adamkaus-premija>. (дата звернення: 09.10.2023).
196. Premio Mário Soares 2023. URL: <https://fmsoaresbarroso.pt/fundacao/premio>. (дата звернення: 19.10.2023).
197. Prix d'histoire de la Fondation Charles de Gaulle - Concours 2013. URL: <http://www.charles-de-gaulle.org/pages/la-fondation/creer/bourses-et-aides/prix-d-histoire/concours-2013.php?searchresult=1&sstring=Lecat>. (дата звернення: 19.11.2023).
198. Prof. E. Aleksandravičiaus knygos „Žaidimas su degtukais“ pristatymas. URL: <https://adamkuslibrary.lt/2024/05/10/prof-e-aleksandraviciaus-knygos-zaidimas-su-degtukais-pristatymas>. (дата звернення: 09.10.2023).
199. Project 2025 Publishes Comprehensive Policy Guide, 'Mandate for Leadership: The Conservative Promise'. URL: <https://www.heritage.org/press/project-2025-publishes-comprehensive-policy-guide-mandate-leadership-the-conservative-promise>. (дата звернення: 04.09.2024).
200. Projeto HOPE - Heritage of the People's Europe. URL: <http://casacomum.org/cc/hope>. (дата звернення: 04.07.2024).
201. Publikationen. URL: <http://www.stiftung-heuss-haus.de/html/publikationen.html>. (дата звернення: 15.10.2023).
202. Ragsdale Lyn Vital Statistics on the Presidency: The definitive source for data and analysis on the American Presidency. Fourth Edition. CQ Press, 2014. 624 p.
203. Real History. Real Decisions. Real Fun. URL: <http://trumanlibraryinstitute.org/education/the-white-house-decision-center>(дата звернення: 14.07.2024).
204. Reassessing Cold War Europe. 1st Edition / by Sari Autio-Saraso, Katalin Miklóssy. Publisher: Routledge; 1 edition (February 15, 2013). 248 p.

205. Regolamento per l'Archivio storico della Presidenza della Repubblica. URL: https://archivio.quirinale.it/resources-archiviostorico//regolamento_archivio-storico.pdf. (дата звернення: 18.10.2023).
206. Säätiön juuret johtavat ratsastajapatsaaseen. URL: <https://mannerheiminperinnesaatio.fi/saatio-historiaa>. (дата звернення: 24.10.2023).
207. Schuessler J. The Obama Presidential Library That Isn't. URL: <https://www.nytimes.com/2019/02/20/arts/obama-presidential-center-library-national-archives-and-records-administration.html>. (дата звернення: 14.06.2024).
208. Semana i. Os segredos da Presidência da República. URL: <http://www.ionline.pt/387413>. (дата звернення: 17.10.2023).
209. Smith N. K., Stern G. M. A Historical Review of Access to Records in Presidential Libraries // The Public Historian. 2006. Vol. 28, No. 3. P. 79–116.
210. Smith Thomas A. Creation of the Nation's First Presidential Library and Museum: A Study in Cooperation . URL: http://www.rbhayes.org/hayes/content/files/Hayes_Historical_Journal/creation1stp reslibhhj.htm. (дата звернення: 12.12.2023).
211. Soeharto memorial to tell it like it was The plain truth Slamet Susanto (The Jakarta Post) Yogyakarta Sun, June 9, 2013. URL: <https://www.thejakartapost.com/news/2013/06/09/soeharto-memorial-tell-it-it-was.html>. (дата звернення: 09.04.2024).
212. Soekarno Center. URL: <https://www.culturalplaces.com/attraction/the-soekarno-center>. (дата звернення: 09.04.2024).
213. Sowa A. Losy Wałęsów: historia wzlotów i upadków // Polityka. 2017. 31 stycznia. URL: <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kraj/1692114,1,losy-walesow-historia-wzlotow-i-upadkow.read>. (дата звернення: 01.11.2023).
214. Sprawozdanie z działalności za rok 2011. URL: <http://www.ilw.org.pl/do-pobrania/o-fundacji/6-sprawozdanie-z-dziaalnoci-za-rok-2011/file>. (дата звернення: 01.11.2023).

215. Sprawozdanie z działalności za rok 2012. URL: <http://www.ilw.org.pl/do-pobrania/o-fundacji/6-sprawozdanie-z-dziaalnoci-za-rok-2012/file>. (дата звернення: 01.11.2023).

216. Sprawozdanie z działań w ramach programu "Europa dla obywateli". URL: <https://ilw.org.pl/pl/aktualnosci/sprawozdanie-z-dzialan-w-ramach-programu-europa-dla-obywateli>. (дата звернення: 01.11.2023).

217. Strober Gerald S., Strober Deborah H. Nixon: An Oral History of His Presidency. HarperPerennial, 1996. 576 p.

218. Suomen Marsalkka Mannerheimin sotahistorian palkinto myönnetään kymmenennen kerran syksyllä 2024. URL: <https://mannerheiminperinnesaatio.fi/suomen-marsalkka-mannerheimin-perinnesaation-sotahistorian-palkinto-2024>. (дата звернення: 28.10.2023).

219. Świąteczak-Wasilewska, Iwona. "The Evolving Legacy: The Institutionalization of Ex-Presidents and First Ladies. A Transatlantic Perspective." *Kultura i Polityka* 18 (2015): 96-113.

220. Tamminiemen historiaa. URL: <https://www.kansallismuseo.fi/fi/tamminiemi/tamminiemen-historiaa>. (дата звернення: 28.10.2023).

221. Tamminiemessä tänä kesänä: Presidentin solmiot. URL: <https://www.kansallismuseo.fi/fi/ajankohtaista/presidentin-solmiot>. (дата звернення: 28.10.2023).

222. Télécharger le rapport d'activité 2023. URL: <https://www.calameo.com/read/006297717a2635ac25ddd>. (дата звернення: 04.05.2024).

223. Teppo K. Kekkonen arkisto taas vieraiden suosiossa – Syynä Venäjä // Keski-suomalaisen. URL: <http://www.ksml.fi/uutiset/kotimaa/kekkonen-arkisto-taas-vieraiden-suosiossa-syyna-venaja/1943410> (дата звернення: 28.10.2023).

224. Testimony of David S. Ferriero Archivist of the United States before the House Committee on Transportation and Infrastructure and the House Committee on oversight and government reform on "Presidential libraries: their

missions and future direction”. URL: <http://www.archives.gov/congress/testimonies/house-transportation-oversight-pres-lib-hearing-archivist-testimony-02-28-2011.pdf>. (дата звернення: 17.06.2024).

225. The Art of the Presidential Autobiography. URL: <http://www.biblio.com/unbound/2008/11/autobiography.html>. (дата звернення: 07.08.2024).

226. The Berlin Wall. URL: <https://www.reaganlibrary.gov/permanent-exhibits/berlin-wall>. (дата звернення 22.02.2024).

227. The Foundation. URL: <https://ebert-gedenkstaette.de/en/the-foundation>. (дата звернення: 08.10.2023).

228. The importance of the Miller Center. URL: <https://millercenter.org/about>. (дата звернення: 24.07.2024).

229. The Making of Détente: Eastern Europe and Western Europe in the Cold War / by Wilfried Loth, Wilfried Loth, George Soutou. Publisher: Routledge; 1 edition (April 30, 2014). 272 p.

230. The Presidential Libraries Act and the Establishment of Presidential Libraries (CRS Report No. R41513). URL: <https://fas.org/sgp/crs/secrecy/R41513.pdf>. (дата звернення: 12.07.2024).

231. The Presidential Museum and Leadership Library. URL: <http://thepresidentialmuseum.org>. (дата звернення: 12.07.2024).

232. The Public Papers of the President. – URL: <https://www.federalregister.gov/reader-aids/office-of-the-federal-register-announcements/2011/03/presenting-the-public-papers-of-the-president>. (дата звернення: 12.07.2024).

233. The Value of Art Education at Yogyakarta Presidential Museum: Showroom Theme on the Collection of Art Objects Aesthetic / Ika Yuni Purnama, Setiawan Sabana, Triyanto Triyanto, Tjetjep Rohendi Rohidi // Proceedings of the 2nd International Conference on Arts and Culture (ICONARC 2018). Atlantis Press. 2019. URL: <https://www.atlantispress.com/article/125911196>. (дата звернення: 09.04.2024).

234. Theodor-Heuss-Archiv. URL: <https://www.theodor-heuss-haus.de/forschung/theodor-heuss-archiv>. (дата звернення: 14.10.2023).
235. Thompson L. A. The Mannerheim Museum: the key to understanding Finland and the Finns. URL: <https://scanmagazine.co.uk/the-mannerheim-museum-the-key-to-understanding-finland-and-the-finns>. (дата звернення: 28.10.2023).
236. Tisková zpráva Knihovnu Václava Havla. Povede od září Michael Žantovský. 19. května 2015, Praha. URL: http://www.vaclavhavel-library.org/docs/tz_knvh_zmena_ve_vedeni.pdf. (дата звернення: 23.10.2023).
237. Tomassini G. B. Il tesoro equestre del Quirinale che affascino la regina d'Inghilterra // La Repubblica. 25 Gennaio 2022. URL: https://www.repubblica.it/dossier/cronaca/la-repubblica-dei-cavalli/2022/01/25/news/il_tesoro_equestre_del_quirinale_che_affascino_la_regina_d_inghilterra-335188247. (дата звернення: 17.10.2023).
238. Top Influential Think Tanks Ranked for 2024. URL: <https://academicinfluence.com/inflection/study-guides/influential-think-tanks>. (дата звернення: 09.08.2024).
239. Un musée Giscard. URL: http://www.lepoint.fr/un-musee-giscard-27-05-2010-1203799_19.php. (дата звернення: 14.11.2023).
240. Urho Kekkonen Arkisto. Arkistonjohtajan toimintakertomus vuodelta 2013. URL: http://www.ukk-arkisto.fi/wp-content/uploads/2014/10/Vuosikertomus_2013.pdf. (дата звернення: 28.10.2023).
241. Valdyba. URL: <https://adamkuslibrary.lt/biblioteka-muziejus/steigejai-ir-valdyba>. (дата звернення: 28.09.2023).
242. Valéry Giscard d'Estaing appelle la France à se réveiller // Paris Match Mise à jour le 21 juillet 2014. Interview Caroline Pigozzi et Olivier Royant. URL: <http://www.parismatch.com/Actu/Politique/VGE-appelle-la-France-a-se-reveiller-Valery-Giscard-d-Estaing-576507>. (дата звернення: 19.11.2023).
243. Vas-y champion ! Le sport dans les années de Gaulle (1958-1969). URL: <https://www.maisondegaulle.fr/vas-y-champion-le-sport-dans-les-annees-de-gaulle-1958-1969>. (дата звернення: 18.11.2023).

244. Výroční zpráva 2013. URL: <https://www.vaclavhavel.cz/docs/vyrocnizprava-2013-cs.pdf>. (дата звернення: 04.11.2023).
245. Výroční zpráva 2022. URL: <https://www.vaclavhavel.cz/docs/vyrocnizprava-2022-cs.pdf>. (дата звернення: 04.11.2023).
246. Vytautas Grinius. Sūduvos krašto mokslo, istorijos ir kultūros draugijos nario Vytauto Griniaus trumpa biografija. URL: <http://www.suduva.info/lt/grinius.php> (дата звернення: 01.10.2023).
247. W Kownie powstanie muzeum byłego prezydenta. URL: <http://wiadomosci.onet.pl/swiat/w-kownie-powstanie-muzeum-bylego-prezydenta/zs7te> (дата звернення: 25.09.2023).
248. Website Performance. https://pro.similarweb.com/#/digitalsuite/websiteanalysis/overview/website-performance/*/999/3m?webSource=Total&key=whitehouse.gov. (дата звернення: 18.07.2024).
249. What is a Presidential Library and Museum? URL: <https://www.archives.gov/presidential-libraries/about/frequently-asked-questions>. (дата звернення: 18.07.2024).
250. World's Most Powerful People. URL: <http://www.forbes.com/powerful-people/list>. (дата звернення: 18.07.2024).
251. Wyjątkowa edycja Akademii Obywatelskiej z Noblistami!. URL: <https://pap-mediaroom.pl/biznes-i-finanse/wyjatkowa-edycja-akademii-obywatelskiej-z-noblistami>. (дата звернення: 25.09.2023).
252. Zhykharieva O., Stavtseva V. Conceptual metaphors in the inaugural discourse of American presidents: typology and mechanism of conceptualization // Причорноморські філологічні студії. 2024. № 4. С. 26-33. DOI <https://doi.org/10.32782/bsps-2024.4.4>
253. Алиева И. Опыт формирования библиографической информационной системы по экологии в библиотеках Республики Азербайджан [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.rusnauka.com/23_NTP_2013/Ecologia/5_143705.doc.htm.

254. Алієва І. Бібліографічна інформація з екології в системі бібліографічних засобів Президентської бібліотеки Управління справами Президента Азербайджанської Республіки // Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць. К., 2013. Вип. 79. С. 173-176.
255. Амантаева А., Журхабаев Д., Наурызбаев Е. Музей Первого Президента ждёт посетителей в новом здании. URL: <https://khabar.kz/ru/news/obshchestvo/item/128035-muzej-pervogo-prezidenta-zhdjot-posetitelej-v-novom-zdanii>. (дата звернення: 22.02.2022).
256. Американский профессор понял: книга Януковича – это плагиат . URL: <http://mignews.com.ua/ru/articles/92805.html>. (дата звернення: 04.07.2024).
257. Ахмедов М. Внедрение информационных технологий в библиотеки превратит их в новые учреждения // «Халқ». 2007. № 55. С. 4.
258. Ахмедов М.Г., Исмаилов З.И. Страноведческая и краеведческая деятельность Президентской Библиотеки Управления делами Президента Азербайджанской Республики // Вестник Библиотечной Ассамблеи Евразии.- 2011. №4. С. 68-72.
259. Балобаев В. А. Трансформация политической системы в Польше [Электронный ресурс] // Власть. 2014. Вып. № 9. Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/transformatsiya-politicheskoy-sistemy-v-polshe>.
260. Барановська Ю.В. Типологія мозкових центрів США // Гілея (науковий вісник): Збірник наукових праць. Спецвипуск. К., 2009. С. 340–346.
261. Баровська А., Коваль І. Архів промов президента як чинник реалізації публічності інституту президентства // Актуальні проблеми державного управління. 2013. № 3. С. 39-44.
262. Баций Н. Вацлав Гавел. Приоритет нравственного императива, или Политика без политики. URL: <https://dn-weekly.kiev.ua/vzglyd/563-vaclav-gavel.-prioritet-nravstvennogo-imperativa.html>. (дата звернення: 21.01.2022).

263. Беседа с директором Библиотеки Вацлава Гавела Мартином Путной. URL: <http://www.svoboda.org/content/transcript/481770.html>. (дата звернення: 04.06.2024).
264. Берназюк Я. О. Конституційні основи правотворчості президента України. Херсон : Гельветика, 2013. 511 с.
265. Библиотека Вацлава Гавела. URL: <http://www.ricardobofill.ru/index.php?id=873>. (дата звернення: 04.06.2024).
266. Библиотека Первого Президента - Лидера нации символизирует жизненную силу современного Казахстана. URL: <http://spectr.com.kz/category/kultura/biblioteka-pervogo-prezidenta-lidera-natsii-simvoliziruet-zhiznennuyu-silu-sovremennogo-kazakhstana.html>. (дата звернення: 15.02.2022).
267. Библиотека Первого Президента Казахстана открылась в Астане. URL: <http://vechastana.kz/novosti/biblioteka-pervogo-prezidenta-kazakhstana-otkrylas-v-astane>. (дата звернення: 15.02.2022).
268. Библиотеки мира: в США формируется электронный архив Джорджа Буша-младшего. URL: <https://www.prlib.ru/events/661686>. (дата звернення: 07.09.2023).
269. Битко А. С. Новорічне звернення президента як ритуальний жанр політичного дискурсу [Електронний ресурс] // Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. 2014. Вип. 63. С. 165-172. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stapttp_2014_63_21.
270. Білецький В. С. "Третій сектор" як основа громадянського суспільства. URL: <http://www.vesna.org.ua/txt/biletskyv/trsec.html>. (дата звернення: 15.06.2024).
271. Білоніжка І. С., Чіжова Н. В. Лінгвостилістичні засоби інавгураційної промови президента США Джозефа Р. Байдена-молодшого // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2021 № 48 том 1. С. 12-16. doi <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2021.48-1.3>.

272. Бодак О. Формування електронних інформаційних ресурсів Фонду президентів України в контексті розвитку вітчизняних соціально-інформаційних комунікацій // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. 2011. Вип. 32. С. 250-259.

273. Бондар Ю. Книги пишуть президенти, або «Диктаторська проза» чи одкровення посвячених? // Вісник Книжкової палати. 2012. № 3. С. 1-5

274. Бондарчук В. Г. Некоторые особенности организации музеев Франции // Музеология—музееведение в начале XXI века: проблемы изучения и преподавания: материалы Международной научной конференции. Санкт-Петербург. 2008. р. 14-16.

275. Букебаев А. Искусственный интеллект в сфере музеев. URL: <https://dknews.kz/ru/dk-it/329734-iskusstvennyy-intellekt-v-sfere-muzeev>. (дата звернення: 04.08.2024).

276. В Аргентине ограбили президентский дворец Casa Rosada . URL: <http://comments.ua/politics/136662-V-Argentine-ograbili.html>. (дата звернення: 15.06.2024).

277. В Аргентине появился Музей Двухсотлетия (Museo del Bicentenario) . URL: <http://www.buenolatina.ru/news.php?id=875>. (дата звернення: 02.06.2024).

278. В Астане презентовали уникальный проект «Мобильная библиотека Лидера Нации». URL: <http://namig.kz/news/v-astane-prezentovali-unikal-nyu-proekt-mobil-naya-biblioteka-lidera-nacii>. (дата звернення: 22.02.2022).

279. В Баку проходит Международная научно-практическая конференция на тему «Информационно-документационное обеспечение государственных органов управления: современное положение и перспективы развития» // Бакинский рабочий. 2013. 29 июня. С.4. URL: <http://www.anl.az/down/meqale/bakrabochiy/2013/iyun/316958.htm>. (дата звернення: 07.10.2023).

280. В Каунасе учредили музей-библиотеку им. Валдаса Адамкуса. DELFI.lt. 15 февраля 2011. URL: <http://ru.delfi.lt/news/live/v-kaunase-uchredili-muzej-biblioteku-im-valdasa-adamkusa.d?id=42042579>. (дата звернення: 07.11.2023).

281. В Литве создадут музей экс-главы государства Валдаса Адамкуса. URL: <http://kompravda.eu/online/news/848839>. (дата звернення: 08.11.2023).

282. В Париже открылась библиотека имени Вацлава Гавела. URL: <http://gazeta.cz/article/4688-v-parizhe-otkrylas-biblioteka-imeni-vatslava-gavela>. (дата звернення: 07.11.2023).

283. В Туркменистане открыли музей Сапармурата Ниязова <https://turkmenportal.com/blog/12935>. (дата звернення: 22.06.2024).

284. В Хельсинки вновь открыт музей легендарного президента. URL: <http://nikotravel.com.ua/muzei-vystavki-dostoprimechatelnosti/v-xelsinki-vnov-otkryt-muzej-legendarnogo-prezidenta.html> (дата звернення: 07.09.2023).

285. Войтюк Т. «Офіційний вісник» більше не публікуватиме розпорядження Зеленського – указ <https://suspihne.media/102561-oficijnij-visnik-bilse-ne-publikuvatime-rozporadzenna-zelenskogo-ukaz>. (дата звернення: 12.06.2024).

286. Войчук А. Ю. Особливості інституту президентства за різних форм республіканського правління : дис. ... д-ра філософії в галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки : [спец.] 052. Київ, 2020.

287. Волкова Т. С. Правовой режим хранения и использования президентской документации в США (президентские бумаги) // Отечественные архивы. 2005. № 2. С.66–81.

288. Волковинська В. Наукова установа у соціальних медіа (На прикладі сторінок Фонду Президентів України Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського у соцмережах) // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. 2016. Вип. 44. С. 62-76.

289. Волонтерство и практика. Библиотека Первого Президента Республики Казахстан. URL:

<https://presidentlibrary.kz/ru/volunteeringandpractice>. (дата звернення: 12.02.2022).

290. Гайдуцький П. І. Україна за президентства Л. Д. Кучми. Київ : ДКС Центр, 2021. 607 с.

291. Галаган Л. М. Фонд Президентів України як змістовна особливість структури Національної бібліотеки // Вісник Одеського національного університету. Серія: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. 2013. Вип. 17 (2). С. 127-133.

292. Галаган Л., Удовик В. Інститут президентства в Україні й зарубіжних країнах як об'єкт сучасних науково-теоретичних досліджень [Електронний ресурс] // Вісник Книжкової палати. 2011. № 6. С. 47-48. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkr_2011_6_14

293. Галаган Л.М. Он-лайнві ресурси президентських бібліотек світу // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. Вип.27. К., 2010. С.44–53.

294. Гальчинський А. С. Кучма-президент. Десять років системних перетворень. 2-ге вид. Київ : Либідь, 2021. 430 с.

295. Гапбаргульєв Р. Музеи объединяют прошлое и настоящее // Молодой исследователь: к вершинам познания : сборник статей Международного научно-исследовательского конкурса, Пенза, 15 января 2023 года. Пенза: Наука и Просвещение (ИП Гуляев Г.Ю.), 2023. С. 53-56.

296. Гараев Ш. Ш. Трансформация институциональных процессов в Украине и Азербайджане: особенности института президентства [Электронный ресурс] // *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*, 2024. Вип. 4(23). С. 160-166. Режим
доступа: <https://journals.maup.com.ua/index.php/political/article/view/3680>.

297. Гарбузов В. Н. Президентские библиотеки // США и Канада: политика, экономика, культура. 1999. № 5. С. 119–127.

298. Герцман Е. Вацлав Гавел: человек и библиотека. URL: <https://ruski.radio.cz/vaclav-gavel-chelovek-i-biblioteka-8787511>. (дата звернення: 15.05.2024).
299. Гладієвський П. 15 років «холодної війни». URL: <https://zbruc.eu/node/110522>. (дата звернення: 08.07.2024).
300. Годлюк А.М. Аналітичні інститути (Мозкові центри) у зовнішній політиці США [Електронний ресурс] // Проблеми міжнародних відносин : [зб. наук. праць. К.: КиМУ, 2011. Вип. 2. С. 78-88. Режим доступу: <http://www.kyumu.edu.ua/vmv/v/p02/05%20godluk.pdf>.
301. Головка О. С. Інститут президента в системі державного управління національної безпеки України та світу : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.05. Київ, 2020. 23 с.
302. Гончаров А. Усна історія як історичне джерело. URL: <http://old.pinchukfund.org/storage/students/works/2008/264.doc>. (дата звернення: 04.06.2024).
303. Горовий В. Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (1992-2006): етапи становлення [Електронний ресурс] // Архіви України. 2006. Вип. 1-6. Режим доступу: <http://www.archives.gov.ua/Publicat/AU/AU-1-6-2006/05.pdf>.
304. Горошко О. І. Політичний блогінг у глобальній і локальній перспективах [Електронний ресурс] // Вісник Одеського національного університету. Серія №Соціологія і політичні науки №. 2009. Вип. 13. Режим доступу: http://www.nbuuv.gov.ua/portal/natural/vonu/Sip/2009_13/pdf/t14v13s335-345.pdf.
305. Государственный музей Государственного культурного центра Туркменистана. URL: <http://medeniyet.gov.tm/index.php/ru/culture-center-ru/museum>. (дата звернення: 13.04.2024).

306. Григорянц А. Журнал про Назарбаева за 53 миллиона тенге. URL: <https://factcheck.kz/fastchesk/zhurnal-pro-nazarbaeva-za-53-milliona-tenge-vestnik-goszakupok>. (дата звернення: 04.09.2024).
307. Данилевская О. Конституционный суд Казахстана постановил признать утратившим силу закон о Елбасы <https://informburo.kz/novosti/konstitucionnyi-sud-kazaxstana-postanovil-priznat-utrativsim-silu-zakon-o-elbasy>. (дата звернення: 04.08.2024).
308. Дари послів та інші експонати. Репортаж пресслужби НАН України з Фонду президентів України, що у Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського. URL: <https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=10392>. (дата звернення: 04.03.2024).
309. Денисенко В. І. Формування та функціонування в Україні політичного режиму Віктора Януковича (2010–2014 рр.) : дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.01. Запоріжжя, 2021.
310. Деятельность упраздняемого Института эмиграции продолжит Музей В. Адамкуса. URL: <http://www.15min.lt/ru/article/vesti/dejatelnost-uprazdnjaемого-instituta-emigratsii-prodolzhit-muzej-v-adamkusa-504-198752/>- (дата звернення: 08.06.2024).
311. Дубовая М. Библиотека Назарбаева превратилась в Президентский центр. Что там изменится? URL: <https://informburo.kz/novosti/biblioteka-nazarbaeva-prevratilas-v-prezidentskij-centr-cto-tam-izmenitsya>. (дата звернення: 25.10.2023).
312. Дячук Н. В. Психолінгвістичне розуміння мовних інтенцій політика. Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія». Острог: Видво НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 95–97. doi: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-95-97.
313. Жиёмбай М. Библиотека Елбасы: что мы знаем о книжном фонде «NN». URL: https://www.inform.kz/ru/biblioteka-elbasy-cto-my-znaem-o-knizhnom-fonde-nn_a3302251. (дата звернення: 23.02.2022).

314. Жукенов Д. Архивные документы Президентского центра Республики Казахстан. URL: <https://dknews.kz/ru/v-strane/325228-arhivnye-dokumenty-prezidentskogo-centra-respubliki>. (дата звернення: 02.09.2024).

315. Жумабеков Б. «Мы ведем летопись Казахстанского пути»: [Библиотека Первого Президента Республики Казахстан - Лидера нации]. *Казахстанская правда*. 2015. 13 марта. С. 6.

316. Законотворческий процесс на основе реформ Президента Казахстана. URL: <https://dknews.kz/ru/v-strane/314771-zakonotvorcheskiy-process-na-osnove-reform-prezidenta>. (дата звернення: 03.09.2024).

317. Заславська О. О. Політичний гумор як комунікативна технологія // Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць. К., 2021. Випуск 160 (№ 1-2) Ч. 3. Політичні науки. С. 27-32.

318. Зелінська М. І. Інститут президентства в Україні: етапи трансформації. : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Донецьк, 2008.

319. Иванов Сергей Откровения экс-президента США Джорджа Буша [Электронный ресурс] // Народная воля. 2010. 16.11. Режим доступа: <http://www.nv-online.info/by/126/300/23512/Откровения-экс-президента-США-Джорджа-Буша.htm>.

320. Иванова М. Библиотека Елбасы: история независимости в документах и экспонатах. URL: <https://liter.kz/biblioteka-elbasy-istoriya-nezavisimosti-v-dokumentah-i-eksponatah>. (дата звернення: 13.02.2022).

321. Інститут Леха Валенсы и Миллий Меджлис подписали Декларацию партнерства. URL: <http://teraze.org.ua/page.php?article=1973&id=35>. (дата звернення: 09.06.2024).

322. Исмаилов З. И. Информационная безопасность и библиотеки: вклад Президентской Библиотеки Управления делами Президента Азербайджанской Республики. URL: http://files.preslib.az/site/media_JKr3M.pdf. (дата звернення: 17.05.2024).

323. Исмаилов З. И. Опыт в подготовке электронных ресурсов Президентской библиотеки Управления делами Президента Азербайджанской

Республики [Электронный ресурс] // Вестник Библиотечной Ассамблеи Евразии. 2010. №1. С.62-65. Режим доступа: <http://www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea2009/disk/103.pdf>.

324. Іванюта І. В., Шпарага Т. І. Організація музейної справи у Франції та її досвід для України // Геополітика и екогеодинаміка регіонів. 2014. № 10 (2). С. 549-552.

325. Інформаційно-аналітичні матеріали за підсумками роботи Департаменту з питань звернень громадян протягом 2023 року. URL: <https://www.president.gov.ua/appeals/informacijno-analitichni-materiali-za-pidsumkami-roboti-depa-125>. (дата звернення: 15.03.2024).

326. Каипова Б. М. Новый формат работы Президентского центра. URL: <https://dknews.kz/ru/eksklyuziv-dk/317832-novyuy-format-raboty-prezidentskogo-centra>. (дата звернення: 04.09.2024).

327. Кардашова Е. В. Фридрих Эберт: партийно-государственная деятельность в 1919 - 1925 гг.: автореф. дис. ... канд. ист. наук: 07.00.03. Воронеж, 2000. URL: <http://www.dissercat.com/content/fridrikh-ebert-partiino-gosudarstvennaya-deyatelnost-v-1919-1925-gg#ixzz3twJCeugU>. (дата звернення: 15.04.2024).

328. Кауметова И. Около 1 миллиона человек посетило Музей Первого Президента за 10 лет. URL: <http://www.strategy2050.kz/ru/news/12349>. (дата звернення: 22.02.2022).

329. Кенбаева Г. Свыше 57 тысяч человек посетили Президентский центр с начала года. URL: <https://www.inform.kz/ru/svishe-57-tisyach-chelovek-posetili-prezidentskiy-tsentr-s-nachala-goda-136fa1>. (дата звернення: 04.09.2024).

330. Кісь О. Усна історія: концептуальні засади // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. І. С. Зуляка. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2015. Вип. 2. Ч. 3. С. 212-220.

331. Книги написанные Нурсултаном Назарбаевым президентом республики Казахстан . URL:

<http://synapse.kz/tag/%D0%BA%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B8>. (дата звернення: 27.02.2022).

332. Книжну выставку ко Дню Первого Президента РК организовали жамбылские полицейские. URL: https://www.inform.kz/ru/knizhnuyu-vystavku-ko-dnyu-pervogo-prezidenta-rk-organizovali-zhambylskie-policeyskie_a3724931. (дата звернення: 25.02.2022).

333. Козуб Т. Откуда берутся речи президентов и премьеров // Комсомольская правда в Украине. 2010. 21.06. URL: <http://kr.ua/daily/210610/232353>. (дата звернення: 04.06.2024).

334. Комова М. В., Прімакова Д. І. Мультимедійний контент блогосфери як інструмент інформаційного впливу. Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2023. № 3. С. 76–88. doi 10.32461/2409-9805.3.2023.290989.

335. Кравчук Л. Держава і влада: досвід адміністративної реформи – К.: Інтеллект, 2001. 190 с.

336. Кравчук Л. М. Одна Україна, єдиний народ: політ. роздуми над записами в щоденнику. Х. : Фоліо, 2010. 538 с.

337. Кургинян И. С. Валери Жискар д'Эстен и основные проблемы европейской интеграции (1974-2008 гг.) : автореф. дис. ... канд. ист. наук: 07.00.03. М., 2009. 27 с.

338. Кучма Л. Д. Зламане десятиліття. К.: Інформаційні системи, 2010. 559 с.

339. Кучма Л. Д. После майдана: записки президента: 2005–2006, Киев – Конча-Заспа. К.: Довіра; М.: Время, 2008. 688 с.

340. Кушерський А. Президентські бібліотеки у світовому інформаційному просторі (на прикладі США) // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. Вип.27. К., 2010. С.68–81.

341. Кушерський А.М Становлення американської системи президентських бібліотек // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. К., 2016. Вип. 3. С. 20-27.

342. Кушерський А. Мережеві освітньо-інформаційні ресурси Президентської бібліотеки-музею Франкліна Делано Рузвельта // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. К., 2014. Вип. 39. С. 417 – 428.

343. Кушнарьова М. Б. Звернення Президента країни до народу як складова стратегічних комунікацій: досвід США та України [Електронний ресурс] // Бібліотека. Наука. Комунікація: Інноваційні трансформації ресурсів і послуг : матеріали міжнародної наукової конференції (Київ, 4–6 жовтня 2022 р.) / відп. ред. О. М. Василенко. Київ: НБУВ, 2022. С. 513-515. Режим доступу: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004349>.

344. Левченко Л. До історії створення Національного архіву Сполучених Штатів Америки (Закінчення. Початок у № 6, 2009 р.) [Електронний ресурс] // Архіви України. 2010. № 1. С. 141-161. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ay_2010_1_15.

345. Левченко Л. Архіви і архівна справа Сполучених Штатів Америки : історія та організація : [монографія]. Миколаїв : Іліон, 2013. 1204 с.

346. Литвин В. М. Президенти. Політичне лідерство: світові реалії, українська практика. Київ : Гамазин, 2019. 461 с.

347. Литвин В. М. Украина: политика, политики, власть: На фоне политического портрета Л. Кравчука. К. : Альтернативы, 1997. 335 с.

348. Літературні гонорари принесли Обамі \$5,5 млн. URL: <https://www.unian.ua/world/amp-358494-literaturni-gonorari-prinesli-obami-55-mln.html>. (дата звернення: 04.06.2024).

349. Магда Евгений Буш раскрылся в «Ключевых решениях». URL: http://blogs.lb.ua/eugeniya_magda/178948_bush_raskrilsya_klyuchevih_resheniyah.html. (дата звернення: 04.06.2024).

350. Макаренко Л. П. Комунікації глави держави в системі владних інтеракцій // Гілея: науковий вісник. 2015. №97. С. 395-401.

351. Макаров Г. В. Нормотворча діяльність глави держави: зарубіжний досвід та вітчизняна практика [Електронний ресурс] // Стратегічні пріоритети.

2009. № 1(10). С. 5-13. Режим доступу:
https://www.libr.dp.ua/text/sp2009_1_2.pdf.

352. Малиновский В. А. Лидер: президентская власть в Казахстане на рубеже эпох. Астана: ТОО «Издательство «НормаК», 2012. 528 с.

353. Матвійчук А. В. Тенденції розвитку політичної системи сучасної України в контексті європейського досвіду [Електронний ресурс] // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса.

2006. Вип. 30(2). С. 329-341. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2006_30%282%29__34.

354. Медіазнавчі студії в євроінтеграційному дискурсі України: колективна монографія / наук. ред. В. Л. Іващенко. Київ : ДП «Експрес-об`ява», 2022. 200 с

355. Меркель: падіння Берлінського муру - символ змін на краще. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/11/141109_berlin_wall_merkel_sa. (дата звернення 22.02.2024).

356. Метельова Т. О. Туркменістан: від патріархального минулого до авторитарного сьогодення // Тоталітарний спадок пострадянських країн як виклик демократизації суспільств: збірник наукових праць / за заг. ред. д. і. н., проф., чл.-кор. НАН України Кудряченка. 2022. №АІ. С. 112-129.

357. Миллионным тиражом выйдут мемуары президента Венесуэлы Уго Чавеса в преддверии выборов. URL: <http://www.panarmenian.net/rus/news/124046>. (дата звернення: 05.05.2024).

358. Михальченко М., Андрущенко В. Леонід Кравчук: «Все життя моє стало політикою». Київ : Парламентське видавництво, 2021. 598 с.

359. Михальченко Н. И. Беловежье. Л. Кравчук. Украина 1991-1995. К. : Украинский Центр духовной культуры, 1996. 512 с.

360. Міненкова П. В. Недержавні аналітичні центри в системі стратегічного політичного консультування: реалії постіндустріального суспільства // Регіональні студії. Ужгород, Видавничий дім «Гельветика». Вип. 20. 2020. С.51-55.

361. Много Назарбаева не бывает? Зачем в Нур-Султане построили еще один музей первого президента. URL: <https://rus.azattyq.org/a/why-was-another-museum-of-the-first-president-built-in-nur-sultan/30890796.html>. (дата звернення: 12.02.2022).

362. Музеи постсоветского пространства. Интервью с директором Музея Первого Президента Республики Казахстан А. С. Сагынғали // Современные проблемы сервиса и туризма. 2009. № 2. С. 40-45.

363. Музей Первого Президента РК переехал. URL: <https://24.kz/ru/news/social/item/426402-muzej-pervogo-prezidenta-rk-pereekhal>. (дата звернення: 21.02.2022).

364. Музея первый юбилей. URL: <http://www.kazpravda.kz/articles/view/muzeya-pervii-ubilei>. (дата звернення: 22.02.2022).

365. Мустафина А. Х. Архитектуре интеллектуального архива // Информационно-методический бюллетень Архива Президента Республики Казахстан. 2022. №1 (32). URL: https://archive.president.kz/upload/iblock/a16/%D0%9F.%2028%20%D0%91%D1%8E%D0%BB%D0%BB%D0%B5%D1%82%D0%B5%D0%BD%D1%8C%2022_1.pdf. (дата звернення: 19.04.2024).

366. Надольська В. Утворення та діяльність архівів президента в пострадянських країнах // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки: Історичні науки: наук. журн. Луцьк: Вид-во СВНУ ім. Лесі Українки, 2013. № 21 (269). С. 143-149.

367. Новиков К. Дарча грамотність // Закон і бізнес. 2006. №42 (770). URL: <https://zib.com.ua/ua/print/2683.html>. (дата звернення 22.02.2024).

368. Нуруллин Э. Памятник Нурсултану Назарбаеву убрали из экспозиции Национального музея. URL: https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/pamyatnik-nursultanu-nazarbaevu-ubrali-ekspozitsii-524946. (дата звернення: 15.04.2024).

369. О некоторых вопросах государственного учреждения "Библиотека Первого Президента Республики казахстан - Лидера Нации". URL: <http://normativ.kz/view/108013>. (дата звернення: 19.04.2024).

370. О новых исторических фактах о Казахском государстве сообщил Мухит-Ардагер Сыдыкназаров. URL: <https://www.inform.kz/ru/novimi-istoricheskimi-faktami-okazahskom-gosudarstve-podelilsya-istorik-muhit-ardager-sidiknazarov-79317a>. (дата звернення: 15.04.2024).

371. Об архиве. Архив Президента Республики Казахстан. URL: <http://archive.president.kz/ru/archive/about>. (дата звернення: 25.02.2022).

372. Обама поговорил сам с собой. В книге, которую он написал для дочерей. URL: http://web-kniga.com/news/obama_pogovoril_sam_s_soboj_v_knige_kotoruju_on_napisal_dl_ja_docherej/2010-11-17-218. (дата звернення: 14.04.2024).

373. Ольгу Богомолец наградят премией Леха Валенсы. URL: <http://bogomolets.com/ru/news/630-olgu-bogomolets-nagradyat-premiej-lekha-valensy>. (дата звернення: 15.06.2024).

374. Оприлюднено рейтинг найвпливовіших політиків у Twitter: Байден на другому місці. URL: <https://tsn.ua/svit/oprilyudneno-reyting-nauvplivovishih-politikiv-u-twitter-bayden-na-drugomu-misci-2219026.html>. (дата звернення: 10.09.2024).

375. Опубликованы мемуары бывшего президента Египта. URL: http://www.info-islam.ru/publ/novosti/mir/opublikovany_memuary_byvshego_prezidenta_egipta/3-1-0-13768. (дата звернення: 11.06.2024).

376. Орлов В. Н. Личные архивы президентов // США: Экономика. Политика. Идеология. 1987. № 8. С. 116-125.

377. Орлов В. Н. Президентские библиотеки // США – экономика, политика, идеология. 1970. №9.

378. Осипов Е. А. Основные направления внешней политики Франции в период президентства Жоржа Помпиду: автореф. дис. ... канд. ист. наук:

07.00.03. М., 2012. URL: <https://www.dissercat.com/content/osnovnye-napravleniya-vneshnei-politiki-frantsii-v-period-prezidentstva-zhorzha-pompidu>. (дата звернення: 10.09.2023).

379. Палієнко М. Архівна система Республіки Корея: історія і сучасність // Українська орієнталістика. 2012. Вип. 6. С. 168-170.

380. Паречина С. Г. Институт президентства: история и современность / Под общ. ред. Е. В. Матусевича. Мн.: ИСПИ, 2003. 163 с.

381. Пасечник Л. А. Атлас лекарственных растений Луганской области. Т. 1. Луганск, 2008. 585 с.

382. Паславська О. Я. Становлення та конституційний розвиток Польської Республіки (1918-1939 рр.): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Л.: ЛНУ ім. І. Франка, 2006. 18 с.

383. Пастушенко Т. Метод усної історії та усноісторичні дослідження в Україні // Історія України. 2010. № 17-18 (657-658). С. 10–15.

384. Петришина М. О., Байєр К. В., Зінченко А. В. Особливості конституційно-правового регулювання інституту президента у Федеративній Республіці Німеччина: теоретичний та практичний аспекти // Наука і техніка сьогодні. 2022. Вип. 6 (6). С. 372-380.

385. Петрушенко М. Леонід Кравчук уже 80 років з Україною. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/leonid-kravchuk-uzhe-80-rokiv-z-ukrayinoyu>. (дата звернення: 15.02.2024).

386. Пивовар Е. И., Гуцин А. В., Левченков А. С. Научно-просветительские центры и их роль в популяризации современного документального наследия в Республике Казахстан // Вестник архивиста. 2017. № 3. С. 99–117.

387. Пластун М. С. Роль інституту глави держави у формуванні та здійсненні державної антикорупційної політики: загальнотеоретичне дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2018.

388. Положение об Архиве Президента Кыргызской Республики. URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/3465/10?cl=ru-ru>. (дата звернення 15.12.2023).

389. Польовик С. Використання документних ресурсів Фонду президентів України в процесі обслуговування користувачів // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. 2006. Вип. 16. С. 144-152

390. Польовик С. М. Роль президентських бібліотек США у формуванні суспільної думки // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. К., 2010. Вип. 28. С. 95–102.

391. Польовик С. М. Світові медіа як інструмент формування іміджу президентів // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. Київ, 2021. Вип. 61. С. 140–150.

392. Польовик С. Формування та розвиток бібліотечно-архівної колекції “Фонд президентів України” як спеціалізованого документного фонду : автореф. дис ... канд. наук із соц. ком.: 27.00.02. Київ, 2013. 15 с.

393. Порошенко увійшов у топ-10 світових лідерів, найактивніших у мережі «Інстаграм». Рейтинг. URL: <https://novynarnia.com/2016/02/17/poroshenko-uviyshov-u-top-10-svitovih-lideriv-nayaktivnishih-u-merezhi-instagram-reyting>. (дата звернення: 15.07.2024).

394. Послание Токаева народу Казахстана обсудили в Президентском центре. URL: <https://liter.kz/poslanie-tokaeva-narodu-kazakhstan-obsudili-v-prezidentskom-tsentre-1725541083>. (дата звернення: 06.09.2024).

395. Презентация книги Первого Президента РМ М. Снегура и политолога Э. Волкова «Mircea Snegur – Эдуард Волков: откровенные диалоги» . URL: <http://ava.md/politics/011432-prezentaciya-knigi-pervogo-prezidenta-rm-m-snegura-i-politologa-e-volkova-mircea-snegur-eduard-volkov-otkrovennie-dialogi.html>. (дата звернення: 15.05.2024).

396. Президент України: Бібліографічний покажчик (1991–1999) / Секретаріат Верховної Ради України. Відділ інформаційно-бібліотечного

забезпечення; Національна парламентська бібліотека / Е.А. Афонін (упоряд.). К., 2000. 270 с.

397. Президент Франції Жак Ширак заявив, що не виставлятиме своєї кандидатури на третій термін на президентських виборах у квітні. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/960659.html>. (дата звернення: 15.05.2024).

398. Президентка Естонії подарувала Зеленському велосипед. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/11/26/7233088>. (дата звернення 22.02.2024).

399. Президентский центр Республики Казахстан арендовал на год собственное здание у Фонда Нурсултана Назарбаева за 163,3 млн. тенге. URL: <https://exclusive.kz/prezidentskij-czentr-respubliki-kazahstan-arendoval-u-fonda-nursultana-nazarbaeva-sobstvennoe-zdanie-na-god-za-1633-mln-tenge>. (дата звернення: 18.07.2024).

400. Присуждение Суду ЕС 50-ой Премии Теодора Хейса. URL: <http://www.robert-schuman.eu/ru/doc/lettres/lettre-671-ru.pdf>. (дата звернення: 15.05.2024).

401. Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких актів Президента України: Указ Президента України від 19.05.2005 р. № 824/2005. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/8242005-2470> (дата звернення: 22.06.2024).

402. Про звернення громадян. URL: <https://www.president.gov.ua/appeals/appeals-info> (дата звернення: 18.07.2024).

403. Про інформаційний бюлетень «Офіційний вісник Президента України»: Указ Президента України від 12.02.2007 р. № 101/2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/101/2007#Text> (дата звернення: 22.06.2024).

404. Про інформаційно-аналітичний бюлетень «Президентський контроль». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=89%2F2003-%F0%EF>. (дата звернення: 15.06.2024).

405. Про надання Центральній науковій бібліотеці імені В. І. Вернадського статусу національної: Указ Президента України від

05.04.1996 р. № 244/96. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/244/96#Text> (дата звернення: 22.02.2024).

406. Про Положення про Фонд Президентів України: Указ Президента України від 11.10.1996 р. № 936/96. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/936/96#Text> (дата звернення: 22.02.2024).

407. Проєкт «Мережа пунктів доступу громадян до офіційної інформації». URL: <https://ula.org.ua/pro-nas/proiektu/302-proekt-merezha-punktiv-dostupu-gromadyan-do-oficijnoyi-informaciyi>. (дата звернення: 19.02.2022).

408. Пряма мова Президентів України. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_fpu/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=PPM&P21DBN=PPM&S21FMT=&S21ALL=&Z21ID=. (дата звернення: 21.02.2022).

409. Пугач А. О. Сутність процесу інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної виконавчої влади в Україні. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=>. (дата звернення: 20.04.2022).

410. Путеводитель по фондам Архива Президента Республики Казахстан: Справочно-информационное издание // Составители: Е. М. Грибанова, А. А. Сейсенбаева / Под общ. ред. профессора Б.А. Джапарова. Издание 2-е, дополненное. Алматы, 2016. 310 с.

411. Радченко О.В. Роль Інтернет-комунікацій в політичній взаємодії в Україні : автореф. дис. канд. політ. наук: 23.00.02 [Електронний ресурс]. – Одеса, 2012. – Режим доступу: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/1723/%D0%A0%D0%B0%D0%B4%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%9E.%20%D0%92..pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

412. Рихтер В. Открытие нескольких новых текстов, неизвестных драматург Вацлав Гавел. URL:

<http://www.radio.cz/fr/rubrique/literature/decouverte-de-plusieurs-textes-inconnus-du-dramaturge-vaclav-havel>. (дата звернення: 12.01.2014).

413. Романенко О. В. Аналіз української політичної блогосфери (передвиборчий аспект) [Електронний ресурс] // Держава і право. 2010. Вип. №49. Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/dip/2010_49/10_21.pdf.

414. Рыскожа Болат Книги писателя Назарбаева. Он их пишет одну за 16 месяцев [Электронный ресурс] // Радио Азаттык. 2009. 16.06. Режим доступа: http://rus.azattyq.org/content/Nazarbaev_books_easy/1755077.html

415. Саваневський М. Як Обама зробив це: Вступ. URL: <http://watcher.com.ua/2009/05/25/yak-obama-zrobyv-tse-vstup>. (дата звернення: 22.08.2020).

416. Саваневський М. Як цифрові технології допомогли Трампу стати президентом США. URL: <http://watcher.com.ua/2016/11/18/yak-tsyfrovi-tehnolohiyi-dopomohly-trampu-staty-prezydentom-ssha>. (дата звернення: 22.08.2020).

417. Савчук В. І. Політичний дискурс: жанрові особливості [Електронний ресурс] // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Л. Українки. 2009. № 17. Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/nvvnv/filolog/2009_17/R1/Savchuk.pdf.

418. Світові лідери в соцмережах: у кого найбільше фоловерів. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/08/16/infografika/suspilstvo/svitovi-lidery-soczmerzhaх-koho-najbilshe-foloveriv>. (дата звернення: 20.08.2020).

419. Семинар по вопросам работы с документами личного происхождения. URL: https://archive.president.kz/ru/news/zheke-tekti-zhattarmen-zh-mysty-yumdaytyru-boyunsha-seminar-tti/?sphrase_id=19126. (дата звернення: 12.07.2024).

420. Середя В. Особенности репрезентации национально-исторических идентичностей в официальном дискурсе президентов Украины и России // Социология: теория, методы, маркетинг. 2006. № 3. С. 191–212.

421. Серия «Воспоминания современников Елбасы». Елбасы, которого мы знаем. Книга 3. Библиотека Первого Президента Республики Казахстан. URL: <https://elbasylibrary.gov.kz/ru/node/7164>. (дата звернення: 21.02.2022).

422. Серякова І. І. Політичний дискурс та семіотична особистість [Електронний ресурс] // Вісник Київського національного лінгвістичного університету :зб. наук. пр. 2009. № 2. Серія «Філологія». Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/VKnlu/fil/2009_2/Seriakova.pdf.

423. Старостин Е. В., Кабочкина Т. С. Президентские библиотеки в системе архивной службы США // Советские архивы. 1978. № 6. С 78–86.

424. Старостин Е. В. Зарубежное архивоведение: проблемы истории, теории и методологии. М., 1997. 332 с.

425. Стратегия. URL: https://fnn.kz/ru/site/pages/page?id=14&menu_item=64. (дата звернення: 18.02.2022).

426. Стришенец Н. В. Президентские библиотеки США // Научные и технические библиотеки. 2004. № 6. С. 43–53.

427. Стришенец Н. Президентські бібліотеки США: історія та досвід функціонування // Бібліотечний вісник. 2001. № 6. С. 31–39.

428. Сушко А. І., Прохоренко А. М. Блогінг як інструмент впливу на політичні процеси та політичну культуру. Держава і право. Юридичні і політичні науки. 2023. № 94. С. 189-197.

429. Талыбзаде Д., Исмаилов З. И. Электронная библиотека – очередная ступень в становлении информационного общества [Электронный ресурс] // Бакинский рабочий. 2006. № 233. С.4. Режим доступа: http://files.preslib.az/site/media_EWNRq.pdf.

430. Танатар Н. В. Информационно-аналитическое обслуживание высших органов государственной власти с использованием автоматизированных систем ключевых фрагментов публикаций [Электронный ресурс] // Библиотеки национальных академий наук: проблемы

функціонування, тенденції розвитку. 2003. Вип. 2. С. 91-100. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bnan_2003_2_11.

431. Танатар Н. В. Інформаційно-аналітичні ресурси із соціально-політичної проблематики: загальний огляд // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. 2011. Вип. 30. С. 25-32.

432. У Верховній Раді України відкрито виставку - презентацію ресурсів організацій громадянського суспільства та міжнародних організацій «Інформаційний ярмарок – 2013». URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Povidomlennya/73449.html>. (дата звернення: 15.04.2024).

433. У США вийшла книга мемуарів Джорджа Буша-молодшого. URL: <https://ukranews.com/ua/news/64676-u-ssha-vyushla-knyga-memuariv-dzhordzha-busha-molodshogo>. (дата звернення: 12.08.2020).

434. Удовик В. Информационная деятельность президентской библиотеки Азербайджанской Республики // Kitabxanasunasliq ve informasiya = Библиотековедение и информация : науч.-теорет. и практ. журн. Баку, 2015. № 1. С. 67-73.

435. Удовик В. М., Матвійчук Л. О. Бібліотечно-музейно-архівна колекція Фонду Президентів України в Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського: історико-культурологічний аспект // Рукописна та книжкова спадщина України. 2024. № 2. С. 186-199. doi: <https://doi.org/10.15407/rksu.33.186>.

436. Удовик В. М. Документальна спадщина португальських президентів: форми організації та забезпечення доступу // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. К., 2016. Вип. 3. С. 50-59.

437. Удовик В. М. Документальні ресурси інституту президентства в Республіці Казахстан: форми збереження і забезпечення доступу // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. К., 2022. Вип. 64. С. 484-502. doi: <https://doi.org/10.15407/np.64.484>

438. Удовик В. М. Інститут президентства в Україні: джерела дослідження // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. Вип.30. К., 2011. С. 134–142.

439. Удовик В. М. Інформаційно-аналітична діяльність Фонду Президентів України в умовах конституційної трансформації інституту президентства в Україні // Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. 2007. Вип. 18. С.210–215.

440. Удовик В. М. Матеріали аналітичних організацій у інформаційному супроводі функціонування інституту президентства в країнах світу // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. К., 2014. Вип. 1. С. 81–87.

441. Удовик В. М. Представлення глави держави в сучасному інформаційному просторі: досвід провідних країн // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. Вип.33. – К., 2012. – С. 30–35.

442. Удовик В. М. Президентські бібліотеки США: історичні дискусії та тенденції розвитку // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. К., 2020. Вип. 60. С. 62-74.
doi: <https://doi.org/10.15407/np.60.062>

443. Удовик В. М. Президентські бібліотеки як спеціалізовані документальні фонди: історіографія питання // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2015. Вип. 3. С. 20-29.

444. Удовик В. М. Публічні промови президентів як складова документальної спадщини політичної історії // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. К., 2013. Випуск 36. С. 30–37.

445. Удовик В. М. Архівні джерела з історії становлення інституту президентства в Україні: формування та актуальні питання дослідження / В. М. Удовик // Рукописна та книжкова спадщина України. 2024. № 1. С. 154-166.
doi: <https://doi.org/10.15407/rksu.32.154>.

446. Удовик В. Н. Мультимедийные ресурсы в электронной библиотеке Фонда Президентів України // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. Научно-практический и теоретический сборник. 2011. Вып. 9. С. 161–168.

447. Удовик В. Н. Ресурси усної історії в президентських бібліотеках США // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. Научно-практический и теоретический сборник. Выпуск 11. / МААН. Совет директоров науч. б-к и информ. центров; Редкол.: А.С.Онищенко (предс.) и др. –К., 2013. С. 162–169.

448. Удовик В. Президентська політика сприяння розвитку бібліотечної справи в країнах світу // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. К., 2009. Вип.25. С. 94-100.

449. Удовик В. Президентські музеї в країнах світу: особливості створення та форми діяльності // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. К., 2015. Випуск 41. С. 166–179.

450. Удовик В. М. Авторские работы президентов как часть национального наследия // «Китап патшалыгы» при Национальной академической библиотеке Республики Казахстан. 2013. № 3. С. 18-24.

451. Удовик В. М. Європейська традиція збереження спадщини президентства // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. К., 2013. № 1. С.26–31.

452. Указ Президента от 28.08.2004 N 1431 «О создании Музея первого президента Республики Казахстан». URL: http://kazakhstan.news-city.info/docs/sistema/dok_ieyarz.htm. (дата звернення: 20.02.2022).

453. Україна у відгуках зарубіжної преси. URL: <https://nbuviar.gov.ua/fond-prezydentiv-ukrainy/informatsiino-analitychna-produktsiia-fpu/ukraina-u-vidhukakh-zarubizhnoi-presy>. (дата звернення: 20.02.2024).

454. Федорчук А. Г. Аналіз результатів моніторингу інституту президентства у ресурсах всесвітньої мережі // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. Київ, 2020. Вип. 57. С. 80–89.

455. Федосеева Н. Н. Сущность блогов в аспекте реализации гражданами РФ права на участие в управлении делами государства [Электронный ресурс] // Правовий вісник Української академії банківської справи. – 2010. – № 1 (3). – Режим доступа: http://www.nbuuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pvuabs/2010_1/03_02_02.pdf.

456. Фісанов В. П. Чотирнадцять пунктів президента США Вудро Вільсона: документознавчі аспекти // Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент. 2014. № 2. С. 208-224.

457. Фонд Первого Президента РК – Елбасы: время развития и новых возможностей. URL: https://www.inform.kz/ru/fond-pervogo-prezidenta-rk-elbasy-vremya-razvitiya-i-novyh-vozmozhnostey_a3651699. (дата звернення: 22.02.2022).

458. Фонд Президентів України. URL: <http://www.nbuuv.gov.ua/node/48>. (дата звернення 22.02.2024).

459. Франц Д. Какую роль в предвыборной гонке США играют соцсети и новые технологии. URL: <https://prportal.com.ua/Peredovitsa/kakuyu-rol-v-predvybornoy-gonke-sshagraiyut-socseti-i-novye-tehnologii>. (дата звернення: 15.04.2024).

460. Фролов П. Д. Основні напрями розроблення соціально-психологічних технологій управління громадською думкою [Електронний ресурс] // Наукові студії із соціальної та політичної психології. 2010. Вип. 24. С. 273-283. Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nsspp_2010_24_27.

461. Хельсинки, Дом-музей Маннергейма. URL: <http://melanyja.livejournal.com/264134.html> 2007-10-21. (дата звернення: 15.08.2024).

462. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 11. Спр. 2149. Арк. 39. Записка Л. Кравчука першому секретарю ЦК КПУ В. Івашку про необхідність видання збірника документів про голод 1932-1933 рр. 20 грудня 1989 р.

463. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 32. Спр. 2561. Арк. 31. Інформаційне повідомлення завідувача ідеологічного відділу ЦК КПУ Л. Кравчука до ЦК Компартії України про створення Інституту клітинної біології і генетичної інженерії АН УРСР. 21 березня 1989 р.

464. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 32. Спр. 2564. Арк. 96. Інформаційне повідомлення завідувача ідеологічного відділу ЦК КПУ Л. Кравчука до ЦК Компартії України про підтримку пропозицій громадськості, діячів літератури і мистецтва республіки щодо створення Шевченківського заповідника у м. Каневі Черкаської області. 26 серпня 1989 р.

465. Чепуренко Я. О. Правове забезпечення організації документного фонду, зберігання та використання інформаційних ресурсів (на прикладі бібліотечно-архівної колекції «Фонд президентів України») // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. 2002. Вип. 9. С. 477-483.

466. Чепуренко Я. Фонд президентів України як бібліотечно-архівна колекція // Бібліотечний вісник. 2002. № 4. С. 2-11.

467. Чепуренко Я. Структура, формування та збереження документних фондів президентських бібліотек США // Бібліотечний вісник. 2002. № 2. С. 22-36.

468. Чепуренко Я. О. Правове забезпечення формування фондів та використання інформаційних ресурсів президентських бібліотек США. *Архіви України*. 2001. № 4-5. С. 136-149.

469. Чернишевич О. В. Становлення та розвиток інституту президентства в Україні (1991-2006 рр.): історичний аспект: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01. К., 2009. 16 с.

470. Чешский миллиардер купил дом под библиотеку экс-президента Вацлава Гавела. URL: <http://www.euromag.ru/czechia/2753.html?p=190> (дата звернення: 03.08.2014).
471. Чистоколяний Я. Конституційно-правові аспекти напівпрезидентської форми правління в Україні // Публічне право. 2020. № 3. С. 59-67.
472. Шкабко С. І. Суспільно-політична та державна діяльність Леоніда Кучми (1975 – 2005 рр.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Київ, 2016.
473. Шоляк В. ТОП соціальних мереж. URL: <https://wizeclub.education/blog/top-sotsialnih-merezh>. (дата звернення: 15.04.2024).
474. Экс-президент США пишет две христианские книги. URL: <https://prochurch.info/index.php/news/more/20202>. (дата звернення: 20.04.2022).
475. Электронный каталог. Архив Президента Республики Казахстан. URL: <http://archive.president.kz/ru/funds/ecatalog>. (дата звернення: 22.02.2022).
476. Ющенко В. А. Голос нації. К.: Український клуб, 2009. 58 с.
477. Ющенко В. А. До нації: вибрані промови / упоряд. Д. Лубківський; наук. ред. Ю. Рубан; передмова М. Жулинський. К.: НІСД, 2010. 464с.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації, які відображають основні результати дисертаційного дослідження:

Розділ в монографії

1. Удовик В. Досвід інституту президентства в глобальних науково-інформаційних ресурсах // Тенденції впливу глобального інформаційного середовища на соціокультурну сферу України / [О. С. Онищенко, В. М. Горovий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2013. – С. 78-93.
2. Удовик В. Інститут президентства України в міжнародній інформаційній діяльності // Національні інформаційні ресурси як інтегративний чинник вітчизняного соціокультурного середовища : [монографія] / [О. С. Онищенко, В. М. Горovий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2014. – С. 42-54.
3. Удовик В. Вплив інституту президентства на розвиток інформаційно-бібліотечної галузі: зарубіжний досвід // Бібліотеки у формуванні інформаційного ресурсу стратегічних комунікацій українського суспільства : [монографія] / [В. М. Горovий та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. - Київ : НБУВ, 2021. – С. 146-154.

Статті, опубліковані у наукових фахових виданнях України, у тому числі виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз

4. Удовик В. М. Інформаційно-аналітична діяльність Фонду Президентів України в умовах конституційної трансформації інституту президентства в Україні // Наукові праці НБУВ. – К., 2007. – Вип.. 18. – С.210–215.
5. Удовик В. М. Науково-інформаційні ресурси про президентів та інститут президентства в країнах СНД // Наукові праці НБУВ. – К., 2008. – Вип.21 . – С. 98-107.
6. Удовик В. М. Президентська політика сприяння розвитку бібліотечної справи в країнах світу // Наукові праці НБУВ. – К., 2009. – Вип.25. – С. 94–100.
7. Удовик В. М. Матеріали президентських виборчих кампаній в системі документної комунікації // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. Вип.32 / НАН України, Нац. б-ка України ім.. В.І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2011. – С. 30–35.

8. Удовик В. М. Інститут президентства в Україні: джерела дослідження // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. Вип.30 / НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2011. – С. 134–142.
9. Удовик В. Н. Мультимедийные ресурсы в электронной библиотеке Фонда Президентов Украины // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития Научно-практический и теоретический сборник. Выпуск 9. / МААН. Совет директоров науч. б-к и информ. центров; Редкол.: А.С.Онищенко (предс.) и др.. – К., 2011. – С. 161–168.
10. Удовик В. М. Представлення глави держави в сучасному інформаційному просторі: досвід провідних країн // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. Вип.33 / НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2012. – С. 30–35.
11. Удовик В. М. Публічні промови президентів як складова документальної спадщини політичної історії // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. – К., 2013. – Випуск 36. – С. 30–37.
12. Удовик В. Н. Ресурси устной истории в президентских библиотеках США // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития Научно-практический и теоретический сборник. Выпуск 11. / МААН. Совет директоров науч. б-к и информ. центров; Редкол.: А.С.Онищенко (предс.) и др. – К., 2013. – С. 162–169.
13. Удовик В. М. Європейська традиція збереження спадщини президентства // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – К., 2013. – № 1. – С.26–31.
14. Удовик В. М. Документальна спадщина президентів держав у сучасному електронному інформаційному просторі: формування та склад // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. – К., 2013. – Випуск 35. – С. 414–422.
15. Удовик В. М. Матеріали аналітичних організацій у інформаційному супроводі функціонування інституту президентства в країнах світу // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – К., 2014. – Вип. 1. – С. 81–87.
16. Удовик В. М. Мережеві інформаційні ресурси електронного урядування в Україні: проблеми та перспективи // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – К., 2014. – Вип. 4. – С. 96–102.
17. Удовик В. М. Президентські музеї в країнах світу: особливості створення та форми діяльності // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. – К., 2015. – Випуск 41. – С. 166–179.
18. Удовик В. М. Президентські бібліотеки як спеціалізовані документальні фонди: історіографія питання // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – К., 2015. – Вип. 3. – С. 20-29.

19. Удовик В. М. Документальна спадщина португальських президентів: форми організації та забезпечення доступу // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – К., 2016. – Вип. 3. – С. 50-59.
20. Удовик В. М. Президентські бібліотеки США: історичні дискусії та тенденції розвитку // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. – К., 2020. – Випуск 60. С. 62-74. doi: <https://doi.org/10.15407/np.60.062>
21. Удовик В. М. Просвітницька діяльність президентських бібліотек: міжнародний досвід // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. – К., 2020. – Випуск 58. – С. 336-347. doi: <https://doi.org/10.15407/np.58.336>
22. Удовик В. М. Документальні ресурси інституту президентства в Республіці Казахстан: форми збереження і забезпечення доступу // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. – К., 2022. – Випуск 64. – С. 484-502. doi: <https://doi.org/10.15407/np.64.484>
23. Удовик В. М. Архівні джерела з історії становлення інституту президентства в Україні: формування та актуальні питання дослідження / В. М. Удовик // Рукописна та книжкова спадщина України. - 2024. - № 1. - С. 154-166. doi: <https://doi.org/10.15407/rksu.32.154> (видання індексується базою WoS/Scopus).
24. Удовик В. М. Бібліотечно-музейно-архівна колекція Фонду Президентів України в Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського: історико-культурологічний аспект / В. М. Удовик, Л. О. Матвійчук // Рукописна та книжкова спадщина України. - 2024. - № 2. - С. 186-199. doi: <https://doi.org/10.15407/rksu.33.186> (видання індексується базою WoS|Scopus).

Здобувачу належить характеристика документальних фондів Фонду Президентів України, розкрито специфіку їх популяризації.

Статті у зарубіжних наукових виданнях

25. Удовик В. Авторские работы президентов как часть национального наследия // «Китап патшалыгы» при Национальной академической библиотеке Республики Казахстан. – 2013. – № 3. – С. 18-24.
26. Удовик В. Информационная деятельность президентской библиотеки Азербайджанской Республики // Kitabxanasunasliq ve informasiya = Библиотековедение и информация : науч.-теорет. и практ. журн. – Баку, 2015. – № 1. – С. 67-73.
27. Udovyk V. The special collection “Fond of the Presidents of Ukraine” as the integrated informational resource research institute of presidency // Slavic & East European Information Resources. – 2016. – Vol. 17 (1-2) (видання індексується базою Scopus).

28. Удовик В. М. Науково-освітня робота президентських бібліотек // Наукова молодь в умовах розвитку соціокомунікаційної сфери. Збірник матеріалів Четвертої міжнародної наукової конференції молодих учених (16 травня 2013 р.) / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2013. – 136 с. – С. 31–33.
29. Удовик В. М. Інтернет-представництво президента як складова системи електронного урядування // Міжнародний науковий конгрес «Інформаційне суспільство в Україні». Тези доповідей. – К.: Український Дім, 2013. – С. 114–115.
30. Удовик В. М. Публічні промови президентів в системі документної комунікації // Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів. Матеріали міжнародної наукової конференції (Київ, 8–10 жовтня 2013 р.). – К., 2013. С. 191–193.
31. Удовик В. М. Документальні ресурси інституту президентства у системі електронного урядування: зарубіжний досвід // III Міждисциплінарні гуманітарні читання: тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції. 6-7 червня 2014 року, м. Київ. – К., 2014. – С. 95–97.
32. Удовик В. Институт президентства в интернет-пространстве [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://inso.ge/inso2015/?project_category=internet-ru&lang=ru. – Загл. с экрана.
33. Удовик В. М. Роль президентських музеїв в реконструкції політичної історії країни // Всеукраїнська науково – практична конференція «Бібліотека ХХІ століття: перспективи та інновації» (Київ, КНУКІМ, 23 квітня 2015 р.)
34. Удовик В. М. Президентські бібліотеки США: дискусії щодо розвитку // Науково-практична конференція-брейнстормингу «Роль бібліотеки у створенні когнітивного ресурсу суспільства знань: технології, освіта, наука» (27 квітня 2016 р.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://lib-hduht.kh.ua/Info/Udovik.pdf>. – Назва з екрана.
35. Удовик В. М. Документальна спадщина інституту президентства в Україні: проблеми формування та збереження // Короленківські читання 2020. «Бібліотеки, архіви, музеї: історичний досвід та актуальні тенденції розвитку»: матеріали ХХІІІ Всеукр. (з міжнар. участю) дистанційн. наук.-практ. конф., присвяч. 190-річчю від часу заснування ХДНБ ім. В. Г. Короленка, Харків, 22–23 жовт. 2020 р. / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка, Харків. держ. акад. культури, Харків. обл. від-ня (філія) ВГО Укр. бібл. асоц.; [редкол.: В. Д. Ракитянська (голова) та ін.]. – Харків, 2021. – 252 с.
36. Удовик В. М. Президентські документальні колекції у країнах світу: форми організації та проблеми доступу // Бібліотека. Наука. Комунікація. Від управління ресурсами – до управління знаннями : матеріали Міжнар. наук. конф. (5–7 жовт. 2021 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. наук. б-к та інформ. центрів акад. наук – членів МААН; відп. за вип. М. В. Іванова. Київ, 2021. С. 672-676.
37. Удовик В. М. Президентські документальні колекції як спеціалізовані

фонди у країнах Південної та Центрально-Східної Європи // Короленківські читання 2021 «Бібліотеки, архіви, музеї у структурі сучасного соціуму: стратегії цифрової модернізації: матеріали XXV Всеукр. дистан. наук.-практ. конф. (м. Харків, 21 жовтня 2021 р.). Харків, 2021. URL : <https://padlet.com/ndvkhdb/2-1eyuspgbe8vrapob/wish/1823752235>.

38. Удовик В. М. Електронні документальні проєкти збереження національної пам'яті на прикладі президентської бібліотеки Азербайджанської Республіки // Короленківські читання 2022 «Бібліотеки, архіви, музеї: впровадження змін в умовах невизначеності : матеріали XXV Всеукр. дистан. наук.-практ. конф. (м. Харків, 26–27 жовтня 2022 р.). Харків, 2022. URL : https://padlet.com/nmr_hdb/korolenkivskichytannia2022/wish/2353774958.

39. Удовик В. М. Документи і матеріали президента України Л. М. Кравчука у архівних фондах // Бібліотека. Наука. Комунікація. Актуальні питання збереження та інноваційного розвитку наукових бібліотек : матеріали Міжнар. наук. конф. (3–5 жовт. 2023 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України ; відп. ред. О. М. Василенко, відп. секр. М. В. Іванова. Київ, 2023. С. 1001-1004.

Публікації, які додатково відображають наукові результати дослідження

40. Удовик В. М., Галаган Л. М. Інститут президентства в Україні й зарубіжних країнах як об'єкт сучасних науково-теоретичних досліджень // Вісник Книжкової палати. – 2011. – № 6. – С. 47–48.

41. Удовик В. Національний діалог – шлях до демократії й мирного врегулювання політичних криз // Віче. – 2015. - № 23

42. Удовик В. Наукова та просвітницька діяльність президентських бібліотек (на прикладі Президентської бібліотеки Азербайджанської Республіки) // Азербайджан й Україна на перехрестях історії та культури : наук. зб. / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Іст. ф-т ; [упоряд.: О. Р. Купчик, Л. В. Шпаковські]. — Ніжин : Вид-во Ніжин. держ. ун-ту ім. М. Гоголя, 2017. – С. 181-192.

Меморіальні установи інституту президентства в країнах світу

№	назва	оригінальна назва	адреса	веб-сайт	рік відкриття
АМЕРИКА					
Сполучені Штати Америки					
Президентські бібліотеки під управлінням NARA					
1.	Президентська бібліотека та музей Герберта Гувера	Herbert Hoover Presidential Library and Museum	210 Parkside Drive, West Branch, IA 52358 Tel.: (319) 643-5301 Email: hoover.library@nara.gov	https://hoover.archives.gov/	1962
2.	Президентська бібліотека та музей Франкліна Рузвельта	Franklin D. Roosevelt Presidential Library and Museum	4079 Albany Post Road, Hyde Park, NY 12538-1999 Tel.: (845) 486-7770	https://fdrlibrary.org/	1941
3.	Президентська бібліотека та музей Гаррі Трумена	Harry S. Truman Presidential Library and Museum	500 W. U.S. Hwy 24, Independence, MO 64050-1798 Tel.: 816-268-8200	http://www.trumanlibrary.org/	1957
4.	Президентська бібліотека та музей Дуайта Ейзенхауера	Dwight D. Eisenhower Presidential Library and Museum	200 SE. Fourth Street, Abilene, KS 67410-2900 Tel.: 785.263.6700	http://www.eisenhowerlibrary.gov/	1962
5.	Президентська бібліотека та музей Джона Кеннеді	John F. Kennedy Presidential Library and Museum	Columbia Point, Boston, MA 02125-3398 Tel.: 617.514.1541	https://www.jfklibrary.org/	1979

			Email: acquisitions.kennedy@nara.gov		
6.	Президентська бібліотека та музей ліндона Джонсона	Lyndon Baines Johnson Presidential Library and Museum	2313 Red River Street, Austin, TX 78705-5702 Tel.: (512) 721-0200 Email: info@lbjlibrary.org	https://lbjlibrary.org/	1971
7.	Президентська бібліотека та музей Річарда Ніксона	Richard Nixon Presidential Library and Museum	18001 Yorba Linda Boulevard, Yorba Linda, CA 92886-3903 Tel.: 714-983-9120 Email: nixon@nara.gov	https://www.nixonlibrary.gov/	1990
8.	Президентська бібліотека та музей Джеральда Форда	Gerald R. Ford Presidential Library Gerald R. Ford Presidential Museum	1000 Beal Avenue, Ann Arbor, MI 48109-2114 303 Pearl Street, Grand Rapids, MI 49504-5353 Tel.: 616-254-0400	https://www.fordlibrarymuseum.gov/	1981
9.	Президентська бібліотека та музей Джиммі Картера	Jimmy Carter Presidential Library and Museum	441 John Lewis Freedom Parkway, Atlanta, GA 30307-1498	https://www.jimmycarterlibrary.gov/	1986
10.	Президентська бібліотека та музей Рональда Рейгана	Ronald Reagan Presidential Library and Museum	40 Presidential Drive, Simi Valley, CA 93065-0699 Tel.: 800-410-8354 Email: reagan.library@nara.gov	https://www.reaganlibrary.gov/	1991
11.	Президентська бібліотека та музей Джорджа Буша	George Bush Presidential Library and Museum	1000 George Bush Drive West, College Station, TX 77845	https://www.bush41.org/	1997

			Tel.: (979) 691-4000 Email: info.bush@nara.gov		
12.	Президентська бібліотека та музей Біла Клінтона	William J. Clinton Presidential Library and Museum	1200 President Clinton Avenue, Little Rock, AR 72201 Tel.: (501) 370-8000 Email: clinton.library@nara.gov	https://www.clintonlibrary.gov/	2004
13.	Президентська бібліотека Джорджа У. Буша	George W. Bush Presidential Library	2943 SMU Blvd., Dallas, TX 75205 Tel.: 214-346-165	https://www.georgewbushlibrary.gov/	2013
14.	Президентська бібліотека Барака Обами	Barack Obama Presidential Library	2500 W. Golf Road, Hoffman Estates, IL 60169 Tel.: (847) 252-5700 Email: obama.library@nara.gov	https://www.obamalibrary.gov	
15.	Президентський центр Барака Обами	The Obama Presidential Center	The Barack Obama Foundation P.O. Box 779056 Chicago, IL 60677-9056	https://www.obama.org/	2026
Інші президентські бібліотеки та музеї в США					
16.	Бібліотека Джеймса Адамса	The James P. Adams Library	135 Adams Street Quincy, MA 02169 Tel.: 617-773-1177	https://www.nps.gov/adam/learn/historyculture/collections.htm	1946
17.	Меморіальна бібліотека та музей Джеймса Монро	James Monroe Museum and Memorial Library	908 Charles Sreet, Fredericksburg, VA 22401	https://jamesmonroemuseum.umw.edu	1966
18.	Президентська бібліотека Авраама Лінкольна	Abraham Lincoln Presidential Library	212 N. Sixth St., Springfield, IL 62701 Tel.: 217-558-8844	https://presidentlincoln.illinois.gov/	2005

19.	Президентська бібліотека та музей Андрю Джонсона	President Andrew Johnson Museum and Library	57 Gilland St, Tusculum, TN 37745 the Greeneville (campus of Tusculum University in Tennessee)		1993
20.	Президентська бібліотека Улісса Гранта	Ulysses S. Grant Presidential Library	P.O. Box 5408, Mississippi State, MS 39762 Tel.: (662) 325-0272	https://www.usgrantlibrary.org	1966
21.	Президентський центр Резерфорда Б. Хейза	Rutherford B. Hayes Presidential Library & Museums	1337 Hayes Avenue Fremont, OH 43420 Tel.: 419.332.2081	www.rbhayes.org	1916
22.	Президентська бібліотека Теодора Рузвельта	The Theodore Roosevelt Presidential Library	350 3rd Ave. Medora, ND 58645	https://www.trlibrary.com/	2026
23.	Президентська бібліотека та музей Вільяма Мак-Кінлі	McKinley Presidential Library & Museum	800 McKinley Monument Drive NW Canton, OH 44708	https://mckinleymuseum.org	1946
24.	Президентська бібліотека Вудро Вільсона	Woodrow Wilson Presidential Library & Museum	20 N. Coalter Street Staunton, VA 24401 Tel.: 540-885-0897	woodrowwilson.org	1990
25.	Президентський центр Уоррена Г. Гардінга	Warren G. Harding Presidential Center	355 E. Church St. Marion, OH 43302	https://hardingpresidentialsites.org/	2020
26.	Президентська бібліотека та музей Келвіна Куліджа	Calvin Coolidge Presidential Library	20 West St, Northampton, MA 01060. The library is located at the Forbes Library Tel.: 413-587-1014 Email: coolidge@forbeslibrary.org .	https://forbeslibrary.org/coolidge/	1956

27.	Президентська бібліотека та музей Джефферсона Девіса	The Jefferson Davis Home and Presidential Library	2244 Beach Boulevard Biloxi, MS 39531 Tel.: (228) 388-4400	https://www.visitbeauvoir.org/	1998
28.	Президентський музей і бібліотека лідерів	Presidential Museum and Leadership Library	4919 East University Blvd. Odessa, Texas	http://thepresidentialmuseum.org/	1965
Аргентинська Республіка					
29.	Музей президентів – Каса Росада (Casa Rosada)	The Casa Rosada Museum	Av. Paseo Colón 100, Ciudad Autónoma de Buenos Aires, C1064 Tel.: 54 11 4344 3600 Email: museo@presidencia.gob.ar	https://www.argentina.gob.ar/secretariageneral/museo-casa-rosada	1957
Федеративна Республіка Бразилія					
30.	Меморіал Жуселіну Кубічека у Бразилії	Memorial Juscelino Kubitschek	Eixo Monumental - Lado Oeste Praça do Cruzeiro CEP 70.070-300 Tel.: (61) 3226-7860 / 3225-9451	http://www.memorialjk.com.br	1981
31.	Інституту Лула	Instituto Lula	Rua Pouso Alegre, 21 Ipiranga, São Paulo Tel.: 04261-030, (11) 2065-7022	https://www.institutolula.org	1989
Мексиканські Сполучені Штати					
32.	Центр Вісенте Фокса	Centro Fox	San Francisco del Rincón, Guanajuato; Carretera León-Cuerámara km 13 C.P. 36440 Tel.: 476 757 0280	http://centrofox.org.mx	2007

			Email: contacto@centrofox.org.m x		
ЄВРОПА					
Федеративна Республіка Німеччина					
33.	Меморіал Федерального президента Фрідріха Еберта	Stiftung Reichspräsident- Friedrich-Ebert-Gedenkstätte	Pfaffengasse 18 69117 Heidelberg Tel.: 06221/9107 – 0	http://www.ebert-gedenkstaette.de	1962
34.	Меморіал Федерального президента Теодора Хейса	Die Stiftung Bundespräsident- Theodor-Heuss-Haus	Federal President Theodor Heuss House Foundation Breitscheidstr. 48, 70176 Stuttgart Тел.: (0711) 95 59 85-0 Email: info@theodor- heuss-haus.de Theodor Heuss House Feuerbacher Weg 46, 70192 Stuttgart Tel.: (0711) 25 35 558 Email: heusshaus@stiftung-heuss- haus.de	http://www.stiftung-heuss-haus.de	1964
35.	Музей Т. Хейса в Браккенгайм	Theodor Heuss Museum der Stadt Brackenheim	Obertorstraße 27 74336 Brackenheim Tel.: (0713) 510 51 05 Email: info@theodor- heuss-museum.de	http://www.theodor-heuss-museum.de	1968
36.	Інститут імені Романа Герцога	Das Roman Herzog Institut	Brigitte Borrelli Max-Joseph-Straße 5 80333 Munich Tel.: 089-551 78-732	http://www.romanherzoginstitut.de	2002

			Email: info@romanherzog institut.de		
Французька Республіка					
37.	Музей Раймонда Пуанкаре	Musée Raymond Poincaré à Sampigny «Clos Poincaré»	Chemin Rural Tuilerie 55300 Sampigny Tel.: 03 29 90 70 50	www.meuse.fr	1986
38.	Інститут Шарля де Голля	La Fondation Charles de Gaulle	5 rue de Solferino, 75007 Paris Tel.: 01 44 18 66 77	www.charles-de-gaulle.org	1971
39.	Музей–меморіал Шарля де Голля	Mémorial Charles de Gaulle	52330 Colombey-les- deux-églises, France Tel.: 03.25.30.90.80	memorial-charlesdegaulle.fr	2008
40.	Дом-музей Шарля де Голля	Maison natale Charles de Gaulle	9 rue Princesse 59000 Lille Tel.: 03 59 73 00 30	www.maisondegaulle.fr	1983
41.	Музей Жоржа Помпіду в Монбудіф	Le Musée de Montboudif	Montboudif 15190 Cantal Tel.: 04 71 78 53 88		1999
42.	Інститут Жоржа Помпіду	Institut Georges Pompidou	6 rue Beaubourg 75004 Paris Tél. : 01 44 78 41 22	www.georges-pompidou.org	2015
43.	Музей Валері Жискар д'Естен	Château D'Estaing	Château d'Estaing Place François Annat 12190 Estaing Tel.: +33 5 65 44 72 24	www.chateaudestaing.org	2005???
44.	Інститут Франсуа Міттерана	l'Institut François Mitterrand	33 Rue Du Faubourg Saint-Antoine 75011 Paris	http://www.mitterrand.org	1996

			Tel.: 33 1 44 54 53 93 Email: ifm@mitterrand.org		
45.	Музей Франсуа Міттерана в м. Жарнак	Le Musée François Mitterrand	10 quai de l'Orangerie - BP 73 16200 Jarnac Tel.: 05 45 81 38 88	http://www.musee-francois-mitterrand.org	1995
46.	Музей Миттерана «Септеннат»	Septennat	6 Rue du Château, 58120 Château-Chinon Tel.: 33 3 86 85 19 23	www.mitterrand.org/Chateau-Chinon-Musee-du-Septennat.html	1986
47.	Музей президента Жака Ширака	Musee du president Jacques Chirac	Musee du president Jacques Chirac 19800 Sarra Tel.: 05 55 21 77 77	http://www.museepresidentjchirac.fr	2000
Австрійська Республіка					
48.	Музей сучасної історії імені Карла Реннера	Dr. Karl Renner-Museum für Zeitgeschichte	Rennergasse 2 A-2640 Gloggnitz Tel.: +43 (0) 2662 / 424 98 Email: office@rennermuseum.at	http://www.rennermuseum.at	1979
Італійська Республіка					
49.	Історичний архів Президента Республіки	Archivio storico della Presidenza della Repubblica	Palazzo Sant'Andrea, Via del Quirinale, 30 – 00187 Roma Tel.: 06 46992681; 06 46992386	www.quirinale.it/qrnw/statico/archiviostorico/archiviostorico.htm www.quirinale.it/qrnw/statico/archiviostorico/archiviostorico.htm	1996
50.	Національна асоціація «Алессандро Пертіні»	Associazione Nazionale "Sandro Pertini"	via Buonarroti, 13 - 50122 Florence Tel.: (+39) 055.244811	http://www.pertini.it	1995

			Email: amministrazione.turati@pe rtini.it		
51.	Фонд Алессандро Пертіні	Fondazione Sandro Pertini	Via Lorenzo il Magnifico, 14 50129 Florence Tel.: 055/484620 Email: fondazionepertini@gmail. com	http://www.fondazionepertini.it	2002
Литовська Республіка					
52.	Бібліотека-музей імені президента Валдаса Адамкуса	VŠĮ Prezidento Valdo Adamkaus biblioteka-muziejus	S. Daukanto g. 25 LT- 44249 Kaunas Tel.: 37 751 047 Email: adamkuslibrary@g mail.com	http://adamkuslibrary.lt	2011
53.	Меморіальний музей президента Литовської Республіки Казіса Грінюса	Lietuvos Prezidento Kazio Griniaus memorialinis muziejus	Važnyči str. 23, Marijampole, LT-68298 Tel. +370 606 14211 Email: griniausmuziejus@marija mpolesmuziejus.lt	marijampolesmuziejus.lt	1997
Португальська Республіка					
54.	Музей президента Республіки	Museu de Presidência da Republica	Belém National Palace Praça Afonso de Albuquerque 1349-022 Lisbon, Portugal Tel.: 213 614 660 Email: museu@presidencia.pt	www.museu.presidencia.pt	2004
55.	Музей Бернардіну Машаду	Museu Bernardino Machado	Rua Adriano Pinto Basto, n.º 79	http://www.bernardinomachado.org	1995

			4760 - 114 Vila Nova de Famalicão Tel.: 252 377 733 Email: museu@bernardinomachado.org		
56.	Фонд Маріу Суареш та Марії Баррозу	Fundação Mário Soares e Maria Barroso	Rua de S. Bento, 176 1200-821 Lisbon, Portugal Tel.: (+ 351) 21 396 41 79 Email: geral@fmsoaresbarroso.pt	www.fmsoares.pt	1991
Республіка Польща					
57.	Інститут Леха Валенси	Fundacja Instytut Lecha Wałęsy	Al. Jerozolimskie 11/19 00-508 Warszawa Tel.: +48 (22) 622-22-20 Email: blw@ilw.org.pl	http://www.ilw.org.pl	1995
Україна					
58.	Фонд Президентів України	Фонд Президентів України	03039, м. Київ, Голосіївський пр., 3	http://nbuv.gov.ua/node/45	1996
Республіка Фінляндія					
59.	Будинок-музей дитинства К. Дж. Стольберга	K.J. Ståhlbergin lapsuudenkotimuseo	lapsuudenkotimuseo sijaitsee Naapajärvellä, osoitteessa Ronkaalankuja 4. Tel.: 044 4456 201	https://www.haapajarvi.fi/kj-stahlbergin-lapsuudenkotimuseo	1969
60.	Музей Урхо Кекконена «Таммініємі»	Urho Kekkonen museo Tamminiemi	Seurasaarentie 15, FI-00250 Helsinki, Finland Tel.: +358 295 33 6921 Email: tamminiemi@kansallismuseo.fi	http://www.kansallismuseo.fi/fi/tamminiemi	1986

61.	Архів імені Урхо Кекконена	Urho Kekkonen arkisto	UKK-tie 8. 16350 Niinikoski, Orimattila, Finland Tel.: +3583 7795360; +35850 532 1112 Email: info@ukk- arkisto.fi	www.ukk-arkisto.fi	1970
62.	Музей Маннергейма	Mannerheim-Museo	Kallioliinantie 14 FI-00140 Helsinki Tel.: + 358 (0)9 635 443 Email: info @ mannerheim-museo.fi	http://www.mannerheim-museo.fi	1951
63.	Фонд Маннергейма	Marsalkka Mannerheimin perinnesäätiö	Döbelninkatu 2, 00260 Helsinki Tel.: (09) 4056 2051 Email: asiamies@mannerheiminperinnesaatio.fi	http://www.mannerheiminperinnesaatio.fi	1945
64.	Замок Лоухісаарі	Louhisaari Manor	Louhisaarentie 244 21240 Askainen Tel.: 0295 33 6972 Email: louhisaari@kansalismuseo.fi		1967
65.	Мисливський будинок Маннергейма	Suomen marsalkka Mannerheimin metsästysmaja eli Marskin Maja	Marskintie 280, 12700 Loppi	http://www.marskinmaja.net	1959
Чеська Республіка					
66.	Вацлав Гавел Библиотека	Knihovna Václava Havla	Ostrovní 13, 110 00 Praha 1 - Nové Město,	http://www.vaclavhavel-library.org	2014

			Tel.: (+420) 222 220 112 Email: info@vaclavhavel-library.org		
67.	Институт Вацлава Клауса	Institut Václava Klause	Šárecká 15/29 160 00 Praha 6 - Dejvice Tel.: 420 283 290 009	http://www.institutvk.cz	2012
АЗІЯ					
Азербайджанська Республіка					
68.	Президентська бібліотека Азербайджанської Республіки	Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsi Prezident Kitabxanasında	AZ1005, Азербайджанська Республіка, город Баку, вул. Низами 58. Tel.: +99(412) 596-26-13	http://www.preslib.az	2003
69.	Архів громадсько-політичних документів Азербайджанської Республіки	İctimai-Siyasi Sənədlər Arxivi	AZ 1130, Azərbaycan Respublikası, Bakı şəhəri, Azadlıq prospekti, 161 Tel.: (+99412) 562-18-74 Email: arxiv@presarchive.gov.az	https://presarchive.gov.az/	1921
70.	Музей Гейдара Алієва в Центрі Гейдара Алієва	Heydər Əliyev Muzeyidir	Bakı, AZ 1033, Heydər Əliyev prospekti, 1. Tel. +994 12 505 60 01 Email: info@heydaraliyevcenter.az	https://heydaraliyevcenter.az/#7_Muzey	2012
Республіка Казахстан					
71.	Президентский Центр Республики Казахстан	Қазақстан Республикасының Президенттік орталығы	010000, Astana, Bokeikhan, str, 1a.	https://po.qr-pib.kz/	2023

72.	Музей Першого Президента Республіки Казахстан	Қазақстан Республикасының Бірінші Президентінің мұражайы	220010, Astana, Beibitshilik, str, 11. Tel.: +7 (7172) 75-12-96		2004
73.	Фонд Першого Президента Республіки Казахстан - Лідера Нації	Нұрсұлтан Назарбаев Қоры	Nazarbayev Center Republic of Kazakhstan, 010018, Astana city, A. Bokeyhan street, 1, Tel.: +7 (7172) 70 83 04 Email: Astana_fond@fnn.kz	http://www.presidentfoundation.kz	2000
74.	Архів Президента Республіки Казахстан	Қазақстан Республикасы Президентінің Архиви	Republic of Kazakhstan, 050010, Almaty city, Dostyk avenue 87B Tel.: 8(727)264-69-07 Email: office@archive.president.kz	http://archive.president.kz	1994
Грузія					
75.	Президентська бібліотека Саакашвілі	Saakashvili Presidential Library	10, Giorgi Saakadze Descent Tbilisi 0160 Georgia	www.spl.ge	2013
Ісламська Республіка Іран					
76.	Президентський музей Рафсанджана	موزه ریاست جمهوری The Presidential Museum of Rafsanjan	Kerman Province, Rafsanjan, مدرس 12 CX4J+CVF		1999
77.	Музей президентських подарунків Мохаммада Хатамі	موزه هدایای ریاست جمهوری خاتمی Khatami Presidential Gifts Museum	Sadabad Cultrual and Historical Complex Waliasr St. - Shahid Falahi St. (Zaafranieh) at the end of Shahid Kamal Taheri S	https://sadmu.ir/	2006

			Email: saadabadcomplex@gmail.com		
Туркменистан					
78.	Музей президентів Туркменістану	Türkmenistanyň Prezidentiniň muzeýi	The State Museum of the State Cultural Centre of Turkmenistan Ashgabat city, Archabil avenue, 50. Email: museum.tkm@sanly.tm	museum.gov.tm/ru/museum	2009
79.	Музей Сапармурата Ниязова	Saparmurad Niýazow muzeýi	Gypjak, Ashgabat, Turkmenistan		2017
Республіка Індонезія					
80.	Президентська бібліотека Бунг-Карно в Блітарі	Perpustakaan Proklamator Bung Karno	Jl. Kalasan No.1 Blitar City East Java - Indonesia Tel.: (0342) 805479 Email: info_perpusbungkarno@perpusnas.go.id	https://perpusbungkarno.perpusnas.go.id/	2015
81.	Бібліотека проповідника Бунг Hatta в Букітінгі	Perpustakaan Proklamator Bung Hatta	Jl. Kusuma Bhakti, Kubu Gulai Bancah, Kec. Mandiangin Koto Selayan, Kota Bukittinggi, Sumatera Barat 26113 Tel.: +62 752 34240	https://upt-perpusbunghatta.perpusnas.go.id/	2006
82.	Центр Сухарто в Джакарті	Soeharto Center in Yogyakarta	Jl. Nulis - Dozens, Dusun Kemusuk, Ds. Argomulyo, Kec. Sedayu, Argomulyo, Sedayu, Bantul, Daerah Istimewa Yogyakarta POS code 55752, Indonesia	http://museumsoeharto.com	2013

83.	Бібліотека Хабібі в Джакарті	Perpustakaan Habibie-Ainun The Habibie & Ainun Library	Blok L15/7, Jl. Patra Kuningan XIII Blok L15/7 No.5, RT.6/RW.4, East Kuningan, Setiabudi, South Jakarta City, Jakarta 12950		
84.	Інститут Вахіда	The Wahid Institute	Jl. Taman Amir Hamzah No. 8 Jakarta - 10320 Indonesia Tel. : +62 21-3928233, 3145671 Email: info@wahidinstitute.org	www.wahidinstitute.org	2004
85.	Центр Абдуррахмана Вахіда	Abdurrahman Wahid Center	University of Indonesia Rumah Dinas Rektor UI Gd. 1 Lt. 1 Kampus UI Depok, Kukusan, Kecamatan Beji, Kota Depok, Jawa Barat 16424		2012
86.	Приватна бібліотека Відясана Мегаваті Сукарнопутрі в Джакарті	Widyasana Megawati Soekarno Putri Library in Jakarta			
87.	Приватна бібліотека Сусіло Бамбанг Юдхойоно в Сікеас	Susilo Bambang Yudhoyono Presidential Library	Puri Cikeas Indah, Bogor, West Java Province, Indonesia		
88.	Президентський музей Балай Кірті	المتحف الرئاسي بالاي كيرتي Balai Kirti Presidential Library	Museum Kepresidenan Balai Kirti, Jl. Ir. H. Juanda No.1, RT.04/RW.01, Paledang, Central Bogor, Bogor City,	https://museumkepresidenan.id	2014

			West Java 16122, Indonesia Tel. +622517561701		
Республіка Філіппіни					
89.	Президентський музей і бібліотека, Музей Малаканьянга	Presidential Museum and Library - Malacañang Museum	Kalayaan Hall, Malacañan Palace, Jose P Laurel Sr, San Miguel, 1000 Manila Philippines Email: pml@malacanang.gov.ph; pml@pcdsp.gov.ph	http://malacanang.gov.ph	2004
Демократична Соціалістична Республіка Шрі-Ланка					
90.	Центр Дж. Р. Джайевардена	J.R. Jayewardene Centre	No. 191, Dharmapala Mawatha, Colombo 07, Sri Lanka. Tel. +94 11 269 5084	https://jrjc.lk	1988
АФРИКА					
Республіка Кенія					
91.	Президентська бібліотека, музей та виставкова зала	Presidential Library, Museum and Exhibition	Presidential Library and Museum State House P. O Box 40530 - 00100, Nairobi, Kenya Tel. +254 20 2227436/7 Email: presidential.library@president.go.ke	www.presidentiallibrary.go.ke	2020
Федеративна Республіка Нігерія					
92.	Президентська бібліотека Олусегуна Обасанджо	Olusegun Obasanjo Presidential Library	Presidential Boulevard Way, Oke Mosan, Abeokuta, Ogun State Tel. +234 (80) 9724 0000	https://oopl.org.ng/	2017
Південно-Африканська Республіка					

93.	Музей Нельсона Мандели	The Nelson Mandela Museum	The Bhunga Building Corner Nelson Mandela Drive and Owen Street Mthatha 5099 Tel. 047 5019 500	https://www.nelsonmandelamuseum.org.za	2010
Tunіc					
94.	Музей Хабіба Бургиби	Habib Bourguiba Museum	Maison Bourguiba, Quartier des Tripolitains, Monastir, Tunisie Tel : +216 92 939626	https://www.bourguiba.com	2013

**Проект цифрової колекції
«Леонід Макарович Кравчук (1934-2022)»**

платформа – «Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини»
портал НБУВ (nbuv.gov.ua).

Проект створюється у рамках виконання Указу Президента України №330/2022 «Про вшанування пам'яті Л.Кравчука», зокрема «видання наукових праць, збірок виступів, публікацій Л.Кравчука; організацію експозицій, виставок архівних документів, фото- та інших матеріалів про життя та діяльність Л.Кравчука»

Структура:

ДОСЛІДЖЕННЯ СПАДЩИНИ

- наукова періодика
- монографії
- дисертації

ПРАЦІ

твори до 1991 р.

- книги
- статті
- інтерв'ю
- виступи

період 1991-1994 рр.

- книги
- статті
- інтерв'ю
- виступи
- передмови та вступне слово

після 1994 р.

- книги
- статті
- інтерв'ю
- виступи
- передмови та вступне слово

БІОГРАФІЧНІ МАТЕРІАЛИ

- біографія
- архівні матеріали особистого характеру
- ілюстративні матеріали (картини)
- нагороди

- фотоматеріали
- відеоматеріали

ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ДО 1991 р.

- архівні документи
- фотоматеріали

ГОЛОВА ВЕРХОВНОЇ РАДИ – становлення незалежності (23 липня 1990 р. – 5 грудня 1991 р.)

-архівні документи, за матеріалами ЦДАВОУ:

I. Леонід Кравчук – голова Верховної Ради Української РСР (1990-1991 рр.).

1. Перші кроки розробки нової Конституції України
2. На шляху до ринкової економіки
3. Про право власності на землю
4. Щодо Договору про Союз Суверенних Держав

II. «До суверенної України». Документальні свідчення (1990-1991 рр.).

1. Питання релігійних відносин
2. Про стабілізацію суспільно-політичної ситуації в Кримській області
3. *Про передачу підприємств і організацій, що розташовані на території Української РСР у власність республіки*
4. *Про проведення на території Української РСР референдуму. 1991 р.*
5. *Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні*
6. *Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи*
7. Про структуру державного управління

-фотоматеріали

ПЕРШИЙ ПРЕЗИДЕНТ УКРАЇНИ

(5 грудня 1991 р. – 19 липня 1994 р.)

-архівні документи, за матеріалами ЦДАВОУ:

1. Заснування поста Президента Української РСР
2. Вибори Президента України. 1991 рік
3. Документи про вибори Л. М. Кравчука Президентом України
4. Перші законодавчі акти незалежної України, підписані Президентом України Леонідом Кравчуком
5. Добірка указів та розпоряджень, підписаних Президентом України Леонідом Кравчуком у 1992-1994 роках

-архівні матеріали з інших українських архівів

-архівні матеріали з зарубіжних архівів (активні гіперпосилання на президентські бібліотеки за кордоном, які містять документи та матеріали, пов'язані з першим Президентом України та які надають публічний доступ до них)

-фотоматеріали

- відеоматеріали (Leonid Kravchuk u Vashingtoni Publisher:PROLOG VIDEO, Newark, NJ, ©1992, документальний фільм («Україна. Точка відліку» та ін.)

-видання із дарчими написами

ДІЯЛЬНІСТЬ ПІСЛЯ ПРЕЗИДЕНТСТВА

(народний депутат, Конституційна Асамблея, ТКГ Донбас)

-архівні матеріали

-фотоматеріали

- відеоматеріали

ВШАНУВННЯ ПАМ'ЯТІ

- заходи до 80 річчя від дня народження

МЕМОРІАЛЬНА КАРТА (місця пов'язані з життям та діяльністю Л. Кравчука)

КОРИСНІ ПОСИЛАННЯ:

Офіційний персональний сайт Леоніда Кравчука <https://leonid-kravchuk.com.ua/>

ДОВІДКОВІ РЕСУРСИ: